

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

CZU: 347.2/.5:340.12(043.3)

STAHI TATIANA

**RĂSPUNDEREA PATRIMONIALĂ – FORMĂ A RĂSPUNDERII
JURIDICE**

551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

**Baltag Dumitru, doctor habilitat în drept,
profesor universitar, specialitatea 551.01.
Teoria generală a dreptului**

Autor:

Tatiana Stahi

CHIȘINĂU, 2018

©STAHI TATIANA, 2018

CUPRINS

ADNOTARE.....	4
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE.....	8
1. FENOMENUL RĂSPUNDERII JURIDICE PATRIMONIALE ÎN CONTEXTUL CERCETĂRILOR JURIDICE.....	15
1.1.Studii doctrinare în materie de răspundere patrimonială.....	15
1.2.Cadrul normativ privind reglementarea juridică a răspunderii patrimoniale.....	31
1.3.Concluzii la capitolul 1.....	42
2. ARGUMENTE TEORETICE ÎN APRECIEREA ESENȚEI ȘI CONȚINUTULUI RĂSPUNDERII PATRIMONIALE ÎN SISTEMUL RĂSPUNDERII JURIDICE.....	44
2.1. Noțiunea de patrimoniu în doctrină și reglementarea legală a patrimoniului.....	44
2.2. Conceptualizarea și locul răspunderii patrimoniale în sistemul răspunderii juridice.	57
2.3. Temeiul și condițiile răspunderii patrimoniale.....	72
2.4.Coraportul dintre răspunderea patrimonială cu alte forme de răspundere juridică.....	94
2.3.Concluzii la capitolul 2.....	105
3. MODALITĂȚILE DE MANIFESTARE A RĂSPUNDERII PATRIMONIALE ÎN DIFERITE DOMENII ALE DREPTULUI.....	108
3.1. Regimul juridic al răspunderii patrimoniale în cadrul raporturilor juridice de muncă. ..	108
3.2. Analiza răspunderii patrimoniale pentru actele administrative de autoritate nelegală (răspunderea administrativ-patrimonială).....	121
3.3. Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic.....	133
3.4. Particularitățile răspunderii patrimoniale pentru obligațiile fiscale.....	144
3.5. Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (notarul, avocatul, executorul judecătoresc, consilierul juridic).....	150
3.6. Conceptul răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței.....	159
3.7.Concluzii la capitolul 3.....	167
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	171
BIBLIOGRAFIE.....	176
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	190
CURRICULUM VITAE.....	191

ADNOTARE

Stahi Tatiana, „Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice”. Teză de doctor în drept; Specialitatea: 551.01 – Teoria Generală a Dreptului, Chișinău, 2018.

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 373 numiri, 176 pagini text de bază. Rezultatele obținute au fost publicate în 13 lucrări științifice, volumul total al publicațiilor la temă este de 5.9 c.a.

Cuvinte-cheie: răspundere juridică, răspundere patrimonială, răspundere materială, răspundere pentru daune, patrimoniu, prejudiciu, daună, faptă ilicită.

Domeniul de studiu: Teoria generală a dreptului.

Scopul și obiectivele prezentei teze: Lucrarea își propune ca scop cercetarea răspunderii juridice patrimoniale ca instituție interdisciplinară și formă a răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției, conținutului, rolului și locului acestei forme în sistemul răspunderii juridice, fapt ce va contribui la argumentarea științifică a acestui concept, la aprofundarea cunoștințelor în teoria răspunderii, la recomandări cu caracter normativ pentru o mai bună recunoaștere a răspunderii juridice patrimoniale.

Atingerea scopului propus implică realizarea următoarelor *obiective*: construirea în baza abordărilor științifice existente, a modelului teoretico-practic al răspunderii juridice patrimoniale; determinarea nivelului de reglementare juridică a răspunderii patrimoniale – ca formă a răspunderii juridice; formularea trăsăturilor caracteristice a patrimoniului, definirea acestui fenomen; formularea unei definiții a răspunderii juridice patrimoniale din perspectiva dreptului comparat, doctrinei și legislației; stabilirea aspectelor teoretice legate de delimitarea răspunderii juridice patrimoniale de alte forme de răspundere juridice; prezentarea conceptului, semnelor distinctive și formelor răspunderii patrimoniale în ramurile de drept public și drept privat; argumentarea independenței răspunderii patrimoniale ca formă distinctă și identificarea locului în construcția normativă de drept a instituției răspunderii juridice; formularea concluziilor și recomandărilor prin analiza lacunelor legislative și propunerilor de perspectivă legislativă, contribuind la eliminarea erorilor judiciare.

Noutatea și originalitatea științifică Caracterul novator al prezentei teze este determinat, atât de scopul și obiectivele ei multiaspectuale, cât și de metodologia cercetării. Noutatea științifică derivă din analiza minuțioasă, din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului, a conceptului răspunderii juridice patrimoniale, determină și stabilește definiția, conținutul și formele răspunderii juridice patrimoniale și al exprimării sale în diferite ramuri ale dreptului. Printr-o analiză multilaterală și detaliată și, nu în ultimul rând, critică, studiul constituie o cercetare cu o reală abordare practică a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, încercând să înglobăm în prezenta lucrare cele mai inovatoare aspecte și dezbateri asupra problemei respective.

Problema științifică soluționată constă în identificarea conceptului de răspundere juridică patrimonială ca formă a răspunderii juridice din punct de vedere al Teoriei Generale a Dreptului, fapt care a determinat elucidarea semnelor distinctive, conținutului și formelor răspunderii juridice patrimoniale, ceea ce a determinat evidențierea acesteia în cadrul instituției răspunderii juridice.

Semnificația teoretică rezidă în definirea conceptului de răspundere juridică patrimonială și determinarea noțiunii răspunderii juridice patrimoniale. Astfel, concluziile și recomandările enunțate în teză vor permite dezvoltarea anumitor direcții în știință, legislație și practică. Aceasta, la rândul său, va determina revizuirea opiniei tradiționale cu privire la răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice.

Valoarea aplicativă a tezei constă în faptul că analizele științifice ce se desprind din teză vor putea fi utilizate: în plan teoretico-științific, pentru o abordare conceptualizată a problemelor ce țin de aplicarea răspunderii patrimoniale – formă a răspunderii juridice; în plan normativ-juridic, rezultatele cercetării extind apreciabil viziunile teoretico-doctrinare existente *vis-a-vis* de fenomenul răspunderii juridice, ce va admite intensificarea activității de elaborare legislativă în domeniul răspunderii juridice patrimoniale; în plan didactico-disciplinar la predarea cursului de Teorie Generală a Dreptului la tema „Răspunderea juridică”, în ramurile de drept civil, dreptul muncii, drept patrimonial, la compartimentele cu privire la răspunderea juridică.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele tezei au fost prezentate și comunicate în cadrul mai multor conferințe internaționale și naționale, publicate în diverse reviste de specialitate, fapt ce a contribuit la îmbogățirea cadrului teoretic național. Concluziile tezei, elementele de noutate sunt utilizate în procesul de studii la predarea cursului de Teorie Generală a Dreptului în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova.

ANNOTATION

Stahi Tatiana, „Patrimonial liability – form of legal liability”. Doctoral thesis in Law; Specialty: 551.01 – General Theory of Law, Chişinău, 2018.

Thesis structure: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 373 items, 176 pages of the basic text. The obtained results were published in 13 scientific works; the total amount of publications on the topic is 5.9 author's sheets.

Keywords: legal liability, patrimonial liability, financial liability, liability for damages, patrimony, injury, damage, wrongful act.

Field of study: General theory of law.

The purpose and the objectives of this thesis: The *aim* of the thesis is to study the patrimonial legal liability as interdisciplinary institution and form of legal liability in terms of the issue, evolution, content, role and place of this form in the system of legal liability, which will contribute to the scientific ground of this concept, to extension of knowledge in the theory of liability, to recommendations with normative properties for better recognition of civil legal liability.

The accomplishment of purpose in question involves the realization of following *objectives*: building on the basis of existing scientific approaches of theoretical-practical model of patrimonial legal liability; determination of the level of legal regulation of property liability as a form of legal liability; formulation of the characteristic patrimony traits, definition of this phenomenon; formulation of definition of patrimonial legal liability from the perspective of comparative law, doctrine and legislation; establishment of theoretical aspects related to the delimitation of patrimonial legal liability of other forms of legal liability; presentation of the concept, distinctive signs and forms of property liability in the branches of public law and of private law; argumentation of independence of property liability as a distinctive form and identification of the place in legal normative construction of institution of legal liability; formulation of the conclusions and the recommendations by the analysis of the legislative gaps and proposals of legislative perspective, contributing to eliminate judicial errors.

Scientific novelty and originality: The innovating character of this thesis is determined, so by its multiaspectual purpose and objectives, and by research methodology. Scientific novelty derives from a detailed analysis from the point of view of the general theory of law of the concept of patrimonial legal liability, determines and establishes the definition, content and forms of patrimonial legal liability and of its expression in different branches of law. Through a detailed and multilateral analysis and last but not least, critical analysis, the study constitutes a research with a real practical approach to property liability as form of legal liability, trying to subsume in this thesis the most innovative issues and debate on the theme of the research.

The target scientific problem is to identify the concept of patrimonial legal liability as a form of legal liability from the point of view of the general theory of law, which has led to the elucidation of distinctive signs, the content and the forms of legal liability, which led to its identification within the institution of legal liability.

Theoretical significance comes from the defining of the concept of patrimonial liability, determining the notion of patrimonial liability from the perspective of the general theory of law. Thus, the conclusions and the recommendations set out in the thesis shall allow the development of certain directions in science, law, and practice. This, in turn, will determine the revision of the traditional opinion regarding patrimonial liability as a form of legal liability.

The applied value of the thesis lies in the fact that scientific analysis stemming from the thesis can be used: in a theoretical and scientific plan for a conceptualized approach to problems related to the application of patrimonial liability – the form of legal liability; in normative-legal outline. The results of research considerably extend the existing theoretical and doctrinal visions vis-à-vis the phenomenon of legal liability, which will admit the intensification of the work of legislative elaboration in the field of patrimonial legal liability; in didactic and disciplinary draft on the teaching course of General theory of law on the subject „legal liability”, in the branches of civil law, employment law, property law, etc., at the sections with respect to legal liability.

Implementation of scientific results. The results of this thesis were presented and communicated in several international and national conferences, published in various magazines, which has contributed to the enrichment of the national theoretical framework. The conclusions of the thesis, the innovation elements are used in the process of studies in the teaching of the course studies of General theory of law in the Free International University of Moldova.

АННОТАЦИЯ

Стахи Татьяна, «Имущественная ответственность – форма юридической ответственности».
Докторская работа в области права; Специальность: 551.01 – Общая теория права, Кишинэу, 2018.

Структура работы: Введение, три главы, общие заключения и рекомендации, библиография из 373 наименований, 176 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 13 научных работах, общий объем публикаций по теме составляет 5.9 а.л.

Ключевые слова: юридическая ответственность, имущественная ответственность, материальная ответственность, ответственность за ущерб, имущество, вред, ущерб, незаконное деяние.

Область исследования: Общая теория права.

Цель и задачи настоящей работы: *Цель* работы заключается в исследовании имущественной ответственности как междисциплинарного института и формы юридической ответственности сквозь призму возникновения, эволюции, содержания, роли и места этой формы в системе юридической ответственности, что должно содействовать научному обоснованию этого понятия, углублению знаний по теории ответственности, рекомендациям нормативного характера для лучшего признания имущественной ответственности.

Достижение предложенной цели включает выполнение следующих *задач*: построение на основании существующих научных подходов теоретико-практической модели имущественной ответственности; определение уровня правового регулирования имущественной ответственности – как формы юридической ответственности; формулировка характерных черт имущества, определение этого явления; формулировка определения имущественной ответственности из перспективы сравнительного права, доктрины и законодательства; установление теоретических аспектов, связанных с разграничением имущественной ответственности от других форм юридической ответственности; представление понятия, отличительных признаков и форм имущественной ответственности в отраслях публичного права и частного права; обоснование независимости имущественной ответственности как отдельной формы и установление места в нормативно-правовом построении учреждения юридической ответственности; формулировка заключений и рекомендаций посредством анализа законодательных пробелов и предложений законодательной перспективы, способствуя исключению судебных ошибок.

Научная новизна и оригинальность: Новаторский характер данной работы обусловлен как ее многосторонними целями и задачами, так и методикой исследования. Научное новшество вытекает из подробного анализа, с точки зрения Общей теории права понятия имущественной, обуславливает и устанавливает определение, содержание и формы имущественной ответственности и ее выражения в разных отраслях права. Посредством многостороннего и подробного и, не в последнюю очередь, критического анализа, исследование является изучением с практическим подходом к имущественной ответственности – как формы юридической ответственности, пытаясь охватить в данной работе самые инновационные аспекты и прения, касающиеся соответствующего вопроса.

Разрешенная научная проблема заключается в установлении понятия имущественной ответственности – как формы юридической ответственности с точки зрения Общей теории права, что обусловило выяснение отличительных признаков, содержания и форм имущественной ответственности, что привело к ее идентификации в рамках института юридической ответственности.

Теоретическое значение заключается в определении понятия имущественной ответственности и определении имущественной ответственности с точки зрения общей теории и права. Таким образом, изложенные в работе заключения и рекомендации позволят развитие определенных направлений в науке, законодательстве и практике. Это, в свою очередь, обусловит пересмотр традиционного мнения относительно имущественной ответственности – как формы юридической ответственности.

Прикладное значение работы заключается в том, что научные анализы, выделяющиеся от работы, могут использоваться: в научно-теоретическом плане для концептуализированного подхода к вопросам, связанным с применением имущественной ответственности – формы юридической ответственности; в нормативно-правовом плане. Результаты исследования оценивающим образом расширяют существующие теоретико-доктринальные взгляды относительно явления юридической ответственности, что должно позволить усиление деятельности по законодательной разработке в области имущественной ответственности; в учебно-дисциплинарном плане, при преподавании курса Общей теории права по теме «юридическая ответственность», в областях гражданского права, трудового права, имущественного права, и т.д. по разделам, касающимся юридической ответственности.

Внедрение научных результатов. Результаты работы были представлены и сообщены в рамках многих международных и национальных конференций, опубликованы в разных отраслевых журналах, что способствовало обогащению национальной теоретической базы. В процессе обучения при преподавании курса Общей теории права в рамках Международного Независимого Университета Молдовы использованы заключения работы, элементы новизны.

LISTA ABREVIERILOR

alin. – alineat

art. – articol

CC – Cod civil

CContr. – Codul contravențional

CE – Comisia Europeană

CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului

CF – Cod fiscal

CM – Codul Muncii

CPC – Cod de procedură civilă

CPP – Cod de procedură penală

CSJ – Curtea Supremă de Justiție

Ed. – Editura

FR – Federația Rusă

HPCSJ – Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție

lit. – litera

MO – Monitorul Oficial

nr. – număr

OIM – Organizația Internațională a Muncii

OU – Ordonanța de Urgență

pct. – punct

RM – Republica Moldova

INTRODUCERE

Actualitatea și gradul de studiere a temei investigate. Actualitatea temei supuse cercetării este determinată de necesitatea identificării fațetelor răspunderii juridice patrimoniale în contextul instituției răspunderii juridice, și reconfigurării perpetue a realității sociale și transformărilor recente sub aspect legislativ.

În acest studiu ne-am axat asupra constantelor răspunderii patrimoniale - formă a răspunderii juridice, precum și asupra modalităților de manifestare a acestei forme de răspundere în Teoria Generală a Dreptului, cât și în diferite ramuri de drept. Din aceste raționamente, ne-am propus să analizăm trăsăturile definitorii ale răspunderii patrimoniale, care, de altfel, i-au favorizat acesteia evoluția și i-au determinat complexitatea și dreptul la existență ca formă a răspunderii juridice. Aceste din urmă abordări impun clarificarea teoretică și practică în sfera conceptelor enunțate.

De asemenea, un argument forte ar fi că cercetarea răspunderii patrimoniale, ca formă a răspunderii juridice, ar extinde înțelegerea noastră cu privire la importanța instituției menționate, deoarece un impediment cu care ne-am confruntat în cercetarea temei respective începe de la diversitatea terminologică a categoriei. Astfel, răspunderea patrimonială se regăsește ca: „răspundere civilă”, „răspundere materială”, „răspundere pentru daune”..., ceea ce, în final, duce la o neînțelegere, la o disensiune din punct de vedere juridic și, cu riscul de a se aplica incorect sancțiunile patrimoniale.

Mai mult ca atât, în legislația civilă, până în prezent, nu a fost trasată o delimitare doctrinară clară între categoriile de „*răspundere patrimonială*” și „*răspundere civilă*”.

Acest lucru ne dovedește că studiile existente în doctrină nu au decât direcții ramurale, mai ales în dreptul muncii sau în dreptul civil, și nicidecum ca formă independentă în contextul instituției de răspundere juridică. Definirea, modalitatea de manifestare și determinarea locului răspunderii patrimoniale în sistemul formelor răspunderii juridice constituie, în opinia noastră, suficiente argumente pentru utilitatea cercetării științifice propuse.

Inexistența unei cercetări științifice și lipsa de cunoștințe privind fenomenele noi generează neclarități și dificultăți în aplicarea normelor de drept și, în acest context, am considerat ca fiind benefică și necesară o noua aplecare asupra acestei teme din punct de vedere al Teoriei generale a dreptului.

În plus, denumirea temei de cercetare „*Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice*” vine cu mai multe argumente pentru cercetarea răspunderii patrimoniale anume din perspectiva Teoriei generale a dreptului, dezvăluirea ei, evidențierea independenței răspunderii

patrimoniale în cadrul formelor răspunderii juridice și necesitatea identificării locului ei în construcția normativă de drept a răspunderii juridice, ceea ce îi redă originalitate și actualitate sporită. Respectivul studiu își propune să acopere posibilele lacune în concepția răspunderii juridice cu privire la forma răspunderii patrimoniale.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul tezei constă în cercetarea răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției, conținutului, rolului și locului acestei forme în sistemul răspunderii juridice, fapt ce va contribui la argumentarea științifică a acestui concept, la aprofundarea cunoștințelor în teoria răspunderii juridice, la formularea unor recomandări cu caracter normativ pentru o mai bună recunoaștere în doctrină a răspunderii juridice patrimoniale.

În evoluția răspunderii juridice pot fi determinate legități ce au dat origine mai multor forme de răspundere, în cadrul cărora răspunderea patrimonială are dreptul la existență ca formă autonomă.

Atingerea scopului propus implică realizarea următoarelor obiective:

- analiza și elaborarea, în baza abordărilor științifice existente, a conceptului și modelului teoretico-practic al răspunderii juridice patrimoniale;
- determinarea nivelului de reglementare juridică a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice;
- formularea trăsăturilor caracteristice ale patrimoniului, definirea acestui fenomen;
- formularea unei definiții a răspunderii juridice patrimoniale din perspectiva dreptului comparat, doctrinei și legislației;
- stabilirea aspectelor teoretice legate de delimitarea răspunderii juridice patrimoniale de alte forme de răspundere;
- prezentarea conceptului, semnelor distinctive ale instituției răspunderii patrimoniale în ramurile de drept public și drept privat;
- argumentarea independenței răspunderii patrimoniale în cadrul formelor răspunderii juridice și identificarea locului ei în construcția normativă de drept a răspunderii juridice;
- identificarea modalităților răspunderii patrimoniale;
- formularea concluziilor și recomandărilor, prin analiza lacunelor legislative și propunerilor de perspectivă legislativă, contribuind la eliminarea erorilor juridice.

Noutatea și originalitatea științifică. Caracterul novator al prezentei teze este determinat atât de scopul și obiectivele ei multiaspectuale, cât și de metodologia cercetării.

Teza constituie una dintre primele cercetări ample a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice, o analiză de teorie

generală a aspectelor ce țin de realizarea răspunderii patrimoniale și a exprimării sale în diferite ramuri ale dreptului. Printr-o analiză multilaterală și detaliată și nu în ultimul rând critică, studiul constituie o cercetare cu o reală abordare practică a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, încercând să înglobăm în prezenta lucrare cele mai inovatoare aspecte și dezbateri asupra problemei respective.

Noutatea științifică a prezentei teze precum și a rezultatelor obținute, constau în abordarea conceptelor de mai sus din dubla perspectivă a cercetării teoretice dar și practice a tuturor factorilor cu impact determinant asupra răspunderii patrimoniale.

Elementele de noutate sunt materializate în următoarele:

- examinarea abstracțiilor teoretice ce constituie baza teoretico-metodologică a definirii răspunderii patrimoniale, propunându-se propria definiție;
- determinarea relevanței teoretice și practice a abordării integrate a instituției răspunderii patrimoniale, prin delimitarea de alte forme de răspundere;
- individualizarea bazei normative-juridice pentru realizarea unei imagini clare a situației actuale din domeniul legislativ, ce vizează răspunderea patrimonială în diferite ramuri ale dreptului;
- analiza unui set de abordări teoretice privind examinarea răspunderii patrimoniale în contextul ramurilor dreptului și în contextul realizării dreptului;
- identificarea criteriilor de clasificare a formelor răspunderii patrimoniale și, în baza acestora, propunerea propriei clasificări a modalităților răspunderii juridice patrimoniale;
- formularea concluziilor și recomandărilor privind necesitatea delimitării răspunderii juridice patrimoniale ca formă distinctă a răspunderii juridice, care provoacă spre continuarea cercetărilor mai detaliate.

Problema științifică soluționată constă în identificarea conceptului de răspundere juridică patrimonială ca formă a răspunderii juridice din punct de vedere al Teoriei Generale a Dreptului, fapt care a determinat elucidarea semnelor distinctive, conținutului și formelor răspunderii juridice patrimoniale, ceea ce a determinat evidențierea acesteia în cadrul instituției răspunderii juridice.

Importanța teoretică a lucrării decurge din faptul că concluziile formulate teoretic în teză concretizează, completează și dezvoltă, în mare parte, compartimente fundamentale din Teoria generală a dreptului, cum ar fi: „răspunderea juridică”, „răspunderea patrimonială”, „patrimoniul”, „răspunderea patrimonială - formă a răspunderii juridice” etc. Totodată, concluziile și propunerile formulate la finele tezei vor oferi soluții noi pentru completarea, modificarea și elaborarea actelor normativ-juridice, ce va permite conceptualizarea și

instituționalizarea răspunderii patrimoniale ca formă independentă de răspundere, cu dezvoltarea anumitor direcții în teorie și practică. Ceea ce, la rândul său, va determina o selectare mai amplă a materiei existente în această direcție de cercetare - răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice.

Valoarea aplicativă a cercetării. Gradul teoretic și practic de generalitate privind aplicabilitatea conceptuală a rezultatelor în urma cercetării noastre a răspunderii patrimoniale poate duce la identificarea unei forme distincte de răspundere juridică, cu un statut durabil ca instituție și concept în Teoria generală a dreptului. Ideile, analizele, concluziile reflectate în cuprinsul tezei vor înlesni apariția unor noi cercetări, fiind destinate să creeze o anumită bază teoretică și practică, ce va constitui un instrument de lucru util pentru teoreticieni și practicieni.

Prezenta teză, în lipsa lucrărilor în domeniul ce ține de instituția răspunderii juridice patrimoniale, va suplini, cel puțin parțial, această lacună. Lucrarea reprezintă o sursă monografică pentru cercetătorii din domeniul Teoriei Generale a Dreptului, preocupați de răspunderea patrimonială.

Rezultatele cercetării pot fi utilizate:

- în plan teoretico-științific, pentru o abordare conceptualizată a problemelor ce țin de aplicarea conceptului răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice;
- în plan normativ-juridic, rezultatele cercetării extind considerabil viziunile teoretico-doctrinare existente vis-a-vis de fenomenul răspunderii juridice, ce va contribui la elaborarea și modificarea legislației din Republica Moldova;
- în plan didactico-disciplinar - la predarea cursului de Teorie Generală a Dreptului, la tema „Răspunderea juridică”, în ramurile de drept civil, dreptul muncii, dreptul patrimonial etc.

Aprobarea rezultatelor tezei. Rezultatele prezentei cercetări și-au lăsat reflecția în mai multe publicații, fiind expuse în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, și aprobate la ședințele catedrei Drept, ULIM, dinte care nominalizăm:

1. *Theoretical aspects concerning the patrimony liability.* În: Proceedings of the International Conference European Union History, Culture and Citizenship, Universitatea Pitești, Bucharest: Publishing House, 2016, p. 751-760 (0,34 c.a.);

2. *Legal nature of administrative-patrimonial liability.* În: Proceedings of the International Conference European Union History, Culture and Citizenship, Universitatea Pitești, Bucharest: Publishing House, 2017, p. 668-678 (0,43 c.a.);

3. *Prejudiciul - condiție a răspunderii patrimoniale.* În: Materialele Simpozionului Internațional științifico-practic: „Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective Chișinău: UASM, 2016, p. 293-296 (0,28 c.a.);

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor debutează cu introducere. Teza este structurată pe trei capitole, divizate în subcapitole, urmate de concluzii generale și recomandări, lista bibliografică, ce formează o structură și un conținut ce reflectă atât cercetările în domeniu la ziua actuală, prezentarea aspectului practic de realizare a răspunderii patrimoniale, cât și opiniile personale ale autorului, cu oportunități de propuneri *de lege ferenda*.

Partea introductivă a studiului doctoral constituie argumentarea științifică a temei supuse cercetării, realizată prin expunerea actualității și importanței temei investigate, gradului de cercetare, scopului și obiectivelor propuse spre realizare.

Capitolul 1 „Fenomenul răspunderii juridice patrimoniale în contextul cercetării juridice” conține trei secțiuni. Prima secțiune 1.1., denumită „Studii doctrinare în materie de răspundere patrimonială”, reflectă analiza bibliografică a doctrinei naționale și străine cu privire la răspunderea patrimonială, fiind aplicată metoda de analiză, sinteză și comparație. Aspectul teoretic și controversile științifice au fost analizate din perspectiva Teoriei generale a dreptului și a ramurilor de drept. Secțiunea 1.2. „Cadrul normativ privind reglementarea juridică a răspunderii patrimoniale”, care și-a dovedit utilitatea în timp, motiv pentru care a fost reglementată de către legiuitor sub mai multe forme, care omite să concretizeze noțiunea, definiția, construcția normativă și specificul răspunderii patrimoniale. Capitolul se finalizează cu concluzii și expunerea problemei științifice supuse soluționării.

Capitolul 2 „Argumente teoretice în aprecierea esenței și conținutului răspunderii juridice patrimoniale în sistemul răspunderii juridice ” conține o analiză aprofundată a conceptului de răspundere patrimonială, cu determinarea particularităților de structură, esență și formă, fiind structurat din trei secțiuni.

Secțiunea 2.1. „Noțiunea de patrimoniu în doctrină și reglementarea legală a patrimoniului” debutează cu cercetarea aspectelor general-teoretice cu privire la patrimoniu, noțiunea de patrimoniu în doctrină și reglementarea normativă a patrimoniului, trăsăturile patrimoniului, legătura dintre patrimoniu și răspundere, elementele patrimoniului. În *secțiunea 2.2.* „Conceptualizarea și locul răspunderii patrimoniale în sistemul răspunderii juridice” este prezentată noțiunea răspunderii patrimoniale, trăsăturile răspunderii juridice patrimoniale ca formă a răspunderii juridice. *Secțiunea 2.3.* „Temeiul și condițiile răspunderii patrimoniale” reflectă temeiul și condițiile fără de care nu ar putea fi antrenată răspunderea patrimonială, și anume: fapta ilicită, prejudiciul, cauzalitatea dintre fapta ilicită și prejudiciu și vinovăția. *Secțiunea 2.4.* „Coraportul dintre răspunderea patrimonială cu alte forme de răspundere juridică” determină asemănările și deosebirile răspunderii patrimoniale de alte forme de răspundere; diferențierea celeia din urmă de instituția „*răspunderii delictuale*”, „*răspunderii contractuale*”

și „răspunderii materiale” cu care deseori este confundată, sancțiunile răspunderii patrimoniale în diferite ramuri de drept.

Capitolul 3 „Modalitățile de manifestare a răspunderii patrimoniale în diferite domenii ale dreptului” este destinat identificării și analizării conceptului de răspundere patrimonială în diferite ramuri de drept. Acest capitol abordează aspecte novatorii pentru doctrina autohtonă cu privire la fenomenul juridic cercetat. *Secțiunea 3.1.* „Regimul juridic al răspunderii patrimoniale în cadrul raporturilor juridice de muncă”, începută cu reglementarea juridică și fundamentarea teoretică a răspunderii patrimoniale în cadrul raporturilor juridice de muncă, condițiile răspunderii patrimoniale, fiind completată cu opinii și soluții novatorii ale teoreticienilor și practicienilor. *Secțiunea 3.2.* „Analiza răspunderii patrimoniale pentru actele administrative de autoritate nelegală” (răspunderea administrativ-patrimonială). Prin opiniile și soluțiile novatoare propuse pentru multe probleme de drept controversate, este de natură să trezească interesul teoreticienilor și practicienilor în domeniul dreptului administrativ, în conținutul acestui subpunct al tezei fiind analizate jurisprudența, dar și practica națională și internațională referitoare la antrenarea răspunderii patrimoniale a autorităților publice și funcționarilor din cadrul acestora. Răspunderea patrimonială pentru cauzarea de daune ecologice din *secțiunea 3.3.* realizează că, în contextul crizei ecologice actuale, se impune, mai mult ca oricând, conceptualizarea răspunderii patrimoniale a persoanei care a cauzat un prejudiciu patrimoniului. Mai mult ca atât, astăzi se vorbește în doctrină tot mai sigur despre existența unei răspunderi specifice dreptului mediului, diferită de cea civilă. Prin urmare, pentru situația în care s-a cauzat o daună ecologică, răspunderea penală și contravențională este subsidiară, iar răspunderea patrimonială, care este manifestată prin obligația de reparare a daunei, este una principală.

În *secțiunea 3.4.* „Particularitățile răspunderii patrimoniale pentru obligațiile fiscale” ne-am propus analiza acestei probleme din cauza lipsei, în spațiul juridic autohton, a unei teorii generale a obligațiilor fiscale, totodată, am încercat să facem o analiză amănunțită a răspunderii patrimoniale pentru aceste obligații. Conținutul secțiunii se caracterizează prin examinarea și deslușirea problemelor legate de răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale.

Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (notarul, avocatul, executorul judecătoresc) din *secțiunea 3.5.* „Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (notarul, avocatul, executorul judecătoresc)” determină importanța și dinamica practicării unei profesii liberale: de notar, avocat, executor judecătoresc. Din acest motiv, o analiză distinctă a acestor reglementări se impune a fi efectuată. În ultima *secțiune 3.6.* „Conceptul răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței”, prin cercetarea legislativă și doctrinară în domeniul răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței, s-au adus argumente forte ideii răspunderii

patrimoniale particulare în dreptul insolvenței, în sensul elaborării unei reglementări juridice speciale.

Concluziile de la finele capitolelor și concluziile generale analizează și concretizează aspectele juridice controversate în materia răspunderii patrimoniale, respectiv, determină structura și esența formei de răspundere patrimonială, locul conceptului în instituția răspunderii juridice din perspectiva Teoriei generale a dreptului.

Lista bibliografică conține izvoare din cadrul doctrinei naționale și străine. Numărul impunător de surse normative și de specialitate confirmă un studiu profund efectuate în materie de răspundere patrimonială.

1. FENOMENUL RĂSPUNDERII JURIDICE PATRIMONIALE ÎN CONTEXTUL CERCETĂRII JURIDICE

1.1. Studii doctrinare în materie de răspundere patrimonială

Răspunderea juridică constituie un subiect a cărui tratare provoacă dificultăți, în special la nivelul Teoriei generale a dreptului, susține prof. D. Baltag. Această categorie interesează toate disciplinele juridice de ramură, având o deosebită importanță teoretică și practică, deoarece cu răspunderea se finalizează orice problemă juridică. Prezintă în toate ramurile dreptului, instituția răspunderii asigură eficacitatea ordinii de drept, stimulează atitudinea de respectare a legii, stabilirea și menținerea ordinii sociale[16, p. 419].

Problemele generale privind răspunderea juridică atât în teoria generală a dreptului, cât și în sectorul ramural a fost, în mod repetat, obiectul de studiu a mai multor autori. Mai mult ca atât, multitudinea izvoarelor ce vizează acest subiect este în continuă creștere. Multe păreri se sprijină pe specificul ramural al cercetărilor în domeniul răspunderii[308, p. 712].

În legătură cu aceasta, suntem de acord cu autorul D. Baltag, care menționează că determinarea corectă a formelor, principiilor, funcțiilor și raporturilor în cadrul sistemului răspunderii juridice condiționează foarte mult și activitatea legiuitorului. Fără elaborarea unei teorii generale a răspunderii, este imposibil de a formula și crea teoriile răspunderii juridice ramurale[18, p. 67]. Cu toate că în ultimii ani a fost acumulată o experiență considerabilă în domeniul cunoașterii răspunderii juridice, ca fenomen complicat legat de norma juridică, formă de răspundere, ramură de drept, până în prezent n-a fost elaborată o interpretare unică a răspunderii juridice.

Pe parcursul istoriei s-au format și au evoluat atât formele, funcțiile, principiile, cât și condițiile privind răspunderea juridică[7, p. 2-8]. În acest context, în cadrul Teoriei generale a dreptului, putem menționa contribuția la dezvoltarea subiectului „răspunderea juridică” sesizată de către D. Baltag[18], Gh. Avornic[11], E. Aramă[6], B. Negru și A. Negru[173], I. Humă[110], S. Popescu[201], N. Popa[198], L. Barac[24], M. Djuvara[81] etc.

N. Popa consideră că reacția socială în cazul răspunderii juridice are anumite trăsături distinctive, fapt pentru care este o reacție instituționalizată, pe care o declanșează o faptă reprobabilă, organizată în limitele stabilite de lege[198, p. 212].

Perspectiva sociologico-juridică este necesară în analiza răspunderii juridice, menționează autoarea S. Popescu, în măsura în care această instituție juridică, se poate spune „cheie”, reprezintă o formă a reacției negative, represivă, venită din partea societății,

reprezentată de stat, față de o anumită acțiune reprobabilă, imputabilă, în principiul individului [201, p. 299].

Menționăm că efectuarea unei analize concrete a instituției răspunderii juridice nu reprezintă scopul prezentei lucrări. Este important doar de evidențiat acele aspecte, trăsături care sunt relevante atunci când ne referim la răspunderea juridică patrimonială. Astfel, esența, conținutul, principiile, funcțiile și formele răspunderii patrimoniale ne determină să depunem eforturi în vederea asigurării unui volum de informații teoretice, utile și necesare pentru realizarea studiului asupra acestei instituții juridice. Această abordare își găsește explicația în faptul că actualmente, în doctrina juridică autohtonă, nu este configurat conceptul de răspundere patrimonială. La nivelul Teoriei generale a dreptului specialiștii se limitează doar la enunțarea acesteia în unele clasificări ale răspunderii juridice, fie expun unele argumente în favoarea existenței ei în studii special dedicate răspunderii juridice. Identificarea și alegerea surselor bibliografice a avut ca premisă exigența de a identifica acele studii menite să contureze legătura dintre răspunderea patrimonială din diferite ramuri ale dreptului, în vederea identificării conceptelor de răspundere juridică patrimonială, dar și a locului răspunderii patrimoniale în sistemul răspunderii juridice.

În doctrina clasică, *patrimoniul* este prezentat ca fiind „ansamblul drepturilor și obligațiilor unei persoane, care au sau reprezintă o valoare pecuniară sau economică, adică se pot evalua în bani”[235, p. 4; 28, p. 6]. Bunurile fiind percepute de oameni, încă din momentul din care ei au ieșit din starea primitivă, ca ceva absolut necesar vieții. Noțiunea de *lucru* din limbajul juridic aparține dreptului roman care l-a denumit „*res*”. Și acest termen își are istoria sa. La început, înțelesul său oscilează între ideea de litigiu și de obiect al unui contencios. „*Pecunia*” înseamnă patrimoniul considerat din punct de vedere contabil. În aceeași epocă, termenul „*res*” devine sinonim cu „*bona*”, termen care desemnează activul unui patrimoniu. Despre aceasta menționează autorii în lucrările de Drept Roman V. Hanga[107, p.107], E. Molcuț[161, p. 99], V. Ciucă[56, p. 226], I. Mihalache[157], I. B. Novîțchii[313], etc.

Sunt remarcabile, prin expunerea opiniilor cu privire la aceste categorii juridice de doctrine europene, lucrările autorilor Fr. Zenati[358, p. 667], C. Atias[334, p.10], Ch. Caron, H. Lécuyer[341, p. 2], J. L. Bergel, M. Bruschi, S. Cimamonti[337, p. 3-5].

Autorul Fr. Zenati[358, p. 667] arăta de curând că teoria patrimoniului este cea mai faimoasă teorie care a fost susținută vreodată în dreptul francez, o construcție conceptuală care încarnează apogeul doctrinei și aduce această artă la un grad de rafinament și robustețe inedită. Este *bun* orice entitate identificabilă și izolabilă ce are utilitate și este obiectul unui raport de exclusivitate. Pentru Zenati, drepturile de proprietate nu sunt bunuri, întrucât sunt mecanisme

care permit lucrurilor să devină bunuri. Este axiomatic faptul că nu lucrurile, ci bunurile prezintă interes din perspectivă juridică și, implicit, pentru analiza dedicată patrimoniului, întrucât bunurile sunt acele lucruri care pot constitui obiectul unui drept patrimonial, drept ce intră în componența patrimoniului[358, p. 667-668].

Sub aspectul devenirii bunurilor, toate lucrurile, respectiv realitățile fizice, devin bunuri numai atunci când ele sunt susceptibile de apropiere în sens juridic, adică atunci când pot face obiectul unui drept patrimonial.

În adevăr, susțin autorii Ch. Caron, H. Lécuyer, cea mai importantă diviziune juridică este cea care deosebește persoanele de bunuri. Noțiunea de bun este o construcție a spiritului specifică dreptului, creată anume pentru a înțelege și modela realitatea înconjurătoare. Geniul dreptului este de a fi sesizat diversitatea realității prin intermediul acestui cuplu nedisociabil (*persoană-bun*, acest *tête-a-tête*), cu prețul unei fantastice munci de abstractizare[341, p. 2-3].

Instituția patrimoniului este analizată de doctrina rusă din punct de vedere al evoluției proprietății. Autorul I. A. Pokrovski afirma că respectul crescând față de personalitatea umană, structura, cu adevărat cultă a relațiilor dintre oameni, necesită inviolabilitatea dominației proprietarului[373, p. 353].

Privită din două accepțiuni, patrimoniul, în opinia autoarei O. N. Sadicova[321, p.152] *stricto sensu* subînțelege totalitatea de bunuri, *lato sensu* - include drepturile de creanță și datoriile (obligațiile juridico-civile).

Dintr-o perspectivă tridimensională, instituția patrimoniului este caracterizată de A. Ia. Suhareva, V. D. Zorikina, V. E. Krutschih, care disting patrimoniul ca: 1) ansamblu de bunuri și valori materiale, fie aflate în proprietatea persoanei (fizice sau juridice), a statului sau a unității administrativ-teritoriale, fie aparținând unei instituții private; 2) ansamblu de bunuri și drepturi patrimoniale pentru obținerea de bunuri sau pentru satisfacerea necesităților patrimoniale din contul altor persoane (activul); 3) ansamblu de bunuri, drepturile și obligațiunile patrimoniale ale titularului acestora (activul și pasivul)[327, p. 244].

În doctrina română, autorii Liviu Pop, Ionuț-Florin Popa și Stelian Ioan Vidu[203, p. 7], S. Sztranyiczki[237, p. 5], R. Urs și P. E. Ispas[269, p. 3-4] etc., în tratatele de drept civil, au în comun ideea, consfințită în prezent și pe cale legislativă, conform căreia patrimoniul este constituit din totalitatea drepturilor și obligațiilor cu valoare economică ce aparțin unui subiect de drept.

În accepțiunea autorilor M. Uliescu, A. Gherghe[267, p. 10], D. C. Florescu[94, p. 17], L. Pop, M. Harosa[195, p. 3], patrimoniul, ca entitate juridică distinctă, reprezintă totalitatea sau universalitatea drepturilor patrimoniale și obligațiilor patrimoniale care aparțin unei persoane.

O complexitate de idei cu privire la patrimoniu sunt analizate de autorul A. Duțu, care, într-o manieră absolut nouă, abordează instituția patrimoniului în toată complexitatea sa. Studiul[88, p. 12] determină și analizează teoriile cu privire la patrimoniu (teoria patrimoniului de afectațiune, teoria personalistă a patrimoniului, teoria mixtă a patrimoniului), caracteristicile și funcțiile patrimoniului. Printr-o sinteză a definițiilor doctrinare, autorul propune de a-l percepe ca o sumă de valori economice, pecuniare, alcătuit dintr-o latură activă (*valoare pozitivă*) și o latură pasivă (*valoare negativă*), reușind, în acest context, să determine esența și sensul termenului de *patrimoniu* și *patrimonial*. Activul patrimonial este format din valoarea economică a tuturor drepturilor patrimoniale, iar pasivul constă în (contrariu) valoarea tuturor obligațiilor patrimoniale ale unei persoane[88, p. 69].

O deosebită atenție a acordat studiului asupra patrimoniului savantul Istrate Micescu, care cercetează evoluția și teoriile patrimoniului[153, p. 200].

Autorul St. D. Cărpenu[49, p. 96-97] asimilează fondul de comerț patrimoniului de afectațiune și stabilește natura juridică a celui din urmă ca fiind un bun mobil incorporeal. După L. Tulească[257, p.51], patrimoniu de afectațiune are o natură juridică duală, fiind universalitate juridică și bun mobil incorporeal.

Nu în ultimul rând menționăm pleiada savanților autohtoni, care desemnează în lucrările sale teoria patrimoniului, esența, funcțiile, caracterele juridice etc. Autorii S. Baieș, A. Băieșu ș.a[14, p. 14] consacră o mare parte din lucrările sale patrimoniului. Se aduc argumente ce țin de includerea drepturilor și obligațiilor subiectului în conținutul patrimoniului și excluderea lucrurilor din această structură. Întru susținerea argumentelor, autorii fac referire la teoriile cu privire la patrimoniu prin definiția noțiunii, analizează caracterele juridice ale patrimoniului, precum și funcțiile acestuia.

La cele expuse prof. E. Cojocari menționează că, „patrimoniul privat este simplu de intuit, vorbind despre persoanele fizice și juridice chiar dacă, nici în literatura de specialitate, nici în legislația republicii noastre, nu este definit, acesta constituie „totalitatea bunurilor și obligațiilor care sunt apreciate în bani și fără de care titularul își poate realiza dreptul de proprietate privată”[68, p. 44].

După autorul S. Brînză, noțiunea de patrimoniu are în terminologia legii penale un înțeles mai îngust decât în dreptul civil. În special, se susține că „patrimoniul ca universalitate, fiind o abstracție, nici nu poate fi atins prin faptele concrete ale unei persoane; infracțiunea contra patrimoniului putându-se îndrepta numai contra unui bun patrimonial, adică asupra unei valori care face parte efectiv din activul patrimoniului unei persoane (bun, valoare economică pe care făptuitorul urmărește să și-o apropie). Pasivul patrimoniului, adică datoriile unei persoane, nu

prezintă, de regulă, nici un interes pentru acei care se dedau la fapte de încălcare a patrimoniului, chiar dacă pasivul face parte din patrimoniu și este cuprins în această noțiune”[40, p. 155].

Idei asemănătoare le regăsim și la alți autori, cum ar fi: D. Ș. Spânu[222, p. 10], O. Ungureanu, C. Munteanu[268, p.3], C. Jora[115, p. 10], E. Charlotte[360], A. Oprea[179, p. 200], G. Boroș [37, p. 3] ș.a.

Aceste fenomene au fost niște premise necesare apariției și dezvoltării ulterioare a răspunderii pentru violarea dreptului de proprietate. Elementul negativ care cauzează modificarea patrimoniului este *prejudiciul*. Celebru Hugo Grotius (1583-1645) a formulat preceptul „*Damni culpa, dati reparatio*”, conform căruia orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu, obligă pe acela care l-a provocat să-l repare[264, p. 7]. De asemenea, este consacrată expresia latină „*damnum emergens*”, care semnifică „prejudiciul efectiv suferit de o persoană ca urmare a unui fapt juridic săvârșit de o altă persoană”[219, p. 79]. Alături de această expresie se află și cea denumită *lucrum cessans* ce reprezintă câștigul nerealizat de către o persoană căreia i s-a cauzat un prejudiciu[219, p. 193]. Transpusă în planul dreptului privat, această normă presupune că oricine săvârșește o faptă prin care cauzează altuia un prejudiciu este obligat să repare acea daună, aceeași obligație de despăgubire existând și în cazul unei persoane care nu execută sau execută cu întârziere obligația pe care o avea față de altă persoană, în baza unui contract. Prin urmare, cauzarea unui prejudiciu, prin neexecutarea unei obligații preexistente sau prin săvârșirea unei fapte care generează daune, are drept consecință obligarea autorului la repararea prejudiciului, adică obligarea de a răspunde patrimonial, astfel încât nedreptatea care a fost săvârșită să fie ștearsă, iar consecințele negative să fie suportate de către făptuitor din contul patrimoniului său.

Profesorul M. Lepădătescu remarcă faptul că instituția răspunderii juridice pentru daune (prejudicii, pagube, vătămări) este o categorie istorică și nu o simplă construcție logică, ceea ce a presupus o firească evoluție a instituției răspunderii în pas cu însăși dinamica societății umane, implicit a ramurilor de drept[138, p. 11]. Obligațiile de reparare a prejudiciului, precum și procedura de urmat, poartă denumirea de răspundere patrimonială. Fundamentarea unei poziții științifice, care să argumenteze particularitățile răspunderii patrimoniale, este posibilă doar prin prisma cunoașterii fenomenului *răspundere* și *patrimoniu*, susține autorul.

Reprezentanții de seamă ai doctrinei juridice române, precum L. Pop ș.a.[194; 195] și R. L. Boilă[33], admit că răspunderea civilă clasică, fundamentată pe sancționarea persoanei responsabile pentru prejudicii deja produse, este lipsită de eficacitate în fața unor potențiale pericole și prejudicii viitoare, previzibile sau imprevizibile, estimabile sau incomensurabile. În acest context, se impune reglementarea unei răspunderi civile anticipative, menite să satisfacă

nevoile sociale actuale, centrate pe precauție și prevenție, în defavoarea celor axate pe ideea de sancțiune și reparare, care sunt specifice răspunderii pentru evenimentele deja produse, nu potențiale sau virtuale.

În acest context, este important să menționăm faptul că răspunderea patrimonială o regăsim în aproape toate ramurile de drept, de aceea este necesar să înțelegem faptul că definirea, determinarea formelor răspunderii juridice, caracteristica particularităților răspunderii patrimoniale în cadrul instituției răspunderii prezintă interesul cercetării noastre. În acest sens, dintre autorii remarcabili, care au efectuat investigații ample în domeniul instituției răspunderii juridice și, implicit, a răspunderii patrimoniale, nominalizăm următorii autori autohtoni și străini: D. Baltag[18;17], Gh. Avornic[11;12], V. Bujor, L. Buga[43], E. Cojocari[67;69], A. Negru, V. Zaharia[173], L. Barac[24], M. Djuvara[81], I. Humă[110], N. Popa[198], Gh. Mihai și Radu I. Motica[155], Romul Petru Vonică[281], Gh. Boboș și C. Buzdugan[32], D. A. Lipinski[307], N. V. Vitruc[290].

Doctrina analizează răspunderea patrimonială din perspectiva ramurilor de drept, astfel o recunoaște ca materială (de exemplu, Federația Rusă) și patrimonială (formă regăsită în legislația română, franceză etc.). Am putea menționa că una din problemele dreptului civil și dreptului muncii contemporan este raportul dintre instituțiile răspunderii materiale și patrimoniale, în special aplicarea dispozițiilor privind răspunderea în relațiile juridice, a posibilității probabile de utilizare în comun a categoriei dreptului civil și dreptului muncii.

Profesorul Gh. Avornic, în lucrările de Teorie generală a dreptului, reclamă existența ambelor forme. Răspunderea materială și răspunderea patrimonială sunt prezentate alături de răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară, răspunderea penală, răspunderea civilă, răspunderea comercială[11, p. 298]. Tot aici, se invocă și faptul că răspunderea juridică reprezintă un raport statornicit de lege, de norma juridică, între autorul încălcării normelor juridice, reprezentat prin agenți, autorități, care pot fi instanțele de judecată, funcționarii de stat sau alți agenți ai puterii publice. Conținutul acestui raport este complex, fiind format, în esență, din dreptul statului, ca reprezentant al societății de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice în regres persoanelor cu funcție de răspundere sau funcționarilor publici, care au încălcat legea și au prejudiciat o persoană sau alta[11, p. 490].

Dedicat studiului complex al fenomenului răspunderii juridice sub aspecte doctrinare, metodologice și practice, este cel al prof. D. Baltag, care într-o manieră absolut nouă abordează fenomenul răspunderii juridice. Într-o lucrare monografică, autorul argumentează următoarea definiție a răspunderii civile, prezentând-o ca o instituție juridică care cuprinde totalitatea normelor de drept ce vizează raporturile juridice, a căror conținut îl constituie obligația de a

repara prejudiciul cauzat altuia, restabilirea drepturilor lezate prevăzute de lege sau contract, în scopul stimulării raporturilor economice normale dintre subiecții circuitului civil. Reieșind din cele expuse, prof. D. Baltag consideră că *răspunderea civilă este o răspundere patrimonială*, deoarece urmărește repararea prejudiciului, recuperarea daunelor, plata clauzei penale; *răspunderea civilă intervine doar în cazurile în care prejudiciatul își manifestă interesul apelând la forța de constrângere a statului*; sancțiunea civilă aplicată autorului faptei ilicite constă nemijlocit din *obligăția de a repara integral prejudiciul cauzat*, în scopul satisfacerii intereselor personale ale prejudiciatului; *sancțiunea civilă are o dublă semnificație*: una de prevenție, alta de reparațiune; conținutul răspunderii juridice îl constituie *răspunderea delincventului în fața pătimitorului*, cu care se află pe poziție de egalitate juridică; răspunderea juridică urmărește scopul stimulării raporturilor economice normale dintre subiecții circuitului civil[18, p.277-278].

„Răspunderea patrimonială, în opinia autorului D. Baltag, este o formă de răspundere juridică cu caracter reparator, instituită în scopul înlăturării consecințelor prejudiciabile, evaluabile pecuniar, cauzate patrimoniului persoanei vătămate, prin instituirea unei obligații de a da sau de a face în sarcina făptuitorului și în beneficiul persoanei prejudiciate”[17, p.444].

Esența răspunderii patrimoniale și totodată elementul care o distinge față de celelalte forme de răspundere juridică, legând-o în același timp de fiecare dintre acestea, este îndatorirea de reparare. Din această perspectivă se poate spune că a răspunde din punct de vedere patrimonial înseamnă, de fapt, a repara prejudiciul cauzat altuia, și mai mult - constituie un mijloc de apărare a drepturilor subiective, mai precis a dreptului de proprietate.

Și nu în ultimul rând reprezentanți ai doctrinei juridice autohtone precum: E. Cojocaru[69, p.9-10], S. Baieș, A. Băieșu[14, p. 403], A. Bloșenco[32, p. 24], I. Trofimov[252, p.58-59], I. Ivancova[113, p.31-37], V. Cerba[50, p.27-34], M. Prodan[208, p.49-53], care tratează răspunderea patrimonială din perspectiva dreptului civil etc.

În lucrarea destinată formelor răspunderii juridice, prof. E. Cojocari tratează răspunderea juridică și formele ei de manifestare care se nasc pe tărâmul relațiilor economice (de drept civil) întrucât, în opinia autoarei, aceste raporturi juridice conferă cu precădere posibilitatea subiecților de drept de a-și valorifica drepturile economice[67, p.5].

Locul și importanța răspunderii civile pot fi subliniate și prin faptul că această răspundere, indiferent dacă este delictuală sau contractuală, prin principiile și funcțiile sale, prin condițiile pe care se întemeiază și finalitățile ei, constituie dreptul comun în materie de răspundere patrimonială, contribuind la ocrotirea drepturilor subiective și intereselor legitime ale tuturor persoanelor fizice și juridice.

Însă în legislația civilă, până la ziua de azi, încă nu a fost trasată o linie sigură care ar delimita noțiunea de „*răspundere civilă*” de noțiunea „*răspundere patrimonială*”.

Autorii V. Bujor și L. Buga, într-o lucrare recentă[43, p. 88-89], menționează că răspunderea îmbrățișează toate formele posibile, diverse după apariție, ordine de aplicare și funcții:

a) *răspunderea patrimonială* - stabilită pentru cauzarea unei daune patrimoniale sau nerespectarea clauzelor contractuale și se manifestă prin obligațiunea de a repara dauna, achita venitul ratat sau dobânda de întârziere. Această obligațiune este concretă, apare din momentul producerii faptei și poate fi executată benevol. Există următoarele forme ale răspunderii patrimoniale: juridico-civilă, răspunderea materială a angajaților din sectoarele de stat și privat, răspunderea patrimonială a altor uniuni de cetățeni;

b) *răspunderea juridică pecuniară (de osândă)*- survine ca urmare a încălcării prevederilor legale și este stabilită de organele de stat competente.

În practică se admite aplicarea concomitentă a mai multor forme ale răspunderii pecuniare și patrimoniale. Persoana, care a comis o infracțiune și a cauzat daune patrimoniale, poate fi eliberată, în conformitate cu legea, de răspunderea penală, de pedeapsă, dar nu și de la obligația de a recupera daunele cauzate prin infracțiune. Și, dimpotrivă, recuperarea benevolă a daunelor cauzate se califică ca circumstanță care atenuează răspunderea penală.

Doctrina rusă în domeniu ne oferă un suport considerabil prin lucrările autorilor: A. V. Dobrovinscaia[299, p. 44-48], G. F. Șerșenevici[330], S. G. Grișaev[294], V. S. Evteev[300], I. V. Tordia[329], V.P. Gribanov[293], S.L. Degterev[297], E.A. Suhanov[326], M.I. Braghinschii, V.V. Vitreanschii[287], D.A. Pașențev, V.V. Garamita[315], H.V. Idrisov[303].

În lucrările de specialitate, unii autori prin „*forma de răspundere juridică civilă*” înțeleg forma de exprimare a acelor obligații împovărătoare accesorii, pe care le suportă delicventul. Legislația civilă prevede diferite forme de răspundere civilă. Ea poate să apară sub forma reparării prejudiciului cauzat, plății penalității, pierderii arvunei, avansului etc.[322, p.540]. Autorii consideră că „...repararea prejudiciului este o măsura generală de răspundere. Alte forme ale răspunderii civile se numesc măsuri speciale de răspundere juridică”[322, p.540].

În materia răspunderii patrimoniale în dreptul civil am studiat și ne-am inspirat din lucrările următorilor autori români: R. Petrescu[190, p.123], M. Eliescu[93, p.8-9], L.P. Boilă[33, p.34], E.C.Verdeș[276, p.20], F. I. Mangu[148, p.5], C. Stătescu și C. Bîrsan[234, p.127], L. Pop., F. I. Popa., S. T. Vidu[196, p. 365], R. I. Motică, E. Lupan[164, p.396], L. Pop[192, p.223], G. Tița-Nicolescu[245, p.12-18], Gh. Tragone[248, p.170], S. Neculaescu, L.

Mocanu, I. Genoiu, Gh. Gheoghiu, A. Țuțuianu[172, p.263-264], D. E. Sîngeorzan[220, p.30], Gh. Vintilă[277, p.33], P. Vasilescu[273, p.667] ș.a.

Răspunderea civilă delictuală alcătuiește *dreptul comun* în materie de răspundere patrimonială, consideră prof. L. Pop, iar *răspunderea contractuală*, prin particularitățile sale, este o răspundere cu *caracter derogator*, împreună alcătuind un „trunchi comun” din care se desprind două ramuri. De aici și consecința că, ori de câte ori, în dreptul român, nu suntem în prezența răspunderii contractuale, se vor aplica normele juridice care alcătuiesc sistemul răspunderii delictuale[192, p.26].

Autorii de drept administrativ tratează răspunderea administrativ-patrimonială ca formă de manifestare a răspunderii administrative. Lucrările autoarei A. Dastic[80, p.123; 79, p. 53-56] dezvăluie mai multe opinii ale fenomenului răspunderii administrativ-patrimoniale, prin prisma contenciosului administrativ în Republica Moldova. Autoarea consideră că răspunderea administrativ-patrimonială a autorităților publice necesită a fi examinată în aspect dublu, adică concomitent în calitatea acestora de autoritate publică și de persoană juridică.

Aceste idei privind răspunderea administrativ-patrimonială sunt regăsite în lucrările autorilor V. Guțuleac[106], V. Cobîșneanu[57], M.Orlov[184, p.152-154], L.Lavric[116].

De o importanță majoră în acest sens sunt cercetările efectuate de autorul V. Cobîșneanu, care a dezvăluit concepția și a insistat teoretic asupra instituirii unei noi instituții a dreptului administrativ-instituția răspunderii administrativ-patrimoniale[57, p.16].

În viziunea autoarei M. Orlov, răspunderea juridică administrativă poate îmbrăca trei forme: a) răspunderea administrativă tipică, b) răspunderea contravențională; c) răspunderea administrativ-patrimonială (materială). Răspunderea administrativ-patrimonială este o formă a răspunderii juridice administrative, care intervine ca rezultat al unor fapte ilicite ale administrației publice ce au provocat daune, susține autoarea[185, p.40-41]. Răspunderea administrativ-patrimonială își are originea în prevederile alin. (1) art. 53 din Constituția Republicii Moldova. Cadrul juridic, care asigură realizarea și satisfacerea dreptului la repararea daunelor cauzate, este consfințit și în Legea contenciosului administrativ.

Răspunderea administrativ-patrimonială poate fi concepută ca o răspundere a statului sau ca o răspundere a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public. Condițiile răspunderii administrativ-patrimoniale a statului sunt diferite de cele care caracterizează celelalte forme de răspundere juridică, căci pentru antrenarea acestei forme de răspundere administrativă se cere: existența unei hotărâri judecătorești de condamnare penală definitivă; existența unei hotărâri judecătorești, dată în urma exercitării căilor extraordinare de atac, prin care se constată:

a) eroarea judiciară; b) condamnarea pe nedrept; c) formularea de către persoana fizică condamnată pe nedrept a pretențiilor pentru repararea daunelor materiale și morale.

De asemenea, problema răspunderii administrativ-patrimoniale este abordată în plan comparat (Republica Moldova și România) în teza de doctorat a autorului V. Botomei[25]. Autorul susține că răspunderea administrativ-patrimonială reprezintă o formă de răspundere specifică dreptului administrativ[25, p.132-135]. Din punct de vedere al laturii subiective, autorul prezintă o clasificare, răspunderea administrativ-patrimonială poate fi: 1) *obiectivă*, care intervine indiferent de vinovăția autorității publice chemată să răspundă; 2) *subiectivă*, care este bazată pe culpa autorității publice răspunzătoare.

În acest context, putem aminti o lucrare monografică autohtonă a autorilor D. Baltag și E. Moraru[20, p.94], unde statul este vizat în calitate de subiect al răspunderii juridice. Autorii fac o analiză a caracterelor distinctive și corelația dintre două forme de răspundere a statului, și anume: răspunderea juridică față de persoanele particulare și răspunderea funcționarilor publici, a organelor de stat în fața statului (ca formă distinctă a răspunderii). Se menționează că, la caracterizarea răspunderii subiectelor de drept public, urmează să diferențiem răspunderea organelor de stat și a funcționarilor publici în fața statului de răspunderea statului în fața persoanelor private. Aceste forme de răspundere au caractere specifice și se disting în funcție de componenta subiectivă a raportului juridic, tipurile, temeiurile și natura juridică a măsurilor sancționatorii aplicate[20, p.178].

În opinia autorilor E. Moraru[20, p.96], A. Trăilescu[249, p.399-400], chiar dacă răspunderea patrimonială a administrației publice este supusă și unor reguli de drept comun, anumite reguli juridice specifice o diferențiază de răspunderea civilă delictuală, și anume: este o răspundere izvorâtă din actele publice; la baza răspunderii patrimoniale a administrației publice stă prezumția de culpă a autorității publice emitente a actului ilegal.

În ceea ce privește litigiile în care funcționarul, personal, este parte în proces alături de autoritate, intervine principiul solidarității dintre funcționar și autoritatea publică în ceea ce privește suportarea despăgubirilor stabilite de instanță, și principiul chemării în garanție a superiorului ierarhic funcționarului public chemat în proces, care a dat ordin scris să elaboreze sau să nu elaboreze actul[249, p.412-413].

Nu se exclude de doctrină nici asemănarea dintre răspunderea patrimonială în dreptul administrativ și răspunderea din dreptul civil[250, p. 26]. Vorbind despre gradul de deosebire ce trebuie să existe între cele două instituții, am stabilit deja că amplitudinea sa este indiferentă, atâta vreme cât deosebirile se leagă între ele, conturând fizionomia unei noi instituții. Cu atât mai mult, trebuie să înțelegem că nu putem vorbi despre o diferență totală între cele două răspunderi,

de o originalitate perfectă, noțiunea de autonomie nefiind una absolută. Dacă am face astfel, am descoperi că întregul sistem al dreptului pozitiv s-ar reduce la doar câteva instituții juridice - pe deplin deosebite de altele - și, cel mai probabil, la o singură ramură de drept. Prin urmare, deosebirile nu pot exclude existența unor elemente comune.

În literatura juridică sunt identificate studii privind răspunderea materială în dreptul muncii. Sursele teoretice din doctrina rusă, care au pus bazele răspunderii patrimoniale/materiale în dreptul muncii, sunt: A. M. Lușnicov și M. V. Lușnicova[308], Iu. N. Poletaev[316], L. A. Sîrovatskaia[328], A. M. Ārdelevschii[331], Iu. P. Orlovshii[314].

Existența unor deosebiri în condițiile apariției răspunderii materiale/patrimoniale a angajatului și angajatorului și unele similitudini ale acestei răspunderi cu răspunderea patrimonială în dreptul civil, a dat un motiv de a cerceta răspunderea patrimonială în dreptul muncii a angajatului și a angajatorului ca două forme distincte ale răspunderii juridice patrimoniale. Această poziție este susținută, în special, de autorii C. N. Gusov și Iu. N. Poletaev[296, p.133]. Părțile unui contract de muncă nu sunt egale în oportunitățile sale economice sau de altă natură. Angajatorul are o prioritate în raport cu salariatul. Acești factori determină anumite diferențieri în această formă de răspundere patrimonială ce ține de părțile contractului de muncă[296, p.134].

Doctrina română specifică că raportul juridic de muncă este un raport de drept privat (civil) ce se bucură, însă, de o reglementare specială, derogatorie de la multe principii ce guvernează raporturile de drept privat. La fel și răspunderea patrimonială este o varietate a răspunderii contractuale beneficiind de reguli speciale derogatorii, date de specificul raportului juridic de muncă. Aceste postulate sunt analizate în operele autorilor: A. Țiclea[261; 262;264;], F.R. Gheorghe[100], I.T. Ștefănescu[240; 241], A. Popescu[200, p.47], L. Georgescu[99, p.11], Ș. Beligrădeanu[27, p.331], L. Uță, R. Glodeanu[272, p.19].

L. Barac susține că răspunderea materială este o răspundere specifică dreptului muncii având *natură patrimonială contractuală*, implicând, în principal, norme de dreptul muncii, iar în măsura în care acestea nu sunt suficiente, normele dreptului civil o vor reglementa în deplin acord cu legislația și principiile dreptului muncii[33, p.186].

După autorul A. Țiclea, răspunderea patrimonială în dreptul muncii este „o formă a răspunderii juridice pentru daune, specifică dreptului muncii, ce constă în obligația angajatului sau, după caz, a angajatorului de a acoperi pagubele produse celeilalte părți în executarea contractului individual de muncă[264, p. 28]. Această formă de răspundere are caracter reparatoriu, asemănător răspunderii civile, contractuale sau delictuale, cât și răspunderii materiale. Răspunderea este patrimonială, întrucât salariatul vinovat de producerea unei pagube

angajatorului este obligat să acopere respectivul prejudiciu, reintegrând patrimoniul afectat cu bunurile aparținând patrimoniului său, în primul rând salariul[262, p.821].

Suntem în prezența unei răspunderi patrimoniale „reciproce”, susține autorul I. T. Ștefănescu[239, p.771], răspundere care izvorăște din contractul individual de muncă, are un caracter reparatoriu și se întemeiază pe principiile răspunderii civile contractuale.

În opinia noastră, această „reciprocitate” nu este una deplină sau completă pentru ambele părți, deoarece, așa cum vom menționa în capitolul 3 al prezentei teze, răspunderea angajatorului este una mai severă atât în ceea ce privește conținutul ei (angajatorul răspunde și pentru daunele morale), modul de stabilire (sarcina probei aparține întotdeauna angajatorului), cât și modalitatea de recuperare efectivă a prejudiciului (în principiu, salariatul răspunde numai în limita unei cote ce se reține până la acoperirea prejudiciului numai din veniturile sale salariale).

În mod just, s-a mai observat[239, p.775] că răspunderea materială (conform legislației vechi a României) este reglementată în prezent numai în ce privește raporturile de serviciu ale militarilor, ale salariaților din unitățile militare și din siguranța națională. Astfel, dacă s-ar accepta că și răspunderea patrimonială reglementată de codul muncii este una specifică de dreptul muncii, „ar însemna că în dreptul muncii ar exista două forme de răspundere reparatorie, fiecare dintre ele altceva decât răspunderea civilă contractuală”.

Răspunderea în dreptul muncii, sub denumirea de „răspundere materială”, este analizată și de doctrina autohtonă, în lucrările de specialitate ale autorilor E. Boișteanu, N. Romandaș[36, p.600], T. Negru, C. Scorțescu[175, p.310-315], N. Sadovei[217, p.37-42].

Caractere definitorii sunt determinate de autorii T. Negru și C. Scorțescu în lucrarea „Răspunderea materială”[175], care instituie principiile răspunderii materiale statornicite în jurisprudență. Autorii analizează răspunderea materială nu doar pentru repararea prejudiciului material, dar și pentru repararea prejudiciului moral.

Autorul A. Giurcău, în teza de doctorat, susține că contractul de muncă este un contract special, supus unei duble reglementări: reglementarea de drept comun, care asigură nașterea și validitatea sa; reglementarea prin lege specială, care completează sau chiar modifică normele de drept comun. Răspunderea patrimonială/materială, în opinia autorului, este și o variantă a răspunderii civile, elementele sale de bază - prejudiciul patrimonial, fapta ilicită păgubitoare și raportul de cauzalitate - fiind elementele esențiale ale răspunderii civile. Însă, răspunderea patrimonială, spre deosebire de răspunderea civilă (contractuală) clasică, prezintă un caracter limitat sub aspectul executării silite, care se efectuează, de regulă, numai asupra unei cote din salariu[102, p.114].

Ea este *patrimonială*, deoarece salariatul care a produs o pagubă angajatorului va fi obligat, cu bunurile ce aparțin patrimoniului său, în primul rând cu salariul, să acopere acel prejudiciu, întregind patrimoniul afectat.

Răspunderea patrimonială este condiționată de existența raportului juridic de muncă dintre salariatul răspunzător și angajatorul păgubit, raport juridic care își are izvorul în contractul individual de muncă. Ea este, deci, o *răspundere contractuală*.

Răspunderea patrimonială este o răspundere *integrală*, nu numai pentru dauna efectivă și actuală (*damnum emergens*), ci și pentru foloasele nerealizate (*lucrum cessans*), spre deosebire de răspunderea materială, care este limitată (numai în ceea ce privește *damnum emergens*). Dar, asemenea răspunderii civile contractuale, salariatul răspunde numai pentru prejudiciul cauzat, care a fost prevăzut ori era previzibil la momentul încheierii contractului individual de muncă, afară de prejudiciul ce provine din culpa sa gravă asimilată dolului, când va răspunde și pentru cel neprevizibil[102, p.115].

Pentru ca salariatul să răspundă patrimonial, susține A. Giurcău, prejudiciul trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie real, adică determinat pe baza unor analize economice concrete, salariatul nefiind ținut să răspundă pentru valori pierdute din patrimoniul angajatorului din alte cauze; să fie cert, atât în ceea ce privește existența, cât și evaluarea sa. Nu se poate vorbi de un prejudiciu cert atunci când se impută salariatului anumite deficiențe în organizarea activității, în absența cărora s-ar fi putut obține eventuale venituri mai mari; să fie cauzat direct angajatorului. În situația prejudiciului produs indirect, angajatorul răspunde în calitate de comitent pentru prepusul său, față de terțul prejudiciat; să fie material[102, p.116-118].

În doctrină se folosește deseori, în legătură cu obligațiile fiscale, și sintagma de „răspundere fiscală”, care nu se regăsește în principalele acte normative care reglementează sfera relațiilor fiscale, punându-se astfel problema clarificării sensului acestei noțiuni în limbajul juridic. Fără îndoială, sintagma de „răspundere fiscală” este specifică dreptului fiscal și intervine în planul raporturilor juridice fiscale dintre stat, prin organele sale, și contribuabili, izvorul acestei răspunderi juridice constituindu-l faptele ilicite în legătură cu relațiile patrimoniale privind declararea, stabilirea și colectarea impozitelor și taxelor. Folosirea noțiunii de „răspundere fiscală” este însă utilă, pentru a indica faptul că această ipostază de răspundere juridică intervine pentru încălcarea obligațiilor fiscale și are o natură patrimonială specială, deosebindu-se clar de răspunderea disciplinară, contravențională sau penală. Răspunderea fiscală, deși are anumite particularități, nu este independentă de răspunderea civilă delictuală, opinează A. Trăilescu, existând o punte de legătură între dreptul civil și dreptul fiscal[251, p.6].

În doctrină se arată că „dreptul finanțelor publice” se apropie, într-o oarecare măsură, de dreptul civil prin aceea că, și una, și cealaltă dintre ramurile de drept, vizează în principal – prin reglementări proprii – relațiile patrimoniale, adică drepturile și obligațiile exprimate în bani sau evaluabile în bani”, opinează autorii M.Ș.Minea și C.F.Costaș[74, p.61].

Autorul autohton A. Armeanic[10], tratând răspunderea juridică și constrângerea statală în sfera dreptului fiscal, susține că există un set de acte legislative care reglementează mai multe forme de răspunderi, printre care și răspunderea patrimonială/materială a contribuabililor în ipoteza nesocotirii legislației fiscale, fiind indicate abaterile fiscale.

În prezent, în literatura de specialitate, există mai multe puncte de vedere referitoare la locul răspunderii financiare în sistemul răspunderii juridice: răspunderea financiară este o modalitate a răspunderii administrative; răspunderea financiară se află la etapa formării; răspunderea financiară este o formă distinctă a răspunderii juridice etc.

Inițial, răspunderea financiară s-a născut în cadrul răspunderii administrative, conturarea și separarea sa fiind rezultatul logic al dezvoltării relațiilor sociale și a legislației.

În teza de doctorat și într-un șir de articole științifice, autorul A. Procopovici[204;205; 206] și-a propus să demonstreze existența răspunderii financiare ca formă distinctă a răspunderii juridice. Spre deosebire de răspunderea administrativă, răspunderea financiară este o obligație juridică ce apare în urma săvârșirii încălcării financiare, susține autorul. Încălcarea financiară ocupă un loc de sine stătător în sistemul încălcărilor juridice (penale, administrative, disciplinare etc.). Particularități prezintă obiectul, subiectul, latura subiectivă, latura obiectivă a încălcării financiare și sancțiunile pentru săvârșirea ei. Faptul că răspunderea financiară constă în obligația de a suporta măsurile de constrângere statală proprii legislației financiare este o altă deosebire dintre cele două forme ale răspunderii juridice[206, p.84-88].

Mai mult ca atât, autorul a conturat modalitățile răspunderii financiare: fiscală, bugetară, valutară, bancar-publică, care, după părerea lui, nu sunt forme distincte ale răspunderii juridice.

Doar cu cincisprezece – douăzeci de ani în urmă legislația nu reglementa posibilitatea angajării răspunderii pentru daunele de mediu pe temei obiectiv, ci presupunea aplicarea regulilor generale, proprii pentru procedura obișnuită de reparare a daunei – răspunderea subiectivă. Astăzi, însă, răspunderea juridică în raporturile de dreptul mediului apare ca și compartiment al răspunderii juridice în general, cu anumite caractere specifice[284, p.3].

Problema răspunderii juridice în raporturile de dreptul mediului este abordată tot mai frecvent în ultimul timp. Acest lucru se datorează viziunilor noi ale doctrinei asupra unor elemente ale răspunderii juridice în cadrul raporturilor de dreptul mediului, la care se adaugă și constatările jurisprudenței și statisticii judiciare, care ne demonstrează adeseori ineficacitatea

normelor și metodelor existente în prezent, prin lucrările autorilor: M. Duțu[91], A. Duțu[89], A. M. Trușcă[256, p.], V. S. Bădescu[26], E. Lupan[144] etc.

Un loc deosebit în cadrul raporturilor de răspundere juridică în dreptul mediului, opinează autoarea I. I. Sandulescu[218, p.120-123], îl are aplicarea măsurilor de răspundere juridică civilă, întrucât sarcina principală a dezdăunării de mediu este pusă tocmai pe seama răspunderii juridice civile. Aplicarea măsurilor de răspundere civilă, în acest caz, urmărește drept scop nu doar condamnarea faptelor prin care s-a realizat o abatere de la norma juridică, ci și asigurarea unei stabilități a mediului ambiant. Considerând problema protecției mediului ca fiind una prioritară, care privește însăși existența umană, odată cu conștientizarea necesității soluționării cât mai eficiente a acesteia, s-a stabilit condiția aplicării tuturor procedeelelor care ar avea un efect pozitiv cât de mic în rezolvarea acesteia. Unul din caracterele instituției răspunderii în raporturile de dreptul mediului este acela că sunt aplicate și aplicabile aproape toate formele de răspundere, inclusiv cea civilă. La rândul său, însă, chiar și răspunderii civile în raporturile juridice de dreptul mediului îi sunt imprimate anumite caractere juridice specifice.

Suntem în prezența unui drept la îndemnizația deținătorului factorului de mediu care a fost poluat, constată autorii doctrinei ruse: S.M. Saghitov[319, p.184-187], A.C. Golicencov [292], M.M. Brinciuc[288], S.A. Bogoliubov[285], Iu. G. Jarikov[301], susținând forma răspunderii de drept al mediului.

Importante surse care reflectă răspunderea patrimonială în cazul cauzării de daune ecologice sunt cele ale autorilor I. Trofimov, Gr. Ardelean[254; 255; 8]. În lucrările nominalizate, sunt regăsite un șir de condiții ale răspunderii materiale internaționale a statelor pentru cauzarea de daune ecologice, dar și alte situații de reparare a daunelor ecologice.

I. Trofimov[255, p.52] argumentează în lucrarea de doctorat prezența unor particularități specifice ale răspunderii patrimoniale în dreptul mediului. Autorul argumentează ipoteza inaplicabilității tuturor regulilor de drept civil pentru daunele de mediu, de asemenea prezintă unele particularități esențiale ale răspunderii patrimoniale în dreptul mediului.

Autorul Gr. Ardelean[8; 9], în cercetările sale științifice, analizează repararea prejudiciului ecologic, definind „dauna de mediu” și „prejudiciu ecologic”, fapt important la aplicarea răspunderii patrimoniale în dreptul mediului.

Actualmente, în literatura juridică de specialitate se vorbește și despre răspunderea patrimonială în cazul titularilor profesiilor liberale (avocat, notar, executor judecătoresc). Autori care au manifestat interes în această materie sunt I. Leș[139], E. Oprina, I. Gârbuleț[180], I. Popa, A.-A. Moise[199], A. Cara-Rusnac[47], I. Frunză[95], J.Yaigre, J. F. Pillebout[357], J. L. Aubert[335], care într-o manieră deosebită tratează răspunderea patrimonială a titularilor profesii

liberale numind-o „răspundere profesională”, care transcende distincția clasică dintre răspunderea delictuală sau extracontractuală și răspunderea contractuală, precum și distincția dintre răspunderea civilă și orice altă răspundere patrimonială. Răspunderea patrimonială a diferitelor categorii de profesioniști este, în opinia noastră, o răspundere specială pentru prejudiciile cauzate circumscrisă răspunderii profesionale.

Insolvabilitatea, ca instituție de drept de sine stătătoare, a apărut în Republica Moldova după proclamarea independenței. Denumită pentru început „faliment”, nu se afla printre preocupările principale ale cercetătorilor juriști, chiar dacă această necesitate exista la acea vreme, cel puțin în legătură „*cu clarificarea modului de aplicare a normelor sale în practica judiciară*”[215, p.2-4]. Baza teoretică a cercetării privind răspunderea în caz de insolvență o constituie lucrările celor mai recunoscuți autori din doctrina națională și străină, cum sunt: N. Roșca și A. Ilana[216], V. Furdui[97], A. Tarlapan[243], N. Țândăreanu[260], C. B. Nasz[168], F.I Moțu[165], A. Jaquemont[346], și alții.

Într-o lucrare monografică, autoarea S. Al Hajjar[2], se referă la fizionomia fraudei, insuficiența activului și riscurilor administrării, întreaga lucrare fiind o reală „pledoarie pentru armonizarea regimului răspunderii cu regimul obligațiilor care definesc statutul executivului”. Stabilirea naturii juridice a acestei forme de răspundere are interes practic: sub aspectul identificării elementelor componente, a dovedirii acestora, asupra întinderii acesteia, susține autoarea. Se pune întrebarea: ce formă de răspundere este aplicată - delictuală sau contractuală? Deci, avem de-a face cu o formă de răspundere legală cu caracter special, pentru un domeniu de interes special ce presupune un cadru procesual limitat la procedura insolvenței, instituită sub formă reparatorie, patrimonială: are ca scop plata unei sume de bani stabilită de judecător pentru repararea unui prejudiciu specific. Prejudiciul este cauzat de fraudă debitorului sau a reprezentanților săi, delict civile prin manifestările descrise expres de lege. În acest registru al evidențierii soluțiilor pronunțate de diferite instanțe de judecată, cu privire la răspunderea organelor de conducere și administrare a debitorului în insolvență față de creditori, se înscrie și lucrarea autoarei A. Buta[44].

Autorul V. Stati, într-un articol științific[232, p.98-130], determină noțiunea de insolvabilitate, care este, prin excelență, o instituție juridică din cadrul ramurii dreptului comercial (dreptului afacerilor). Această aserțiune este confirmată și în plan legislativ, normele acestui act legislativ au ca destinatar persoanele fizice și juridice care desfășoară activități de întreprinzător. Prin urmare, sfera de aplicare a normelor juridice cu privire la insolvabilitate este tocmai domeniul afacerilor. Referitor la reglementările normative din domeniu, autorul I.

Mihalache[158, p.22-28] afirmă faptul că actuala lege a insolvenței – Legea nr. 149/2012 este „excesiv de greoaie și anevoioasă”.

Atragem atenția și asupra conținutului tezei de doctorat a autoarei C. Catan[48], care cuprinde o analiză a instituției insolvenței din perspectivă financiară, prin care se înțelege situația financiară a debitorului, caracterizată prin imposibilitatea ei de a-și onora obligațiile de plată ajunse la scadență. Noțiunea de „insolvență” este strâns legată de noțiunea de „faliment”. În unele legislații, termenii *insolvență* și *faliment* sunt considerate sinonime, în altele - prin insolvență se înțelege ceea ce alții înțeleg prin faliment, deși este preferată utilizarea unei singure noțiuni.

Generalizând cele expuse, concluzionăm că în prezent, în literatura de specialitate, există mai multe puncte de vedere referitoare la forma răspunderii patrimoniale în cadrul instituției răspunderii ca formă independentă, autonomă. Diversele concepții, deseori controversate, fac și mai dificilă sarcina cercetătorului care a ales examinarea problemelor ce țin de răspunderea juridică patrimonială ca formă a răspunderii juridice în diversele sale circumstanțe, într-o modalitate nouă, ce pune în evidență esența, conținutul, principiile, funcțiile răspunderii juridice patrimoniale ca formă distinctă de răspundere.

1.2. Cadrul normativ privind reglementarea juridică a răspunderii patrimoniale

Instituția răspunderii patrimoniale are un caracter istoric și, în ciuda folosirii aceleiași denumiri ce i s-a dat în cadrul diferitelor orânduri sociale, conținutul ei a variat de la o epocă socială la alta. Forma sub care se prezintă astăzi instituția răspunderii din dreptul privat este rezultatul unei evoluții, a unor transformări continue, marcate de schimbări calitative. Astfel, de la faza primitivă a răspunderii private s-a ajuns, printr-o evoluție îndelungată, la concepția actuală, care se caracterizează printr-un sistem exprimat într-o regulă generală și nu printr-o enumerare de cazuri, așa cum era în vechime.

Un moment de cotitură în cadrul acestor relații este considerat sec. IV î. Hr., când prin *Lex Poetelia* (anul 313 sau 326 î. Hr.) a fost anulată sancțiunea prin care un cetățean roman putea fi transformat în sclav. Din acest moment, tot mai clară devine tendința de a da răspunderii aplicate în cazul neexecutării obligațiilor contractuale o funcție compensatorie, accentul fiind axat, în special, pe intimidare, avertizare, și nu pe aplicarea sancțiunii în mod nemijlocit[280, p.293].

Consacrarea efectivă a unei reglementări de natură generală a răspunderii patrimoniale, în Țările Române, are loc odată cu sfârșitul orânduirii feudale și începuturile capitalismului, aceasta

regăsindu-se în Legiuirea Caragea, pusă în aplicare în Țara Românească la 1 septembrie 1818 și Codul Calimah pentru Moldova, intrat în vigoare în 1817. Aceste norme juridice sunt considerate caracteristice unei epoci de tranziție, regăsindu-se în cuprinsul lor atât norme de vechi drept bizantin, cât și idei ale marilor codificări din acea vreme: Codul civil francez de la 1804 și Codul civil general austriac de la 1812.

Dreptul de proprietate poate fi considerat liantul principalelor instituții ale dreptului civil, o noțiune fundamentală de drept[271, p. 242]. Dintr-o asemenea perspectivă, așa cum s-a observat în doctrină, întregul Cod civil francez, dar și Codul civil român din 1864, au fost consacrate, direct sau indirect, exercitării dreptului de proprietate. Prin urmare, s-a arătat că este pe deplin justificat caracterul laconic al dispozițiilor care reglementează în mod direct dreptul de proprietate, câtă vreme bunurile sunt proprietăți, drepturile sunt toate drepturi de proprietate și, totodată, proprietatea apare ca element constitutiv al persoanei, după cum, în egală măsură, determină în mod esențial relațiile acesteia cu terții[359, p.445-446]. Într-un sens larg, dreptul de proprietate desemnează drepturile reale în general, ori chiar averea unei persoane, totalitatea bunurilor din patrimoniul acesteia[236, p.213-214], inclusiv bunurile corporale. Meritul și originalitatea Codului civil francez constă tocmai în reșezarea ordinii juridice civile, întemeiată pe redefinirea noțiunilor de bunuri și persoane, pe reformarea conceptuală a relației dintre ele, construită în jurul ideii de proprietate[355, p.85]. În acest context, dreptul de proprietate nu se reduce la prerogativele pe care titularul său le poate exercita asupra bunului, ci apare ca o instituție fundamentală, cu un rol esențial nu numai pentru statutul persoanelor, ci și pentru viața juridică în general.

În Basarabia, reglementări fragmentate ale răspunderii patrimoniale în dreptul civil le găsim în perioada când aceasta se află în componența Imperiului Rus. Legile Imperiului au început să se aplice pe teritoriul Basarabiei începând cu anul 1818[156, p.27].

După unirea Basarabiei, se aplicau Codul Civil al României din 1864. Codul de Procedură Penală Român din 1864 conținea unele reglementări în această materie. Printre ele, acest cod prevedea că acuzatul achitat putea cere daune-interese de la denunțătorii săi, pentru fapta de calomnie, fără ca membrii autorității constituite să poată fi trași la răspundere. Cererile pentru daunele-interese erau adresate Curții de Jurați. La 1937, în România a fost pus în aplicare Codul de Procedură Penală „Carol al 2-lea” care a fost utilizat și pe teritoriul actual al Moldovei între anii 1937-1940 și între anii 1941-1944[69, p.9-10].

În Republica Moldova, unul din semnele definiției ale răspunderii patrimoniale îl regăsim în art. 53 al Constituției Republicii Moldova[71], care stipulează în alin. (1) că „Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau

prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”. În acest caz, „statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de anchetă și instanțele judecătorești” (alin. (2)). Acest drept este garantat prin instituirea unui control asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat este o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice. Temeiul normativ general al răspunderii statului Republica Moldova cuprins în art. 53 din Constituție este ulterior concretizat în normele juridice de ramură.

În plus, întru realizarea normelor constituționale precitate, la 10 februarie 2000, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea contenciosului administrativ* nr. 793-XIV [118], care are la bază instituirea controlului jurisdicțional asupra activității autorităților administrației publice.

Mai mult ca atât, astfel de prevederi le regăsim în CC al RM[58], art. 1405 alin. (1) care stipulează: „Prejudiciul cauzat persoanei fizice prin condamnare ilegală, atragere ilegală la răspundere penală, aplicare ilegală a măsurilor preventive sub forma arestului preventiv sau sub forma declarației scrise de a nu părăsi localitatea, prin aplicarea ilegală în calitate de sancțiune administrativă a arestului, muncii neremunerate în folosul comunității se repara de către stat integral, indiferent de vinovăția persoanelor de răspundere ale organelor de cercetare penală, de anchetă preliminară, ale procuraturii sau ale instanțelor de judecată”.

Și art.1415 din CC al RM prevede că răspunderea materială a judecătorului pentru acțiuni ilicite poate surveni doar față de stat și în ordine de regres, în cazul în care vinovăția acestuia este stabilită într-o sentință definitivă de condamnare.

Codul Civil al Republicii Moldova include răspunderea delictuală într-un capitol distinct. Ne referim la Capitolul XXXIV „Obligațiile ce se nasc din cauzarea de daune”.

Legislația Republicii Moldova nu dispune de o definiție a noțiunii de *răspundere juridică patrimonială*. Legislația civilă (Cod civil 2002) prin art. 607 din CC al RM reglementează esența răspunderii patrimoniale, și anume obligația de a înlătura, prin repararea prejudiciului cauzat, consecințele negative patrimoniale ale lezării drepturilor subiective ale persoanei. Prin aceasta, persoana vătămată este repusă în situația anterioară *restitutio in integrum*. Repararea în natură constă într-o operație materială ce se rezumă la: restituirea lucrului însușit ilegal, înlocuirea lucrului distrus prin fapta ilicită cu un lucru similar, remedierea stricăciunilor cauzate, distrugerea lucrării ridicate cu încălcarea drepturilor terților ș.a.

Codul civil al RM legalizează modalitățile de reparare a prejudiciului: despăgubirea în natură, despăgubirea prejudiciului prin conținutul art. 1416. Norma respectivă conține reguli cu privire la stabilirea întinderii reparării și modalitățile acesteia, atunci când este vorba despre prejudiciul patrimonial cauzat patrimoniului persoanei. Regulile respective urmează a fi aplicate de către instanța de judecată, atunci când părțile nu au realizat un acord cu privire la întinderea despăgubirii și modalitatea de plată. Nimic nu împiedică părțile să stabilească prin acord comun cuantumul despăgubirii și modalitatea de plată a acesteia.

Codul admite posibilitatea reparării prejudiciului și de către terți, persoane care nu au săvârșit fapta ilicită. Astfel, art. 1403 din CC al RM reglementează răspunderea comitentului pentru fapta presupusului; art.1406-1407 reglementează răspunderea părinților pentru prejudiciul cauzat de copiii lor minori; art. 1408 reglementează răspunderea reprezentantului pentru prejudiciul cauzat de persoana lipsită de capacitate de exercițiu.

Pentru ca existența prejudiciului să constituie temei al nașterii raportului juridic a răspunderii patrimoniale este necesar ca prejudiciul să fie consecința încălcării unui drept subiectiv, așa cum, de altfel, stipulează și dispozițiile art. 1398 din CC al RM, care prevăd că „cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial”, art. 14 alin.(1) din CC al RM: „persoana lezată într-un drept al ei poate cere repararea integrală a prejudiciului cauzat astfel”. Art. 14 alin.(2) din CC al RM: „se consideră prejudiciu cheltuielile pe care persoana lezată într-un drept al ei le-a suportat sau urmează să le suporte la restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea bunurilor sale (prejudiciu efectiv), precum și beneficiul neobținut prin încălcarea dreptului (venitul ratat)”.

Un șir de acte normative ale Republicii Moldova reglementează relațiile sociale speciale privind recuperarea prejudiciilor patrimoniale: Legea nr. 1545-XIII din 25.02.98 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești[123]; Hotărârea Guvernului nr. 468 din 24.05.2005 „Pentru aprobarea modului cu privire la compensarea prejudiciului cauzat de încălcarea legislației sanitare în vigoare” .

Normele răspunderii patrimoniale/materiale a salariaților au apărut în dreptul pozitiv, în scopul protecției salariului de reținerile excesive. Nu întâmplător, în conformitate cu Codul muncii autohton (1973), articolele care reglementau relațiile sociale legate de răspunderea patrimonială/materială a salariaților erau plasate în capitolul destinat garanțiilor și compensațiilor (Cap. VIII, art. 125-134).

În prezent, Codul muncii (2003)[62] reglementează răspunderea materială în Titlul XI intitulat „Răspunderea materială”. Capitolul I al Titlului XI este destinat dispozițiilor cu caracter

general relative la obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți și la repararea prejudiciului material de către părțile contractului individual de muncă. Capitolul II reglementează, prin art. 329-332, procedura reparării prejudiciului material și moral de către angajator, iar Capitolul III este consacrat răspunderii materiale a angajatului. Astfel, dispozițiile art. 333-347 din Capitolului III al Titlului XI stipulează limitele răspunderii materiale a salariatului, circumstanțele care exclud răspunderea materială a salariatului, cazurile de răspundere materială deplină a salariatului, contractul cu privire la răspunderea materială.

O altă părere despre natura juridică a răspunderii materiale dintre angajator și salariat o regăsim în pct. 1 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a RM nr. 11 „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți” din 3 octombrie 2005[108], conform căreia: „răspunderea materială pentru prejudiciul cauzat uneia dintre părți în timpul executării contractului individual de muncă, potrivit legislației muncii, are natura juridică a unei varietăți a răspunderii civile contractuale cu particularitățile determinate de specificul raporturilor juridice de muncă”[223, p.297-300].

În doctrina și legislația muncii a României mai mulți autori au apreciat, pe bună dreptate, că răspunderea patrimonială poate fi considerată o varietate a răspunderii civile contractuale[262, p.875; 99, p.12; 344, p.561].Codul Muncii al României[65], reglementând răspunderea patrimonială în art. 254, a înlăturat astfel răspunderea materială consacrată anterior de vechiul Cod al muncii[66] prin dispozițiile art. 102-103. Răspunderea materială continuă să fie reglementată și astăzi prin dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. 121/1998 privind răspunderea materială a militarilor[182].

Legea contenciosului administrativ prevede în art.1 alin.(1) că contenciosul administrativ, ca instituție juridică, are drept scop contracararea abuzurilor și exceselor de putere ale autorităților publice, asigurarea ordinii de drept.

Totodată, potrivit prevederilor art. 56 din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr. 158/2008[131], „pentru încălcarea îndatoririlor de serviciu, a normelor de conduită, pentru pagubele materiale pricinuite, contravențiile sau infracțiunile săvârșite în timpul serviciului sau în legătură cu exercitarea atribuțiilor funcției, funcționarul public poartă răspundere disciplinară, civilă, administrativă, penală, după caz”. Obiectul de reglementare al acestei legi este regimul general al funcției publice, statutul funcționarului public, raporturile juridice dintre funcționarii publici și autoritățile publice. Scopul Legii constă în asigurarea

realizării unui serviciu public stabil, profesionist, imparțial, transparent și eficient în interesul societății și al statului.

Conform prevederilor legale naționale, funcția publică este definită drept „ansamblul atribuțiilor și obligațiilor stabilite în temeiul legii în scopul realizării prerogativelor de putere publică”. În caz de nerespectarea actelor publice va intervine răspunderea, inclusiv răspunderea patrimonială pentru actele de autoritate nelegală. Printr-o comparație cu definiția oferită de Legea României privind Statutul funcționarilor publici nr. 188/1999[137], constatăm înlocuirea termenului „responsabilitate” cu cel al „obligației”, prevedere mult mai reușită, în viziunea noastră, deoarece responsabilitatea, chiar și reglementată legal, poate fi delegată și asumată numai odată cu ocuparea funcției și devine invalidă în caz de vacanță a acesteia.

Codul de conduită a funcționarului public din Republica Moldova reglementează comportamentul acestuia în exercitarea funcției publice. Constatăm că în Republica Moldova nu există o autoritate publică specializată în controlul respectării normelor de conduită și în coordonarea aplicării lor. Această lacună o considerăm drept o deficiență în aplicarea Codului de conduită, deoarece lipsa controlului generează iresponsabilitate care, în opinia noastră, afectează în mod direct responsabilitatea și răspunderea, inclusiv cea patrimonială, care poate să survină din cauza iresponsabilității funcționarului public, ca și componente ale statutului administrativ-juridic al funcționarului public. Cu toate acestea, trebuie remarcate eforturile ce s-au făcut, începând cu anul 2008, în vederea armonizării legislației naționale la rigurile și recomandările internaționale.

Nu în ultimul rând, legiuitorul a prevăzut o astfel de răspundere patrimonială similară în art. 524 din CPP al RM[60]: „Persoanele cărora, în cursul procesului penal, prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală sau ale instanțelor judecătorești, li s-a cauzat un prejudiciu material sau moral au dreptul la despăgubire echitabilă în conformitate cu prevederile legislației cu privire la modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală și ale instanțelor judecătorești.”

Totodată, Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești din 25.02.1998[123] reglementează cazurile, modul și condițiile de răspundere patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și administrative de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești.

În Republica Moldova, pentru antrenarea răspunderii patrimoniale pentru daunele aduse mediului, se apelează la normele răspunderii civile. Acțiunea în justiție în acest sens se întemeiază pe prevederile art. 91 din Legea privind protecția mediului înconjurător[128], care

menționează că persoanele fizice și juridice sunt obligate să recupereze daunele și prejudiciile produse în modul și mărimile stabilite de legislația în vigoare. Respectiv prin legislația în vigoare se are în vedere Legea civilă unde art. 1398 alin. (1)[58], prevede că cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune.

Însă, există și alte reglementări în materie de mediu care, la antrenarea răspunderii patrimoniale privind cauzarea unui prejudiciu adus diferitor categorii de resurse, fac trimitere la regimul aplicabil în modul stabilit, fără a indica expres legea sau norma concretă ce urmează a fi aplicată în acest sens. Spre exemplu, Codul subsolului în art. 80 alin. 2 menționează că prejudiciul cauzat beneficiarului subsolului ca urmare a acțiunilor autorităților administrației publice, persoanelor cu funcție de răspundere, persoanelor juridice și fizice vinovate de distrugerea calităților naturale ale subsolului sau de crearea condițiilor care exclud, parțial ori total, posibilitatea folosirii în continuare a subsolului urmează a fi compensat în modul stabilit[63]. Deci, în cazul de față, având în vedere că pentru prejudiciul adus beneficiarului subsolului, de care se face vinovată o autoritate publică sau o persoană cu funcție de răspundere, acțiunea urmează a fi înaintată în temeiul Legii contenciosului administrativ[118], prin care autoritatea publică locală, în cazul demonstrării vinovăției ei, va fi obligată la repararea prejudiciului cauzat în temeiul art. 1398 alin. 1 din Codul civil. Din acest context, dar și din cel al prevederilor art. 1398, observăm că regimul răspunderii patrimoniale devine aplicabil în cazul reparării prejudiciului cauzat prin acțiuni ilicite și cu vinovăție, iar reieșind din specificitatea prejudiciului ecologic, acesta de multe ori se produce și prin fapte licite săvârșite fără vinovăție, dar care urmează a fi reparate în mod obligatoriu.

Din acest context, se observă că normele proprii legislației civile în materia răspunderii patrimoniale (reparatorii) nu sunt suficiente pentru a asigura eficient și repararea prejudiciului ecologic, deoarece prevede unele cazuri limitate în care se aplică răspunderea obiectivă, iar pentru asigurarea reparării prejudiciului ecologic este nevoie de un spectru mult mai larg de norme care să aibă la bază principiul obiectivizării răspunderii. Acest fapt se deduce din prevederile art. 3 lit. c) din Legea privind protecția mediului înconjurător, care prevede responsabilitatea tuturor persoanelor fizice și juridice pentru prejudiciul cauzat mediului; prevenirea, limitarea, combaterea poluării, precum recuperarea pagubei, cauzate mediului și componentelor lui, din contul persoanelor fizice și juridice care au admis (chiar și înconștient sau din neglijență) dauna.

Făcând o comparație a legislației noastre cu cea a altor țări în materia răspunderii patrimoniale pentru cauzarea prejudiciului ecologic, de exemplu cea a României, care a

înregistrat performanțe odată cu adaptarea acestuia la standardele și cerințele Uniunii Europene. Deci, încă în anul 2005 România a adoptat Ordonanța de urgență nr. 195 privind protecția mediului[181],care stabilește un regim specific de răspundere în materie.

Legea Germaniei privind răspunderea de mediu din 1990[365], în art. 1 menționează că în cazul în care unei persoane i s-a adus o vătămare a integrității corporale, sănătății sau proprietății printr-un impact asupra mediului, atunci operatorul instalației trebuie să fie răspunzător față de această persoană pentru prejudiciul cauzat astfel.

Răspunderea patrimonială în legătură cu plata obligațiilor fiscale își are izvorul, pe lângă Constituția Republicii Moldova - ca lege supremă a statului - și în dispozițiile mai detaliate ale Codului fiscal nr. 1163 din 24 aprilie 1997 (art. 8)[61], care se completează cu prevederile Legii contenciosului administrativ, Legii nr. 62 din 21.03.2008 privind reglementarea valutară[118], Legii nr. 550-XIII din 21 iulie 1995 instituțiilor financiare[141], Legii nr. 847 din 24.05.1996 privind sistemul bugetar și procesul bugetar[136], Legii nr. 1593 din 26.12.2002 cu privire la mărimea, modul și termenele de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală[135].

Legea RM cu privire la avocatură din 19 iulie 2002[119] reglementează în mod expres numai răspunderea disciplinară a avocatului (Capitolul IX). Statutul profesiei de avocat[233] nu exclude, în afară de răspunderea disciplinară, și răspunderea patrimonială. În acest sens, art. 48 alin. (21) al Statutului precizează doar faptul că răspunderea disciplinară a avocatului „nu exclude răspunderea civilă, penală sau administrativă”.

Semnificative sunt însă, în opinia noastră, dispozițiile art. 61 din Legea nr. 1260 din 19.07.2002 cu privire la avocatură, precum și art. 62 din Statutul profesiei de avocat nr. 320 din 08.04.2011, text care face referire la „răspunderea profesională”. Textul evocat ne sugerează o categorie specială de răspundere patrimonială, care nu se suprapune întru totul cu cea din dreptul comun.

Art.206 alin. (5) și (6) din CPC al RM prevede că „în cazul neprezentării nemotivate în ședința de judecată a avocatului, nerespectării îndatoririlor lor legale, dacă în acest mod s-a amânat judecarea pricinii, instanța poate obliga vinovatul, la cererea părții interesate, să repare prejudiciul cauzat prin amânarea procesului”[59].

Notarul înfăptuiește acte notariale, iar în cazul când i-au fost aduse prejudicii clientului, notarul răspunde în baza Legii cu privire la contenciosul administrativ nr. 793 din 10.02.2000, care în art. 1 alin. (2) prevede: „Orice persoană care se consideră vătămată într-un drept al său, recunoscut de lege, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, se poate adresa instanței de contencios

administrativ competente pentru a obține anularea actului, recunoașterea dreptului pretins și repararea pagubei ce i-a fost cauzată”. Astfel, conform art. 2, sunt asimilate autorităților publice persoanele de drept privat care exercită atribuții de putere publică sau utilizează domeniul public, inclusiv persoanele care prestează servicii notariale.

Pentru a asigura repararea prejudiciului patrimonial cauzat de notar în cadrul activității sale profesionale, conform art. 56 alin. (1) al Legii cu privire la organizarea activității notarilor nr.69 din 14.04.2016, notarul este obligat să încheie contract de asigurare obligatorie de răspundere profesională[127].

În sistemul nostru de drept, executorii judecătorești nu beneficiază de o răspundere patrimonială reglementată legal. Nici un articol din Legea privind executorii judecătorești nu prevede „răspundere patrimonială” sau „răspundere civilă”. Într-adevăr, potrivit doar art. 7 alin. (2) al Codului de executare al RM nr. 443 din 24.12.2004 prevede foarte la general: „Orice imixtiune în activitatea de executare a documentelor executorii este inadmisibilă și atrage răspunderea prevăzută de lege”. Astfel, putem deduce că răspunderea patrimonială a executorului judecătoresc poate fi angajată, în condițiile legii civile, pentru cauzarea de prejudicii prin încălcarea obligațiilor sale profesionale.

Răspunderea patrimonială în cazul insolvenței este prevăzută prin art. 73 alin. (1) din Legea nr. 149 din 29.06.2012[121], care prevede că: administratorul/lichidatorul este obligat să îi despăgubească pe toți participanții la procesul de insolvabilitate pentru prejudiciul cauzat prin încălcarea obligațiilor ce îi revin conform legii. Pentru comiterea de acțiuni ilegale în exercitarea atribuțiilor, administratorul/lichidatorul poartă răspundere disciplinară, materială, penală sau contravențională conform legii.

Potrivit art. 248 alin. (1) din Legea menționată, dacă în cadrul procesului sunt identificate persoane cărora le-ar fi imputabilă apariția stării de insolvabilitate a debitorului, la cererea administratorului insolvabilității/lichidatorului instanța de insolvabilitate poate dispune ca o parte din datoriile debitorului insolvabil să fie suportate de membrii organelor lui de conducere și/sau de supraveghere, precum și de orice altă persoană, care i-au cauzat insolvabilitatea.

Astfel, Legea insolvabilității legiferează instituția juridică de atragere la răspundere pentru intrarea în insolvență ca fiind o răspundere patrimonială particulară, în sensul că beneficiază de o reglementare juridică specială. Legea instituie răspunderea membrilor organelor de conducere și/sau supraveghere din cadrul societății, precum și a oricăror alte persoane care au contribuit la starea de insolvență a debitorului.

Și, în sfârșit, ar fi incorect din punct de vedere științific să nu facem o analiză legislativă a noțiunii de „*patrimoniu*”, deoarece are legătură nemijlocită cu tema prezentului studiu. Instituția

patrimoniului este reglementată în „Titlul I, Cartea a doua, Drepturile reale” al CC al RM fiind intitulat „Patrimoniul”. Ca o sinteză a definițiilor date, legiuitorul moldovean a formulat, în art. 284 din CC al RM, următoarea definiție legislativă a noțiunii de *patrimoniu*: „Patrimoniul reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale (care pot fi evaluate în bani), privite ca o sumă de valori active și pasive, legate între ele, aparținând unor persoane fizice și juridice determinate”[58].

Actualul Cod civil, pe lângă definiția propriu-zisă a patrimoniului, mai cuprinde o serie de dispoziții care evocă noțiunea de „*patrimoniu*” și care fac o aplicație particulară a acestei noțiuni: art. 55 din CC al RM, care enumeră patrimoniul propriu printre elementele constitutive ale persoanei juridice; art. 1432 din CC al RM, care definește moștenirea; art. 1556 din CC al RM, care definește certificatul de moștenitor și care, de asemenea, face trimitere la patrimoniul succesoral.

Referiri la noțiunea juridică de *patrimoniu* se regăsesc în unele legi speciale care reglementează înființarea diverselor persoane juridice și pentru care patrimoniul este unul din elementele de bază constitutive: Legea nr. 135 din 14.06.2007 privind societățile cu răspundere limitată[122], care reglementează împărțirea întregului patrimoniu al unei societăți care își încetează existența prin divizare; Legea nr. 436 din 28.12.2006 privind administrația publică locală[125], care în art. 74 prevede; „Constituie patrimoniu al unităților administrativ-teritoriale bunurile mobile și imobile proprietate a satului (comunei), orașului (municipiului), raionului și unității teritoriale autonome Găgăuzia, precum și drepturile și obligațiile lor cu caracter patrimonial”.

Analiza întregului tablou doctrinar și normativ ne permite să concluzionăm și să formulăm scopul și obiectivele tezei, precum și problema științifică de cercetare și direcțiile de soluționare ale acesteia.

Astfel, lucrarea își propune ca scop cercetarea complexă și interdisciplinară a conceptului de răspundere patrimonială ca formă a răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției, conținutului, rolului și locului acestei forme în sistemul răspunderii juridice, fapt ce va contribui la argumentarea științifică a acestui concept, la aprofundarea cunoștințelor în teoria răspunderii, la recomandări cu caracter normativ pentru o mai bună recunoaștere a răspunderii juridice patrimoniale.

Atingerea scopului propus implică realizarea următoarelor **obiective**: analiza și elaborarea, în baza abordărilor științifice existente, a conceptului și modelului teoretico-practic al răspunderii juridice patrimoniale; determinarea nivelului de reglementare juridică a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice; formularea trăsăturilor caracteristice ale

patrimoniului, definirea acestui fenomen; formularea unei definiții a răspunderii juridice patrimoniale din perspectiva dreptului comparat, doctrinei și legislației; stabilirea aspectelor teoretice legate de delimitarea răspunderii juridice patrimoniale de alte forme de răspundere; prezentarea conceptului, semnelor distinctive ale instituției răspunderii patrimoniale în ramurile de drept public și drept privat; argumentarea independenței răspunderii patrimoniale în cadrul formelor răspunderii juridice și identificarea locului ei în construcția normativă de drept a răspunderii juridice; identificarea modalităților răspunderii patrimoniale; formularea concluziilor și recomandărilor.

Noutatea și originalitatea științifică. Caracterul novator al prezentei teze este determinat atât de scopul și obiectivele ei multiaspectuale, cât și de metodologia cercetării. Teza constituie una dintre primele cercetări ample a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice, o analiză de teorie generală a aspectelor ce țin de realizarea răspunderii patrimoniale și a exprimării sale în diferite ramuri ale dreptului. Printr-o analiză multilaterală și detaliată, și nu în ultimul rând critică, studiul constituie o cercetare cu o reală abordare practică a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, încercând să înglobăm în prezenta lucrare cele mai inovatoare aspecte și dezbateri asupra problemei respective.

Elementele de noutate sunt materializate în următoarele: examinarea abstracțiilor teoretice ce constituie baza teoretico-metodologică a definirii răspunderii patrimoniale, fiind propusă o definiție proprie; determinarea relevanței teoretice și practice a abordării integrate a instituției răspunderii patrimoniale prin delimitarea de alte forme de răspundere; individualizarea bazei normativ-juridice în scopul realizării unei imagini clare a situației actuale din domeniul legislativ, ce vizează răspunderea patrimonială în diferite ramuri ale dreptului; analizarea unui set de abordări teoretice privind examinarea răspunderii patrimoniale în contextul ramurilor dreptului, precum și în contextul realizării dreptului; identificarea criteriilor de clasificare a formelor răspunderii patrimoniale și, în baza acestora, propunerea propriei clasificări a modalităților răspunderii juridice patrimoniale; formularea concluziilor și recomandărilor, privind necesitatea delimitării răspunderii juridice patrimoniale ca formă distinctă a răspunderii juridice, care provoacă spre continuarea cercetărilor mai detaliate.

Problema științifică soluționată constă în identificarea conceptului de răspundere juridică patrimonială ca formă a răspunderii juridice din punct de vedere al Teoriei Generale a Dreptului, fapt care a determinat elucidarea semnelor distinctive, conținutului și formelor răspunderii juridice patrimoniale, ceea ce a determinat evidențierea acestora în cadrul instituției răspunderii juridice.

Importanța teoretică a lucrării decurge din faptul că concluziile formulate teoretic în teză concretizează, completează și dezvoltă, în mare parte, compartimente fundamentale din Teoria generală a dreptului, cum ar fi: „răspunderea juridică”, „răspunderea patrimonială”, „patrimoniu”, „răspunderea patrimonială - formă a răspunderii juridice” etc. Totodată, concluziile și propunerile formulate la finele tezei vor oferi soluții noi pentru completarea, modificarea și elaborarea actelor normativ-juridice, ce va permite conceptualizarea și instituționalizarea răspunderii patrimoniale ca formă independentă de răspundere, cu dezvoltarea anumitor direcții în teorie și practică. Ceea ce, la rândul său, va determina o selectare mai amplă a materiei existente în această direcție de cercetare - răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice.

Valoarea aplicativă a cercetării. Gradul teoretic și practic de generalitate privind aplicabilitatea conceptuală a rezultatelor în urma cercetării noastre a răspunderii patrimoniale poate duce la identificarea unei forme distincte de răspundere juridică, cu un statut durabil ca instituție și concept în Teoria generală a dreptului. Ideile, analizele, concluziile reflectate în cuprinsul tezei vor înlesni apariția unor noi cercetări, fiind destinate să creeze o anumită bază teoretică și practică, ce va constitui un instrument de lucru util pentru teoreticieni și practicieni.

Prezenta teză, în lipsa lucrărilor în domeniul ce ține de instituția răspunderii juridice patrimoniale, va suplini, cel puțin parțial, această lacună. Lucrarea reprezintă o sursă monografică pentru cercetătorii din domeniul Teoriei Generale a Dreptului, preocupați de răspunderea patrimonială.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Analiza materialelor științifice, normative autohtone și străine despre conceptul de răspundere patrimonială, ne-a permis să facem următoarele concluzii:

1. Deși analiza răspunderii patrimoniale în diverse ramuri de drept concentrează o serie de lucrări, modul de abordare este specific unor ramuri de drept, lipsind-o de anumite particularități ce determină specificul răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice din perspectiva Teoriei generale a dreptului. Numărul limitat de lucrări teoretice în domeniul răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, este o confirmare a faptului că este necesară analizarea și cercetarea mai aprofundată a acestei forme de răspundere. Apreciem și faptul că această instituție este examinată mai mult sub forma publicațiilor științifice și mai puțin în lucrări monografice de specialitate. Aceste concluzii rămân valabile, fără a reduce aportul ori importanța studiilor existente cu privire la răspunderea patrimonială. Insuficiența materialului

științific ce dezbate teoria instituției răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, subliniază oportunitatea aprofundării cercetării noastre dintr-o perspectivă comparativă a reglementărilor naționale și europene.

Cadrul legal, de asemenea, este unul limitativ, fără aspecte specifice ramurilor de drept, astfel regăsim goluri care pot fi suplinite prin norme noi. În aceste condiții, ne-am propus dezbateri cu privire la problematica răspunderii patrimoniale, printr-o abordare unitară, pornind de la considerentul că un astfel de demers, centrat spre înțelegerea conceptului de răspundere patrimonială ca formă a răspunderii juridice, constituie un fapt esențial în vederea aplicării corecte a sancțiunilor patrimoniale în diferite ramuri ale dreptului.

2. Doctrina delimitează interpretarea *îngustă* și *extinsă* a răspunderii patrimoniale. Răspunderea patrimonială în sens îngust este cercetată în ramura dreptului muncii, dreptului fiscal, dreptului administrativ și altele, în sens larg - cercetătorii o atribuie dreptului civil.

3. În rezultatul studierii doctrinei juridice, reiese că răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice este indisolubil legată de patrimoniul persoanei, iar elementul negativ care cauzează modificarea patrimoniului este prejudiciul. Aceste fenomene fiind niște premise necesare apariției și dezvoltării ulterioare a răspunderii pentru violarea dreptului de proprietate. În acest context, instituția răspunderii juridice pentru daune apare nu ca o simplă construcție logică, ci ca o categorie istorică firească în evoluția instituției răspunderii patrimoniale.

4. Am putea menționa și una din problemele cercetătorilor din domeniul dreptului civil și dreptului muncii la etapa contemporană, anume ce ține de *modul de abordare a raporturilor* dintre instituția răspunderii materiale și a răspunderii patrimoniale, în special aplicarea dispozițiilor privind răspunderea în relațiile juridice, posibilitățile de aplicare în comun a categoriei în dreptul civil și în dreptul muncii.

5. Un alt aspect studiat mai puțin sau chiar care lipsește în literatura de specialitate ține de *independența* răspunderii patrimoniale și identificarea *locului și rolului* răspunderii patrimoniale în construcția normativă de drept a instituției răspunderii juridice. În doctrina autohtonă, nu există o abordare unică *vis-a-vis* de problema dacă poate fi considerată sau nu răspunderea patrimonială drept o formă distinctă de răspundere juridică ce își extinde forma asupra mai multor ramuri de drept. În majoritatea cazurilor, aceasta este examinată drept o *obligație subiectivă* a persoanei rezultată dintr-un raport juridic legat de cauzarea unui prejudiciu sau ca o *măsură sancționatorie suplimentară*, reglementată de normele juridice.

2 ARGUMENTE TEORETICE ÎN APRECIEREA ESENȚEI ȘI CONȚINUTULUI RĂSPUNDERII PATRIMONIALE ÎN SISTEMUL RĂSPUNDERII JURIDICE

2.1 Noțiunea de patrimoniu în doctrină și reglementarea legală a patrimoniului

Analiza unui concept juridic fundamental, de o mare complexitate, precum cel de „patrimoniu”, implică, cu prioritate, cunoașterea condițiilor și proceselor prin care acesta a luat ființă, s-a format, s-a dezvoltat și, nu în ultimul rând, a modalității prin care s-a impus și a fost acceptat de majoritatea sistemelor juridice, fie ele antice, moderne sau contemporane.

De-a lungul timpului, utilitatea practică și teoretizarea doctrinară a patrimoniului au suferit totuși dezvoltări distincte. Practicienii dreptului, dar mai ales legislatorii, fiind preocupați, de cele mai multe ori, numai de funcționalitatea și aplicabilitatea concretă, imediată, a acestui instrument juridic extrem de util, s-au ocupat mai puțin de teoretizarea conceptuală a patrimoniului.

Termenul de „patrimoniu” provine din latinescul *patrimonium*, care desemna, în concret, averea unei familii, aflată sub stăpânirea sau „puterea” (*potestas*) unui cetățean roman (*pater familias*)[1, p.6]. „*Pecunia*”, care se referea la început la vitele mici, succesiunea culeasă în baza legii numită *hereditas* [313, p.275]. Toți acești termeni defineau un ansamblu de bunuri, de drepturi și datorii.

În epoca clasică a apărut și termenul de *patrimonium*, cu un sens apropiat de cel modern, cu înțelesul de „totalitate a drepturilor și datoriilor unor persoane susceptibile de o valoare pecuniară”. În epoca lui Justinian, patrimoniul era desemnat prin cuvântul *substantia* sau *facultates*, care nu evocă însă decât latura activă a succesiunii, fapt care îl face pe profesorul francez Jean-Philippe Lévy să susțină: „nu se spune explicit că patrimoniul nu are o latură pasivă; în concret, romanii susțineau că acest patrimoniu include un activ din care s-a scăzut pasivul, plecând, deci, de la premisa că activul ar fi fost întotdeauna mai mare decât pasivul”[348, p.286].

De-a lungul timpului, doctrina juridică a formulat mai multe ipoteze științifice asupra conceptului de patrimoniu, din dorința de a formula o teorie, pe de o parte cât mai completă și mai unitară, iar pe de altă parte cât mai apropiată de necesitățile practice. Abia în epoca modernă, respectiv în secolul al XIX-lea, o asemenea teorie a început să fie dezvoltată și, odată cu necesitățile tot mai pregnante ale societății, s-au constituit ceea ce putem numi astăzi bazele științifice ale teoriei patrimoniului.

Remy Cabrillac a vorbit despre patrimoniu în „*Rapport de synthese*” (2004), și anume civilistul francez menționează că: „patrimoniul încă „strălucește și exercită atracție”; acesta „se vinde bine”, altfel spus, devine un sinonim al reușitei. Este seducător și oferă siguranță, reprezintă rădăcinile și aripile noastre, ceea ce ne permite să explorăm trecutul pentru a ne proteja mai bine pentru viitor”[340; 89, p.11-12].

Cu totul admirativ, reputatul autor Fr. Zenati arăta că teoria patrimoniului este cea mai faimoasă teorie care a fost susținută vreodată în dreptul francez, o construcție conceptuală care încarnează apogeul doctrinei și aduce această artă la un grad de rafinament și robustețe inedită[358, p.667].

În dreptul civil noțiunea de „patrimoniu” are un sens tehnic și precis, sens pe care ne propunem a-l determina. Dar, pe cât este el de familiar în limbajul profan, pe atât de abstract este în limbajul juridic. În orice caz, cuvântul „patrimoniu” ocupă azi un loc important în limbajul juridic.

Pentru a explica fundamentul juridic al patrimoniului, noțiunea de patrimoniu și caracterele juridice ale acestuia, pentru a individualiza acest concept, în doctrina juridică au fost formulate mai multe teorii.

Teoria personalistă a patrimoniului a fost elaborată în Franța, în secolul al XIX-lea. Conform acestei teorii, între persoană și patrimoniu există o strânsă legătură, astfel încât patrimoniul capătă caracterele esențiale ale personalității titularului, devenind astfel indivizibil și inalienabil. Exponenții acesteia sunt juriștii francezi Charles Aubry (1803-1883) și Frédéric-Charles Rau (1803-1877). În „*Curs de drept civil*”, autorii pentru prima dată au definit noțiunea de patrimoniu: „patrimoniul este ansamblul drepturilor și datoriilor apreciabile în bani, aparținând unei singure persoane”, atașând noțiunile de „*patrimoniu*” și „*persoană*” într-un întreg [153, p.198-199]. Mai mult decât atât, s-a dedus și faptul că orice persoană are, în mod obligatoriu, un patrimoniu, chiar dacă nu posedă, în concret, nimic, deoarece acesta cuprinde nu numai bunurile prezente, ci și pe cele viitoare și trecute; în concluzie, patrimoniul poate fi eventual sau virtual, manifestându-se sub forma unei „potențialități”, a unei „posibilități” de a dobândi bunuri și de a-și asuma obligații[89, p.53].

Aceste legături între persoană și patrimoniu se formulează, în general, sub forma a patru reguli: Numai persoanele, adică ființele fizice, capabile de a avea drepturi și de a contracta datorii, au un patrimoniu; Orice persoană are un patrimoniu; Nici o persoană nu are mai mult decât un patrimoniu; Patrimoniul este inseparabil de persoană.

Această teorie a fost criticată în literatura juridică. Astfel, este de precizat că orice persoană poate avea un patrimoniu, dar nu ca emanație a personalității, ci pentru că orice

persoană va avea un minim de bunuri și, în mod potențial, poate dobândi drepturi și obligații, deci poate mări sau micșora activul sau pasivul. Persoanele au un patrimoniu, nu ca atribut al personalității, ci datorită faptului că acesta este un ansamblu de drepturi și obligații care nu pot să aparțină decât persoanei[115, p.10].

Către finele sec. XIX, în condițiile revoluției industriale, s-a asistat la o concentrare a capitalului. Începe să se creeze, în acele condiții, o *breșă* în teoria personalistă a patrimoniului, deoarece regula indivizibilității patrimoniului și caracterul unitar al patrimoniului erau în contradicție cu nevoile economico-sociale.

În acele condiții economice, teoria patrimoniului-personalitate a început să fie o frână în calea circulației libere a capitalului. Pentru acest motiv, în dreptul francez, au început să fie consultate diverse procedee, pe baza cărora să se ocolească principiul indivizibilității patrimoniului.

O nouă teorie a patrimoniului apare spre finele secolului XIX-lea, mai întâi în Germania concepută de juriștii Brinz și Bekker, apoi preluată în Franța, prin intermediul lui Saleilles. Și în alte țări apare *teoria patrimoniului-scop*, denumită și *teoria patrimoniului de afecțiune*.

Teoria patrimoniului-scop pornește de la ideea că patrimoniul se întemeiază pe un ansamblu de bunuri subsumate unui scop. Prin urmare, unitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale nu mai este asigurată de apartenența lor la un singur subiect de drept - persoana fizică sau juridică, ci de un scop care determină realizarea ansamblului de drepturi și obligații patrimoniale, scop care asigură legătura de interdependență dintre acestea. Așadar, patrimoniul devine un ansamblu de bunuri și datorii, de sine stătător, fără să aibă vreo legătură cu o anumită persoană. În acest mod, o persoană fizică sau juridică poate să stabilească mai multe astfel de scopuri în jurul cărora să grupeze drepturi și obligații patrimoniale distincte, deci poate avea mai multe patrimonii. În fiecare asemenea patrimoniu se regăsesc bunuri și datorii legate între ele prin scopul care trebuie atins cu ajutorul lor, scop conferit de titular[360].

Această teorie a venit în sprijinul realităților economice ale economiei de piață[115, p.111]. Astfel, doctrina germană a introdus, în cadrul științei dreptului civil, două concepte noi: patrimoniul-scop (*Zweckvermögen*)[337, p.3-5] și patrimoniul separat (*Sandervermögen*). Se admite că o persoană poate avea mai multe patrimonii, fiecare cu destinația sa proprie, în funcție de profilul activităților desfășurate de acea persoană, respectiv un patrimoniu general și unul sau mai multe patrimonii speciale.

Teoria, prezentând unele însușiri mai avansate cu privire la fundamentul juridic al patrimoniului, a fost supusă criticii. Nu se poate ignora existența persoanei ca subiect de drept. Un patrimoniu trebuie să aibă un titular, iar acesta, potrivit legislației în vigoare, nu poate fi

decât o persoană fizică sau juridică. Nu pot fi concepute drepturi și obligații fără a aparține unui subiect de drept.

Analizând teoriile menționate, constatăm că patrimoniul are o legătură mai puternică sau mai slabă cu titularul său. Nu este exclus faptul că patrimoniul reprezintă unul dintre atributele personalității. Acest lucru, însă, nu înlătură un alt adevăr, anume că o persoană poate să aibă mai multe patrimonii sau poate să aibă mai multe fracțiuni dintr-un patrimoniu, ori că persoana poate avea anumite bunuri care pot fi supuse unei afecțiuni speciale.

Nu putem spune, în spiritul unei rigori științifice sincere și dezinteresate, că cele două teorii sunt complet antagonice și, astfel, se exclud reciproc; fiind rodul a două școli de gândire și, în același timp, a unor realități sociale distincte, ambele prezintă câte un punct de vedere autonom asupra a ceea ce reprezintă patrimoniul.

Extrăgând elementele pozitive din teoriile menționate, a fost formulată o nouă teorie a patrimoniului[195, p.15], numită *mixtă sau eclectică*[28, p.16]. Din teoria patrimoniului-personalitate s-a reținut afirmația că patrimoniul aparține unei persoane și că fiecare persoană are un singur patrimoniu. Din teoria patrimoniului-afecțiune s-a reținut ideea de scop, pentru a demonstra că patrimoniul unei persoane fizice sau juridice, deși unic, poate fi totuși divizat.

Așadar, după o istorie de câteva mii de ani, noțiunea juridică de patrimoniu rămâne legată de ideea de persoană, care explică unitatea sa, dar nu mai exclude ideea de divizare și de afecțiune în cazurile prevăzute de lege. Această restricție este necesară pentru a împiedica depersonalizarea patrimoniului pe o cale ocolită, printr-un exces de divizări și afecțiuni.

Datorită gradului ridicat de flexibilitate, teoria mixtă a patrimoniului a putut fi adaptată în funcție de imperativele raporturilor civile ale sec. XX-lea, satisfăcând necesitățile unei epoci în care dinamismul și adaptabilitatea sunt trăsături esențiale oricărei activități social-economice.

Deci, care este punctul de plecare pentru a putea defini această noțiune, astfel cum este specifică științei dreptului contemporan? Evident că ne interesează numai drepturile și obligațiile subiective care au o valoare economică, adică cele patrimoniale.

Aceste postulate ni le prezintă „*Vocabulaire Juridique*” print-o triplă accepțiune a termenului de patrimoniu. În primul rând, acesta semnifică „ansamblul bunurilor și obligațiilor ale unei persoane, sub forma activului și pasivului, văzută ca formând o universalitate de drept, un tot ce include nu numai bunurile prezente, ci și cele viitoare”; în al doilea rând, patrimoniul este „denumire dată anumitor mase de bunuri supuse unor afecțiuni speciale sau unui regim particular; în al treilea rând, se referă la „ansamblul bunurilor recunoscute de toată lumea ca având o valoare eminentă”[342].

Din aceste definiții reiese faptul că ideea de patrimoniu a fost întotdeauna legată de ideea de proprietate, de stăpânire asupra unor lucruri și, nu de puține ori, asupra unor persoane.

Doctrina română conturează mai multe definiții ale noțiunii de patrimoniu.

Autorul I. Micescu definește patrimoniul ca „*universalitatea raporturilor de drept, care au același subiect activ și pasiv, în măsura în care aceste raporturi sunt evaluabile în bani prin efectul lor final, destinate fiind de bunurile la care se referă*”[153, p.200].

După autorul V. Stoica, în noțiunea de patrimoniu intră doar drepturile și obligațiile ce pot fi evaluabile în bani și aparțin unui subiect de drept, precizând că: „*patrimoniul este o noțiune juridică, deci o realitate intelectuală. Ca urmare, el poate fi format tot din elemente intelectuale, adică drepturi și obligații patrimoniale, respectiv bunuri incorporale, iar nu din bunuri materiale, corporale*”[235, p.4]. În acest sens, patrimoniul este conceput ca o noțiune juridică, deci o realitate intelectuală și, prin urmare, el poate fi format tot din elemente intelectuale, adică din drepturi și obligații patrimoniale, respectiv bunuri incorporale, iar nu din bunuri materiale corporale[236, p. 6].

Doctrinarul C. Bîrsan, referindu-se la bunurile care pot exista în componența unui patrimoniu, îl definește ca o „*totalitate a drepturilor și obligațiilor având valoare economică, a bunurilor la care se referă aceste drepturi, aparținând unei persoane ale cărei nevoi sau sarcini este destinat să le satisfacă*”[28, p.6].

Într-o altă opinie, autorii M. Uliescu și A. Gherghe prezintă patrimoniul ca o „*totalitatea drepturilor și obligațiilor care au valoare economică (pecuniară), care aparțin unui subiect de drept (persoană fizică sau persoană juridică)*”[267, p.10]. Într-o definiție asemănătoare, D. C Florescu prezintă patrimoniul ca „*un ansamblu de drepturi și obligații, apreciabile în bani, deci, cu conținut economic, care aparține unei persoane fizice sau juridice*”[94, p.17], idei susținute de S. Sztranyiczki[237, p.5], L. Pop și L.M. Harosa[195, p.13] etc.

Într-o concepție mai modernă, autorul I. P. Romoșan arată că patrimoniul este „*cadrlul în care se desfășoară universalitatea raporturilor de drept ale aceluiași subiect activ și pasiv, evaluabile în bani și distinct de bunurile la care se referă.*” Printr-o asemenea formulare, fundamentată pe idei filosofice, destinatarul oricărui drept este omul, singurul care poate avea voință juridică și, deci, orice patrimoniu aparține cu necesitate unei persoane, unitatea patrimoniului necontrazicând ideea divizibilității acestuia[212, p.19].

Doctrina rusă conține o diversitate de definiții cu privire la categoria de patrimoniu. De exemplu, autorul G. F. Șerșenevici remarcă că legislația (rusă) „nu este consecventă în planul terminologic, utilizând în același sens „patrimoniu” - cuvântul „bun”, „proprietate” sau „domeniu”[330, p.95]. Nici legislația civilă în vigoare nu conține o definiție a noțiunii de

patrimoniu, chiar dacă cuprinde un șir de elementele care îl constituie. De exemplu, în art. 128 din CC al FR[372], patrimoniul include bunurile (incorporând banii și titlurile de valoare), precum și drepturile patrimoniale. Din sensul acestei norme rezultă că lista lor nu este exhaustivă, menționând și alte părți ale patrimoniului.

Acest fapt determină examinarea patrimoniului din două accepțiuni: *stricto sensu*– înțeles ca o totalitate de bunuri și *lato sensu* – includ, de asemenea, drepturile de creanță și datoriile (obligațiile juridico-civile), în alți termeni – totalitatea raporturilor juridice evaluabile în bani, raporturi la care ia parte persoana concretă[321, p.152].

După o altă opinie, pot fi distinse chiar trei accepțiuni ale noțiunii de patrimoniu: ansamblu de bunuri și valori materiale, fie aflate, în primul rând, în proprietatea persoanei (fizice sau juridice), a statului sau a formațiunii municipale, fie aparținând unei organizații cu drept de gestionare economică; ansamblu de bunuri și de drepturi patrimoniale pentru obținerea de bunuri sau pentru satisfacerea necesităților patrimoniale din contul altor persoane (activul); ansamblu de bunuri, de drepturi și de obligațiuni patrimoniale ale titularului lor (activul și pasivul)[327, p.244].

În literatura autohtonă, autorul S. Baieș menționează că „*patrimoniul este totalitatea drepturilor și obligațiilor cu conținut economic ce aparțin unei persoane*”[14, p.14].

Patrimoniul privat este simplu de intuit, opinează E. Cojocaru, vorbind despre persoanele fizice și juridice. Chiar dacă, nici în literatura de specialitate, nici în legislația republicii noastre, nu este definit, menționează autoarea, acesta constituie „*totalitatea bunurilor și obligațiilor care sunt apreciate în bani și fără de care titularul nu își poate realiza dreptul de proprietate privată*”[68, p.44].

Dar nici această interpretare a noțiunii de patrimoniu nu-i epuizează substanța. Întrucât în conținutul patrimoniului intră atât drepturi, cât și obligații, rezultă că el este constituit dintr-un activ și un pasiv. Drepturile reprezintă *activul*, iar obligațiile – *pasivul*. Între aceste două părți componente ale patrimoniului nu se cere să existe un raport de echivalență. Or, patrimoniul există atât în cazul în care activul depășește pasivul, cât și în cazul în care pasivul depășește activul. Schimbările valorice nu afectează nici identitatea, nici existența patrimoniului. În această ordine de idei, se afirmă, pe bună dreptate, că patrimoniul poate fi considerat ca fiind un cont curent al unei persoane în care sunt evidențiate valoric, pe de o parte, toate drepturile și, pe de altă parte, toate obligațiile acestei persoane, cont a cărui valoare este supusă unor fluctuații succesive, prin nașterea de noi drepturi și obligațiuni, precum și prin modificarea și stingerea celor existente”[234, p.5-6].

Așadar, patrimoniul trebuie privit ca fiind alcătuit dintr-o latură activă și alta pasivă. Pentru a-i defini noțiunea în mod complet, este necesar a-l percepe ca pe un ansamblu de drepturi și obligațiuni patrimoniale ale unei persoane.

În doctrina penală există o opinie, conform căreia noțiunea de patrimoniu are în terminologia legii penale un înțeles mai îngust decât în dreptul civil. În special, se susține că „patrimoniul ca universalitate, fiind o abstracție, nici nu poate fi atins prin faptele concrete ale unei persoane; infracțiunea contra patrimoniului putându-se îndrepta numai contra unui bun patrimonial, adică asupra unei valori care face parte efectiv din activul patrimoniului unei persoane (bun, valoare economică pe care făptuitorul urmărește să și-o apropie). Pasivul patrimoniului, adică datoriile unei persoane, nu prezintă, de regulă, nici un interes pentru acei care se dau la fapte de încălcare a patrimoniului, chiar dacă pasivul face parte din patrimoniu și este cuprins în această noțiune”[40, p.155].

În prezent, deși noțiunea de patrimoniu este reglementată de legislația civilă națională, dar dat fiind faptului că aceasta nu întrunește în sine toate cerințele prevăzute de doctrină, întrebarea rămâne deschisă.

Analizând prevederile art. 315 din CC al RM constatăm că conținutul dreptului de proprietate a oricărui proprietar este un drept compus din „dreptul de posesiune, de folosință și de dispoziție asupra bunului”. Apare întrebarea: ce a vrut să menționeze legiuitorul indicând că împuternicirile proprietarului se răsfrâng asupra bunurilor, adică ce subînțelege legiuitorul prin noțiunea de bunuri? S-ar părea că împuternicirile proprietarului sunt executate asupra unor bunuri aparte, dar aceasta vine în contradicție cu esența dreptului de proprietate. De aceea, este evident că prin noțiunea de bunuri, legiuitorul a subînțeles un tot întreg, o universalitate de bunuri. În acest caz, ar fi binevenită folosirea noțiunii de *patrimoniu*.

Astfel, Titlul I, Cartea a doua, Drepturile reale din CC al RM intitulat „Patrimoniul”, prin conținutul art. 284 din CC al RM formulează că „*patrimoniul reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale (care pot fi evaluate în bani), privite ca o sumă de valori active și pasive, legate între ele, aparținând unor persoane fizice și juridice determinate*”. Un șir de articole evocă în conținutul său această instituție juridică, de exemplu: art. 55 din CC al RM; art. 1432 din CC al RM; art. 1487 din CC al RM; art. 1540 din CC al RM; art.1556 din CC al RM.

Concluzionând la cele menționate, opinăm că „*patrimoniul reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale, cu un conținut economic evaluabil în bani, care aparțin unui subiect de drept (persoană fizică și/sau juridică), drepturi și obligații care sunt privite ca activ și pasiv și care se găsesc într-o permanentă interdependență și conexiune*”.

Definiția determină unele caractere ale categoriei de patrimoniu, prin care înțelegem acele trăsături definitorii care caracterizează această realitate juridică față de alte noțiuni cu care nu trebuie confundată. Doctrina determină următoarele caractere juridice ale patrimoniului: caracterul de universalitate juridică a patrimoniului, personalitatea patrimoniului, inalienabilitatea patrimoniului, unicitatea patrimoniului, divizibilitatea patrimoniului[178, p.120].

Patrimoniul este o universalitate juridică, susține civilistul C. Bîrsan, cuprinzând drepturile și obligațiile cu valoare economică, ce aparțin unui subiect de drept, privite în totalitatea lor”[28, p.6].

Din acest punct de vedere, constată autorii G. Boroi, C. A. Anghelescu, B. Nazat, patrimoniul reprezintă o universalitate juridică cu următoarele consecințe: a) drepturile și obligațiile care alcătuiesc patrimoniul sunt legate între ele formând un tot unitar. Există posibilitatea ca patrimoniul să fie divizat în mase de bunuri, fiecare masă având un regim distinct; b) drepturile și obligațiile care alcătuiesc patrimoniul sunt distincte de universalitate, astfel încât schimbările ce se produc în legătură cu aceste drepturi și obligații nu pun în discuție însăși universalitatea în ansamblul ei[37, p.3].

Autorul S. Sztranyiczki susține că universalitatea presupune dinamica patrimoniului, deoarece cuprinde și bunuri viitoare. Având o strânsă legătură cu titularul, patrimoniul va avea o evoluție sinusoidală de-a lungul întregii existențe a titularului său[237, p.9].

Orice persoană are un patrimoniu - ar fi un alt caracter al patrimoniului. Numai subiectele raporturilor juridice pot avea patrimoniu. Prin urmare, pot fi titulari de drepturi numai persoanele fizice și persoanele juridice. Acest fapt îl desprindem din art. 284 din CC al RM care prevede că patrimoniul aparține unor anumite persoane fizice și juridice. Legiuitorul nu indică expres necesitatea existenței patrimoniului la persoana fizică, acest lucru nefiind necesar, deoarece în cazul persoanei fizice existența patrimoniului se subînțelege, însă în cel al persoanei juridice, legiuitorul pune existența ei în dreptul de patrimoniu. CC al RM prevede expres în art. 55 că persoana juridică este instituția care are un patrimoniu distinct. Pentru persoanele fizice, susține autorul C. Bîrsan, acest caracter are valoare de axiomă. Oricât de sărac ar fi cineva, are totuși un minimum de bunuri ce îi alcătuiesc patrimoniul. La rândul lor, persoanele juridice sunt titulare ale patrimoniului necesar îndeplinirii scopului pentru care au fost înființate, indiferent care ar fi acesta: economic, de binefacere, de asistență mutuală pentru membrii lor, cultural, sportiv etc. [30, p.10].

Din *unicitatea patrimoniului (patrimoniul este unic)* rezultă că fiecare subiect de drept are un singur patrimoniu, indiferent de numărul de drepturi și obligații pe care le-ar cuprinde

acesta. Nu este acceptată ideea, în doctrina și jurisprudența autohtonă, ca același subiect de drept să fie titularul mai multor patrimonii. Chiar dacă, de exemplu, în materia societăților cu răspundere limitată există posibilitatea constituirii acestora cu asociat unic, reglementat de art. 145 alin. 2 din CC al RM și art. 11 al Legii privind societățile cu răspundere limitată, nu trebuie să conducă la ideea că respectiva persoană fizică devine titulara a două patrimonii: un patrimoniu al acesteia în calitate de persoană fizică și un patrimoniu al societății constituită cu asociat unic, care, propriu-zis, ar fi un alt patrimoniu al aceleiași persoane fizice. În această situație, persoana fizică este titulară a patrimoniului unic, iar persoana juridică, născută prin constituirea societății cu asociat unic persoană fizică, va avea un patrimoniu distinct, persoana juridică în sine fiind subiect de drept distinct[37, p.4].

Susținem ideea că Legea nu permite ca același subiect de drept să fie titularul mai multor patrimonii. O persoană fizică sau juridică, indiferent de pluralitatea drepturilor și obligațiilor, are un singur patrimoniu. Consacrarea noțiunii de *patrimoniu de afectațiune* nu duce la o altă concluzie, ci exprimă posibilitatea de a diviza patrimoniul unic în mai multe mase patrimoniale. În nici un caz nu semnifică multiplicarea patrimoniilor[235, p.11].

Divizibilitatea patrimoniului - dacă patrimoniul este unic, aceasta nu înseamnă că el este și *indivizibil*, în sensul că toate componentele sale ar avea unul și același regim juridic. Patrimoniul unui subiect de drept poate fi *divizibil* în mai multe categorii, grupe sau mase de drepturi și obligații, fiecare dintre acestea având *un regim juridic distinct*, în raport cu scopul pentru care o astfel de divizare a patrimoniului a fost realizată[29, p.15].

Inalienabilitatea patrimoniului - fiind o pură noțiune juridică, patrimoniul nu poate fi înstrăinat, fiind legat indisolubil de persoană. Aceasta poate înstrăina toate elementele componente ale patrimoniului fără a-și înstrăina patrimoniul însuși. Cu alte cuvinte, S. Baieș menționează că patrimoniul nu poate fi detașat de persoană atâta timp cât există ea[14, p.15], asigurându-i inalienabilitatea. Persoanele fizice pot înstrăina drepturi sau chiar obligații (în anumite cazuri) *ut singuli*, dar nu pot transmite prin acte *inter vivos* întreg patrimoniul lor. Acesta va putea fi transmis numai prin succesiune, în momentul încetării din viață a titularului acestuia.

În cazul în care am admite înstrăinarea patrimoniului în timpul existenței persoanei, am admite existența persoanei fără patrimoniu, fapt inadmisibil și incorect.

Funcțiile patrimoniului, pe lângă caracterele juridice ale acestuia, prezintă o importanță deosebită pentru analiza răspunderii patrimoniale. Pornind de la prevederile legale și ținând cont de conținutul patrimoniului, putem afirma că principalele funcții ale patrimoniului constau în

faptul că el: a) *este gajul general al creditorilor chirografari*; b) *explică și face posibilă subrogația reală cu titlu universal*; c) *face posibilă transmiterea universală și cu titlu universal*.

a) *Gajul general al creditorilor chirografari*. Conform art. 454 alin. (1) din CC al RM, prin noțiunea de gaj se subînțelege „un drept real în al cărui temei creditorul (creditorul gajist) poate pretinde satisfacerea creanțelor sale cu preferință față de ceilalți creditori, inclusiv statul, din valoarea bunurilor depuse în gaj în cazul în care debitorul (debitorul gajist) nu execută obligația garantată prin gaj”.

În acest context, fără noțiunea de patrimoniu, nu se poate explica cum orice persoană, fizică sau juridică, răspunde de îndeplinirea obligațiilor pe care și le asumă cu toate bunurile sale, prezente și viitoare. Altfel spus, fără patrimoniu nu se poate explica însuși gajul general pe care îl au creditorii chirografari ai debitorului, aceștia fiind acei creditori care nu dispun de garanție reală asupra unui bun individual determinat al debitorului lor[91, p.104]. Așadar, obiectul dreptului de gaj general al creditorilor chirografari îl constituie însuși patrimoniul debitorului, și nu bunurile concrete, individualizate, care îl compun.

Pe de altă parte, debitorul, deși are datorii față de creditorii săi, acesta rămâne, în principiu, liber să-și administreze patrimoniul așa cum crede de cuviință. El poate dobândi bunuri noi, poate să le înstrăineze pe cele existente sau poate contracta noi datorii, evident cu condiția să nu urmărească a-și crea o stare de insolvabilitate.

Am putea concluziona, că această categorie de creditori se află pe o poziție privilegiată în comparație cu alte categorii de creditori. Avantajul se evidențiază în momentul în care bunul aflat în gaj dispare sau este distrus, creditorul gajist nedobândind, în acest moment, calitatea de chirografar, iar cei chirografari nu au riscul respectiv[230, p.184-185].

Într-o altă opinie, autorii I.R. Urs, P.E. Ispas susțin că „*deși în aparență, creditorii chirografi apar ca fiind avantajați (debitorul răspunde pentru plata datoriei cu toate bunurile prezente și viitoare), în realitate ei au o situație inferioară față de creditorii cu garanții reale (creditorii gajiști, ipotecari, privilegiați), gajul lor general asupra patrimoniului debitorului fiind mai mult o speranță de garanție*”[269, p.6-7]. Creditorii chirografari, după îndestularea creditorilor cu garanții reale, vin în concurs cu alți creditori chirografari, existând posibilitatea de a nu-și realiza creanța. Iată de ce: *ei nu pot urmări* decât bunurile care se află în patrimoniul debitorului la data scadențecreanței lor, dată la care există riscul unei eventuale insolvabilități a debitorului; *ei vin în concurență* cu alți creditori chirografari, după satisfacerea creditorilor cugaranții reale, putându-se găsi în situația de a nu-și putea realiza creanța; *în caz de insolvabilitatea debitorului*, creditorii chirografari vor concura toți împreună și vor suferi o pierdere parțială a creanțelor lor, neexistând o preferință la plata unei creanțe față de altă creanță.

În opinia noastră, un aspect important în realizarea răspunderii patrimoniale îl constituie eventualitatea divizării patrimoniului subiectului ce răspunde în mase de bunuri. În atare situație dreptul de gaj general al creditorilor chirografari este specializat, ceea ce semnifică că aceștia pot urmări în vederea realizării creanței lor doar acea masă de bunuri în legătură cu care s-a născut creanța.

b) *Subrogația reală cu titlu universal*. Noțiunea de „subrogație” își găsește echivalentul în termenul de *înlocuire*.

Cum s-a arătat în literatura de specialitate, după autorii C. Stătescu și C. Bârsan, „subrogația în drepturile creditorului prin plata creanței (*subrogația personală*) este un mijloc de transmitere legală sau convențională a dreptului de creanță, cu toate garanțiile și accesoriile sale, către un terț care a plătit pe creditorul inițial, în locul debitorului”[30, p.34]. Astfel, în cadrul unui patrimoniu, dacă un bun este înstrăinat, locul său va fi luat de prețul primit, iar dacă prețul se investește într-un alt bun, locul său va fi luat de bunul dobândit[269, p.10].

În literatura de specialitate[235, p.19; 1, p.17-20], este relevat faptul că subrogația reală poate fi universală, cu titlu universal sau cu titlu particular. *Universală*, când privește întregul patrimoniu; *cu titlu universal*, când privește o masă patrimonială, o diviziune, o fracțiune de patrimoniu, făcându-se abstracție de individualitatea fiecărui bun care iese și a celui care intră în locul său; *cu titlu particular*, când înlocuirea unui bun individual privit izolat (*ut singuli*) are loc cu un alt bun individual determinat. *Subrogația reală cu titlu particular* va opera doar în cazurile expres prevăzute de lege. De exemplu, o dispoziție legală din care decurge subrogația reală cu titlu particular o găsim în art. 402 din CC al RM, care stabilește că dacă uzufructul cuprinde și bunuri consumptibile, uzufructuarul are dreptul să dispună de ele, însă cu obligația de a restitui bunuri de aceeași calitate, cantitate și valoare sau, dacă este imposibil, să restituie contravaloarea lor la data stingerii uzufructului.

La cele menționate, conchidem că funcția juridică a subrogației reale universale sau cu titlu universal este aceea de a se asigura continuarea afectățiunii unui patrimoniu sau a unei mase dintr-un patrimoniu. În absența subrogației reale generale, și-ar pierde sensul funcția patrimoniului de a fi garanția comună a creditorilor. Numai subrogația reală universală și subrogația reală cu titlu universal constituie o funcție a patrimoniului, însă în doctrină s-a realizat o comparație între subrogația reală generală și subrogația reală cu titlu particular. Astfel, subrogația reală cu titlu particular are ca obiect elemente patrimoniale privite *ut singuli*, și nu operează automat, deoarece nu este legată de funcționarea patrimoniului.

Întrucât suntem interesați de studiul patrimoniului și a răspunderii patrimoniale, bineînțeles că subrogația reală este tocmai cea care are semnificație pentru subiectul lucrării

noastre. În plus, locul oricărui bun din patrimoniul care este înstrăinat este luat de prețul încasat în schimbul acestuia, iar în situația în care acest preț se investește în alt bun, acesta intră în patrimoniu în locul valorii respective. Acest mecanism a fost surprins prin adagiul latin *in iudicis universalibus pretium siccedit loco rei et res loco pretii* (într-o universalitate de drept, prețul ia locul bunului, iar bunul locul prețului).

Datorită acestui caracter specific al patrimoniului, de a fi o universalitate juridică, drepturile și obligațiile care îl alcătuiesc pot fi înlocuite cu alte valori echivalente, fără ca universalitatea în ansamblul său să fie afectată.

Între noțiunile de patrimoniu, subrogație reală, gaj general al creditorilor chirografari, susține I. Adam, există o strânsă corelație: patrimoniul explică și permite realizarea subrogației reale, iar subrogația reală fundamentează gajul general al creditorilor[1, p.17-20]. Am adăuga aici și noțiunea de răspundere patrimonială, întrucât subrogația reală permite ca, prin intermediul realizării instituției răspunderii juridice patrimoniale, să se asigure sau să restabilească integritatea patrimoniului. Altfel spus, răspunderea patrimonială este o modalitate de apărare a patrimoniului și se realizează datorită existenței instituției subrogației reale.

c) *Transmiterea universală și cu titlu universal* - intervine în cazul decesului persoanei fizice și a reorganizării persoanei juridice (absorbție, fuziune, divizare), conform art. 69 și art. 73 din CC al RM. Patrimoniul, ca universalitate juridică, explică și permite transmisiunea universală și transmisiunea cu titlu universal.

Generalizând cele expuse anterior, subliniem și sensul noțiunii de patrimoniu din accepțiunea unui termen economic - evaluabil în bani, a drepturilor și obligațiilor patrimoniale, care nu trebuie confundat cu sensul juridic al patrimoniului. Astfel, în sens economic, patrimoniul reprezintă totalitatea bunurilor destinate să satisfacă nevoile de consum ale unei persoane sau, altfel spus, averea unei persoane. Sub acest aspect, patrimoniul cuprinde capitalul și veniturile. În sens juridic, patrimoniul cuprinde nu numai drepturile, cât și datoriile cu valoare pecuniară. Ca urmare, în sens juridic, patrimoniul subzistă chiar dacă ar fi compus numai din datorii sau dacă valoarea acestora este mai mare decât valoarea drepturilor. În plus, în sens economic, patrimoniul nu cuprinde și bunurile viitoare, ceea ce este de esența noțiunii juridice de patrimoniu[355, p.7].

Reieșind din cele expuse, rezultă că patrimoniul cuprinde două elemente: *activul patrimonial și pasivul patrimonial*. Unde drepturile patrimoniale formează latura activă a patrimoniului, iar obligațiile patrimoniale formează latura pasivă a acestuia. *Latura activă (activul patrimonial)* cuprinzând, în opinia autorilor I.R. Urs, P.E. Ispas, *drepturile subiective civile, cu valoare economică, evaluabile în bani, care pot fi și drepturi reale, precum dreptul de*

proprietate și dezmembrămintele acestuia și drepturile de creanță (drepturi personale) cum sunt: dreptul de a folosi bunul închiriat și dreptul de a primi chirie pentru bunul închiriat, dreptul la restituirea sumelor împrumutate[269, p.3-4]. În afara drepturilor reale și a drepturilor de creanță, din categoria drepturilor patrimoniale fac parte și acele drepturi intelectuale pe care un om le are asupra produsului inteligenței și talentului său.

Din punct de vedere economic, activul patrimonial se împarte în *capitaluri* și *venituri*.

După D.Ș. Spânu, *capitalul*, ca expresie valorică a unor bunuri din patrimoniul unei persoane, poate fi *productiv* sau *neproductiv*. Capitalul productiv fiind cel producător de venituri, iar capitalul neproductiv poate fi o bibliotecă cu cărți, un imobil neînchiriat etc. [222, p.14]. *Veniturile* reprezintă resurse periodice care sunt realizate de o anumită persoană, și care fac să intre în patrimoniul acesteia valori apreciabile în bani. [29, p.8].

Pasivul patrimonial este alcătuit din toate datoriile evaluabile pecuniar pe care le are o anumită persoană.

Dacă vrem să cunoaștem expresia numerică a evaluării drepturilor unei persoane și a obligațiilor ei, nu avem decât să deducem, din elementul pozitiv al drepturilor, elementul negativ al sarcinilor și obligațiilor, susține I. Miclescu. Astfel, valoarea numerică a unui patrimoniu este compusă din drepturi minus suma datorată. Elementul negativ, reprezentat prin datorii, poate să egaleze și chiar să depășească elementul pozitiv, și atunci valoarea patrimoniului e negativă. În sens invers, elementul pozitiv depășind totalitatea datoriilor, valoarea patrimoniului este pozitivă [153, p.196].

Suntem de acord că preponderența laturii pozitive sau, dimpotrivă, a celei pasive ne indică situația solvabilității sau insolvabilității patrimoniale a unei persoane, ceea ce are relevanță practică și care, probabil, a sugerat unor autori o viziune accentuat economică unora dintre definiții.

În concluzie, am putea menționa că importanța practică a definirii patrimoniului constă în faptul că noțiunea de patrimoniu permite și explică producerea unor consecințe juridice impuse de viața economică și juridică[230, p.187]. Așadar, după o istorie de câteva mii de ani, noțiunea juridică de patrimoniu rămâne legată de ideea de persoană, care explică unitatea sa, dar nu mai exclude ideea de divizare și de afectare în cazurile prevăzute de lege. Considerăm că „epopeea” conceptului de patrimoniu nu a luat sfârșit, având în vedere condițiile de existență a societății umane la acest început de secol al XXI-lea.

2.2 Conceptualizarea și locul răspunderii patrimoniale în sistemul răspunderii juridice

Răspunderea juridică, inclusiv cea patrimonială, a constituit obiect de studiu și de analiză din cele mai vechi timpuri, preocuparea de a-l sancționa pecuniar cât mai eficient pe cel care încălca legile a evoluat în timp, iar sancțiunea juridică patrimonială a dobândit noi dimensiuni de la o etapă istorică la alta. Astfel, de la faza primitivă a răspunderii private s-a ajuns, printr-o evoluție, la concepția prezentă, care se caracterizează printr-un sistem bine exprimat într-o regulă generală, și nu printr-o enumerare de cazuri, așa cum era în vechime.

În forma romană primitivă este cunoscută numai urmărirea personală a debitorului, nu și patrimonială a acestuia. Momentul care a schimbat aceste relații este considerat sec. IV î. Hr., când, prin *Lex Poetelia* (313-326 î. Hr.), a fost anulată sancțiunea prin care un cetățean roman putea fi transformat în sclav. Din acest moment, tot mai clar se întrevede că răspunderii îi este caracteristică funcția reparatorie în cazul neexecutării obligațiilor contractuale[280, p.293]. În *Legea Salică wergheldul* – amenda se plătea pe lângă despăgubire, ceea ce prezintă un argument al faptului că francii au receptat parțial conceptul de delict privat din dreptul roman [221, p.128]. Orice infracțiune putea fi răscumpărată prin amendă. La longobarzi, *Edictul lui Rothari* din 643 a înlocuit răzbunarea sângelui cu plata unei despăgubiri în bani ce se numea *wergel*, cuantumul acestuia se stabilea în funcție de poziția socială a persoanei lezate. Pedepsa avea întotdeauna ca obiect o sumă fixă, indiferent de prejudiciul cauzat victimei, egală cu paguba sau un multiplu al acesteia. Inițial, numai penală, iar mai târziu, în epoca imperiului, și răspunderea civilă/patrimonială[281, p.518].

Jurisconsultul Ulpian a formulat, într-un mod sintetic, reguli de normalitate socială, precizând că: „*juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alium nonlaedere, suum cuique tribuere*”... Nesocotirea acestor reguli abstracte de comportament, constituie și în prezent tot atâtea izvoare virtuale de prejudicii aduse altora. Totodată, ele fundamentează obligația de reparare a prejudiciului cauzat, exprimând reguli sociale de normalitate[281, p.123].

Dreptul roman, ca promotor al organizării pe baze juridice a vieții sociale, și mai apoi dreptul din evul mediu, privesc răspunderea juridică sub dublul aspect - *patrimonial* și *nepatrimonial* - autorul faptei ilegale fiind obligat să plătească, neexistând însă o delimitare clară între reparațiune și represiune, responsabilitatea civilă nedeosebindu-se de cea penală. Răspunderea civilă începe să se desprindă din cea penală, fără însă a izbuti să constituie exclusiv o reparare *patrimonială*.

În dreptul clasic și postclasic treptat se conturează caracterele principale ale răspunderii patrimoniale în cazul neexecutării obligațiilor, susține Gennaro Franciosi:

- răspunderea se aplică pentru o încălcare ilegală comisă cu vinovăție – neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor. În această ordine de idei, este declarat principiul conform căruia debitorul va răspunde doar în cazul în care el este vinovat de producerea prejudiciului cauzat creditorului. Este evident, că vinovăția debitorului era presupusă în cazul în care neexecutarea era comisă cu intenție (*dolus*), iar mai târziu, și prin orice vinovăție (*culpa*)[298, p.420];

- răspunderea poartă un caracter material (patrimonial). În principiu, și executarea silită se face tot în natură, prin obligarea debitorului să execute în mod efectiv și real obiectul obligației, deoarece numai în acest fel creditorul primește exact prestația care va duce la satisfacerea dreptului său de creanță;

- răspunderea constă în compensarea intereselor creditorului sau aplicarea sancțiunilor stabilite de lege sau părți. Dacă neexecutarea se datorează vinii debitorului, acesta trebuie să plătească despăgubiri care se stabilesc fie de către părți, fie de către judecători, cu ocazia judecării litigiului;

- în plus, răspunderea patrimonială putea fi aplicată doar în cazul în care exista interesul creditorului, care, de fapt, este format din diferența dintre ceea ce el avea și intenționa să obțină și aceea ce de fapt a obținut. În acest context, *Digestele* determină faptul că „*interesul meu este ceea ce mie-mi lipsește și ceea ce aș fi putut dobândi*”. Deci, se întrevede deja aici și repararea câștigului nerealizat.

Punctul *terminus* al evoluției răspunderii patrimoniale, de la un sistem puternic marcat de ideea de răzbunare, determinând situații ce atrăgeau responsabilitatea obiectivă și colectivă, în care represiunea și reparația erau amestecate, către un sistem al responsabilități patrimoniale individuale, bazat pe culpă și repararea prejudiciului, a fost apariția Codului civil napoleonian (1804).

În Țările Române, consacrarea efectivă a unei reglementări de natură generală a răspunderii patrimoniale are loc odată cu sfârșitul orânduirii feudale și începuturile capitalismului, aceasta regăsindu-se în *Legiuirea Caragea*, pusă în aplicare în Țara Românească la 1 septembrie 1818 și *Codul Calimah* pentru Moldova, intrat în vigoare în 1817, regăsindu-se în cuprinsul lor atât norme de vechi drept bizantin, cât și idei ale marilor codificări din acea vreme: Codul civil francez din 1804 și Codul civil austriac din 1812.

Legiuirea Caragea în pct.1 din Capitolul 8 încearcă definirea răspunderii pentru pagubă: „Datorie ceea ce este neștine dator din împrumutare sau din pagubă”[210, p.50]. Definiția

răspunderii patrimoniale o regăsim în Partea a V-a, Cap. 10, pct. 1, care, sub titlul „Adaos pentru stricăciune” prevede: „care din știință sau neștiință sau cu greșeală va aduce stricăciune altuia, iaste dator a răspunde pentru stricăciunea”. [153, p.15]. Textul conține bazele răspunderii civile delictuale, stabilind necesitatea unor condiții precum greșeala - intenționată sau neintenționată, prejudiciul și legătura de cauzalitate dintre acestea. Legiuirea Caragea reglementa, de asemenea, răspunderea stăpânilor de animale. În acest context, răspunderea era concepută ca despăgubire, vina nefiind căutată în toate cazurile. Se cerea repararea prejudiciului” [210, p.40]. Neîndeplinirea corespunzătoare a obligațiilor asumate prin contract angaja răspunderea, dacă paguba îi era imputabilă [7, p.2-8]. Aceste prevederi normative demonstrează că a răspunde este sinonim cu a despăgubi.

Legiuirea pune la baza răspunderii patrimoniale *prejudiciul, greșeala și raportul de cauzalitate dintre prejudiciu și greșeala*.

Analizând prevederile *Codului Calimach*, A. Rădulescu constată că Capitolul 37 (art. 1723-1770), intitulat „Pentru dritul despăgubirei și al satisfacției”, consacră întregul capitol răspunderii civile de natură delictuală și contractuală [211].

Prin analiza art. 1724, se regăsește ideea unității răspunderii patrimoniale ce are la bază fapta ilicită, întâlnită „când cineva va face o lucrare nedreaptă” (delictuală) sau „când nu va împlini o lucrare legiuită” (contractuală) [153, p.15-16].

În opinia noastră, ar fi vorba de răspunderea patrimonială, al cărei drept comun rămâne răspunderea delictuală, cele două variante de fapte ilicite propuse nefiind neapărat rezumări ale faptelor delictuale sau contractuale (ilicite), ci indicând faptul că se va răspunde atât pentru fapta propriu-zisă (ilicită), cât și pentru abstențiunea ilicită (lucrarea „legiuită” putând fi impusă atât de lege, cât și de convenție privată). Ambele acte normative consacră o răspundere patrimonială care are ca obiect repararea patrimonială a unui prejudiciu.

La etapa contemporană, putem menționa o dezvoltare a conceptului de răspundere. În acest sens, profesorul D. Baltag menționează că evidențierea criteriilor de delimitare a formelor de răspundere juridice va contribui la definirea corectă a răspunderii patrimoniale. Problema identificării formelor răspunderii juridice este una complexă, care a trezit numeroase controverse în literatura juridică, dar, pe cât de controversată, pe atât de importantă.

În opinia profesorului A. Irgovan, „necesitatea unei noi forme a răspunderii juridice apare atunci când în cadrul teoriei uneia dintre răspunderile existente apar dereglări logice, efect al apariției unor tipuri noi de fapte care reclamă noi reglementări. Adică, atunci când nu mai este asigurată concordanța dintre cele două categorii de criterii, dintre conținut și formă în ansamblul lor, criteriile extrinseci (forma) evocă tocmai regimul juridic al unei anumite categorii de abateri

ilicită, adică regimul juridic al răspunderii pe care acest ilicit o atrage. Ca atare, natura juridică a formelor de răspundere juridică este dată de ramura dreptului căreia acestea le aparțin în mod preponderent, dar nu poate fi vorba de o apartenență exclusivă, deoarece anumite elemente ale răspunderii juridice sunt comune mai multor forme de răspundere juridică, fiind date de dreptul comun[111, p.196], așa cum este bunăoară și răspunderea patrimonială.

În opinia noastră, identificarea răspunderii patrimoniale a generat un interes în literatura juridică, mai ales în ultimul timp. Identificarea corectă a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice, constituie o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, contribuind, totodată, la eliminarea greșelilor în aplicarea normelor juridice[353, p.751-760].

Constatăm că actualmente nu este configurată concepția răspunderii patrimoniale, la nivelul Teoriei generale a dreptului, specialiștii se limitează doar la enunțarea acesteia în unele clasificări ale răspunderii juridice, fie expun unele argumente în favoarea existenței ei în studii special dedicate răspunderii juridice[353, p.751-760].

În doctrina autohtonă, nu este elaborată o abordare unică *vis-a-vis* de problema dacă poate fi considerată sau nu răspunderea patrimonială drept o formă distinctă de răspundere juridică ce se extinde asupra mai multor ramuri de drept. În majoritatea cazurilor aceasta este examinată drept o obligație subiectivă a persoanei, rezultată dintr-un raport juridic legat de cauzarea unui prejudiciu, unui bun sau unui drept patrimonial concret, sau ca o măsură sancționatorie suplimentară, reglementată de normele juridice[225, p.143-153].

Din acest motiv, răspunderea patrimonială este obiectul de studiu al lucrărilor specialiștilor din domeniul dreptului civil și din domeniul dreptului muncii, dar conceptul de răspundere patrimonială îl găsim și în dreptul administrativ, fiscal, comercial, penal, ecologic etc.

Autorii de drept civil solicită noțiunea de „răspundere civilă” în cadrul raporturilor de drept financiar, fiscal etc. Noi susținem opinia că ar fi rezonabilă aplicarea noțiunii de „*răspundere patrimonială*”, întrucât termenul, prin natura sa, nu indică apartenența ramurală a răspunderii, ci asupra faptului că se răspunde cu patrimoniul, în urma căruia are loc repararea prejudiciului patrimonial.

Potrivit civilistului francez H. Mazeaud, „răspunderea civilă nu a devenit numai centrul dreptului, dar este pe cale să absoarbă dreptul în totalitatea sa”[51, p.5-9].

Avem îndrăzneală să nu fim de acord cu autorul L. Josserand, care susține că răspunderea civilă ocupă un loc central în cadrul răspunderii juridice în general. Ea „tinde să ocupe centrul dreptului civil, deci al dreptului în totalitatea sa; în fiecare materie, în toate direcțiile se ajunge la această problemă a răspunderii pentru repararea prejudiciului, în dreptul public și în dreptul

privat, în domeniul persoanelor sau al familiei, ca și în acela al bunurilor; ea este a tuturor și a tuturor situațiilor”[149, p.17]. În opinia noastră, este rezonabilă aplicarea termenului de *răspundere patrimonială*, în contextul definiției expuse.

Susținem și opinia care se raportează la ideea desprinderii dreptului muncii din dreptul civil cu răspunderea sa materială (patrimonială), pentru a înțelege că procesul este în dialectica sa tocmai invers, respectiv de limitare a civilului, inclusiv a sferei de influență a răspunderii juridice civile, conturându-se noi forme de răspundere pentru care dreptul civil joacă rolul de drept comun[112, p.356].

Specificul răspunderii patrimoniale, în opinia autorilor Ph. Malaurie, L. Aynes, Ph. Stoffel-Munck, constă în a restabili cât mai fidel posibil echilibrul social distrus de apariția prejudiciului ca urmare a săvârșirii faptei juridice ilicite și de a repune victima, pe cheltuiala făptuitorului ori pe aceea a persoanei chemate de lege să răspundă, în situația în care s-ar fi aflat dacă faptul păgubitor nu s-ar fi produs[349, p.137].

În acest context, considerăm că, pentru a vorbi despre răspundere patrimonială mai mult decât în limitele obișnuite, răspunderea trebuie în primul rând să vizeze, cel puțin, două patrimonii și, cel puțin, doi titulari de patrimoniu. După aceasta, următoarea condiție este ca fiecare dintre patrimoniile afectate trebuie să sufere modificări în sens material: unul va fi diminuat, iar celălalt, dimpotrivă – își va spori valoarea.

În opinia noastră, ideea dominantă a răspunderii patrimoniale este cea de *justiție comutativă*, în plus, scopul principal al acestei instituții juridice este acela de *a se înapoia ceea ce s-a pierdut ori de a se repara ceea ce s-a distrus*, astfel încât victima să fie, în cele din urmă, neprejudiciată, deci paguba să îi fie reparată. În discordanță cu răspunderea penală, răspunderea de față nu are o funcție remuneratorie, care să proporționeze răspunderea cu vinovăția făptuitorului. Indiferent de forma de vinovăție și de gradul acesteia – fie că este vorba de intenție, de culpă gravă sau ușoară, fie este vorba despre o faptă ilicită fără vinovăție – singur prejudiciul este cel care se constituie în măsura reparării. Acesta trebuie să fie integral acoperit, nici mai mult, nici mai puțin, chiar dacă apare într-o disonanță flagrantă cu forma sau cu gradul de vinovăție cu care a fost săvârșită fapta ilicită. De pildă, în cazurile în care o faptă ilicită comisă dintr-o culpă gravă cauzează un prejudiciu insignifiant, ori invers, când o faptă ilicită săvârșită dintr-o culpă ușoară determină apariția unui prejudiciu semnificativ.

Înspre atingerea acestei finalități – aceea de a așeza pe primul plan interesele victimei, care trebuie repusă, pe cât posibil, în situația în care s-ar afla dacă fapta ilicită păgubitoare nu s-ar fi produs – doctrina și jurisprudența au fost nevoite să se reorienteze și spre alte fundamente ale răspunderii juridice reparatorii, precum: riscul, garanția (răspunderea patrimonială pentru

fapta altuia[148, p.28]), echitatea și, recent, principiile precauției și al prevenției. Cu concursul acestor fundamente, în anumite situații, chiar și în absența vinovăției autorului faptei ilicite prejudiciabile, răspunderea patrimonială poate fi antrenată, în persoana celui ținut de lege să răspundă, victima obținând în acest fel repararea pagubei[149, p.18].

Totuși, prin antrenarea răspunderii patrimoniale se urmărește și educarea făptuitorului în sensul de a preveni săvârșirea de către acesta, pe viitor, a unor fapte juridice prejudiciabile similare. Aceasta este manifestarea concretă a funcției preventiv-educative a acestei răspunderi și care, trebuie să admitem, conține și o latură sancționatorie. Educarea în scopul prevenției are întotdeauna rezonanță la indivizii care prezintă conștiința faptelor lor negative și a urmărilor antisociale ale acestora. Or, obligarea persoanei a cărei conduită a fost antisocială la a repara dauna creată victimei prin fapta sa înseamnă, printre altele, trezirea, în conștiința acestuia, a unui gând, a ideii de represiune a societății împotriva sa, determinată de fapta sa ilicită păgubitoare. Individul în cauză, pentru a fi educat în sensul de a nu săvârși pe viitor astfel de fapte reprobabile, este necesar să perceapă, mai întâi, obligarea sa la acoperirea prejudiciului ca pe o pedeapsă, pentru ca, dorind să nu mai fie pedepsit, să evite comiterea unor fapte similare.

Tocmai de aceea, culpa, după unele păreri în doctrină, continuă a reprezenta un element esențial al răspunderii patrimoniale, continuând, cu caracter de regulă, de a o fundamenta.

Într-o opinie se susține că eventuala renunțare la fundamentul subiectiv ar putea determina o răsturnare a valorilor juridice și morale ale societății care, în final, ar putea genera o destabilizare a vieții sociale. Modelarea comportamentelor membrilor societății depinde, în primul rând, de conștiința lor, de înțelegerea limitării libertății, potrivit regulilor impuse și, pe cale de consecință, conștientizarea nevoii de a le respecta. Aceasta este principala condiție pentru asigurarea ordinii și armoniei sociale[34, p.25]. Protecția eficientă a victimei reprezintă obiectivul principal al răspunderii patrimoniale, ceea ce implică, însă, asigurarea cadrului juridic pentru repararea prejudiciului în toate ipostazele apariției acestuia, chiar și în absența culpei[34, p.25].

Esența răspunderii patrimoniale și, totodată, elementul care o distinge față de celelalte forme de răspundere juridică, legând-o în același timp de fiecare dintre acestea, este îndatorirea de reparare. Din acest punct de vedere, se poate spune că a răspunde din punct de vedere patrimonial înseamnă, de fapt, a repara prejudiciul cauzat altuia, de asemenea, pentru răspunderea juridică patrimonială este specifică nu orice constrângere din partea statului, ci numai constrângerea de a suporta consecințe negative cu caracter preponderent patrimonial. În contextul schimbărilor intervenite, în societatea contemporană, marcate atât de revoluția tehnico-științifică, cât și de revoluția industrială sau informațională, care au impulsionat evoluția

răspunderii juridice, au impus, așa cum afirma profesorul L. Pop, „evadarea din interpretarea clasică și tradițională a textelor în materie ale Codului Civil și chiar adoptarea de noi reglementări pentru anumite domenii speciale”[196, p.365].

Preocupat de instituția răspunderii juridice, L. Pop definește răspunderea patrimonială în dreptul civil ca o formă a răspunderii juridice, care constă într-un raport de obligații în temeiul căruia o persoană este îndatorată să repare prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa ori, în cazurile prevăzute de lege, prejudiciul pentru care este răspunzătoare[192, p.3].

R. Motică și Gh.Mihai mai precizează că, în cazul în care autorul unui delict civil își îndeplinește voluntar obligațiile de reparare a prejudiciului față de victima prejudiciată, evitând astfel sancționarea sa, el nu face altceva decât să evite exercitarea constrângerii juridice statale, în situația contrară intervenită la inițiativa prejudiciabilului, autorul faptei ilicite nu-și îndeplinește doar obligația de reparare față de cel pe care l-a prejudiciat, ci, indirect, își îndeplinește și obligațiile față de societatea organizată de stat care ocrotește ordinea de drept și veghează restabilirea ei în cazul încălcării[155, p.78].

Într-o altă definiție, F. Mangu examinează răspunderea patrimonială în dreptul civil ca o instituție juridică (fundamentală), alcătuită din totalitatea normelor de drept prin care se reglementează obligația oricărei persoane de a repara prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa extracontractuală sau contractuală pentru care este chemată de lege să răspundă[149, p.16].

În doctrina românească, distincția dintre răspunderea civilă și răspunderea patrimonială/materială este susținută de autorii A. Țiclea, A. Popescu, A. Țicindelean, ultima fiind condiționată de existența unui contract individual de muncă și crearea unui prejudiciu angajatorului, pentru care vinovatul răspunde cu propriul său patrimoniu[266, p.413].

Autorul A. Țiclea definește răspunderea patrimonială a salariaților ca o formă a răspunderii juridice, care constă în obligația acestora de a repara pagubele materiale produse angajatorului din vina și în legătură cu munca lor[263, p.894]. În unele lucrări de specialitate autorul aplică și termenul de „*răspundere pentru daune*”, menționând că se are în vedere caracterul reparator al răspunderii patrimoniale în dreptul muncii, determinând și unele forme de răspundere patrimonială, deosebite după conținut și subiectul la care se referă:

- răspunderea patrimonială în cazul salariaților;
- răspunderea civilă în cazul funcționarilor publici (de toate categoriile);
- răspunderea materială în cazul militarilor[264, p.5].

După autorul I. T. Ștefănescu, răspunderea patrimonială *reciprocă* a părților raportului juridic de muncă izvorăște din contractul individual de muncă și are caracter reparatoriu, care se întemeiază pe rigorile răspunderii civile contractuale, fără a fi exclusiv o răspundere de drept

comun[240, p.747]. Răspunderea patrimonială reglementată de Codul muncii român constituie, ca natură juridică, o varietate a răspunderii civile contractuale, având anumite particularități determinate de specificul raporturilor juridice de muncă[240, p.749].

Răspunderea juridică pentru riscul provocat mediului și echilibrului ecologic reprezintă, în opinia profesorului A. Duțu, forma de manifestare specifică a răspunderii juridice patrimoniale în materie ecologică[89, p.254-255].

Răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale, întâlnită în doctrină[78, p.321] sub denumirea de răspundere fiscală, presupune – din perspectiva contribuabililor – obligarea acestora la despăgubiri pentru repararea pagubelor cauzate bugetului public prin neplata la scadență și cu vinovăție a obligațiilor fiscale, iar din perspectiva statului și unităților administrativ-teritoriale – obligarea acestor subiecte de drept fiscal la dezdăunarea contribuabililor pentru prejudiciile cauzate prin încasarea nelegală a sumelor la buget și nerestituirea acestora, susține Alin Trăilescu[251, p.24]. Răspunderea fiscală este patrimonială, întrucât se îndreaptă împotriva patrimoniului persoanei răspunzătoare.

În doctrină, civilistul rus A. Sergeev este de părere că răspunderea civilă (reparatorie) este o *sancțiune complementară* aplicată față de delicvent sub formă de obligații civile sau privarea de drepturile civile ce-i aparțin[322, p.536].

Într-o altă opinie, autorul S. Grișaeu consideră că răspunderea civilă constă din obligarea delicventului să suporte consecințe patrimoniale nefavorabile sub formă de micșorare a patrimoniului său[294, p.173].

Eminentul autor N.V. Vitruc consideră că fundamentul juridice civile este repunerea în drepturile ce au fost încălcate și repararea prejudiciului, răspunderea civilă având un caracter reparator[290, p.8].

Autorul A. Băieșu definește răspunderea civilă ca „o formă a constrângerii de stat, care constă în delegarea oricărei persoane de a repara prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa ilicită prevăzută de lege sau de contract”[14, p.403].

În opinia autorului A. Bloșenco, răspunderea civilă constă în restabilirea stării materiale a persoanei vătămate din contul patrimoniului delicventului sau din contul persoanei responsabile pentru prejudiciul cauzat[31, p.22].

Legiuitorul, prin conținutul art. 27 din CC al RM, reglementează norma prin care „*persoana fizică răspunde pentru obligațiile sale cu tot patrimoniul său, cu excepția bunurilor care, conform legii, nu pot fi urmărite*”. Prevederi asemănătoare le întrunește conținutul art. 1398 din CC din RM, și anume: „*cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial*”.

O poziție anume o susțin autorii V. Bujor și L. Buga[43, p.88-89], care determină anumite deosebiri între răspunderea civilă și cea patrimonială. Răspunderea civilă înglobează în sine răspunderea patrimonială, iar răspunderea patrimonială nu întotdeauna este civilă.

În opinia autorilor citați, răspunderea juridică este de două tipuri care îmbrățișează toate formele posibile, diverse după apariție, ordine de aplicare și funcții:

- *răspunderea patrimonială*, stabilită pentru cauzarea unei daune patrimoniale sau nerespectarea clauzelor contractuale și se manifestă prin obligațiunea de a repara dauna, achita venitul ratat sau dobânda de întârziere. Această obligațiune este concretă, apare din momentul producerii faptei și poate fi executată benevol. Există următoarele forme ale răspunderii patrimoniale: a) juridico-civilă; b) răspunderea materială a angajaților din sectoarele de stat și privat; c) răspunderea patrimonială a altor uniuni de cetățeni;

- *răspunderea juridică pecuniară (de osândă)* survine ca urmare a încălcării prevederilor legale și este stabilită de organele de stat competente.

Autorul I. Trofimov susține că nu trebuie confundată „răspunderea civilă” cu „răspunderea patrimonială”. Răspunderea patrimonială este o măsură care nu-i specifică exclusiv dreptului civil, exemplu în acest sens servind confiscarea averii, plata amenzii etc.[252, p.59-59].

Suntem de acord cu autorul I. Trofimov, care menționează că drept criteriu, care este luat la baza clasificării tradiționale, este anume domeniul raporturilor juridice în care apare răspunderea juridică, și care sunt reglementate de un anumit tip de norme ce fac parte dintr-un act normativ separat. În acest sens, utilizând noțiunea „răspunderea civilă” o echivalăm cu expresia „răspunderea în dreptul civil”[252, p.60].

Pornind de la definițiile existente în doctrina juridică de specialitate, răspunderea patrimonială, *în sensul restrâns*, este privită ca o formă a răspunderii juridice întâlnită în ramura dreptului muncii.

Una din definiții este propusă de autorii autohtoni N. Romandaș și E. Boișteanu, prin care „răspunderea materială (patrimonială) în dreptul muncii reprezintă una dintre formele răspunderii juridice, care impune obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă (angajatorul sau salariatul) de a repara, în condițiile legii, prejudiciul cauzat celeilalte părți în legătură cu exercitarea obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă”[36, p.660].

În dreptul administrativ, la fel, regăsim definiția răspunderii patrimoniale în lucrările autorului V. Guțuleac, care definește răspunderea administrativ-patrimonială ca o formă a răspunderii juridice care constă în obligarea statului (a autorităților publice ale statului) sau, după caz, a unităților administrativ-teritoriale la repararea pagubelor cauzate particularilor printr-un act administrativ ilegal sau prin refuzul nejustificat al administrației publice de a rezolva o cerere

privitoare la un interes legitim[105, p.441]. Această definiție confirmă reglementările normative constituționale prevăzute de art. 53 alin. (1) al Constituției RM că: „*Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei*”.

În dreptul ecologic astăzi se vorbește în doctrină tot mai sigur despre existența unei răspunderi specifice dreptului mediului diferită de cea civilă[284, p.3]. Suntem de acord cu opinia autorului I. Trofimov[255, p.5], că pentru situația în care s-a cauzat o daună ecologică, răspunderea penală și contravențională este subsidiară, iar răspunderea patrimonială, care este manifestată prin obligația de reparare a daunei, este una principală.

În contextul celor expuse anterior, afirmăm că răspunderea patrimonială poate fi aplicată în raporturile de dreptul civil, dreptul administrativ, dreptul muncii, dreptul mediului, etc.

Ce este răspunderea patrimonială: o instituție juridică sau o categorie juridică? Ce este răspunderea patrimonială din punct de vedere al conținutului, formei? Care este scopul răspunderii patrimoniale? Aceste și alte întrebări apar ca rezultat al multitudinii de opinii, deseori controversate, în doctrina de specialitate.

În opinia noastră este absolut necesară indicarea trăsăturilor definitorii ale acestei categorii de raporturi juridice sau, cel puțin, a uneia dintre ele, acest lucru prezumând celelalte caractere: sunt izvorâte din comiterea unei ilegalități, au un caracter de constrângere și nicidecum benevol, se realizează cu aplicarea sancțiunii juridice corespunzătoare.

Reieșind din multiplele caractere pe care le întrunește răspunderea juridică, se poate deduce că răspunderea patrimonială reprezintă consecințele negative determinate de lege pe care urmează a le suporta persoana, prin comportamentul căreia s-a cauzat o daună de interes atât general, cât și personal, apărut de lege. Condiția proximală este ca acest comportament să fie stabilit de lege ca pasibil răspunderii[255, p.77].

Suntem într-un deacord și cu ideea că, pentru a putea defini conținutul de răspundere juridică patrimonială, trebuie să se țină seama de următoarele elemente: a) răspunderea juridică nu reprezintă o simplă categorie juridică, ci face parte din sfera complexelor de drept, *reprezentând o instituție juridică*, cu toate consecințele care derivă din aceasta; b) definirea conceptului de răspundere juridică patrimonială trebuie să aibă un grad de generalizare și abstractizare mai înalt, propriu definițiilor ce tind să acopere domenii vaste ale realităților (din care face parte și instituția răspunderii juridice patrimoniale); c) *stabilirea finalităților globale* (nu secvențiale, parțiale) ale instituției, determinate de imperativul asigurării ordinii publice și a binelui public; d) *stabilirea unui conținut mai amplu* al instituției prin referirea la activitatea

autorităților publice, de natură să genereze raporturi juridice complexe, depășindu-se aici concepția limitării sferei prin circumscriere la raportul juridic de constrângere; e) *înseși faptele nu trebuie circumscrie doar la ilicitețea lor*, la acțiuni care vizează încălcarea directă a ordinii de drept, întrucât și ignorarea dreptului reprezintă, de regulă, un rezultat al unei acțiuni, cu consecințe similare acțiunilor omenești; f) *evidențierea elementului organic și temporar* al instituției, întrucât, pe de o parte, răspunderea există și dincolo de încălcarea unor norme juridice, iar pe de altă parte, este vizat și unul „construit”, adică cadrul furnizat de drept pentru dezvoltarea ei. Bineînțeles că răspunderea nu va fi instituție, dacă nu va fi confirmată de dreptul obiectiv, răspunderea pură neexistând ca instituție[24, p.41].

Anume forma este categoria de bază a clasificării tipurilor de răspundere juridică, susține profesorul D. Baltag, definind răspunderea patrimonială ca „...o formă de răspundere juridică cu caracter reparator, instituită în scopul înlăturării consecințelor prejudiciabile, evaluabile pecuniar, cauzate patrimoniului persoanei vătămate, prin instituirea unei obligații de a da sau de a face în sarcina făptuitorului și în beneficiul persoanei prejudiciate”[17, p.444].

Din această definiție reiese că *prejudiciul reprezintă premisa declanșării răspunderii patrimoniale*. În concepția care fundamentează răspunderea juridică *pe criterii subiective*, prejudiciul este analizat ca și condiție a răspunderii juridice. În concepția ce fundamentează răspunderea *pe criterii obiective*, prejudiciul dobândește caracterul de temei al răspunderii, susține L. Barac, căci pentru angajarea răspunderii obiective este suficientă dovada existenței prejudiciului și a legăturii de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă și rezultatul său, concretizat într-o daună, pagubă[24, p.119]. Prejudiciul patrimonial este definit de autoare ca o consecință a săvârșirii de fapte ilicite, ce constă într-o pierdere patrimonială, adică într-o diminuare a valorilor active dintr-un patrimoniu, precum și într-o lipsire a activului patrimonial de o sporire care ar fi intervenit dacă nu s-ar fi săvârșit fapta ilicită, lipsire identificată cu expresia „beneficiu nerealizat” – „*lucrum cessans*”[24, p.120].

Sintetizând cele menționate cu privire la răspunderea patrimonială, vom formula următoarea definiție: „*răspunderea patrimonială este o formă a răspunderii juridice cu caracter reparator, instituită cu scopul înlăturării consecințelor dăunătoare cauzate patrimoniului unei persoane fizice și/sau juridice, din contul patrimoniul persoanei responsabile de cauzarea prejudiciului, prin recuperarea integrală a pagubelor, inclusiv a venitului ratat*”.

Din această definiție evidențiem o seamă de *semnificații*:

- întotdeauna răspunderea patrimonială trebuie să vizeze două patrimonii și, cel puțin, doi titulari de patrimonii;

- răspunderea patrimonială ia naștere în urma săvârșirii unei fapte ilicite sau a unei obligații prin care s-a creat o pagubă în patrimoniul unei persoane;

- răspunderea patrimonială este obligația de a suporta repararea prejudiciului material;

- patrimoniile afectate trebuie să sufere modificări în sens material: unul va fi diminuat, iar celălalt se va repune în starea lui inițială;

- această obligație revine unui subiect de drept responsabil, care poate fi atât subiect individual, persoană fizică, cât și subiect colectiv;

- această obligație se naște ca urmare a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice;

- răspunderea juridică patrimonială nu poate fi redusă la o simplă obligație, deoarece nici obligația juridică nu este simplă, legea dispune obligatoriu celui care încalcă norma de drept să răspundă, să suporte consecințele pe care el însuși le-a prevăzut;

- are un caracter reparator (este patrimonială), deoarece mereu urmărește repararea prejudiciului cauzat (acest caracter poate fi substituit de o altă persoană, în condițiile legii). Răspunderea în discuție, fără nici o îndoială, are un caracter reparator, deoarece se concretizează într-o obligație de dezdăunare. Ea se stabilește în sarcina autorului prejudiciului și constituie un mijloc de apărare a drepturilor subiective, mai precis a dreptului de proprietate.

Hugo Grotius (1583-1645) a formulat perceptul: „*Damni culpa, dati reparatio*”, conform căruia orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu, obligă pe acela care l-a provocat să-l repare. De asemenea, este consacrată expresia latină „*damnum emergens*”, care semnifică „prejudiciul efectiv suferit de o persoană ca urmare a unui fapt juridic săvârșit de o altă persoană”[219, p.79]. Alături de această expresie se află și cea denumită „*lucrum cessans*” ce reprezintă câștigul nerealizat de către o persoană căreia i s-a cauzat un prejudiciu[219, p.193];

- aplicarea sancțiunilor realizează constrângerea din partea statului într-un cadru, scopul ei este afirmarea ordinii de drept. Prin repararea prejudiciului, autorul faptei ilicite nu-și îndeplinește doar obligația de reparare față de cel pe care l-a prejudiciat, ci, indirect, își îndeplinește și o obligație față de societatea organizată de stat, care ocrotește ordinea de drept și veghează restabilirea ei în cazul încălcării;

- *conținutul* categoriei răspunderii juridice patrimoniale se referă la raporturile juridice dintre autoritățile publice abilitate să tragă la răspundere și cei care au încălcat legea în vigoare. Din moment ce printr-o faptă ilicită s-a produs o pagubă unei persoane, se angajează răspunderea patrimonială a autorului acestei pagube. În acest sens, răspunderea pentru daune contribuie la apărarea dreptului subiectiv încălcat. Astfel, în mod efectiv, este apărat dreptul de proprietate[163, p. 127];

- prejudiciul material trebuie să fie cert. Pentru existența unui prejudiciu material – care constituie regula în domeniul răspunderii patrimoniale – este necesar ca acesta să reflecte cu certitudine în patrimoniul păgubitului, iar dovada certitudinii acestuia să se materializeze într-o sumă de bani, „despăgubirea având caracterul unei daune compensatorii acordate pentru prejudiciul material cert și real nu și pentru paguba eventuală a cărei existență este condiționată de un fapt viitor și nesigur”[264, p.127-128]. Prejudiciile viitoare și eventuale, a căror producere în viitor este nesigură, sunt lipsite de caracterul cert[343, p.136]. Astfel de prejudicii nu sunt supuse reparării. Ele obligă la reparare numai după ce s-au produs sau este sigur că se vor produce;

- există o corelație dintre quantumul reparării și cel al prejudiciului (nici mai mult, nici mai puțin, chiar dacă apare într-o disonanță flagrantă cu forma sau cu gradul de vinovăție cu care a fost săvârșită fapta ilicită). Aceasta presupune o limită a răspunderii patrimoniale, care se manifestă prin caracterul compensatoriu ce ar satisface dreptul persoanei prejudiciate de a-și restabili situația materială preexistentă, ceea ce constituie scopul principal al răspunderii patrimoniale;

- gradul de culpabilitate a făptuitorului nu joacă nici un rol în stabilirea întinderii răspunderii patrimoniale. Gravitatea vinovăției nu constituie un criteriu pentru stabilirea quantumului despăgubirilor. Autorul prejudiciului răspunde integral, chiar și pentru culpa cea mai ușoară. Gravitatea culpei poate fi luată în considerare în stabilirea întinderii despăgubirilor. În situația în care în producerea prejudiciului suferit de victimă se rețin atât culpa autorului, cât și culpa proprie a victimei. Dacă prejudiciile au fost rezultatul causal al faptei ilicite a autorului, ele vor trebui să fie reparate de acesta integral, indiferent dacă le-a prevăzut sau nu în momentul săvârșirii faptei, autorul va răspunde atât pentru prejudiciile previzibile, cât și pentru cele neprevizibile;

- răspunderea patrimonială este o răspundere integrală, nu numai pentru dauna efectivă și actuală (*damnum emergens*), ci și pentru foloasele nerealizate (*lucrum cessans*), spre deosebire de răspunderea materială care este limitată (numai în ceea ce privește *damnum emergens*)[99, p.14]. În stabilirea întinderii despăgubirii nu se ia în considerare starea materială a autorului prejudiciului, nici starea materială a victimei;

- despăgubirile acordate pentru prejudiciile izvorâte din fapte ilicite trebuie să reprezinte întotdeauna o acoperire integrală a pagubei suferite, pentru ca victima faptei prejudiciabile să fie repusă, pe cât posibil, în situația anterioară. De aceea, quantumul despăgubirilor va fi stabilit în raport cu întinderea prejudiciului, nu potrivit cu posibilitățile materiale ale autorului faptei ilicite

sau cu cele ale victimei. Aceste elemente pot fi avute în vedere, eventual numai la stabilirea modalității de plată a despăgubirilor[99, p.14];

- la aplicarea răspunderii patrimoniale se aplică principiul executării obligației în natură, în cazul imposibilității se recurge la echivalentul bănesc. Conform Codului civil al RM (art. 607 și 608), prejudiciul trebuie să fie reparat în natură (restituirea bunurilor însușite pe nedrept, înlocuirea bunului distrus cu altul de același fel, remedierea stricăciunilor sau defectiunilor cauzate unui lucru, distrugerea sau ridicarea lucrărilor făcute cu încălcarea unui drept al altuia[18, p.279]), adică prin reparare trebuie să se restabilească situația preexistentă. Doar în cazurile în care aceasta este imposibil, se permite recuperarea în bani a prejudiciului.

În toate cazurile când este vorba de prejudiciile ce constau în deteriorarea ori distrugerea unui bun, în evaluarea despăgubirilor urmează a se ține seama de starea de uzură a bunului, existentă la data producerii prejudiciului. Totodată, pentru deplina reparare a prejudiciului prin echivalent, victima poate solicita obligarea autorului faptei nu numai la plata echivalentului prejudiciului, ci și la plata dobânzilor legale aferente acestei sume până la momentul achitării ei complete. Astfel stând lucrurile, dobânda se calculează de când hotărârea de condamnare a rămas definitivă, deoarece abia de la acea dată creanța a devenit certă, lichidă și exigibilă[99, p.15];

- sancțiunea patrimonială are o dublă semnificație: una de prevenție, alta de reparațiune. Totuși, funcția de reparare, în opinia noastră, ocupă locul de frunte al răspunderii patrimoniale în toate ramurile de drept;

- răspunderea delicventului în fața persoanei prejudiciate. Nu importă faptul că subiectele se află pe poziție de egalitate juridică (dreptul civil) sau se află pe poziție de subordonare (dreptul administrativ), răspunderea patrimonială are drept scop restabilirea sau compensarea de către delicvent a dreptului încălcat al prejudiciatului;

- stabilirea răspunderii se face fie pe cale amiabilă, fie, în caz de divergență, prin intermediul instanței de judecată;

- răspunderea patrimonială se declanșează la cererea titularului dreptului subiectiv lezat, și nu din oficiu;

- este instituită în scopul înlăturării consecințelor prejudiciabile.

La cele menționate, subliniem că funcția reparatorie constituie temeiul existenței răspunderii patrimoniale, cu scopul precis de a fi readus la stadiul inițial patrimoniul victimei.

În susținerea acestei idei, putem spune că singura măsură a reparării este dată de cuantumul prejudiciului. În plus, prejudiciul arată limitele reparării, despăgubirii la care este îndreptățită victima. În art. 1416 din CC al RM sunt indicate modalitățile de reparare a prejudiciului: despăgubirea în natură, despăgubirea prejudiciului. Toate modalitățile de

despăgubire indicate în art. 1082 din CC al RM sunt generalizate prin termenul reparații. O despăgubire mai mică decât cuantumul prejudiciului suferit nu ar constitui o reparare justă – care să se înscrie în linia unuia dintre cele mai importante principii ale reparării prejudiciului – acoperirea integrală a acestuia. O despăgubire mai mare ar conduce la o îmbogățire fără justă cauză a victimei, în dauna făptuitorului.

Deci, repararea prejudiciului exprimă, cu prisosință, această idee-principiu: „întinderea prejudiciului fixează limitele răspunderii, iar nu forma sau gradul de vinovăție cu care a fost săvârșită fapta ilicită”[147, p.113]. Așadar, funcția reparatorie este prezentă în toate cazurile răspunderii patrimoniale.

Generalizând cele menționate, venim cu propunerea unei clasificări proprii a răspunderii patrimoniale conform următoarelor criterii (modalități a răspunderii patrimoniale):

1) *după natura juridică a normelor de reglementare*: a) răspunderea patrimonială în dreptul public; b) răspunderea patrimonială în dreptul privat;

2) *după specificul ramurii de drept în care acționează*: a) răspunderea patrimonială în dreptul civil; b) răspunderea patrimonială în dreptul muncii; c) răspunderea patrimonială în dreptul administrativ; d) răspunderea patrimonială în dreptul fiscal/bugetar; e) răspunderea patrimonială în dreptul ecologic; f) răspunderea patrimonială în dreptul penal;

3) *după statutul juridic al subiectului de drept*: a) răspunderea patrimonială a salariaților; b) răspunderea patrimonială a angajatorilor; c) răspunderea patrimonială a funcționarilor publici; d) răspunderea patrimonială a judecătorilor; e) răspunderea patrimonială a persoanelor care practică profesii libere; f) răspunderea patrimonială a medicilor; j) răspunderea patrimonială a militarilor;

4) *după natura pagubelor cauzate*: a) răspunderea patrimonială pentru daune patrimoniale; b) răspunderea patrimonială pentru daune morale;

5) *după subiectul răspunderii*: a) răspunderea patrimonială individuală; b) răspunderea patrimonială colectivă;

6) *după gradul de vinovăție*: a) răspunderea patrimonială obiectivă; b) răspunderea patrimonială subiectivă;

7) *în dependență de momentul reparării daunei (acest ultim criteriu, am încercat, cu curaj, să-l menționăm cu un anumit caracter de novăție pentru viitor în legislație)*: a) răspunderea patrimonială având ca finalitate repararea unui prejudiciu cert; b) răspunderea patrimonială preventivă (obligarea persoanei răspunzătoare să execute anumite lucrări pe propria cheltuială ori să plătească sume de bani pentru a se evita un prejudiciu posibil, dându-se satisfacție principiilor prevenției și precauției).

2.3. Temeiul și condițiile răspunderii patrimoniale

Referitor la condițiile angajării răspunderii juridice, în doctrină există mai multe opinii.

S.Popescu arată „condițiile de îndeplinirea cărora depinde stabilirea răspunderii juridice sunt: a) condiții obiective, b) condiții subiective. În categoria condițiilor obiective intră fapta ilicită și legătura cauzală dintre fapta ilicită și rezultatul ilicit produs, iar condițiile subiective sunt de natură psihologică și constau în atitudinea psihică a persoanei față de fapta ilicită și consecințele acesteia”[201, p.313].

Conținutul art. 1398 din CC al RM dispune condițiile răspunderii patrimoniale, și anume: „*cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial*”. În acest context, răspunderea patrimonială, sub forma obligației de a repara un prejudiciu, este atrasă de o *faptă ilicită, existența „...prejudiciul patrimonial...”*, *raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu* – „...care acționează...” și *vinovăția făptuitorului* – fapta „...săvârșită cu vinovăție...”.

Există și opinii, cu care nu suntem într-un tot de acord, care printre condițiile esențiale ale răspunderii patrimoniale subliniază capacitatea delictuală[4, p.71]. Susținem ideea autorilor R. I. Motică, E. Lupan, precum că capacitatea delictuală nu reprezintă o condiție esențială a răspunderii patrimoniale, constituind doar un element al vinovăției autorului faptei ilicite prejudiciabile[164, p.418].

1) *Fapta ilicită*. Sub aspect juridic, conduita ilicită este un fapt juridic ilicit. În ceea ce ne privește, ne raliem la opinia profesorului D. Baltag, potrivit căreia obiectul ilicitului îl constituie însăși ordinea de drept. Caracterul ilicit al condiției umane trebuie să se stabilească, în exclusivitate, în raport cu normele de drept. Esența respectării ordinii de drept constă tocmai în respectarea normelor de drept, iar esența încălcării ordinii de drept constă în încălcarea normelor de drept[23, p.148]. În aceeași opinie, faptul ilicit este întotdeauna un fapt păgubitor, a cărui rezultat se numește prejudiciu[23, p.153].

Ce presupune ilicitatea? Obiectul ilicitului juridic îl constituie însăși ordinea de drept. Toate faptele ilicite pot fi considerate astfel numai în măsura în care reprezintă o încălcare a acestei ordini.

Printr-o definiție propusă de autorul I. F. Popa, fapta ilicită este o acțiune sau o inacțiune a omului, „care are ca rezultat încălcarea drepturilor subiective sau intereselor legitime ale unei persoane”[196, p.423].

Printr-o altă opinie este „orice faptă care, încălcându-se normele dreptului obiectiv, sunt cauzate prejudicii dreptului subiectiv aparținând unei persoane, nu numai atunci când s-a adus

atingere unui drept subiectiv – *stricto sensu* – dar și atunci când au fost prejudiciate anumite interese ale anumitor persoane[234, p.203].

După A. Țiclea, fapta ilicită este o condiție fără de care nu este posibilă răspunderea pentru daune[264, p.107].

Conținutul art. 1349 din CC român prevede „orice faptă a omului, care-i cauzează altuia un prejudiciu, îl obligă pe acela din a cărui greșeală s-a ocazionat, să-l repare”. Analizând aceste prevederi, putem menționa că, prin conținutul normativ, se instituie principiul răspunderii patrimoniale. Acest articol este admirat pentru eleganța și suplețea sa, dar și criticat de doctrină, în special din cauză că generalitatea sa conduce la tratarea în plan civil, a atingerii aduse vieții, după aceleași principii ca atingerii aduse unui lucru[349, p.29].

De altfel, nici Codul civil francez, dar nici cel belgian sau luxemburghez nu prevăd ilicitatea ca un element distinct, de sine stătător al răspunderii civile.

În doctrina română, germană sau elvețiană fapta ilicită desemnează o condiție separată a răspunderii civile/patrimoniale, un element autonom al acesteia. De asemenea, ilicitatea este o condiție separată a antrenării răspunderii în Codul civil german, elvețian, italian, grec și turc[163, p. 153].

Suntem de acord cu autorii L. Pop, I. F. Popa. S. Vidu[196, p.203], că distincția dintre fapta ilicită și vinovăția autorului este nu numai posibilă, dar și necesară, cele două constituindu-se în elemente distincte ale răspunderii civile pentru fapta proprie.

Doctrina autohtonă, caracterizând fapta ilicită, definește însuși termenul de *ilicit* care, în varianta expusă de S. Baieș, înseamnă un comportament interzis de lege, care contravine unei norme de drept prin care sunt protejate drepturile subiective ale persoanei[14, p.413].

Autorul citat[14, p.413] evidențiază careva trăsături ale faptei ilicite și anume: a) prezența unui caracter obiectiv, existența materială constând într-o conduită ori manifestare umană exteriorizată; b) este un mijloc prin care se obiectivează viața omului ca element psihic; c) este contrară ordinii sociale și reprobata de societate, din punct de vedere subiectiv, reprobarea este legată de vinovăție, iar din punct de vedere obiectiv, își găsește expresia în caracterul ilicit al faptei.

Faptele ilicite „îmbracă” variate forme, doctrina grupându-le în două categorii: *acțiuni* și *inacțiuni*.

Fapta ilicită sub forma *acțiunii* constituie modalitatea cea mai frecventă de realizare a conduitei ilicite de toate genurile. În formularea lui F. Mangu „este o activitate pozitivă prin care se face ceva, se execută ceva”[149, p.117]. Această activitate trebuie să fie conștientă și să lezeze drepturi legal recunoscute, interese legitime ori să nesocotească obligații juridic impuse.

Inacțiunea constă într-un fapt negativ, într-o abținere de la acțiune a unei persoane obligate să îndeplinească anumite fapte pozitive, legalmente stabilite[347, p.127-134].

Omisivitatea are un caracter conștient și voluntar, fiind o conduită dirijată spre atingerea unui scop propus, ea nu este o simplă nonacțiune, ci o acțiune prin omisiune, adică o conduită a persoanei care ignoră norma onerativă[16, p.440]. Un exemplu ar fi: neachitarea unei datorii în termenul prevăzut.

De regulă, fapta ilicită antrenează răspunderea autorului, deoarece răspunderea este personală, însă în anumite cazuri prevăzute de lege poate interveni și răspunderea pentru faptele copiilor minori, prevăzută de art. 1406 din CC al RM. Spre deosebire de fapta ilicită în cazul răspunderii patrimoniale în dreptul muncii, unde această răspundere este întotdeauna una personală. Legislația muncii nu cunoaște răspunderea pentru fapta altuia, orice salariat răspunde personal pentru fapta proprie.

Această soluție intervine și în situația în care salariații cu funcții de conducere răspund alături sau în locul celor ce au produs paguba (de exemplu, alături sau în locul unui gestionar). Prin urmare, salariatul răspunde patrimonial pentru fapta ilicită cauzatoare de prejudicii. Această răspundere va fi o formă a răspunderii contractuale[99, p.45], în baza încheierii contractului de muncă.

Analizând cele menționate anterior, conchidem că *fapta ilicită, condiție a răspunderii patrimoniale, constă în încălcarea, prin acțiune sau inacțiune, a regulilor de conduită pe care legea le impune, aducându-se atingere astfel drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane. Încălcarea acestei îndatoriri echivalează cu săvârșirea unei fapte ilicite.*

În anumite situații este posibil ca persoana care a săvârșit un fapt ilicit să fie exonerată de răspundere, și anume cauzele care exclud răspunderea patrimonială constituie acele situații sau împrejurări în prezența cărora nu sunt întrunite una sau mai multe condiții cerute imperativ de lege pentru nașterea în sarcina unei persoane a obligației de reparare a prejudiciului[164, p.573].

Situațiile care exclud caracterul ilicit al faptei sunt: legitima apărare (art. 1401 din CC al RM), extrema necesitate (art. 1402 din CC al RM), forța majoră (art. 606 din CC al RM), consimțământul victimei (alin. (4) art. 1398 din CC al RM), riscul normal de producție (art. 334 din CM al RM). În doctrină se pune accent și pe „exercitarea unui drept subiectiv”, îndeplinirea unei îndatoriri legale sau ordinul dat de către o autoritate competentă[14, p.434; 149, p.135-144; 196, p.431; 308, p.819-820].

- *Legitima apărare* –art. 1401 alin. (1) din CC al RM precizează că „nu este posibil de reparație prejudiciul cauzat de o persoană în stare de legitimă apărare dacă nu a depășit limitele ei”.

Legitima apărare este analizată de legiuitor în art. 36 alin. (2) din CP al RM, care susține că „este în stare de legitimă apărare persoana care săvârșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public”.

Susținem postulatul că fapta săvârșită în legitimă apărare nu mai este o faptă ilicită, ci este o faptă necesară. Din cele expuse, putem să desprindem condițiile pe care o anumită faptă ilicită trebuie să le îndeplinească pentru a fi fost săvârșită în legitimă apărare: să existe un atac material, direct, imediat, real și injust; fapta ilicită să constituie într-adevăr „o apărare”, adică să fie proporțională cu gravitatea atacului; atacul să pună în pericol persoana făptuitorului, a altuia, a drepturilor sale ori ale altuia, ori un interes general.

- *Extrema necesitate* – prin conținutul său, art. 1402 alin. (1) din CC al RM presupune „prejudiciul cauzat de o persoană în caz de extremă necesitate urmează a fi reparat de ea. Luând în considerare împrejurările în care a fost cauzat prejudiciul, instanța de judecată poate obliga la repararea lui terțul în al cărui interes a acționat autorul prejudiciului sau poate exonera de obligația de reparare, integral sau parțial, atât autorul prejudiciului, cât și terța persoană (alin. (2))”.

În opinia noastră, legiuitorul nu a fost îndeajuns concret prin expunerea noțiunii, din acest motiv propunem o nouă variantă la art. 1402 alin. (1) din CC al RM, pe care o putem formula în următoarea redacție: *„prejudiciul cauzat de o persoană în caz de extremă necesitate urmează a fi reparat de ea, potrivit regulilor aplicabile îmbogățirii fără justă cauză.” sau „Persoana care, acționând în stare de extremă necesitate, a distrus sau a deteriorat bunurile altuia pentru a apăra bunurile proprii de un prejudiciu sau pericol iminent, este obligată să repare prejudiciul cauzat, potrivit regulilor aplicabile îmbogățirii fără justă cauză”.*

Generalizând cele propuse, selectăm condițiile pe care trebuie să le întrunească fapta pentru să fi fost săvârșită în stare de extremă necesitate: a) să existe un pericol iminent; acest pericol să amenințe un bun important al său ori a altei persoane sau un interes general; b) pericolul să fie inevitabil, să nu poată fi înlăturat în alt mod decât prin săvârșirea faptei prejudiciabile; urmările faptei comise să nu fie mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat[5, p.193-201]. În alt context - valoarea pagubei astfel create să fie sensibil inferioară celei care a fost evitată[343, p.116].

- *Forța majoră și cazul fortuit* - (art. 606 din CC al RM) constă în „...neexecutarea obligației nu este imputabilă debitorului în cazul în care se datorează unei forțe majore...”, însă o noțiune juridică a acestui eveniment nu este dată[14, p.55].

Astfel, forța majoră în viziunea autorului E. Boișteanu reprezintă o împrejurare de intervenție a anumitor cauze neprevăzute care au determinat producerea prejudiciului, cauze imposibil de înlăturat (cutremur, inundații, alunecări de teren, căderi masive de zăpadă, catastrofe naturale și orice împrejurări cu consecințe grave cauzate de fenomene meteorologice extreme; în fine, mai pot fi reținute în categoria forței majore, războiul, dar și embargoul)[36, p.668]. Foarte frecvent se face confuzia între cele două cauze exoneratoare de răspundere.

Lipsa unei reglementări distincte cu privire la forța majoră și cazul fortuit, a dat naștere la diferite discuții în literatura juridică. Majoritatea autorilor consideră că aceste două noțiuni diferă, și că ele produc efecte juridice proprii[14, p.435].

O altă opinie[245, p.12-18] abordează unitatea acestor două noțiuni, dat fiind faptul asemănărilor profunde care există între ele și, deseori, asemănările fac dificilă delimitarea lor practică.

Concluzia este că forța majoră și cazul fortuit sunt cauze exoneratoare de răspundere absolută, numai dacă în sarcina autorului faptei nu se reține o culpă în producerea evenimentului, în caz contrar, fapta își va păstra caracterul ilicit.

Atragem atenția și asupra codificării dreptului privat european, fie că ne referim la dreptul privat, în general, fie că ne referim la materia obligațiilor contractuale, în special, nu mai deosebesc între cele două concepte. Un alt exemplu ar fi Codul civil Quebec, care acceptă o singură ipoteză care înlătură răspunderea civilă delictuală, și anume forța majoră, adică, în titulatura originală, *force majeure* (din limbă franceză), respectiv, *superior force* (din limbă engleză)[351, p.228]. Potrivit codului canadian, forța majoră este un eveniment imprevizibil și irezistibil, care include cauzele externe cu aceleași caracteristici[354, p.570-571].

Exprimând o opinie proprie, susținem că disocierea celor două noțiuni – *caz fortuit/forță majoră* – este inutilă, și mai mult, creează confuzii majore, cu atât mai mult cu cât premisele și efectele celor două categorii de evenimente sunt foarte asemănătoare. După părerea noastră, ar trebui să existe în literatură o singură noțiune (fie că o denumim *caz fortuit*, fie *forță majoră* – e mai puțin important) care să delimiteze, în definitiv, orice situație aflată mai presus de voința (intenția) omului, care contribuie hotărâtor la producerea prejudiciului[227, p.18].

- *Consimțământul victimei* – este analizat prin cuprinsul art. 1398 alin. (4) din CC al RM, de clauzele privind nerăspunderea în cazul când victima a consimțit, printr-un act juridic unilateral sau printr-o convenție, la comiterea unei fapte, cunoscând riscul producerii în acest fel a unui prejudiciu. Într-o atare situație vorbim, *de facto*, despre o clauză de nerăspundere pentru prejudiciul care a fost cauzat.

Clauza de nerăspundere juridică este o veritabilă convenție încheiată anterior producerii prejudiciului între autorul faptei și cel prejudiciat, prin care autorul este scutit de obligația reparării prejudiciului ce se va produce eventual în urma săvârșirii faptei[18, p.176].

Constatăm și poziția ce privește prejudiciile patrimoniale, ca fiind valabile doar clauzele care exclud sau limitează răspunderea pentru prejudiciile patrimoniale cauzate prin fapte ilicite săvârșite din culpă ori dintr-o simplă imprudență sau din neglijență. Într-o atare situație, așa cum just s-a observat în doctrina juridică[149, p.141], victima nu își dă consimțământul la producerea prejudiciului, ci la săvârșirea unei fapte potențial păgubitoare. Este vorba despre regula *volenti non fit injuria* – celui care consimte nu i se face dreptate – victima prejudiciului își pierde dreptul la repararea acestuia, întrucât a consimțit, anterior apariției lui, la comiterea faptei potențial păgubitoare.

- *Riscul normal de producție* (art. 334 din CM al RM) – această cauză acționează în materia răspunderii patrimoniale din dreptul muncii.

Analizând această situație, autorul A. Țiclea menționează că în noțiunea de risc de serviciu se includ efectele păgubitoare ale unor factori inerenți procesului muncii, care atunci când se înscriu în sfera normalului, transferă riscul, adică incidența acestor efecte, asupra patrimoniului angajatorului[264, p.119].

Producerea riscului trebuie să se prezinte ca un fenomen „normal” în raport cu împrejurările concrete, fie datorită naturii intrinseci a unor anumite materiale supuse procesului muncii, fie datorită condițiilor existente la anumite locuri de muncă[265, p.412]. Analizând pct.15 din HPCSJ nr. 11/2005, apare necesitate unei delimitări critice și clare între riscul *normal*, care cuprinde pierderi inerente procesului de producție și se încadrează în limitele legale, și riscul *nenormal*, care intervine când pierderile sunt minime, acceptabile pentru genul respectiv de activitate.

Suntem de acord cu opinia autorilor E. Boișteanu[36, p.669], A. M. Lușnikov și M.V. Lușnikov[308, p.819], care analizează situația în care salariatul a cauzat pierderi minime, acceptabile pentru un anumit gen de activitate, atunci, astfel de pierderi urmează să fie recunoscute ca fiind realizate în limitele riscului normal de producție (de exemplu, pierderile materiale admisibile la transportarea producției agricole, care nu au depășit normele de perisabilitate). Aceste idei sunt susținute și de reprezentantul doctrinei române A. Țiclea[264, p.119-123]

- *Exercitarea unui drept subiectiv*. Autorul D. Baltag menționează că fapta prejudiciabilă nu are caracter ilicit dacă a fost săvârșită de autorul său în exercitarea normală a unui drept subiectiv ce-i aparține[18, p.176]. Ne regăsim în această ipostază, în fața aplicării principiului

neminem laedit qui suo jure utitur[149, p.139]. Pentru a avea efect exonerator de răspundere, exercitarea unui drept subiectiv trebuie să fie normală, în limitele sale extrinseci și intrinseci, potrivită cu scopul pentru care aceasta a fost recunoscută, în acord cu ordinea publică, cu bunurile moravuri și cu buna-credință, așa cum solicită textul art. 9 din CC al RM. Ideea respectării finalității dreptului subiectiv reiese și din art. 55 al Constituției RM, care dispune că „*orice persoană își exercită drepturile și libertățile constituționale cu bună-credință, fără să încalce drepturile și libertățile altora*”.

Orice depășire a acestor limite ale exercitării normale a unui drept subiectiv constituie un abuz de drept care, fiind prejudiciabil, este de natură a atrage răspunderea patrimonială a făptuitorului.

- *Îndeplinirea unei îndatoriri legale sau ordinul dat de către o autoritate competentă* – aplicabil în legislația muncii, deoarece subordonarea constituie o trăsătură a raportului de serviciu, îndeplinirea obligațiilor de către funcționar se materializează deseori prin executarea ordinului de serviciu. Literatura de specialitate menționează că acesta nu trebuie să anihileze inițiativa și răspunderea personală, funcționarul având dreptul să condiționeze executarea lui de concluziile personale cu privire la oportunitatea, unitatea și urmările vădit ilegale ale ordinului primit[265, p.411].

În asemenea situații-limită, funcționarul va răspunde patrimonial de consecințele păgubitoare ale executării unui ordin ilegal prin conținutul său ori emis de un organ incompetent în măsura în care nu a încercat să împiedice producerea acestor consecințe. Acest temei de exonerare a salariatului de răspunderea patrimonială (materială în dreptul muncii autohton) creează în practică cele mai multe dificultăți. De altfel, însuși Plenul Curții Supreme de Justiție a interpretat eronat dispozițiile art. 334 din CM al RM considerând că: „în situația în care salariatul execută un ordin de serviciu, executare care produce prejudiciu, acesta va răspunde material, cu excepția cazurilor în care ordinul a fost vădit ilegal” (pct. 15 din HPCSJ nr. 11/2005). Considerăm că salariatul poate fi apărat de răspundere doar în cazul în care execută un ordin legal. Dacă ordinul este vădit ilegal (de exemplu, salariatul execută dispoziția de a falsifica un act), salariatul care l-a executat trebuie să fie tras la răspundere patrimonială, împreună cu cel care a dat o astfel de dispoziție.

2) *Prejudiciul – condiție a răspunderii patrimoniale*. Repararea prejudiciului este materia cea mai importantă, dar și cea mai sensibilă a răspunderii patrimoniale. După cum menționează S. Neculaescu, este o zonă de reglementare care evidențiază mai puțin virtuțile dreptului, ci mai ales, vulnerabilitățile acestuia[171, p.44].

Selecția situațiilor în care victima poate aspira la indemnizare sau la un alt remediu adecvat situației sale injuste, urmare a prejudiciului suferit, face obiectul uneia dintre cele mai animate debateri, în condițiile de astăzi, când asistăm la fenomenul de „inflație a drepturilor subiective” și, implicit, a drepturilor fundamentale ale omului, proces care determină, inevitabil, o „explozie a prejudiciilor reparabile”. Sub presiunea acestor fenomene, dreptul pozitiv recunoaște prejudiciile cauzate prin vătămarea simplului interes[170, p.57], precum și pe cele cauzate prin pierderea șansei[169, p.323], evoluție receptată de Codul civil român, prin reglementările art. 1359-1385. Pe fondul acestei „febre a reparației”, opinează autorul S. Neculaescu, jurisprudența de astăzi este confruntată tot mai frecvent cu acțiuni în despăgubire pentru cele mai inedite prejudicii, unele aflate la limita legitimității, altele în afara ei, cum este cazul pretinsului drept de a nu se naște anormal, prejudiciul de decepție, prejudiciul monden, chiar și pentru „șansa de a nu se naște”[172, p.263-264] și multe altele care nu pot fi supuse reparației.

Susținem teoria clasică, potrivit căreia prejudiciile pot fi patrimoniale sau extrapatrimoniale (morale), clasificare împărtășită atât de autorii români[234, p.147], cât și de autorii autohtoni[13, p.414], precum și de o parte a autorilor francezi, potrivit cărora o a treia categorie a prejudiciilor corporale nu ar avea independență conceptuală, fiind lipsite de consistență juridică, pentru că atingerile persoanei, daunele corporale, se pot constitui atât în prejudicii de natură patrimonială, cât și în prejudicii extrapatrimoniale[339, p.135; 340, p.254-256]. Ceea ce trebuie însă remarcat, este că doctrina modernă de drept civil recunoaște tot mai frecvent prejudiciul corporal ca specie a prejudiciului reparabil[345, p.485-487], ba chiar el constituie primul termen al clasificării tripartite a acestuia, într-o ordine ce exprimă respectul față de integritatea fizică și sănătatea omului. Mai mult, există preocupări intense de constituire a unui drept european al prejudiciului corporal, cu reglementări specifice[171, p.47].

Suntem de acord cu autorii R. I. Motică și E. Lupan care menționează că fapta ilicită este necesară, dar insuficientă, pentru a angaja răspunderea patrimonială, ea trebuie să aibă ca urmare un prejudiciu[164, p.420].

Deși în literatura de specialitate întâlnim opinii diferite referitor la prejudiciu, totuși, marea majoritate a autorilor sunt de acord că nu poate exista răspunderea patrimonială, dacă nu s-a produs un prejudiciu, nu are dreptul de a cere nici o reparațiune pentru că nu poate face dovada niciunui interes[300, p.9].

În opinia noastră, oricât de condamabilă ar fi fapta ilicită, răspunderea patrimonială nu poate interveni decât dacă prin fapta ilicită s-a cauzat un prejudiciu, ce trebuie potrivit legii,

să fie reparat. Astfel, fapta ilicită este lipsită de orice importanță și efect, atrăgând, cel mult, alte forme de răspundere, morală, disciplinară, administrativă, penală etc.

Doctrinarul S. Neculaescu confirmă astfel că prejudiciul este nu doar o simplă condiție, ci însăși premiza oricărei ipoteze de răspundere patrimonială[171, p.44].

Consemnăm că prejudiciul reprezintă elementul independent al conținutului faptei ilicite și condiția apariției răspunderii juridice patrimoniale. Prejudiciul nu poate fi identificat cu ilicitatea. Unii autori acceptă, însă, o asemenea identificare. De exemplu, autorul S. Brumă afirmă că comportamentul persoanei este considerat ilicit dacă acesta aduce prejudiciu personalității sau bunurilor cetățeanului ori bunurilor unor persoane juridice[41, p.38-44]. Deci, prejudiciul constituie o modificare negativă a patrimoniului, putându-se realiza prin diminuarea activului ca urmare a săvârșirii unor fapte ilicite, sau prin creșterea pasivului (ca de exemplu, în cazul plății unor amenzi)[264, p.127].

Pentru început, este clar că trebuie să facem o delimitare între termenii de *daună*, *pagubă* și *prejudiciu*. Dacă sintetizăm opiniile din doctrină, putem dezvălui următoarele:

- *pagubă* - să fie folosit doar pentru consecințele civile negative, de natură material/patrimonială, rezultate din fapte sau acte juridice de orice fel;
- *daună* - să fie folosit doar pentru consecințe negative rezultate din săvârșirea unui fapt sau act juridic, lezionar exclusiv pe plan moral, neevaluabil pecuniar, dar indemnizabil în vederea refacerii onoarei, demnității, reputației, poziției sociale nelegal afectate;
- *prejudiciul* - să fie folosit pentru exprimarea unei vătămări sau alte consecințe lezionare civile, de natură material/patrimonială, morală sau mixtă, aduse persoanei[370, p.1].

De reținut este faptul că termenii de *prejudiciu*, *pagubă* și *daună* sunt sinonime, un astfel de sens regăsindu-se atât în literatura de specialitate, cât și în practica judiciară. De asemenea, s-au formulat idei, potrivit cărora prejudiciul este cel mai important element al răspunderii, „*piatra unghiulară*” a întregii construcții juridice, fiind o condiție esențială și necesară a acesteia, „prejudiciul este nu numai condiția răspunderii reparatorii, ci și măsura ei, în sensul că ea se angajează doar în limita prejudiciului injust cauzat”, susține S. Neculăiescu[171, p.45].

În doctrina autohtonă s-a afirmat că noțiunea de *prejudiciu* este mai cuprinzătoare decât altele și determină mai exact consecințele faptei ilicite[14, p.414]. În același timp, s-a afirmat că paguba are un caracter neutru, exprimând pur și simplu pierdere de valoare, anume de valoare de schimb, economică reflectată pecuniar, cifric, fie ea, *damnum emegens* ori *lucrum cessans*. *Prejudiciul* are un registru de expresie mai larg, el nu este neutral, este incident, lovește o victimă, afectându-i drepturile sale subiective patrimoniale sau personale ori interesele, altfel spus, are o expresie juridică[172, p.269].

În timp ce dauna (*damnum*), în înțelesul său de efect, este orice pierdere, distrugere de valoare, afectare generică, prejudiciul este și el o daună, dar este ceva mai mult, putând fi calificat drept „expresia juridică a pagubei”. Este ceea ce autorii au spus-o într-o exprimare mai sugestivă că, în timp ce „dauna relevă ordinea de fapt, prejudiciul relevă ordinea de drept”[172, p.141-170]. O asemenea distincție între daună și prejudiciu explică mai bine nevoia de a reconsidera raportul dintre repararea în natură a prejudiciului și repararea prin echivalent. Dacă repararea în natură a fost gândită pentru a restabili pe cât posibil echilibrul afectat prin producerea unei pagube, obligarea autorului la plata de despăgubiri prin echivalent nu este o „reparare” propriu-zisă, ci doar o înlocuire a pierderii suferite, o indemnizație a victimei, prin alocarea unei sume de bani echivalente prejudiciului suferit, o măsură care vine să înlocuiască practic repararea, care, în sens propriu, n-ar putea fi decât o restaurare, ceea ce în practică rareori se întâmplă.

Un argument[171, p.48-49] este că obiectul reparației propriu-zise îl constituie valorile afectate, și nu prejudiciul în sine, cel care, fiind o pierdere, un gol, nu poate fi susceptibil de reparație propriu-zisă. Tendința codurilor civile moderne este de a renunța la formula clasică de „reparare”, raportându-se la *compensarea în formă specifică*.

Analizând literatura de specialitate, regăsim mai multe definiții ale termenului de *reparare a prejudiciului*. Astfel, autorul A. Giurcău consideră că repararea prejudiciului cauzat este o metodă generală a răspunderii civile și are un conținut patrimonial, exprimându-se prin aceea că autorul faptei ilicite plătește bani sau transmite bunuri din patrimoniul său în patrimoniul celui prejudiciat.

Repararea prin echivalent este „o formă de reparare a prejudiciului..., care constă într-o sumă de bunuri cuprinzând despăgubirea echivalentă pagubei suferite”, definiție propusă de M. N. Costin și C. M. Costin[75, p.857].

Prof. L. Barac estimează că prejudiciul este o consecință negativă patrimonială, suferită de către o persoană ca urmare a faptei ilicite săvârșite de către o altă persoană sau, într-o exprimare mai generală rezultatul produs în realitatea obiectivă prin săvârșirea de fapte ilicite, rezultat prin care se vătămă sau periclitează valorile sociale ocrotite prin norma juridică[24, p.119]. O definiție asemănătoare după înțeles o propune cercetătorul autohton A. Bloșenco, analizând prejudiciul ca o consecință negativă cu caracter patrimonial sau nepatrimonial al faptei ilicite, apărute ca urmare a lezării drepturilor subiective patrimoniale și personal nepatrimoniale ale persoanei[31, p.49].

În doctrina rusă, o idee o prezintă autorul V.P. Gribanov[293, p.331], înțelegând prin daune un prejudiciu exprimat în formă bănească. Într-o altă definiție, autorul A.N. Guev susține

că trebuie să fie recuperate prejudiciile care nemijlocit sunt provocate prin neexecutarea obligațiilor sau delictelor[295, p.645].

Suntem într-un tot de acord cu aparența că prejudiciul – condiție *sine qua non* a răspunderii patrimoniale – constituie expresia efectului patrimonial negativ cauzat de către o persoană, ca urmare a conduitei sale ilicite, diminuarea patrimoniului, fie sub aspectul micșorării activului sau sporirii pasivului[265, p.412].

Deci, prejudiciul patrimonial, poate fi definit, ca fiind consecința negativă cu caracter patrimonial a faptei ilicite, apărute în urma lezării drepturilor subiective patrimoniale ale persoanei[224, p.293-296]. Este consecința săvârșirii faptei ilicite ce constă într-o pierdere patrimonială, adică prejudiciul patrimonial are un conținut economic, putând fi evaluat pecuniar.

În funcție de mai multe criterii, deosebim în doctrină unele forme ale prejudiciului. După E. Cojocaru[69, p.48], se disting: *prejudiciul în formă de cheltuieli* - care pot fi foarte diverse: cheltuieli de judecată, cheltuieli de întreținere a sănătății, cheltuieli de reparație a bunurilor, cheltuieli de transport etc.; *prejudiciul efectiv* - care constituie distrugerea totală sau parțială a unui bun patrimonial ocrotit de lege; *prejudiciul patrimonial* - dauna care poate fi apreciată în valoare bănească. Aprecierea în bani poate fi făcută reieșind din costul bunului distrus sau din venitul pe care l-ar fi obținut proprietarul dacă bunul nu ar fi fost distrus. Când este prejudiciată sănătatea, valoarea acesteia este evaluată în mărimea salariului sau a venitului persoanei, în funcție de gradul de pierdere a capacității de muncă; *beneficiul ratat* - poate apărea sub forma venitului neobținut, a venitului pe care l-ar fi obținut persoana dacă nu i-ar fi fost lezate drepturile sau dacă ar fi fost executate obligațiile.

Deși art.14 din CC al RM utilizează noțiunea de *venit ratat*, Codul nu-l definește ca noțiune. De asemenea, din cuprinsul art.610 din CC al RM reiese că recuperarea prejudiciului trebuie să fie totală, adică se recuperează prejudiciul propriu-zis ce rezultă din pierderile reale, dar și veniturile neobținute de acesta, care le-ar fi obținut dacă nu ar fi exercitate obligațiile. Autorii autohtoni, la acest capitol, consideră că CC al RM se referă la veniturile *neobținute*, categorie rămasă fără definiție și vreo explicație de metode sau procedee, argumentări despre calcularea lor[279, p.409].

Potrivit art.1786 din CC al RM, la determinarea recuperării prejudiciului se ia în considerație nu doar costul principal al lucrului sau al apartenențelor lui, dar și daunele cauzate indirect prin situația provocatoare de daune, precum și venitul ratat.

Atât în literatura de specialitate, cât și în practica judiciară noțiunea de *venit neobținut* și modalitățile de calculare a acestuia sunt probleme discutabile, în parte, din cauza prevederilor legislației.

Aprecierea *valorii venitului ratat*, în opinia noastră, se caracterizează prin două trăsături specifice. În primul rând, venitul ratat include în sine nu numai profitul neobținut, dar și viitorul profit; în al doilea rând, venitul este limitat prin neexecutarea obligațiilor de către debitor.

Cercetătorul M.I. Braghinschi vine cu propunerea ca această valoare să fie calculată în funcție de prețurile care se schimbă în raport cu inflația[287, p.69].

O părere identică o prezintă autoarea M. Dumitru[87, p.17-32]. Dar prețurile pot fi unele la momentul încheierii contractului și cu totul altele la momentul neexecutării și cauzării prejudiciului, ele putând pune creditorul într-o poziție chiar mai favorabilă la sfârșit (este cazul contractelor de creditare încheiate cu băncile, când a urmat schimbarea valorii banilor).

Pentru a evita astfel de situații, în legislația FR, de exemplu, s-au operat următoarele schimbări. Conform art. 393 pct. 3 din CC al FR[372], la calcularea prejudiciilor se iau în considerație prețurile de la locul executării obligației și în momentul rambursării obligației precontractuale. Dacă debitorul nu-și exercită obligația, atunci la aprecierea prejudiciului se ține cont de prețurile de la data înaintării pretenției. Iar, reieșind din unele circumstanțe, judecata poate ține cont de prețurile din ziua adoptării hotărârii.

Cu o atitudine anume vine autorul I. V. Tordia, care propune că, în cazul când persoanei păgubite i s-a produs un prejudiciu/prejudicii de mai multe tipuri, daunele fiecărei forme să fie calculate aparte(separat), iar suma primită să fie sumată[329, p.119].

În dreptul comun evaluarea se efectuează în raport cu prețul existent la momentul în care instanța pronunță hotărârea de stabilire a despăgubirilor. Aceasta are la bază principiul reparării integrale a prejudiciului[99, p.77].

Legiuitorul național nu are un răspuns unic privind evaluarea și calcularea prejudiciului. Din această cauză, litigiile de reparare a prejudiciilor durează uneori ani de zile, părțile nefiind satisfăcute de deciziile judiciare. În această situație ar fi binevenit ca legiuitorul să stabilească și să reglementeze anumite reguli de calcul aplicabile[224, p.293-296].

De asemenea, determinarea prejudiciului nu este influențată de situația materială a persoanei păgubite ori a celei responsabile, ceea ce interesează fiind echivalentul pagubei suferite ce trebuie acoperită integral[152, p.46].

Unii autori apreciază că există anumite condiții care trebuie să fie respectate *vis-a-vis* de prejudiciul patrimonial, atunci când se angajează răspunderea patrimonială. Pentru a putea da naștere obligației de reparațiune, prejudiciul trebuie să aibă anumite însușiri: *să fie cert, să nu fi fost reparat încă, să fie direct, să fie personal, să fie material/patrimonial*.

- *Caracterul cert al prejudiciului*. Prejudiciul este sigur atunci când existența sa se poate constata cu certitudine și atunci când acesta se poate evalua. Cerința certitudinii este îndeplinită

însă, chiar dacă prejudiciul nu este matematic determinat, fiind suficient ca acesta să fie determinabil[220, p.30]. Toate prejudiciile îndoielnice, eventuale sau nesusceptibile de evaluare la momentul în care acțiunea în despăgubiri este intentată, nu sunt prejudicii certe[149, p.149].

Prin *prejudiciu actual* se înțelege acela care s-a produs în totalitate până la data când se cere repararea lui.

Prejudiciile viitoare și sigure. După autorul A. Țiclea, pentru existența unui prejudiciu material – care constituie regula în domeniul răspunderii patrimoniale – este necesar ca acesta să reflecte cu certitudine în patrimoniul păgubitului, iar dovada certitudinii acestuia să se materializeze într-o sumă de bani „despăgubirea având caracterul unei daune compensatorii acordate pentru prejudiciul material cert și real nu și pentru paguba eventuală a cărei existență este condiționată de un fapt viitor și nesigur”[264, p.127-128]. Prejudiciile viitoare și eventuale, a căror producere în viitor este nesigură, sunt lipsite de caracterul cert[243, p.136]. Astfel de prejudicii nu sunt supuse reparării. De exemplu, în situația în care victima unei fapte ilicite a rămas cu o incapacitate de muncă permanentă, prejudiciul este cert, deși o bună parte din el se va produce în viitor. Despăgubirile acordate în astfel de situații trebuie să acopere nu numai prejudiciul actual, constând, de exemplu, în efectuarea unor cheltuieli pentru îngrijirea sănătății, dar și pe cel viitor, constând, de pildă, în diminuarea veniturilor. Chiar dacă acestea nu suferă nici o modificare, trebuie să se țină seama de diminuarea capacității de muncă inerente vătămării suferite, de sporirea nevoilor de viață ale celui vătămat și de efortul suplimentar depus de către acesta[149, p.149].

Suntem de părerea că trebuie să se acorde despăgubiri chiar și în cazul în care cel vătămat era un minor neîncadrat în muncă, de îndată ce pierderea sau diminuarea capacității sale de muncă duce, cu certitudine, la constatarea că persoana respectivă nu va fi aptă să se încadreze în muncă la data când va împlini vârsta prevăzută de art. 46 din CM al RM.

În doctrina română se menționează despre *prejudiciul care constă în pierderea unei șanse*[150, p.243-256]. Este vorba despre pierderea unei șanse, de dispariția sigură a unei eventualități favorabile.

Concluzionând asupra acestei noi forme de prejudiciu în doctrină, este definită ca: *dispariția posibilității unui eveniment favorabil sau pierderea de către o persoană a posibilității de a realiza un câștig ori, după caz, de a evita o pagubă, ceea ce poate avea ca rezultat cauzarea unui prejudiciu pentru acea persoană*[193, p.23]*ori o categorie distinctă de prejudiciu reparabil prin angajarea răspunderii care privește acele consecințe negative cauzate în mod direct prin săvârșirea unei fapte ilicite care constau în ratarea posibilității reale și serioase*

privind producerea unui eveniment favorabil pentru viața victimei care i-ar fi putut aduce împliniri în viața personală sau în plan economic prin realizarea unor proiecte[35, p.107].

- *Prejudiciul să fie direct.* Victima are dreptul la repararea doar a prejudiciului, nici mai mult, nici mai puțin. Este dat de raportul de cauzalitate între fapta ilicită și acel prejudiciu injust, care a cauzat victimei o pagubă. Acest caracter are în vedere un element obiectiv, adică raportul de cauzalitate și nu unul subiectiv.

S-a subliniat, justificat, că sintagma *prejudiciu direct* nu se confundă cu noțiunea de *prejudiciu cauzat în mod direct*, în sensul că sfera noțiunii de prejudiciu direct este mai largă, cuprinzând atât prejudiciul cauzat printr-o legătură cauzală directă, cât și prin una indirectă[196, p.418-419]. *Prejudiciul direct* este cel care se află în legătură cauzală directă și necesară cu fapta ilicită și care, în lipsa acestei cauze, nu s-ar fi produs[13, p.415].

- *Prejudiciul să nu fi fost reparat încă.* Dacă prejudiciul a fost deja reparat, răspunderea încetează[99, p.76]. Victima nu mai are dreptul de a obține din nou o reparație, deoarece s-ar îmbogăți fără justă cauză.

- *Prejudiciul să fie personal.* Dreptul de a pretinde repararea acestuia aparține numai persoanei care a suferit un prejudiciu injust. Desigur că același drept, de a cere repararea unui prejudiciu injust, îl va avea nu numai persoana privită individual (sau o altă persoană îndreptățită la despăgubire, fie că este succesoarea în drepturi a primei[149, p.172]), ci și grupul de persoane, colectivul de persoane care a suferit un prejudiciu injust, dar și victimele indirecte, persoanele care au fost prejudiciate prin ricoșeu.

- *Prejudiciul să fie material,* adică să atingă un interes patrimonial. Ele se pot prețui în bani. De aceea, asemenea prejudicii se mai numesc *patrimoniale* sau *pecuniare*[99, p.77].

Repararea prejudiciului „constă în repunerea celui păgubit în situația patrimonială anterioară păgubirii și reîntregirea patrimoniului acestuia...astfel încât elementele sale active să atingă valoarea pe care ar fi avut-o dacă fapta ilicită nu ar fi fost săvârșită”[75, p. 854]. În cazul în care părțile s-au înțeles cu privire la modalitățile reparării prejudiciului, instanța nu va mai putea fi sesizată printr-o acțiune, care să aibă ca obiect stabilirea cuantumului despăgubirilor și modalitatea de reparare a pagubei. În situația contrară, în care părțile nu s-au învoit cu privire la repararea prejudiciului, victima are la dispoziție o acțiune în justiție pentru despăgubiri. La baza soluționării unei astfel de acțiuni, stau următoarele principii:

- principiul reparării în natură a prejudiciului;
- principiul reparării integrale a prejudiciului cauzat.

Legislația civilă a Republicii Moldova reglementează aceste principii. Astfel, conform art. 607 și 608 din CC al RM, prejudiciul trebuie să fie reparat în natură (restituirea bunurilor

însoșite pe nedrept, înlocuirea bunului distrus cu altul de același fel, remedierea stricăciunilor sau defectiunilor cauzate unui lucru, distrugerea sau ridicarea lucrărilor făcute cu încălcarea unui drept al altuia[18, p.279]), adică prin reparare trebuie să se restabilească situația preexistentă. Doar în cazurile în care aceasta este imposibil, se permite recuperarea în bani a prejudiciului.

Prof. E. Cojocaru consideră că repararea prejudiciului trebuie să se facă în natură. Prejudiciul trebuie să fie reparat, de regulă și cu prioritate, în natură. În cazul în care repararea în natură a prejudiciului nu este posibilă, se va face prin echivalent bănesc, adică prin obligarea celui răspunzător la plata unei sume de bani. Quantumul reparației prin echivalent bănesc trebuie să fie stabilit în raport cu valoarea pagubei[69, p.126].

Reglementări similare reies din conținutul art. 1416 din CC al RM, intitulat „Modul de reparare a prejudiciului”, alin. (2) al căruia prevede că instanța de judecată, adoptând hotărârea cu privire la reparația prejudiciului, obligă autorul prejudiciului să pună la dispoziția victimei un bun de același gen și de aceeași calitate, să repare bunul pe care l-a deteriorat ori să compenseze integral prin echivalent bănesc prejudiciul cauzat. Astfel, din prima parte a articolului reiese obligația de reparare în natură a bunului prejudiciat.

Acest principiu a fost foarte bine reflectat în Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr. 2-50/2007 din 14.02.2007, potrivit căreia persoanele fizice și juridice cărora le-a fost cauzat prejudiciu prin acțiunile interzise de legea penală pot înainta o acțiune civilă privitor la despăgubire prin restituirea în natură a obiectelor sau a contravalorii bunurilor pierdute ori nimicite în urma săvârșirii faptei interzise de legea penală. Dacă mărimea prejudiciului material a fost stabilită printr-o sentință penală irevocabilă, acest fapt nu mai necesită a fi constatat în instanța civilă, constituind autoritate de lucru judecat (art. 219 alin. (2) pct. 1) și 4) CPP al RM[60], art. 123 CPC al RM[59]).

Autorul A. Giurcău a dedus următoarea regulă: neadmiterea înlocuirii executării obligației printr-o compensație bănească, cel puțin atâta timp cât creditorul mai păstrează interesul față de executarea în natura specifică a obligației. În acest mod se vor apăra, în mare măsură, interesele creditorului, care adesea nu are altă posibilitate de a-și satisface necesitățile sale în mărfurile, lucrările sau serviciile de o anumită categorie, decât prin impunerea debitorului la executarea în natură. Respectarea acestui principiu este îndeosebi importantă în condițiile relațiilor de piață cu participarea agenților economici-monopoliști[102, p.103].

În ceea ce privește repararea integrală, în literatură se pune întrebarea: este un mit sau realitate? Cum repunerea victimei *in statu quo ante* este, de cele mai multe ori, imposibilă, prin forța împrejurărilor, nici repararea prejudiciului nu poate fi integrală, în adevăratul sens al

cuvântului, dat fiind caracterul, de cele mai multe ori, ireversibil al prejudiciului suferit. Tot ce își poate propune dreptul este doar „restabilirea cât mai exact cu putință a echilibrului afectat de pagubă”, după o formulă mai rezonabilă[349, p.412].

În doctrină a fost exprimat și un punct de vedere contrar, potrivit căruia victima este „singura în drept să aleagă discreționar dacă reparația i se va plăti în natură sau în echivalent bănesc”[273, p.667]. Și aici opiniile aduc serioase rezerve în a recunoaște dreptul discreționar al victimei de a opta între cele două modalități de reparare, având în vedere soluțiile din dreptul comparat, deja evocate, care permit judecătorului să dispună compensarea prejudiciului doar prin echivalent, când executarea în natură se dovedește a fi excesiv de oneroasă pentru debitor, așa cum prevede Codul civil italian (art. 2058 alin. 2 din CC al Italiei)[363].

Art. 608 din CC al RM stipulează: „Dacă restabilirea situației în conformitate cu prevederile art.607 alin.(1) nu este posibilă sau este posibilă doar cu cheltuieli disproporționate, creditorul este despăgubit în bani.”

În acest fel, legiuitorul a confirmat legislativ un principiu al dreptului civil, pe care se fundamentează sistemul de drept al Europei continentale, spre deosebire de sistemul de drept anglo-saxon, care admite, ca regulă generală, repararea prejudiciului prin compensarea bănească.

În concluzie, am putea spune că repararea prejudiciilor prin echivalent bănesc este o soluție rezonabilă pentru toate felurile de prejudicii, ceea ce presupune înlăturarea tuturor consecințelor dăunătoare ale actului sau faptului ilicit, fie ele patrimoniale sau nepatrimoniale.

Deoarece suntem într-o perioadă de instabilitate monetară, aplicarea acestor principii poate avea consecințe păgubitoare pentru unele dintre părți, în ceea ce privește obligațiile pecuniare. Din aceste considerente, propunem ca pentru respectarea principiului echității sociale legiuitorul să reglementeze expres o modalitate de indexare automată a prestațiilor periodice stabilite la recuperarea prejudiciului.

3) *Raportul de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu.* Prin raport de cauzalitate se înțelege, în general, legătura necesară dintre două fenomene, dintre care unul – cauza îl precede și determină pe celălalt – efectul[261, p.917].

Acest, al treilea element al răspunderii patrimoniale se analizează ca o relație existentă între cei doi termeni, faptă ilicită și prejudiciu, venind să îi explice. Fapta ilicită generează prejudiciul, acesta este consecința faptei ilicite. Între cele două condiții există, deci, o relație cauzală, element necesar răspunderii patrimoniale. Nu există răspundere patrimonială fără legătura de cauzalitate dintre prejudiciu și fapta ilicită.

Din punct de vedere logico-filosofic, relația cauzală este o relație de subordonare și exprimă un raport de generare a efectului de către cauza sa, de succesiune în timp și de interacțiune reciprocă între cauză și efect, susțin civilisții I. Dogaru, P. Drăghici[84, p.275].

Cât despre CC al RM, cum am mai menționat în cuprinsul lucrării, nu avem nici un articol care ar reglementa strict condițiile survenirii răspunderii patrimoniale, deși în conținutul multora se face evidentă necesitatea existenței raportului cauzal între faptă și daună. Deși în dispozițiile legale care reglementează în materia răspunderii patrimoniale nu există o normă juridică prin care să fie consacrată regula – *este reparabil numai prejudiciul care reprezintă efectul nemijlocit (direct) al neexecutării* - legiuitorul o statuează expres în materia răspunderii civile contractuale, în art. 610 alin. (3), suntem de părerea că acest principiu astfel consacrat are, însă, neîndoiește, un caracter de aplicabilitate generală. În art. 1428 din CC al RM se folosește transparent sintagma „legătura cauzală”, și anume: „cel prejudiciat trebuie să aducă proba viciului, prejudiciului și a legăturii cauzale dintre ele.”

Importanța legăturii cauzale pentru instituția răspunderii juridice, inclusiv a răspunderii patrimoniale, este de necontestat, deși au existat opinii care întrebau dacă este sau nu legătura de cauzalitate temei pentru tragere la răspundere, și dacă este, atunci care sunt regulile de stabilire a acesteia[252, p.95].

La stabilirea raportului de cauzalitate trebuie să se aibă în vedere nu numai fapta ilicită ca o acțiune pozitivă, ci și fapta ilicită ca inacțiune (omisiune)[99, p.81]. Inacțiunea are valoare cauzală, întrucât ea nu poate fi considerată ca o acțiune nulă, ci, mai degrabă, echivalează cu o acțiune negativă, constând în încălcarea unei obligații de a acționa în anumite situații, cu consecința producerii de prejudicii[84, p.227].

În general, o eventuală abordare a locului și rolului legăturii cauzale printre celelalte condiții de survenire a răspunderii juridice patrimoniale pare să fie înțeleasă prezumtiv, iar după cum se știe, o prezumție nu trebuie dovedită. Dovedită – nu, dar analizată – cu siguranță este important și necesar.

Prezumția ar suna, de fapt, în felul următor: dacă nu există un raport de cauzalitate între fapta subiectului și consecințele survenite, se confirmă prezumția nevinovăției, adică se prezumă lipsa posibilității survenirii răspunderii patrimoniale.

Profesorul D. Baltag constată că raportului de cauzalitate îi revine un loc de frunte, acesta prezentând nu doar un interes indiscutabil de natură teoretică, dar și o uriașă însemnătate pentru activitatea organelor de drept[15, p.34-38]. Altfel spus, necesitatea studierii temeinice a raportului de cauzalitate se impune și față de interesul crescând care se manifestă în activitatea

organelor de justiție, de procuratură, de poliție la nevoia unei orientări teoretice corecte pe care o resimte practica judiciară.

Autoarea M. Prodan, având o atitudine despre raportul de cauzalitate dintre faptă și consecințe menționează că această afirmație poate fi contestată în virtutea faptului că pentru aplicarea răspunderii juridice nu întotdeauna contează rezultatul, dar, obiectează ea, că și în lipsa rezultatului, legătura cauzală se face simțită din simplul motiv că există consecințe pe care această faptă, datorită fenomenului cauzat, le-ar fi putut provoca. Astfel, fapta ilicită odată comisă, apare automat o legătură de cauzalitate între aceasta și rezultatele pe care le-a produs sau le-ar fi putut produce[207, p.49-52].

Conform legităților cauzalității, orice fenomen generează un altul. În cazul răspunderii patrimoniale, fapta ilicită este generatoare de rezultate social-periculoase, care, uneori, din fericire, nu se produc. Neproducerea rezultatelor social-periculoase se datorează, de fapt, condițiilor care au acționat alături de fenomenul – cauză – faptă ilicită. În acest caz, fapta rămâne a fi calificată drept simplă tentativă. Fără rezultatul social-periculos survenit, răspunderea juridică apare în multiple cazuri, pe când fără raport cauzal între faptă și rezultat, răspunderea nu ar surveni.

Suntem de acord cu autorul V. Cerba care consideră că, la determinarea raportului de cauzalitate în aprecierea răspunderii juridice patrimoniale, este necesară stabilirea strictă a limitelor răspunderii juridice prin:

- stabilirea naturii și caracterului faptei ce a cauzat prejudiciul;
- determinarea caracterului prejudiciului, și anume: dacă este un prejudiciu direct al faptului ilicit cauzator de prejudiciu sau este o consecință facultativă a acestuia[50, p.27-34].

În ceea ce privește practica judiciară, regulile aplicate în Republica Moldova, prin a căror prismă se stabilește legătura de cauzalitate dintre faptă și prejudiciu în materie de răspundere patrimonială, țin de sistemul unității indivizibile dintre cauză și condiții[50, p.27-34].

Generalizând cele expuse, putem definitiva câteva concluzii cu privire la raportul de cauzalitate în cazul răspunderii patrimoniale:

- *în primul rând*, este vorba de stabilirea sau aprecierea însăși a unui raport de cauzalitate. Este dificil, întrucât, așa cum s-a mai arătat, important este să se lege două fenomene care chiar sunt determinate primul de al doilea, și să nu se greșească făcând această legătură între aceste două fenomene – fapta ilicită și prejudiciul – între care există raportul de determinare a prejudiciului de către prima;

- *în al doilea rând*, problema se referă la soluționarea situației în care există temei pentru exonerarea autorului de răspundere chiar și în prezența raportului de cauzalitate între fapta ilicită

și prejudiciul cauzat de către prima. Este posibil ca, aparent, să existe raportul de cauzalitate între fapta autorului pe care-l presupunem că este vinovat, dar să fi intervenit o faptă a unei terțe persoane, care tocmai a determinat rezultatul și fără de care acest rezultat nu ar fi survenit. În această situație va trebui să abandonăm ideea cauzalității aparente și, de fapt, să dovedim pe cea reală, pentru a nu trage la răspundere o persoană care, în realitate, nu este vinovată de prejudiciul produs[208, p.49-53].

- în *al treilea rând*, situația se referă expres la proba legăturii de cauzalitate. În principiu, victima este cea care trebuie să aducă probe, pentru a dovedi raportul de cauzalitate stabilit între fapta persoanei și prejudiciul suferit de prima. Reclamatul se va bucura de prezumția nevinovăției până la proba contrarie. Această regulă este valabilă pentru toate tipurile de răspundere, pe când vorbim de prezumția vinovăției ce operează în cadrul răspunderii patrimoniale, atunci și proba referitoare la lipsa raportului cauzal între daună și fapta juridică a pârâtului revine acestuia din urmă.

În ceea ce privește raportul cauzal și regulile aplicabile lui în cadrul instituției de răspundere patrimoniale, ajungem la concluzia că din individualitatea răspunderii patrimoniale rezultă și specificul raportului cauzal. Astfel, specificul răspunderii patrimoniale fiind reprezentat de obligativitatea survenirii daunei patrimoniale/materiale și specificul raportului de cauzalitate este cel ce exclude orice prezumție de cauzalitate referitoare la rezultatele posibile. Numai în urma constatării daunei se poate discuta despre analiza raportului cauzal dintre daună și fapta ce contravine legii.

3) *Vinovăția – condiție a răspunderii juridice patrimoniale*. Majoritatea autorilor[281, p. 517; 317, p.825; 326; 315, p.22; 303, p.71] definesc vinovăția ca o atitudine psihică, subiectivă a persoanei care comite fapta ilicită, față de această faptă și consecințele ei.

Aprecierea vinovăției cu care un autor săvârșește o faptă păgubitoare reprezintă un obstacol dificil, definește A. I. Cabulea, având în vedere procesul psihic destul de complex ce compune structura vinovăției, și anume factorii volitivi și intelectivi. În sarcina instanței se regăsește obligația de a emite o hotărâre de valoare cu privire la fapta ilicită și prejudiciul ce a fost produs, acestea fiind niște elemente de o natură obiectivă. Pornind de la acestea, instanța trebuie să stabilească atât existența sau inexistența, cât și forma vinovăției[45, p.169]. Având în vedere că legiuitorul nu a intervenit pentru a oferi criterii pe baza cărora să se stabilească vinovăția, acest lucru a rămas în sarcina doctrinei și jurisprudenței, unde s-au dezvoltat anumite teorii în privința acestui subiect.

În opinia autorului Gh. Avornic, vinovăția se consideră o anumită atitudine a conștiinței și a voinței față de faptă și urmările ei: și-a dat seama despre faptă și a voit urmările (intenție) sau

nu și-a dat seama, dar putea să-și dea seama (culpa)[11, p.290]. Aceeași opinie o împărtășesc și autorii B. Negru, A. Negru[174, p.471].

Profesorul D. Baltag menționează că, în conformitate cu *teoria psihologică*, legiuitorul ia termenul „vinovăție” ca termen primitiv, nedefinit, pe când teoreticienii dreptului îl interpretează altfel, și propun diferite definiții[19, p.18-22].

Comentând cele expuse, A. Țiclea consideră că vinovăția constituie elementul subiectiv al răspunderii patrimoniale, pe când celelalte condiții ale acestei răspunderi examinate până acum, au caracter obiectiv. Aptitudinea omului de a alege conștient scopurile propuse și acțiunile adecvate pentru atingerea lor este condiționată din punct de vedere social, opinează autorul, întrucât asupra ei acționează un complex de factori variabili privind formarea, educarea și dezvoltarea fiecărei persoane[264, p.137].

Într-o altă poziție, atunci când se dorește a se stabili vinovăția, în special când îmbracă forma imprudenței sau neglijenței, se va ține cont de două orientări stabilite de doctrină. Astfel, în baza unui criteriu subiectiv, se va cerceta capacitatea concretă a autorului faptului prejudiciabil de a înțelege semnificația conduitei sale și de a evalua corect consecințele acesteia. O altă orientare ce ajută la stabilirea vinovăției este bazată pe un criteriu obiectiv, în baza căruia se va lua ca și model comportamentul unei persoane abstracte, acest criteriu fiind considerat unul dinamic și variabil[270, p.242-242].

Spre deosebire de răspunderea patrimonială în dreptul civil, ecologic, unde există cazuri de răspundere fără vinovăție (răspunderea numită culpă), răspunderea patrimonială în dreptul muncii este inadmisibilă fără dovedirea vinovăției salariatului care a produs prejudiciul.

În Codul civil al RM nu există reglementări exprese referitoare la particularitățile vinovăției - condiție a răspunderii juridice patrimoniale, influența gradelor de vinovăție asupra valorii prejudiciului, totuși se evidențiază unele articole care reglementează diferite forme și grade ale vinovăției, în dependență de ramura unde e aplicată răspunderea juridică patrimonială.

În materie de răspundere patrimonială contractuală, acest principiu este corelat cu cel instituit prin dispozițiile art. 602-603 din CC al RM privind executarea cu bună-credință a obligațiilor asumate și vinovăția neexecutării. Potrivit art. 603 din CC al RM, persoana poartă răspundere civilă/patrimonială numai pentru dol (intenție) sau culpa în formă de neglijență sau imprudență.

Referitor la răspunderea juridică civilă/patrimonială delictuală se întâlnesc un șir de reglementări privind vinovăția delictuală. De exemplu, art.1398 din CC al RM reglementează temeiurile și condițiile generale ale răspunderii civile delictuale. Din alin. (1) al articolului, reiese că cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare

prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege, și prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune. Astfel, vinovăția, în toate cazurile de cauzare a prejudiciului în rezultatul unei acțiuni ilicite, trebuie să existe. Conținutul alin. (2) prevede că, prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege, deci rezultă că, în cazurile prevăzute de lege, acțiunile provocatoare de prejudicii se consideră cauzate fără vinovăție, dar ele tot trebuie să fie reparate. În aceste cazuri sancțiunea se aplică indiferent de vinovăție.

În opinia noastră, această excepție este reprezentată de răspunderea patrimonială obiectivă, care într-o manieră anume face abstracție de subiectivismul situației și reclamă tragerea la răspundere a persoanei, indiferent de forma de vinovăție sau de existența sau inexistența vreunei vinovății. Exemplu de răspundere patrimonială obiectivă este și răspunderea aferentă dreptului mediului. Tocmai ideea de răspundere patrimonială obiectivă ne pune sub semnul întrebării felul în care se respectă sau nu principiul prezumției de nevinovăție aici[160, p. 53]. Autoarea D. Mârzac susține că principiul dat se respectă în cazul răspunderii obiective în aceeași manieră ca și în cazul celei subiective, doar că unele elemente din condițiile de tragere la răspundere diferă între cele două cazuri, iar aceste elemente vizează tocmai latura subiectivă a faptei ilicite, deci vinovăția. Dacă în cazul răspunderii subiective vinovăția este una dintre condițiile care, dacă nu există, duce la inexistența componentei faptei ilicite, atunci în cazul răspunderii obiective o astfel de situație nu pune nicidecum sub semnul întrebării tragerea la răspundere, dimpotrivă, se consideră că există toate temeiurile de facto pentru tragerea la răspundere a făptuitorului[160, p.54].

Deși considerăm valabilă existența vinovăției în dreptul civil, suntem interesați de opinia privind dispariția vinovăției care reprezintă un subiect foarte actual. Astfel, I. D. Romoșan menționează că, în prezent, asistăm la o slabă rezonanță a ideii de vină civilă, în virtutea faptului că se argumentează tot mai frecvent și pregnant o teorie a răspunderii obiective, fără culpă[212, p.11].

Universalismul acestei reguli face să fie aplicabilă în toate cazurile, stabilind cadrul legal în care victima poate pretinde și poate obține plata despăgubirilor. Acest principiu are profunde semnificații morale, fiind echitabilă restabilirea echilibrului social distrus printr-o faptă ilicită, prin care se asigură reparația prejudiciului suferit de victimă, de către cel care se face vinovat de situația creată.

În ceea ce privește tema abordată, menționăm că distincția între formele culpei, de regulă, nu prezintă interes practic, deoarece răspunderea patrimonială are la bază principiul reparării integrale a pagubei. De aceea, o persoană care a cauzat alteia o pagubă este obligată să o repare

în întregime, indiferent că a acționat cu intenție sau fără intenție. Quantumul reparației depinde de întinderea pagubei și nu de forma culpei. Și totuși, uneori, distincția între diferitele forme ale greșelii sau culpei prezintă importanță. Astfel, în cazul când prejudiciul a fost cauzat prin fapta a două sau mai multe persoane, deși răspund solidar față de victimă, în raporturile dintre ele, cota-parte de contribuție pentru fiecare se stabilește proporțional cu forma și gravitatea culpei.

Ca fenomen juridic, culpa este consacrată atât de CP al RM (art.18), cât și de CC al RM (art.603, 1398). Prof. D. Baltag accentuează că conținutul acestui concept este identic în penal și civil, adică: *imprudența, neglijența, nesocotința* etc.[19, p.12].

În opinia noastră, este necesar ca în CC al RM să fie clar concretizate noțiunile formelor de *vinovăție* și *culpă*, pentru a concretiza și dezlega aceste situații.

În sensul stabilirii unei reguli privind modul în care se va proceda în cazul unei vinovății concurente a victimei și persoanei responsabile la repartizarea obligației de despăgubire, în literatura de specialitate s-au conturat două direcții, și anume:

- *criteriul obiectiv al cauzalității* se bazează pe *raportul de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu*. În plan obiectiv, dovedește că adevărata cauză a prejudiciului este fapta ilicită, iar nu culpa făptuitorului, astfel că realitatea obiectivă trebuie să servească drept temei pentru repararea prejudiciului și nu gravitatea culpei subiective;

- *criteriul subiectiv al gravității culpei* constă în departajarea și suportarea prejudiciului, după criteriul gravității culpei.

Astfel, vinovăția la aplicarea răspunderii juridice patrimoniale dispune de un șir de particularități:

1) ea se stabilește în temei de drept comun doar după apariția unui delict cauzator de prejudiciu;

2) la aplicarea răspunderii patrimoniale în unele ramuri de drept, gradul de vinovăție influențează determinarea valorii prejudiciului direct proporțional: cu cât este mai înalt gradul de vinovăție, cu atât este mai mare valoarea prejudiciului;

3) o regulă care o putem ridica la rang de principiu este faptul că, la antrenarea răspunderii patrimoniale, vinovăția autorului faptei ilicite nu are importanță.

Realizând o analiză a reglementărilor din domeniul răspunderii patrimoniale, am stabilit că răspunderea patrimonială trebuie să ofere soluții echitabile și pragmatice pentru asigurarea reparării prejudiciului și înlăturarea pericolului ca însăși victima să suporte, în mod injust, prejudiciul. În dreptul civil, ecologic, fiscal răspunderea patrimonială poate fi antrenată și în lipsa vinovăției, ceea ce înseamnă că cel care a cauzat prejudiciul este ținut să-1 repare indiferent de gradul culpei sale. Această regulă este fundamentată pe caracterul răspunderii patrimoniale de

a avea ca scop repararea daunei victimei. Din această perspectivă, spre deosebire de dreptul penal, dreptul muncii, dreptul administrativ gradul vinovăției nu prezintă relevanță juridică. Autorul faptei ilicite trebuie să repare prejudiciul, indiferent dacă l-a provocat cu intenție sau din culpă.

2.4. Coraportul dintre răspunderea patrimonială cu alte forme de răspundere juridică

Prin scopurile pe care le urmăresc, cât și prin faptul că răspunderea delictuală, contractuală sau materială nu sunt decât forme diversificate, specifice ale răspunderii juridice, ele nu se deosebesc, ci dimpotrivă au puncte convergente care le înrudesce, menționează autorul R. Petrescu[189, p.25]. Deosebirile care le despart și care provin inițial din originea fiecărei forme de reparație, nu justifică o separare capitală între aceste forme de răspundere subliniază autorul. De altfel, aceasta nu ar corespunde nici concepției și modului de organizare a materiei răspunderii însoșite de CC al RM.

Răspunderea patrimonială și răspunderea civilă delictuală

După cum am precizat anterior, răspunderea civilă delictuală este dreptul comun al răspunderii civile și intervine atunci când este încălcată obligația generală de a nu vătăma drepturile altuia prin fapte ilicite „*alterum non laedere*”. Răspunderea civilă delictuală este o instituție juridică de drept privat care are ca pilon central noțiunea de *faptă juridică ilicită*[247, p. 31].

Această normă abstractă de conduită are o întindere foarte largă. Ea include o gamă variată de vătămări, de la vătămarea corporală, a onoarei, a bunurilor ce aparțin persoanei, a dreptului la muncă și retribuție, până la despăgubiri pentru prejudiciile produse în urma unei erori judiciare etc.

Obligația reparării prejudiciului cauzat ca urmare a unei fapte delictuale este considerată o obligație care are ca izvor faptul juridic, mai exact, faptul juridic ilicit, întrucât de esența răspunderii civile este fapta ilicită, care constă în încălcarea unor obligații legale imperative. Răspunderea civilă intervine, prin urmare, în toate situațiile în care dispozițiile legale sunt încălcate, inclusiv în cazul în care sunt încălcate normele fiscale sau administrative, care le vom analiza în capitolul trei al acestei lucrări.

De exemplu, dacă luăm ca ipoteză fapta unui funcționar public care nu își îndeplinește atribuțiile de serviciu sau și le îndeplinește în mod defectuos, această conduită va putea atrage obligația de reparare a prejudiciului cauzat, dacă neîndeplinirea sau îndeplinirea defectuoasă a

atribuțiilor de serviciu a cauzat un astfel de prejudiciu. Nu putem vorbi, prin urmare, despre o răspundere administrativă, ci despre o răspundere civilă, care, înadevăr, poate avea caracterul unei răspunderi patrimoniale.

De asemenea, în ipoteza în care este încălcată o normă de drept material fiscal, persoana (fizică sau juridică) vinovată va putea fi răspunzătoare atât penal (de exemplu, poate fi reținută o infracțiune de evaziune fiscală în sarcina sa), cât și patrimonial, în sensul în care va fi obligată să acopere prejudiciile cauzate bugetului public. Și într-un astfel de caz vorbim, în opinia noastră, tot despre o răspundere patrimonială, și nu despre o răspundere fiscală, chiar dacă, în speță, sunt aplicabile dispoziții legale speciale cuprinse în Codul fiscal sau în alte acte normative din domeniul fiscalității.

Exemplele pot continua și în materia dreptului mediului (unde nu putem vorbi despre o „răspundere de mediu”, ci despre o răspundere civilă patrimonială atrasă în dreptul mediului), în materia dreptului muncii (unde nu putem vorbi despre o „răspundere de muncă”, ci despre o răspundere patrimonială întemeiată pe dispozițiile Codului muncii) etc.

Răspunderea civilă delictuală, dar și cea patrimonială, ia naștere ca urmare a încălcării unei obligații – săvârșirii unei fapte ilicite – prin care s-a creat o pagubă în patrimoniul unei persoane.

Așa cum se subliniază în literatura de specialitate[29, p.126-127], nu există deosebiri semnificative între răspunderea patrimonială și răspunderea civilă delictuală, susțin autorii C.Stătescu, C. Bârsan. Iar problema alegerii uneia dintre cele două căi este controversată ca și problema cumulului celor două răspunderi.

Suntem de acord cu opinia autorului M. Eliescu, care susține că ramurile de drept nu trebuie privite separate, ci ca părți alcătuitoare ale unui sistem organic unitar, în cadrul căruia anumite instituții juridice pot fi comune mai multor ramuri de drept, sub rezerva derogărilor prevăzute de lege.[93, p.36]

În sistemul dreptului privat mai întâlnim, în anumite situații, și alte sintagme folosite (de multe ori în mod greșit) pentru a puncta anumite forme de răspundere civilă delictuală, și aici regăsim sintagma de „răspundere patrimonială” sau „răspundere materială”[246, p.12-18].

Totuși, există câteva deosebiri între aceste două noțiuni (forme de răspundere). Astfel, răspunderea patrimonială poate izvorî și dintr-un contract și dintr-un delict, iar cea delictuală izvorăște dintr-un fapt ilicit, în afara existenței unor raporturi juridice contractuale.

În ce privește culpa, delictual se răspunde pentru orice fel de vinovăție, dar patrimonial, în unele ramuri de drept (de exemplu, în dreptul muncii), salariatul răspunde, de regulă, în caz de imprudență și neglijență.

Mai mult, *răspunderea patrimonială* în unele ramuri de drept este *supusă principiului disponibilității*, în sensul că părțile pot conveni în orice mod înlăturarea sau diminuarea acesteia, chiar și în condițiile în care au stipulat în mod expres, în contract, cazurile de răspundere (cazuri care, prin ipoteză, sunt îndeplinite), întrucât creditorul are dreptul, iar nu obligația, de a uza de mijloacele legale pentru a-și acoperi prejudiciile suferite ca urmare a neexecutării obligațiilor contractuale. În schimb, *răspunderea delictuală* este supusă unor dispoziții de ordine publică, menite să asigure respectarea unui principiu fundamental de drept, și anume că orice persoană este obligată să respecte regulile de conduită și să nu aducă atingere drepturilor și intereselor legitime ale altor persoane; prin urmare, față de caracterul imperativ al reglementării legale a răspunderii delictuale, spre deosebire în unele cazuri de răspunderea patrimonială, posibilitatea excluderii sau limitării răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin fapte ilicite este mult diminuată, fiind permisă de lege doar în anumite situații de excepție, susține G. Tița Nicolescu[247, p.34].

Din aceste considerente derivă, după părerea noastră, și alte deosebiri importante între răspunderea patrimonială și răspunderea civilă delictuală, deosebiri care se regăsesc în condițiile de atragere a răspunderii juridice. Astfel, deși, în principiu, ambele forme de răspundere presupun existența celor patru elemente „clasice” ale răspunderii juridice (*fapta ilicită, vinovăție, prejudiciu și legătura de cauzalitate între faptă și prejudiciu*), nu putem să nu observăm aspectele ce relevă disocieri de esență între aceste forme.

Exemplificativ punctăm doar câteva dintre aceste elemente, care permit disocierea evidentă a celor două forme de răspundere și plasarea lor în cadrul unor instituții juridice separate:

- fapta ilicită patrimonială este stipulată atât în convenția părților (contract individual de muncă, contract civil), cât prevăzută de lege și constă în neexecutarea unei obligații contractuale sau în încălcarea unei dispoziții legale; în schimb, fapta ilicită delictuală este prevăzută de lege și constă în încălcarea unei dispoziții imperative a legii;

- vinovăția în unele ramuri ale dreptului este prezumată în răspunderea patrimonială, prin simpla neexecutare (întocmai și la termen), de exemplu, a obligațiilor asumate prin convenție și, în principiu, pe cale de consecință, forma vinovăției este indiferentă, în schimb vinovăția autorului unei fapte ilicite trebuie dovedită și – foarte important, este relevantă forma de vinovăție concretă cu care a acționat acesta, pentru a fi clarificată întinderea răspunderii delictuale.

Din cele expuse conchidem că, răspunderea delictuală și răspunderea patrimonială sunt forme deosebite ale răspunderii, ambele urmăresc aceeași finalitate - să ducă la repararea unui prejudiciu patrimonial provocat persoanei fizice sau juridice sau lucrurilor aparținând acestora.

Întrucât nu este posibilă combinarea, în cadrul unei acțiuni mixte, a regulilor aplicabile celor două forme de răspundere, este necesară determinarea cadrului juridic în care s-a produs prejudiciul.

Răspunderea patrimonială și răspunderea materială (deosebiri și asemănări)

Răspunderea materială, așa cum este reglementată de CM al RM, la fel ca și răspunderea patrimonială, reprezintă o formă a răspunderii juridice, care constă în obligația de a repara prejudiciul, în condițiile și limitele prevăzute de lege.

Analizând aspectul comparativ dintre răspunderea patrimonială și răspunderea materială – concept legal folosit în dreptul muncii - am putea presupune un caracter dependent al celei din urmă. Pentru delimitarea și definirea independenței fiecăreia, ar trebui să ne referim la caracterizarea următoarelor elemente distincte ale fiecărui tip de răspundere, și anume: *temeiul apariției răspunderii juridice; subiectul căruia îi incumbă răspunderea; reglementările legale; sancțiunea și procedura de aplicare a sancțiunii.*

1) *Temeiul apariției răspunderii patrimoniale* este cauzarea unui prejudiciu (de exemplu, neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor la delict). În ceea ce privește răspunderea materială - este o răspundere specială, condiționată de existența raportului juridic de muncă, în baza contractului individual de muncă. Cu toate acestea, încetarea raporturilor de muncă după cauzarea prejudiciului material nu presupune eliberarea părții contractului individual de muncă de repararea prejudiciului prevăzut de CM al RM și de alte acte normative (art. 327 alin (3) din CM al RM; în conformitate cu pct. 3 din Hotărârea Plenului CSJ nr. 11/2005[108], dacă prejudiciul a fost cauzat după încetarea raporturilor juridice de muncă în modul stabilit de lege, dispozițiile legale privind răspunderea materială potrivit CM al RM, devin inaplicabile, în aceste cazuri intervenind răspunderea civilă delictuală, iar în cazul în care între părți este încheiat un contract civil, se vor aplica normele privind răspunderea civilă contractuală, cu excepția cazurilor în care instanța de judecată va stabili că prin contractul civil respectiv se reglementau, de fapt, raporturile de muncă dintre salariat și angajator (art. 2 alin. (3) din CM al RM).

2) *Subiecții răspunderii juridice patrimoniale* pot fi atât persoane fizice, cât și alte entități sociale cărora li s-a recunoscut, prin lege, calitatea de persoană juridică (statul este obligat să răspundă atât de prejudiciul material direct produs celui condamnat sau reținut pe nedrept, cât și pentru prejudiciul moral cauzat acestuia), astfel încât sancțiunile patrimoniale, fiind reparatorii,

pot fi aplicate ambelor categorii. Pentru persoanele fizice, răspunderea juridică patrimonială se stabilește în conformitate cu art. 19, 26 din CC al RM.

Subiecții răspunderii materiale în dreptul muncii pot fi numai angajatul și angajatorul (părțile contractului individual de muncă). Având în vedere caracterul strict personal al răspunderii, precum și imposibilitatea responsabilității colective (solidaritate, subsidiaritate), putem vorbi despre o reducere semnificativă a numărului de persoane ce pot răspunde material în dreptul muncii, deoarece vârsta minimă a angajatului nu coincide cu vârsta delictuala completă. În ceea ce privește minorii, în mod repetat și la diferite niveluri s-a sugerat pentru a se limita capacitatea lor de muncă legală, ceea ce ar putea îmbunătăți ușor poziția lor în ceea ce privește atragerea la răspundere[21, p.42].

3) Al treilea element, prin care se propune a face o delimitare dintre aceste două forme de răspundere este *reglementarea legală* a acestor relații.

Subiecții răspund patrimonial în baza legii sau în baza contractului. Având în vedere diferențele (de exemplu, motivul răspunderii patrimoniale în dreptul civil are un caracter contractual sau delictual). Răspunderea materială a părților contractului individual de muncă în întregime este reglementată de legislația muncii, inclusiv în cazul încheierii cu salariatul a contractului de răspundere materială deplină (art. 339 din CM al RM).

4) *Sancțiunea (măsura de constrângere) și procedura de aplicare a acesteia*. Răspunderea patrimonială are la bază caracterul complet al compensației pentru daune. Stabilirea întinderii reparației are loc având în vedere paguba efectiv suferită (*damnum emergens*) și beneficiul sau câștigul nerealizat (*lucrum cessans*).

Răspundere materială a părților contractului individual de muncă este limitată, potrivit art. 333 alin (2) din CM al RM, salariatul răspunde, de regulă, numai pentru prejudiciul efectiv, dar nu și pentru venitul ratat de angajator ca urmare a faptei săvârșite de salariat. Pentru prejudiciul cauzat angajatorului salariatul poartă, de regulă, răspundere materială parțială, fiind ținut să repare prejudiciul cauzat angajatorului doar în limitele salariului mediu lunar (art. 336 din CM al RM). Totodată, intervenim cu o remarcă: principiul reparării parțiale a prejudiciului cauzat nu este aplicabil în cazul angajatorului, acesta fiind ținut să repare integral prejudiciul material și cel moral cauzat salariatului[21, p.36].

Concluzionând că caracterul autonom al diferitelor forme de răspundere juridică nu trebuie să ducă la părerea că acestea se exclud, putând exista interferențe sau suprapuneri între diferitele forme ale răspunderii juridice. În urma analizei făcute, putem spune că există atât asemănări, cât și diferențe semnificative în ceea ce privește reglementarea juridică a răspunderii patrimoniale și a răspunderii materiale, ceea ce necesită o delimitare mai atentă a condițiilor de

aplicare a unui sau altui tip de răspundere, deoarece aceasta poate duce la încălcări semnificative ale drepturilor și intereselor legitime ale părților raportului juridic, dar și ale terților.

În urma analizei asemănărilor și deosebirilor dintre răspunderea patrimonială și alte forme de răspundere, în prezenta teză se cer a fi abordate și sancțiunile patrimoniale aplicate în diferite ramuri ale dreptului, deoarece problematica tragerii la răspundere juridică, inclusiv a răspunderii patrimoniale, este strâns legată de sancțiunile juridice. Sancțiunile juridice au un rol important în exercitarea sancționării faptelor juridice ilicite, datorită faptului că, independent de tipul și eficiența lor, ele sunt îndreptate spre asigurarea realizării normelor juridice stabilite.

Prof. Dumitru Baltag definește sancțiunea ca fiind „consecința stabilirii unei răspunderi juridice a făptuitorului, rezultat al săvârșirii de către acesta a unei fapte ilicite determinate”[18, p. 139]. În această definiție, autorul leagă sancțiunile juridice nu doar de constrângerea de stat, ci și de comportamentul ilegal. Astfel, sancțiunea este privită ca un element al raportului juridic de răspundere. Materializarea răspunderii, în scopul apărării legalității, condiție indispensabilă a existenței societății, se realizează în cadrul unui raport juridic de răspundere care se stabilește între stat, pe de o parte, și autorul încălcării unei norme juridice care reglementează un segment sau altul al vieții sociale, pe de altă parte. În plus, sancțiunea nu trebuie confundată cu constrângerea, deși în multe situații cele două noțiuni sunt utilizate ca sinonime, constrângerea reprezentând utilizarea forței în serviciul dreptului[18, p.238].

Rezultă că „sancțiunea” este termenul corect întrebuințat, ca și consecință a stabilirii răspunderii patrimoniale, susține autorul citat. Analizând legătura dintre răspunderea juridică și sancțiunea juridică, este evidentă, așadar, strânsa legătură dintre ele, dar cu toate acestea, ele nu pot fi identice, rămân totuși noțiuni distincte în sensul că răspunderea juridică constituie cadrul juridic de realizare a sancțiunii[18, p.145-146].

Într-o opinie, sancțiunea este o măsură de constrângere pentru a desemna și a exersa răspunderea pentru o faptă ilicită, susțin autorii D. A. Lipinschii, A.A. Musatkina[307, p.104-105].

Concluzionând la cele menționate, putem afirma că sancțiunea juridică întotdeauna se realizează astfel încât vin alte persoane împuternicite și-l impun pe cel care nu se supune să facă ceea ce nu dorește, ori îl constrâng să-și execute obligația, indicându-i asupra normei de drept pe care a încălcat-o sau asupra sancțiunilor de pedeapsă care-i pot fi aplicate (de exemplu, îl obligă să introducă penalitatea) sau execută această obligație din contul lui (de exemplu, vând o parte din bunurile lui și introduc penalitatea pentru el sau achită din banii obținuți datoriile lui).

În ceea ce privește problematica funcțiilor sancțiunii juridice, doctrina distinge diferite funcții în raport cu tipul și esența sancțiunii.

În materie patrimonială, doctrina atribuie sancțiunii, de regulă, trei funcții: *funcția reparatorie*, *funcția sancționatorie*, *funcția educativ-preventivă* (de exemplu, în materie civilă și administrativă doctrina atribuie sancțiunii trei funcții: sancționatorie, reparatorie, educativ – preventivă)[234, p.142; 96, p.77].

1) *Funcția reparatorie* – prin aplicarea sancțiunii se urmărește repararea pagubei cauzate prin violarea dreptului, refacerea valorilor sociale încălcate prin săvârșirea faptei potrivnice normei de drept.

Conform opiniei autoarei I. Bostan, caracterul reparatoriu subliniază faptul că prin intermediul sancțiunii se urmărește restabilirea valorilor încălcate, reîntregirea patrimoniilor afectate, deci compensări materiale. Marea majoritate a sancțiunilor au scopul de a se restabili ordinea afectată și de a repune părțile în *statusquo-ul* anterior[39, p.89].

2) În ceea ce privește *funcția sancționatorie* - de constrângere - această funcție a sancțiunilor juridice implică două aspecte: pe de o parte, orice sancțiune conține o suferință, iar pe de altă parte, pentru ca sancțiunea să fie executată se folosește constrângerea, întrucât, după cum am mai expus, nimeni nu este dispus să o execute de bună voie. În viziunea autorului P.Doru, sancțiunea produce o suferință, chiar și atunci când vizează patrimoniul persoanei. Este vorba despre o suferință patrimonială cu efecte posibile asupra condițiilor de viață. Restrângerea acestor condiții creează incomodități, dificultăți, iar atașamentul puternic al omului pentru avutul său îl face să suporte cu durere orice mișcare a acestuia[85, p.47].

3) *Funcția educativ-preventivă* este legată de împrejurarea că și conștiința, ca faptă, nu rămâne nesancționată, ci atrage inevitabil o sancțiune, este de natură a îndeplini o funcție educativă și, deci, o funcție socială de prevenire a producerii unor asemenea fapte. Ea se bazează, în același timp, pe aptitudinea sancțiunii de a exercita o acțiune specifică de reeducare a făptuitorului.

În privința sancțiunii cu amenzi, caracterul educativ al acestora nu poate reprezenta o trăsătură caracteristică. Potrivit opiniei autorului P. Doru, „omul, atins în patrimoniul său, rămâne trist că acest patrimoniu i s-a micșorat, dar nu devine nici mai bun, nici mai înțelept și nici mai bine educat”[85, p.37].

Este oportun pentru cercetarea noastră să facem o caracteristică a sancțiunilor patrimoniale în diferite ramuri de drept.

a) *Sancțiunile patrimoniale în dreptul civil*. Un potențial izvor de confuzii, ce trebuie anihilat, este diferența între noțiunea de *sancțiune civilă* și cea de *pedeapsă civilă*. Astfel, dacă cea dintâi se caracterizează printr-un rol cu precădere reparator, cea din urmă se centrează pe funcția sa punitivă. De asemenea, menționăm faptul că sancțiunea patrimonială civilă aduce

atingere, în ultimă instanță, patrimoniului persoanei sancționate (de exemplu, rezilierea unui contract cu tot ce presupune această operațiune), pe când pedeapsa civilă se îndreaptă cu prioritate împotriva subiectului de drept apostrofat (de exemplu, nedemnitătea succesorală etc.), având un caracter vădit personal și, prin urmare, netransmisibil, respectiv, inaccesibil[83, p.980].

Se are în vedere aici o sancțiune generală, *daunele-interese* și *sancțiuni particulare* în materia drepturilor reale și obligațiilor.

- *Daunele-interese* reprezintă despăgubirile în bani la care este obligat prin hotărâre judecătorească debitorul, în scopul reparării prejudiciilor cauzate creditorului prin neexecutarea obligațiilor contractuale sau prin executarea lor defectuoasă ori cu întârziere[367]. După cum observăm, sancțiunea nominalizată constituie o remediere a faptei săvârșite, care a și atras aplicarea unei astfel de sancțiuni și care presupune implicarea directă a factorului material, adică *patrimoniul*.

Numim *daune-interese* indemnizația pecuniară alocată unei persoane pentru repararea unui prejudiciu pe care l-a suportat. Ele sunt sancțiunea a ceea ce numim răspundere patrimonială. Uneori, ele apar ca o sancțiune principală, de exemplu, pentru repararea unui prejudiciu corporal sau moral sau pentru a repara deteriorarea proprietății altuia. Alteori, ele apar ca o sancțiune accesorie, care vine să completeze o altă sancțiune; astfel, un contract fraudulos va fi anulat și daune-interese vor fi acordate părții lezate pentru a-i compensa pierderile. Alteori, daunele-interese au un caracter subsidiar, susține I. Bostan, intervenind când sancțiunea principală nu poate fi aplicată din cauza unei imposibilități materiale sau morale. Astfel, sancțiunea daunelor-interese se găsește în spatele ansamblului sistemului sancțiunilor civile[39, p.135]. Evaluarea daunelor-interese are loc fie prin instanța de judecată, fie prin convenția dintre părți, fie legal.

- *Clauza penală*. Evaluarea daunelor-interese poate fi făcută și prin convenția părților intervenită înainte de producerea prejudiciului. Această înțelegere poartă numele de clauză penală și este reglementată de art. 624-630 din Codul Civil al RM: „Clauza penală (penalitatea) este o prevedere contractuală prin care părțile evaluează anticipat prejudiciul, stipulând că debitorul, în cazul neexecutării obligației, urmează să remită creditorului o sumă de bani sau un alt bun”. Din perspectiva naturii juridice a clauzei penale, având ca reper definiția clauzei penale din alin.(1) art. 634 din CC al RM, se consideră că legiuitorul a oferit prevalență teoriei dualiste, potrivit căreia clauza penală este o pedeapsă civilă reparatorie, dar și o reparație sancționatorie, pentru ipoteza neexecutării ilicite a contractului principal de către debitor. Privită astfel, clauza penală cuprinde sau regroupează într-o singură noțiune atât natura sa reparatorie, de stabilire anticipată a daunelor interese, cât și aceea de pedeapsă privată, în sensul de sancțiune

contractuală pentru neexecutarea ilicită a obligațiilor contractuale. Prin obligarea debitorului la plata clauzei penale se repară prejudiciul cauzat creditorului și, în același timp, se pedepsește comportamentul ilicit al debitorului, care constă în neexecutarea obligațiilor sale contractuale [194, p.684].

Din perspectiva structurii mixte a clauzei penale, opinează E. Cojocaru, se consideră că acordarea clauzei penale are loc, în principal și preponderent, ca pedeapsă civilă, pentru a se sancționa faptul neexecutării contractului și numai în subsidiar, pentru repararea prejudiciului cauzat; în consecință, ea nu constituie în primul rând o despăgubire, ci, mai degrabă, o pedeapsă[69, p.131].

- Tot la categoria de sancțiune patrimonială în dreptul civil putem menționa și *arvuna*. Prevederile art. 631 din CC al RM reglementează arvuna, care este o suma de bani sau un alt bun pe care o parte contractantă o dă celeilalte părți, pentru a confirma încheierea contractului și a-i garanta executarea. Dacă prestația datorată se execută integral, arvuna este o suprasolvire și se restituie părții care a predat-o la încheierea contractului[258, p.636]. În alternativa neexecutării obligației de către plătitorul arvunei, cealaltă parte contractantă poate cere rezoluțiunea contractului și poate reține arvuna, în mod legitim. Dimpotrivă, dacă cel ce a primit arvuna nu-și execută obligația, plătitorul arvunei poate cere rezoluțiunea contractului și obligarea celeilalte părți contractante să-i restituie dublul arvunei[367].

Analizând cele menționate, generalizăm că sancțiunile patrimoniale în dreptul civil reprezintă acele categorii de măsuri stabilite de legiuitor, care se aplică odată ce persoana a săvârșit careva fapte ce încalcă textul legii. De asemenea, este clar că acestea au întotdeauna un caracter patrimonial, în esență fiecare având scopul de a repara prejudiciul cauzat, precum și de a preveni o eventuală abatere, încălcare a legislației civile[38, p.46].

b) Sancțiunile patrimoniale în dreptul fiscal (pentru obligațiile fiscale). Potrivit art. 235 din CF al RM, sancțiunea fiscală este o măsură cu caracter punitiv și se aplică pentru a se preveni săvârșirea, de către delincvent sau de către alte persoane, a unor noi încălcări, pentru educarea lor în spiritul respectării legii.

Similar cu sancțiunea obligației civile, sancțiunea obligației fiscale reprezintă mijloacele juridice specifice, prin care creditorii pot constrânge debitorii să plătească o sumă de bani în legătură cu impozite, taxe, contribuții ori alte sume datorate bugetului general consolidat[251, p.60].

Aceste mijloace juridice specifice constau, potrivit Codului Fiscal, sub formă de: *amendă, majorarea de întârziere (penalitatea), obligarea debitorilor la plata de dobânzi de întârziere.*

Interpretând definiția, menționăm că sancțiunile fiscale sunt concomitent și punitive, și reparatorii. Desigur că caracterul preponderent punitiv sau restabilitor poate varia la diferite sancțiuni fiscale. Uneori, o asemenea distincție este dificilă, de exemplu în cazul amenzii micșorarea domeniului patrimonial al făptuitorului este concomitentă cu creșterea domeniului patrimonial al statului, caz în care funcția punitivă și cea reparatorie se realizează concomitent și în egală măsură.

În literatura de specialitate există discuții privind natura juridică și funcțiile penalității. Unii autori consideră că penalitatea nu face parte din categoria sancțiunilor, dar din categoria mijloacelor de garantare a obligațiilor[304, p.106] sau din cea a măsurilor de protecție. Alți autori recunosc penalității caracterul de măsură a răspunderii financiare, dar au diferite opinii privind funcțiile pe care aceasta le îndeplinește. Unii consideră că penalitatea are un caracter reparatoriu[323, p.96], alții - că aceasta are un caracter multifuncțional[291, p.149].

Ne raliem la opinia autorului A. Procopovici[205, p.245], precum că penalitatea este o sancțiune căreia îi sunt caracteristice ambele funcții. Având în vedere că aceasta atentează la patrimoniul persoanei, se realizează funcția punitivă, iar având în vedere că mijloacele bănești respective se încasează la bugetul de stat, se realizează funcția reparatorie.

Sancțiunile patrimoniale la care am făcut referire, având natura unor obligații fiscale accesorii, sau restanțele prevăzute de CF al RM în art. 129 presupun existența unui prejudiciu material cert. În cazul neexecutării obligațiilor fiscale constând în plata unei sume de bani, prejudiciul material este întotdeauna cert și nu trebuie dovedit. Opinăm că, din punct de vedere terminologic, ar fi mai corect ca CF al RM să opereze cu sintagma „*obligații fiscale accesorii*” în loc de sintagma „*restanțe*”.

Analizând sancțiunile obligațiilor fiscale prin *dobânzile de întârziere (moratorii)* - caracterizăm măsuri patrimoniale de constrângere a contribuabililor pentru a-și plăti obligațiile fiscale la scadență și, totodată, despăgubiri pentru repararea pagubelor cauzate statului prin întârzierea plății impozitelor, taxelor și contribuțiilor datorate bugetului public.

Majorarea de întârziere (penalitatea) conform art. 228 alin. (1) din CF al RM reprezintă sancțiuni pentru neachitarea la scadență de către debitor a obligațiilor fiscale principale și este o sumă calculată în funcție de quantumul impozitului, taxei și de timpul scurs din ziua în care acestea trebuiau plătite, indiferent de faptul dacă au fost sau nu calculate la timp.

Quantumul majorării de întârziere potrivit art. 228 alin. (3) din CF al RM se determină anual în funcție de rata de bază (rotunjită până la următorul procent întreg), stabilită de Banca Națională a Moldovei în luna noiembrie a anului precedent anului fiscal de gestiune, aplicată la

operațiunile de politică monetară pe termen scurt, majorată cu 5 puncte, împărțită la numărul de zile ale anului și aproximată conform regulilor matematice până la 4 semne după virgulă.

Spre deosebire de dobânzi, în opinia autorilor L. Popa., S. I. Vidu, funcția penalităților de întârziere nu este de a-l despăgubi pe creditorul obligației fiscale pentru paguba cauzată de întârzierea la plata impozitelor, taxelor și contribuțiilor, ci de a-l sancționa pe contribuabilul care, cu rea-credință, nu-și achită la scadență aceste obligații fiscale, penalitățile având astfel natura unor amenzi cominatorii (sume de bani pe care debitorul este obligat prin hotărâre judecătorească (în cazul dat – prin decizia organului fiscal), să le plătească la bugetul de stat, cu titlu de sancțiuni pentru fiecare zi de întârziere, până la momentul în care va avea conduita la care este îndatorat)[196, p.19].

Penalitatea de nedeclarare – distinct de dobânzile de întârziere și penalitățile de întârziere, CF al RM a introdus penalitatea de nedeclarare prevăzută de art. 253 CF al RM „neprezentarea, prezentarea tardivă a informației și/sau prezentarea informației neautentice se sancționează cu amendă de 3000 de lei”.

Penalitatea de nedeclarare sau declarare tardivă este o sancțiune aplicabilă contribuabililor care, în viziunea A. Trăilescu, deși au îndatorirea să calculeze și să declare cuantumul obligațiilor fiscale care cad în sarcina lor, nu declară sau declară întârziat, deci nu plătesc datoriile care le revin[251, p.82].

În concluzie, putem opina că aceste sancțiuni sunt niște măsuri patrimoniale de constrângere a contribuabililor pentru a-și plăti obligațiile fiscale la scadență și, totodată, despăgubiri pentru repararea pagubelor cauzate statului prin întârzierea plății impozitelor, taxelor și contribuțiilor datorate bugetului public.

c) *Sancțiuni patrimoniale în dreptul administrativ*. Potrivit intereselor afectate, sancțiunile patrimoniale din domeniul dreptului administrativ sunt: *amenda* – art. 34 din CContr. al RM; *munca neremunerată în folosul comunității* – art. 37 din CContr. al RM.

- *Amenda*, apreciată ca fiind sancțiunea contravențională cea mai importantă, specifică dreptului administrativ, este o sancțiune pecuniară, ce afectează contravenientul prin diminuarea patrimoniului său, fapt pentru care a fost denumită sancțiune patrimonială. Amenda contravențională constă în luarea silită, din patrimoniul contravenientului, a unei sume de bani și trecerea acesteia în patrimoniul statului, al instituțiilor publice sau al unităților administrative teritoriale[190, p.521]. Mărimea amenzii este determinată de norma juridică concretă, care instituie fapta ca fiind contravenție. Amenda se stabilește în unități convenționale. Pe 16 martie 2017 au intrat în vigoare noile modificări la Codul Contravențional. Conform acestora, unitatea convențională, care până în prezent constituia 20 de lei, a crescut până la 50 de lei.

2.5. Concluzii la capitolul 2

În concluzie la acest capitol dorim să menționăm că, pentru a caracteriza răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice, a fost necesară analiza conceptului și instituția patrimoniului, totodată, compararea și delimitarea formelor răspunderii juridice au o importanță specială atât pentru teorie, cât și pentru practică.

Ca reper fundamental al teoriei și practicii juridice civile, patrimoniul constituie unul dintre cele mai importante concepte specifice acestui domeniu, cu o aplicabilitate de cea mai largă anvergură. Impunându-se astfel încă de la „începuturile dreptului”, conceptul de „patrimoniu” a transcens istoria pentru a se plasa la temelia sistemului juridic privat modern.

Apărut ca termen de *patrimonium* în epoca clasică, cu sensul de „totalitate a drepturilor și datoriilor unor persoane susceptibile de o valoare pecuniară”, în epoca modernă termenul de patrimoniu a dobândit semnificația curentă de „ansamblu al bunurilor” unei persoane. În această modalitate nu este exclus faptul că patrimoniul reprezintă unul dintre atributele personalității.

Patrimoniul în doctrină poate fi caracterizat ca o totalitate a drepturilor și obligațiilor având valoare economică, a bunurilor la care se referă aceste drepturi, aparținând unei persoane ale cărei nevoi sau sarcini este destinat să le satisfacă.

În această sinteză, determinăm următoarele particularități ale patrimoniului:

- a) patrimoniul este compus dintr-un activ și un pasiv;
- b) drepturile care îl compun sunt patrimoniale, evaluabile în bani; de aceea, când spunem patrimoniu, spunem implicit pecuniar (pentru acest motiv, uneori, patrimoniul a fost definit ca expresia contabilă a tuturor puterilor economice aparținând unui subiect de drept);
- c) patrimoniul este distinct de bunurile care îl compun la un moment dat. El există indiferent de schimbările și modificările care se produc cu drepturile și obligațiile care-i alcătuiesc conținutul.

În această ordine de idei, au fost determinate următoarele caractere juridice ale patrimoniului: caracterul de universalitate juridică a patrimoniului, personalitatea patrimoniului, inalienabilitatea patrimoniului, unicitatea patrimoniului, divizibilitatea patrimoniului.

În acest context, identificarea răspunderii patrimoniale a generat un interes în literatura juridică, mai ales în ultimul timp. Identificarea corectă a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice constituie o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, contribuind totodată la eliminarea greșelilor în aplicarea normelor juridice.

Generalizând materia în domeniu, propunem propria definiție prin care: *„răspunderea patrimonială este o formă a răspunderii juridice cu caracter reparator, instituită cu scopul*

înlăturării consecințelor dăunătoare cauzate patrimoniului unei persoane fizice și/sau juridice, din contul patrimoniul persoanei responsabile de cauzarea prejudiciului, prin recuperarea integrală a pagubelor, inclusiv a venitului ratat”.

Întâlnită în diverse ramuri ale dreptului, răspunderea patrimonială, ca formă distinctă a răspunderii, poate fi concepută, în opinia noastră, în mai multe modalități conform următoarelor criterii:

1) *după natura juridică a normelor de reglementare*: a) răspunderea patrimonială în dreptul public; b) răspunderea patrimonială în dreptul privat;

2) *după specificul ramurii de drept în care acționează*: a) răspunderea patrimonială în dreptul civil; b) răspunderea patrimonială în dreptul muncii; c) răspunderea patrimonială în dreptul administrativ; d) răspunderea patrimonială în dreptul fiscal/bugetar; e) răspunderea patrimonială în dreptul ecologic; f) răspunderea patrimonială în dreptul penal;

3) *după statutul juridic al subiectului de drept*: a) răspunderea patrimonială a salariaților; b) răspunderea patrimonială a angajatorilor; c) răspunderea patrimonială a funcționarilor publici; d) răspunderea patrimonială a judecătorului; e) răspunderea patrimonială a persoanelor care practică profesii libere; f) răspunderea patrimonială a medicului; j) răspunderea patrimonială a militarilor;

4) *după natura pagubelor cauzate*: a) răspunderea patrimonială pentru daune patrimoniale; b) răspunderea patrimonială pentru daune morale;

5) *după subiectul răspunderii*: a) răspunderea patrimonială individuală; b) răspunderea patrimonială colectivă;

6) *după gradul de vinovăție*: a) răspunderea patrimonială obiectivă; b) răspunderea patrimonială subiectivă;

7) *în funcție de momentul reparării daunei (prejudiciului)*: a) răspunderea patrimonială, având ca finalitatea repararea unui prejudiciu cert; b) răspunderea patrimonială preventivă (obligarea persoanei răspunzătoare să execute anumite lucrări pe propria cheltuială ori să plătească sume de bani pentru a se evita un prejudiciu posibil, dându-se satisfacție principiilor prevenției și precauției).

Pentru a reliefa și accentua trăsăturile răspunderii patrimoniale, s-a realizat o analiză a condițiilor și temeiului răspunderii patrimoniale, condițiile de îndeplinirea cărora depinde stabilirea răspunderii juridice patrimoniale: a) condiții obiective, b) condiții subiective. În categoria condițiilor obiective intră fapta ilicită și legătura cauzală dintre fapta ilicită și rezultatul ilicit produs, iar condițiile subiective sunt de natură psihologică și constau în atitudinea psihică a persoanei față de fapta ilicită și consecințele acesteia.

Analizând condițiile obiective, conchidem că *fapta ilicită, condiție a răspunderii patrimoniale, constă în încălcarea, prin acțiune sau inacțiune, a regulilor de conduită pe care legea le impune, aducându-se atingere astfel drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane. Încălcarea acestei îndatoriri echivalează cu săvârșirea unei fapte ilicite.*

La aceste condiții pozitive ale răspunderii patrimoniale trebuie adăugată și o condiție negativă, inexistența unor împrejurări care exclud răspunderea juridică. La acest compartiment, în opinia noastră, legiuitorul nu a fost îndeajuns concret prin expunerea noțiunii *extrema necesitate*, din acest motiv propunem o nouă variantă la art. 1402 alin. (1) din CC al RM, care poate fi formulat în următoarea variantă: *„prejudiciul cauzat de o persoană în caz de extremă necesitate urmează a fi reparat de ea, potrivit regulilor aplicabile îmbogățirii fără justă cauză.” sau „Persoana, care acționând în stare de extremă necesitate, a distrus sau a deteriorat bunurile altuia pentru a apăra bunurile proprii de un prejudiciu sau pericol iminent este obligată să repare prejudiciul cauzat, potrivit regulilor aplicabile îmbogățirii fără justă cauză”.*

Prejudiciul – condiție *sine qua non* a răspunderii patrimoniale – constituie expresia efectului patrimonial negativ cauzat de către o persoană, ca urmare a conduitei sale ilicite, diminuarea patrimoniului, fie sub aspectul micșorării activului sau sporirii pasivului. Acest rezultat are o importanță deosebită, constituind elementul doveditor al producerii faptului ilicit, întrucât el este cunoscut primul, iar apoi, pornindu-se de la el, se ajunge la stabilirea faptei. De aceea, în unele forme ale ilicitului, lipsa rezultatului material poate fi echivalat cu inexistența faptei sau cu existența tentativei, chiar dacă a fost săvârșită o anumită acțiune.

Astfel, *prejudiciul patrimonial* poate fi definit, în opinia noastră, *ca fiind consecința negativă cu caracter patrimonial a faptei ilicite, apărute în urma lezării drepturilor subiective patrimoniale ale persoane. Este consecința săvârșirii faptei ilicite ce constă într-o pierdere patrimonială, adică prejudiciul patrimonial are un conținut economic, putând fi evaluat pecuniar.*

Există și anumite condiții care trebuie să fie respectate vis-a-vis de prejudiciul patrimonial, atunci când se angajează răspunderea patrimonială. Pentru a putea da naștere obligației de reparațiune, prejudiciul trebuie să aibă anumite însușiri: *să fie cert, să nu fi fost reparat încă, să fie direct, să fie personal, să fie material/patrimonial.*

Concluzionând asupra unei noi forme de prejudiciu, definim prin propria expresie că *pierderea șansei este dispariția posibilității unui eveniment favorabil sau pierderea de către o persoană a posibilității de a realiza un câștig ori, după caz, de a evita o pagubă, ceea ce poate avea ca rezultat cauzarea unui prejudiciu pentru acea persoană.*

3. MODALITĂȚILE DE MANIFESTARE ALE RĂSPUNDERII PATRIMONIALE ÎN DIFERITE DOMENII ALE DREPTULUI

3.1. Regimul juridic al răspunderii patrimoniale în cadrul raporturilor juridice de muncă

În dreptul muncii, expresia de formă a răspunderii juridice este analizată fie ca răspundere materială (Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina), fie ca răspundere patrimonială (România, Italia, Franța ș.a).

În momentul când dreptul muncii s-a desprins de dreptul civil și s-a format ca ramură de sine stătătoare, după părerea autorului P. R. Stavischii, răspunderea patrimonială din dreptul civil s-a transformat în răspundere materială în dreptul muncii, în așa fel căpătând un caracter specific răspunderii în dreptul muncii[282, p.247].

Referindu-ne la tema vizată în cercetarea de față, am putea menționa că una din problemele dreptului civil și dreptului muncii contemporan este raportul dintre instituțiile răspunderii materiale și patrimoniale, în special aplicarea dispozițiilor privind răspunderea în relațiile juridice, a posibilității probabile de utilizare în comun a dreptului civil și dreptului muncii.

Un aspect care necesită elucidare constă în determinarea naturii juridice a răspunderii materiale în dreptul muncii.

Examinând opiniile exprimate în literatura de specialitate[239, p.770-771] sub aspectul de drept comparat, putem distinge două categorii de atitudini: una în care răspunderea reparatorie dintre părțile contractului individual de muncă este cea din dreptul comun (civil). De exemplu, Germania, SUA, Franța consacră răspunderea reparatorie de drept comun; o a doua atitudine, din orânduirea socialistă, care păstrează în prezent răspunderea reparatorie reciprocă dintre părțile contractului individual de muncă ca o formă distinctă a răspunderii juridice în dreptul muncii, deosebită de răspunderea de drept comun.

În țările europene, la aplicarea răspunderii patrimoniale în dreptul muncii, tradițional se utilizează abordarea civilă prin următoarele modalități: se face distincția dintre consecințele juridice care decurg din fapta juridică disciplinară, pe de o parte, și principiile contractului individual de muncă, pe de altă parte. De exemplu, dacă salariatul a absentat o zi de la serviciu, indiferent de motiv, atunci reținerea din salariu pentru această zi nu va fi considerată, în consecință, ca răspundere juridică, ci va fi rezultatul aplicării principiilor reciprocității inerente de angajare la lucru printr-un contract de năimire (de prestare de servicii)[309, p.864] . Astfel,

răspunderea reparatorie a părților poate fi antrenată, de regulă, atât pentru daune materiale, cât și pentru daune morale, iar cuantumul prejudiciului care poate fi reparat cuprinde, în cele mai multe cazuri, atât prejudiciul efectiv, cât și beneficiul nerealizat[350, p.67-69].

Fostele state socialiste, inclusiv legislația Republicii Moldova, au tendința de a păstra vechile orientări chiar dacă reglementările specifice s-au înnoit sau modificat. Astfel, se păstrează în dreptul muncii o formă de răspundere specifică, ce poartă diferite denumiri: răspundere financiară (materială) – Bulgaria; răspundere materială – Federația Rusă, Moldova, etc. Răspunderea reparatorie este limitată fie la prejudiciul efectiv suferit, fie la o anumită sumă – salariul pe o lună, pe trei luni etc. (Moldova, Federația Rusă, Polonia), dar poate fi limitată și la repararea doar a prejudiciului material nu și a celui moral[77, p.313].

Putem afirma că în privința răspunderii reparatorii a salariatului față de angajator există o mare diversitate de reglementare, soluțiile adoptate fiind din cele mai variate. În aceste condiții nu se poate vorbi la ora actuală de formarea unei tendințe generale de acțiune în materie, nici măcar în privința statelor ce fac parte din Uniunea Europeană.

Potrivit art. 634 din CC german, în cazul în care munca prestată este defectuoasă, clientul (angajatorul) poate: să ceară refacerea lucrării fără costuri suplimentare; să înlăture singur defectul, după expirarea unui termen rezonabil, pe cheltuiala executantului (salariatului), pe care o poate solicita chiar în avans; să ceară desființarea contractului sau reducerea corespunzătoare a remunerației; să solicite despăgubiri sau întoarcerea remunerației plătite în plus[362].

Răspunderea civilă (patrimonială) a salariatului în Belgia derogă de la regimul aplicabil răspunderii de drept comun[356, p.346-347]. Art. 18 din Legea din 3 iulie 1978 instituie o veritabilă imunitate de răspundere în fața angajatorului și terților, pentru faptele prejudiciabile comise în cadrul executării contractului de muncă, în sensul că salariatul va răspunde numai pentru faptele comise sub imperiul dolului sau culpei grave, sau cel mult culpa care prezintă un caracter uzual[77, p.319].

Generalizând cele menționate, constatăm că, în statele din Uniunea Europeană, mai ales în cele cu economie de piață consolidată (Franța, Germania, Belgia, Luxemburg), nu este reglementată o formă de răspundere specifică dreptului muncii, aplicându-se în acest sens prevederile dreptului comun/civil, nuanțate de prevederi speciale legate, în primul rând, de specificul raporturilor de muncă sau situația de subordonare a salariatului. Răspunderea reparatorie a părților raportului de muncă apare, în aceste state, fie ca o formă a răspunderii civile (Germania, Franța), fie ca o varietate a acesteia (Belgia, Luxemburg), în funcție de natura regulilor sau situațiilor reglementate în legislațiile speciale. Totodată, în majoritatea sistemelor analizate, se poate atrage răspunderea salariaților și pentru daune morale.

Varietatea de reglementare în domeniu se datorează, în primul rând, faptului că nu există o reglementare comună în materie nici în cadrul normelor Organizației Internaționale a Muncii.

Așadar, adoptarea unei convenții în cadrul O.I.M. cu privire la răspunderea reparatorie a părților contractului individual dar și, de ce nu, colectiv de muncă, este posibilă și chiar dezirabilă, pentru a se realiza o armonizare a legislațiilor statelor membre O.I.M. în materie. În cazul adoptării unui asemenea instrument, este de așteptat ca prevederile sale să se aplice parțial și contractelor de muncă, în special în ceea ce privește răspunderea patrimonială a părților.

În sistemul de drept român, soluția aleasă de legiuitor a fost una mixtă, în sensul că a supus expres răspunderea părților raportului de muncă prevederilor de drept comun în materie contractuală, determinând în Codul muncii, câteva reguli de excepție, specifice raportului de muncă și destinate protejării intereselor salariaților. Astfel, răspunderea patrimonială reglementată de Codul muncii român este o varietate a răspunderii civile contractuale, având anumite particularități generate de specificul raporturilor juridice de muncă[241, p.481], deoarece se bazează pe „normele și principiile răspunderii civile contractuale”, având anumite particularități determinate specifice raporturilor juridice de muncă[262, p.876].

Codul muncii român[65], prin conținutul art. 254, reglementează răspunderea patrimonială, înlăturând astfel răspunderea materială consacrată anterior de vechiul Cod[66], prin dispozițiile art. 102-103, chiar dacă răspunderea materială continuă să fie reglementată și astăzi prin dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. 121/1998 privind răspunderea materială a militarilor[182].

Autorul A. Țiclea definește că răspunderea patrimonială în dreptul muncii este „o formă a răspunderii juridice pentru daune, specifică dreptului muncii, ce constă în obligația angajatului sau, după caz, a angajatorului de a acoperi pagubele produse celeilalte părți în executarea contractului individual de muncă[264, p.28]. Răspunderea dată este reparatorie asemănător răspunderii civile, contractuale sau delictuale și răspunderii materiale. Răspunderea este patrimonială întrucât salariatul vinovat de producerea unei pagube angajatorului este obligat să acopere respectivul prejudiciu, reintegrând patrimoniul afectat cu bunurile aparținând patrimoniului său, în primul rând salariul, susține autorul[261, p.821].

În opinia autorului I. T. Ștefănescu[239, p.771], suntem în prezența unei răspunderi patrimoniale „reciproce”, răspundere care izvorăște din contractul individual de muncă, are un caracter reparatoriu și se întemeiază pe principiile răspunderii civile contractuale.

În viziunea noastră, această „reciprocitate” a răspunderii patrimoniale în dreptul muncii nu este una totală și completă pentru ambele părți, deoarece, așa cum vom observa în continuare în prezenta lucrare, regula este că răspunderea angajatorului este una mai severă atât în ceea ce

privește conținutul ei (angajatorul răspunde și pentru daune morale), modul acesteia de stabilire (sarcina probei aparține întotdeauna angajatorului), cât și modalitatea de recuperare efectivă a prejudiciului (în principiu, salariatul răspunde numai în limita salariului). Recunoscând egalitatea juridică a părților contractului de muncă, legislația ia în considerare faptul că: angajatorul întotdeauna economic este mai puternic decât salariatul, organizează procesul de lucru și în legătură cu aceasta este responsabil în privința unor riscuri care se pot produce în timpul procesului de muncă, ca proprietar poartă povara riscului pieirii proprietății[318, p.127-130].

Într-o prezentă afirmație a L. Georgescu, autoarea concluzionează că răspunderea patrimonială este una reparatorie, ca și cea civilă (contractuală sau delictuală) ori cea materială. Ea este patrimonială deoarece salariatul care a produs o pagubă angajatorului va fi obligat, cu bunurile aparținând patrimoniului său – în primul rând cu salariul – să acopere prejudiciul, reîntregind patrimoniul afectat[99, p.11].

Iu. P. Orlovshii[314, p.574], menționează că răspunderea materială în dreptul muncii poate fi definită ca obligația unei părți a contractului individual de muncă (angajator sau angajat) de a repara prejudiciul patrimonial provocat celeilalte părți în legătură cu neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu.

Într-o altă opinie L.A. Sîrovatskaia definește răspunderea materială ca o obligație a salariatului în fața angajatorului de a repara prejudiciul patrimonial săvârșit în corespundere cu legea[328, p.239].

Existența unor deosebiri în condițiile apariției răspunderii materiale/patrimoniale a angajatului și angajatorului, și unele similitudini ale acestei răspunderi cu răspunderea patrimonială în dreptul civil, a dat unor cercetători un motiv de a studia răspunderea patrimonială în dreptul muncii a angajatului și a angajatorului ca două forme (modalități) distincte ale răspunderii juridice. Această poziție este susținută de autorii ruși C. N. Gusov și Iu. N. Poletaev[296, p.133]. Răspunderea angajatorului în conformitate cu normele dreptului muncii este un fel de răspundere juridică independentă în domeniul dreptului muncii. În susținerea poziției sale, autorii atrag atenția asupra faptului că obligația angajatorului de a compensa prejudiciul cauzat unui angajat nu trebuie să depindă de alte forme de răspundere juridică în conformitate cu legislația prevăzută (*disciplinară, civilă, administrativă sau penală*). Cu toate acestea, autorii C. N. Gusov și Iu. N. Poletaev subliniază că elementele comune și condițiile survenirii răspunderii angajatorului și angajatului nu exclud diferențierea lor și independența relativă, în ciuda faptului că aceștia sunt legați prin contractul de muncă.

Problema constă în faptul că părțile unui astfel de contract nu sunt egale în oportunitățile sale economice sau de altă natură. În afară de aceasta, angajatorul are o putere superioară asupra

salariatului. Acești factori, în opinia autorilor citați, sunt responsabili pentru diferențierea răspunderii patrimoniale în dreptul muncii a părților contractului de muncă[296, p.134].

Suntem de părerea că argumentele aduse în favoarea recunoașterii răspunderii materiale/patrimoniale a angajatului și a angajatorului drept forme juridice de răspundere de sine stătătoare, par a fi insuficient de motivate, și anume din cauza că răspunderea patrimonială atât a salariatului, cât și a angajatorului iau naștere dintr-o relație unică de muncă, și se desfășoară în cadrul aceleiași relații.

Răspunderea patrimonială/materială nu are o definiție legală în legislația Republicii Moldova, dar există definiții în doctrină, conform cărora răspunderea patrimonială în dreptul muncii reprezintă o formă a răspunderii juridice prin care persoanelor încadrate în muncă se impune obligația de a repara, în condițiile legii, prejudiciul provocat unității în procesul executării contractului de muncă printr-o faptă ilicită, în legătură cu munca lor și săvârșită cu vinovăție[18, p.370].

CM al RM(2003) prevede o reglementare distinctă a relațiilor de răspundere patrimonială/materială care se referă nu doar la salariați, ci și la angajatori. Astfel, în Titlul XI trei capitole sunt dedicate în totalitate relațiilor sus-menționate.

În doctrina autohtonă, autorii E. Boișteanu și N. Romandaș definesc răspunderea materială „ca o formă a răspunderii juridice, care impune obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă (angajatorul sau salariatul) de a repara, în condițiile legii, prejudiciul cauzat celeilalte părți în legătură cu exercitarea obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă”[36, p.660].

În opinia autorilor E. Boișteanu și N. Romandaș răspunderea materială a părților contractului individual de muncă, consfințită în art. 327-347 din CM al RM, reprezintă o formă distinctă (*de sine stătătoare*) a răspunderii juridice, de drept al muncii și nicidecum nu poate fi recunoscută ca o varietate a răspunderii civile contractuale[36, p.659-660]. În argumentarea punctului său de vedere autorii invocă următoarele considerente: a) potrivit art. 333 alin (2) CM al RM, salariatul răspunde, de regulă, numai pentru prejudiciul efectiv, dar nu și pentru venitul ratat de angajator, ca urmare a faptei săvârșite de salariat; b) pentru prejudiciul cauzat angajatorului, salariatul poartă, de regulă, răspundere materială parțială, fiind ținut să repare prejudiciul cauzat angajatorului doar în limitele salariului mediu lunar (art. 336 CM al RM); c) mărimea prejudiciului material cauzat angajatorului se determină conform pierderilor reale, în baza datelor de evidență contabilă, iar în cazul sustragerii, pierderii, distrugerii sau deteriorării bunurilor angajatorului atribuite la mijloace fixe, mărimea prejudiciului material se calculează pornindu-se de la costul de inventar al valorilor materiale, minus uzura, conform normelor

stabilite (art. 341 alin (1)-(2) CM al RM); d) răspunderea materială a salariatului vinovat și recuperarea prejudiciului se pot realiza prin emiterea de către angajator a unui ordin cu privire la efectuarea reținerilor limitate din salariu (art. 344 alin. (1) și art. 347 CM al RM)[36, p.660].

O altă părere despre natura juridică a răspunderii materiale dintre angajator și salariat o regăsim în pct. 1 din HPCSJ al RM nr. 11/2005 „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți”[108], conform căreia *răspunderea materială pentru prejudiciul cauzat uneia dintre părți în timpul executării contractului individual de muncă, potrivit legislației muncii, are natura juridică a unei varietăți a răspunderii civile contractuale cu particularitățile determinate de specificul raporturilor juridice de muncă*[223, p.299].

În art. 327 (alin. (2) din CM al RM se prevede că partea contractului individual de muncă (angajatorul sau salariatul) care a cauzat, în legătură cu exercitarea obligațiilor sale de muncă, un prejudiciu material și/sau moral celeilalte părți, repară acest prejudiciu. Deci, pentru prima dată în Republica Moldova se stabilește răspunderea materială/patrimonială nu numai pentru prejudiciul material cauzat, ci și pentru cel moral. Instituția compensării daunei morale este suficient reglementată în legislația civilă. Însă chestiunea privind aplicarea acesteia și asupra cazurilor de încălcare a drepturilor de muncă a rămas deschisă până la aprobarea noului Cod al muncii. Instanțele de judecată deseori refuzau satisfacerea acțiunilor de reparare a prejudiciilor morale în cazul încălcării dreptului la muncă.

La acest capitol se cere de accentuat că, în literatura de specialitate, este formulat punctul de vedere potrivit căruia „în raporturile de muncă dreptul la repararea prejudiciului moral îl are doar salariatul, dar nu și angajatorul (ceea ce, într-o anumită măsură, constituie o abatere de la principiul general al egalității părților, conform art.17 lit. b) din CM al RM)”[46, p.68-73].

Astfel, în doctrină s-a apreciat că nu este normal ca angajatorul să răspundă și pentru eventualele daune morale produse salariatului său, iar salariatul să răspundă exclusiv pentru daunele materiale produse angajatorului[242, p.6-7].

Analizând prevederile art. 327 din CM al RM, putem deduce că legea se referă la ambele părți ale contractului de muncă și nicidecum exclusiv la una din părți, dar în problema dată se contrazic două articole din CM al RM, și anume art. 333 din CM al RM, căruia i s-a dat următorul conținut: „salariatul este obligat să repare prejudiciul material cauzat angajatorului, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel”.

Apreciem că reglementarea dată este prin ea însăși discriminatorie, întrucât se evită problema privind limitele răspunderii patrimoniale ale salariaților, care răspund numai pentru

prejudiciile materiale cauzate direct prin fapta lor. Se realizează astfel o rupere de echilibru între părțile contractante, întemeiată pe principiul caracterului de protecție a salariaților a normelor de dreptul muncii.

De aceea, propunem *de lege ferenda* modificarea corespunzătoare a art. 333 din CM al RM, și anume „*salariatul este obligat să repare prejudiciul material și/sau moral cauzat angajatorului, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel*”.

Considerăm necesar de a evidenția faptul că legislația civilă nu stabilește acordul între partea prejudiciată și partea care a cauzat prejudiciul moral ca temei pentru determinarea mărimii compensației pentru dauna morală cauzată, aceasta fiind de competența exclusivă a instanței de judecată.

În acest sens, la art. 329 alin. (2) din CM al RM este stipulat că prejudiciul moral se repară în formă bănească sau într-o altă formă materială determinată de părți. Astfel, normele CM al RM au un caracter mai progresiv față de normele civile.

În continuare vom analiza unele modalități ale răspunderii patrimoniale în dreptul muncii.

- *Răspunderea patrimonială a angajatorului față de salariat*. Pentru ipoteza în care angajatorul nu își execută obligațiile contractuale, răspunderea sa patrimonială poate fi antrenată în condițiile CM al RM, ce are în vedere, printre altele, ipoteza unui prejudiciu material sau moral suferit de salariat în legătură cu serviciul.

Autorul R. Glodeanu menționează că noțiunea de *prejudiciu* suferit în legătură cu serviciul este una cu un conținut larg, incluzând și acele obligații ale angajatorului în cadrul raporturilor juridice fiscale cu statul, care sunt derivate din raportul de muncă al salariatului prejudiciat[272, p.19].

Analizând prescripțiile art. 329-332 din CM al RM, am concluzionat că răspunderea patrimonială în dreptul muncii pentru prejudiciul material și cel moral cauzat salariatului prezintă următoarele caracteristici: 1) este reparatorie; 2) este contractuală, având izvorul în contractul individual de muncă; 3) prejudiciul cauzat are legătură fie cu neîndeplinirea de către angajator a obligațiilor asumate prin contractul individual de muncă, fie cu privarea ilegală a salariaților de posibilitatea de a munci; 4) este acea formă a răspunderii patrimoniale în dreptul muncii, ce presupune, în toate cazurile, repararea integrală (fiind interzisă repararea parțială sau limitată) a prejudiciului material și a celui moral cauzat salariatului[36, p.662].

Totodată e de precizat că, potrivit pct. 4 din Hotărârea Plenului CSJ nr. 11/2005 „Cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligațiile uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat

celeilalte părți”, pentru tragerea la răspundere a angajatorului este necesară constatarea existenței cumulative a patru elemente:

- 1) să existe fapta ilicită a angajatorului;
- 2) salariatul să fi suferit un prejudiciu material și (sau) moral în legătură cu prestarea muncii[240, p.776];
- 3) să existe o legătură de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciul cauzat;
- 4) să existe culpa angajatorului.

Aceasta este în mod relativ prezumată, angajatorul având posibilitatea să demonstreze existența unei împrejurări cu caracter de forță majoră, care nu i se impută, conform normelor legale (pct.4 alin.(2) din Hotărârea Plenului CSJ nr.11/2005). Răspunderea patrimonială a angajatorului în mod necesar implică vinovăția organelor de conducere ale acestuia sau a presupușilor săi, prin încălcarea obligațiilor ce le revin din lege, din contractele colective sau individuale de muncă. În domeniul privat nu se pune problema stabilirii unei anumite forme de vinovăție, simpla culpă fiind suficientă pentru stabilirea răspunderii.

Prin urmare, am putea spune că în dreptul muncii conceptul de vinovăție ca și condiție a răspunderii patrimoniale nu a fost studiat, fapt ce nu poate să nu afecteze calitatea legislației muncii. Legislația, atunci când utilizează termenii de vinovăție sau culpă, se raportează la noțiunile stabilite în legislația civilă, penală sau contravențională. Soluționarea acestei probleme va contribui totodată, în mare măsură, la soluționarea problemei ce ține de instituția răspunderii patrimoniale în dreptul muncii.

Potrivit abordărilor specialiștilor în materia ce ne interesează, precum și din analiza normelor Codului muncii, cazurile în care angajatorul este obligat la repararea prejudiciului cauzat salariatului le putem delimita în modul următor[191, p.360]:

a) *Refuz neîntemeiat de angajare.* Potrivit art. 47, alin (1) din CM al RM, refuzul neîntemeiat de angajare este interzis. În toate cazurile de refuz neîntemeiat de angajare în muncă, persoanei neangajate și căreia i s-a cauzat un prejudiciu, i se compensează paguba cauzată egală cu mărimea salariului la funcția care i s-a refuzat angajarea. Însă, ținem să remarcăm faptul că pct. 9 din Hotărârea Plenului CSJ nr. 11/2005 stipulează clar că, în cazul refuzului neîntemeiat de angajare a persoanei, care continuă să activeze la locul precedent de muncă (de exemplu, a fost anunțat un concurs), repararea prejudiciului va avea loc doar în situația existenței diferenței de salarii de la locul precedent de muncă și de la locul unde i-a fost refuzată neîntemeiat angajarea.

b) *Neîndeplinirea de către angajator a obligațiilor de muncă.*

c) *Privarea ilegală de posibilitatea de a munci.* Conform reglementării legiuitorului moldovean, conținute în art. 330 alin.1 din CM al RM, privarea ilegală de a munci are loc în următoarele cazuri:

- *eliberarea ilegală din serviciu sau transfer ilegal la o altă muncă*, aceste persoane au dreptul la plata unor despăgubiri din contul angajatorului, în strictă conformitate cu art. 90 alin (2) CM al RM. De asemenea, art. 90 alin. (4) CM al RM prevede că în locul restabilirii la locul de muncă, părțile pot încheia o tranzacție de împăcare, iar în caz de litigiu – instanța de judecată poate încasa de la angajator, cu acordul salariatului, în beneficiul acestuia, o compensație suplimentară în mărime de cel puțin 3 salarii medii lunare ale salariatului;

- *staționarea unității din vina angajatorului, cu excepția perioadei șomajului tehnic (art. 80 din CM al RM);*

- *reținerea plății salariului.* Compensarea pierderilor cauzate de neachitarea la timp a salariului se efectuează prin indexarea obligatorie și în mărime deplină a sumei salariului calculat, dacă reținerea acestuia a constituit cel puțin o lună calendaristică de la data stabilită pentru achitarea salariului lunar. O astfel de compensare se efectuează separat pentru fiecare lună;

- *reținerea tuturor plăților sau a unora dintre ele în caz de eliberare din serviciu.* Concomitent cu eventuala indexare neachitată de către angajator persoanei eliberate, în caz de reținere, din vina angajatorului, a salariului (art. 142 din CM al RM), a indemnizației de concediu (art. 117 din CM al RM), a plăților în caz de eliberare din serviciu (art. 143 din CM al RM) sau a altor plăți (art. 123, 124, 127, 139, 186, 227, 228 etc.din CM al RM) cuvenite salariatului, acestuia i se plătesc suplimentar, pentru fiecare zi de întârziere, 0,1 la sută din suma neplătită în termen (art. 330 alin (2) din CM al RM). Este necesar de a remarca faptul că în redacția inițială a art. 330 alin. (2) din CM al RM (până la data intrării în vigoare a Legii „Pentru modificarea și completarea Codului muncii al RM” nr.8/2006) era stabilită o penalitate mărită pentru încălcările prevăzute de art. 330 alin (2) din CM al RM în mărime de 5 la sută din sumele reținute nelegitim, considerăm că prevederile vechi erau mai binevenite.

Este de remarcat faptul că în literatura de specialitate nu există o unică opinie cu privire la natura juridică a acestor procente din sumele reținute nelegitim. Unii autori cataloghează aceste procente pentru întârziere ca o amendă[308, p.843]. S-ar părea că aceste procente care se plătesc pentru întârzieri să fie ca foloasele nerealizate sau veniturile ratate (*lucrum cessans*) reglementate de legislația civilă. Acest aspect rămâne o întrebare deschisă în literatura juridică.

- *răspândirea prin orice mijloace (de informare în masă, referințe scrise etc.) a informațiilor calomnioase despre salariat* atât în timpul activității, cât și după eliberarea lui poate genera repararea prejudiciului patrimonial sau moral de către angajator, a cărui mărime este determinată de instanța de judecată, reieșind din circumstanțele cauzei, din cheltuielile suportate și suferințele aduse salariatului[36, p.664].

- *neîndeplinirea în termen a hotărârii organului competent de jurisdicție a muncii care a soluționat un litigiu (conflict) având ca obiect privarea de posibilitatea de a munci.* În acest sens, menționăm că, potrivit art. 256 alin (1) lit.b) și d) din CM al RM, urmează a fi executată imediat hotărârea judecătorească prin care pârâtul este obligat să despăgubească partea vătămată.

d) *Vătămarea sănătății salariatului în executarea obligațiilor de muncă*, survenirea unei boli profesionale sau a decesului salariatului. În conformitate cu art. 9 alin.(1) din Legea RM nr.186/2008, angajatorul poartă răspundere pentru organizarea și asigurarea securității și sănătății în muncă a lucrătorilor sub toate aspectele ce țin de activitatea desfășurată. Totodată, în doctrina autohtonă, s-a arătat că în această materie trebuie reținute și alte prescripții legale[36, p.145]: a)angajatorul nu este exonerat de responsabilitățile sale în domeniul enunțat în cazul în care apelează la serviciile externe de protecție și prevenire (art. 9 alin. (2)); b)consacrarea și existența obligațiilor lucrătorilor în același domeniu, securității și sănătății în muncă nu aduc atingere principiului responsabilității angajatorului (art. 9 alin. (3)).

Încălcarea normelor de securitate și sănătate în muncă poate antrena variate forme de răspundere juridică: în raport cu normele încălcate, tipul de faptă săvârșită, persoana prejudiciată și natura pagubei săvârșite. Așadar, în domeniul securității și sănătății în muncă, pe lângă răspunderea patrimonială, mai poate surveni și răspunderea penală, disciplinară, contravențională[175, p.310-315].

Răspunderea juridică a angajatorului pentru dauna cauzată sănătății salariaților capătă forma unei răspunderi civile delictuale[226, p.343-346].

Ne raliem la opinia autorului autohton, și anume N. Sadovei[217, p.37-42], care susține că, deși Legea RM nr.186/2008 cuprinde doar prevederi ce pun în aplicare mecanismul răspunderii materiale a angajatorului pentru prejudiciile cauzate victimelor accidentelor de muncă sau bolilor profesionale, totuși poate surveni și răspunderea materială a lucrătorului în cazul în care, prin încălcarea cu vinovăție a unor norme de securitate și sănătate în muncă, respectivul a cauzat concomitent și un prejudiciu material angajatorului (cu condiția întrunirii în astfel de situații și celorlalte elemente constitutive ale răspunderii materiale a salariatului, statuate în art. 327-328 și art. 333-347 din CM al RM).

Concluzionând, putem afirma cu certitudine că în toate cazurile de încălcare de către angajator a obligațiilor stabilite în art. 10 alin. (2) din CM al RM, precum și în alte cazuri stipulate prin lege, dacă a survenit cauzarea unui prejudiciu salariatului, angajatorul va recupera prejudiciul cauzat.

Răspunderea materială a salariatului pentru prejudiciul cauzat angajatorului, reprezintă răspunderea patrimonială/materială, în baza căreia salariatul este obligat a repara, de regulă, în limitele salariului mediu lunar, prejudiciul efectiv cauzat angajatorului său în timpul exercitării obligațiilor de muncă, printr-o faptă ilicită săvârșită cu vinovăție, fără caracter penal și în legătură cu munca sa[274, p.236].

Răspunderea patrimonială a salariaților se angajează, dacă sunt întrunite cumulativ o serie de condiții, decurgând din analiza dispozițiilor Codului muncii: calitatea de salariat al angajatorului păgubit a celui care a cauzat paguba; existența unei fapte ilicite și personale a salariatului, săvârșită în strânsă legătură cu munca sa (dacă fapta este săvârșită în timpul programului de muncă, dar nu este în legătură cu munca, salariatul va răspunde conform normelor de drept civil (răspunderea delictuală[104, p.33-40]); existența unui prejudiciu cauzat patrimoniului angajatorului, care constă în diminuarea activului sau creșterea pasivului patrimonial; existența unui raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu; vinovăția sau culpa salariatului. Din perspectiva dispozițiilor CM al RM, în caz de litigiu, angajarea răspunderii patrimoniale a salariatului intervine dacă angajatorul face dovada întrunirii cumulative a acestor condiții, lipsa uneia dintre aceste condiții înlăturând răspunderea patrimonială a salariaților.

Există situații în care persoanele care, deși nu au calitatea de salariat, poartă răspundere patrimonială/materială conform CM al RM. De exemplu, în cazul în care prejudiciul cauzat angajatorului a fost descoperit după încetarea contractului individual de muncă, încheiat cu fostul salariat vinovat de producerea acestuia. Mai mult ca atât, în conformitate cu prevederile art. 327 alin. (3) din CM al RM, încetarea raporturilor de muncă după cauzarea prejudiciului material și (sau) a celui moral nu presupune eliberarea părții contractului individual de muncă de repararea prejudiciului prevăzută de CM al RM și de alte acte normative.

În conformitate cu pct.14 din Hotărârea Plenului CSJ nr. 11/2005, pentru angajarea răspunderii patrimoniale/materiale a salariatului, prejudiciul trebuie să fie: *efectiv*, adică să existe o diminuare a patrimoniului, dar să nu fie evaluat și prin venitul ratat (și aici opinăm că în cazul când se răspunde numai pentru venitul efectiv, putem trage concluzia că răspunderea materială/patrimonială este mult mai limitată); *real*, ceea ce înseamnă că valorile trebuie să fie obiectiv pierdute, dar nu numai nominal[36, p.666]; *cert*, adică trebuie să fie evaluat într-o sumă

de bani determinată, nefiind posibilă emiterea ordinului de imputare în baza unor elemente de determinare pe viitor. Așadar, prejudiciul eventual nu poate face obiectul obligației de reparare patrimonială de către salariat[100, p.11]; *actual*, nefiind posibilă imputarea unor plăți care va surveni în mod anticipativ; *direct*, să fie cauzat nemijlocit angajatorului (unității).

În mod normal, angajatul răspunzător urmează să acopere prejudiciul cauzat de bunăvoie, fără să fie silit de angajatorul păgubit sau de organul de executare[264, p.441].

Angajamentul scris privind repararea benevolă a prejudiciului reprezintă un act unilateral al salariatului, în baza căruia acesta se obligă să achite suma pe care o datorează angajatorului[36, p.670]. Considerăm că acest angajament poate fi privit și ca o recunoaștere extrajudiciară a prejudiciului cauzat angajatorului și are valoare executorie din momentul în care a fost semnat.

Considerăm oportun să menționăm faptul că, potrivit pct.90 din Regulamentul privind inventarierea, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 60 din 29.05.2012, este prevăzută o procedură specială de recunoaștere benevolă a prejudiciului material și este consacrată pentru salariații care sunt responsabili de siguranța și păstrarea bunurilor. Astfel, în corespundere cu aceste dispoziții, recuperarea benevolă a prejudiciului material se efectuează în baza acordului dintre entitate și persoana vinovată. Entitatea va emite *Acordul de recuperare*, iar persoana vinovată va prezenta *Angajamentul de plată*.

În cazul în care nu o va face, intervine executarea silită. Calea obișnuită de executare o reprezintă reținerile din drepturile salariale. În anumite situații va interveni și urmărirea silită asupra bunurilor[142, p.152]. În acest context, observăm că răspunderea deplină a salariatului poate fi antrenată doar în cazurile expres prevăzute de art. 338 din CM la RM. Această enumerare a temeiurilor pentru angajarea răspunderii patrimoniale depline a salariatului poartă un caracter exhaustiv și, prin urmare, nu poate fi interpretată în mod extensiv.

Important este faptul că legislația muncii conține concretizări importante referitoare la determinarea mărimii prejudiciului. Potrivit art. 341 alin. (1) din CM al RM, mărimea prejudiciului material cauzat angajatorului se determină conform pierderilor reale, calculate în baza datelor de evidență contabilă. Din analiza prevederilor acestui articol, putem desprinde următoarele concluzii, și anume: în cazul în care prejudiciul vizează bunurile angajatorului atribuite la mijloacele fixe, mărimea acestuia se calculează pornindu-se de la costul de inventar al valorilor materiale, din care se scade valoarea uzurii, conform normelor de amortizare stabilite pentru obiectul respectiv.

La fel, în CM al RM este concretizată sau stabilită răspunderea patrimonială/materială a persoanelor cu funcții de răspundere din cadrul unității. Astfel, conducătorul unităților și

adjuncții lor, șefii serviciilor contabile, contabilii-șefi, șefii de subdiviziuni și adjuncții lor poartă răspundere patrimonială în mărimea prejudiciului cauzat din vina lor dacă acesta este rezultatul: a) consumului ilicit de valori materiale și mijloace bănești; b) irosirii (folosirii nejustificate) a investițiilor, creditelor, granturilor, împrumuturilor acordate unității; c) ținerii incorecte a evidenței contabile sau a păstrării incorecte a valorilor materiale și a mijloacelor bănești; d) altor circumstanțe, prevăzute de art. 338 alin.(2) din CM al RM[18, p.373].

În concluzie, putem menționa că răspunderea patrimonială/materială în dreptul muncii a Republicii Moldova, spre deosebire de răspunderea patrimonială ca formă a răspunderii juridice, prezintă o serie de particularități:

În primul rând, este patrimonială deoarece partea contractului de muncă care a produs paguba va fi obligată, cu bunurile aparținând patrimoniului său, să acopere acel prejudiciu, reîntegrând patrimoniul afectat.

În al doilea rând, are o natură juridică mixtă, normele ce o reglementează aparțin unele - dreptului muncii, altele - dreptului civil; din această cauză răspunderea patrimonială/materială a angajaților are note comune cu răspunderea civilă contractuală. Prin intermediul ei se asigură recuperarea pagubelor suferite de angajator din vina angajaților săi, cu prilejul exercitării de către aceștia a contractului de muncă. La stabilirea răspunderii materiale se are în vedere numai paguba efectiv suferită de angajator, dar nu și beneficiul nerealizat, ca urmare a faptei ilicite săvârșite de angajați; în consecință cu anumite excepții, răspunderea patrimonială/materială în dreptul muncii are efecte mai restrânse decât răspunderea civilă contractuală[18, p.375].

În al treilea rând, răspunderea patrimonială a angajaților în dreptul muncii are caracter personal, este o răspundere individuală, răspunderea solidară putând interveni doar prin excepție, spre deosebire de raporturile juridice civile în cadrul cărora acesta operează în temeiul unor prevederi legale, și deseori pe baza clauzelor stipulate de părți[99, p.243]. Astfel, se asigură o protecție a salariatului, evitându-se ca el să fie pus – ca urmare a solidarității – în situația de a fi urmărit pentru o sumă mai mare decât prejudiciul efectiv cauzat din vina sa.

În al patrulea rând, spre deosebire de răspunderea contractuală civilă clasică, răspunderea patrimonială în dreptul muncii are un caracter limitat sub aspectul executării silite, care se efectuează, de regulă, numai asupra unei cote din salariu.

În al cincilea rând, răspunderea patrimonială/materială în dreptul muncii este reglementată prin norme imperative, modificarea ei prin voința părților este inadmisibilă și impune o procedură specifică de recuperare a prejudiciului[221, p.297].

Venim cu concluzia că răspunderea patrimonială/materială din dreptul muncii este o răspundere patrimonială, pe când răspunderea patrimonială are o sferă de cuprindere mai largă, de aceea nu putem spune că răspunderea patrimonială este o răspundere materială.

3.2. Analiza răspunderii patrimoniale pentru actele administrative de autoritate nelegale (răspunderea administrativ-patrimonială)

Titlul acestei teze de doctorat relevă faptul că, dintre toate formele răspunderii juridice, obiectul studiului nostru îl constituie răspunderea patrimonială, deci îl vom aborda în continuare în cadrul răspunderii administrative - răspunderea pentru prejudiciile cauzate pentru actele de autoritate ale administrației publice nelegale.

Răspunderea administrativ-patrimonială și formele ei, ca instituție a dreptului administrativ, spre deosebire de răspunderea civilă, consacrată în anumite forme încă din antichitate, este relativ tânără, după cum menționează frumos autorul A. Trăilescu, ea a avut o evoluție timidă[250, p.13].

În procesul exercitării funcțiilor în cadrul organelor administrației publice, se pot aduce daune materiale sau morale persoanelor fizice sau juridice în raport cu care intervine activitatea organelor administrației publice. Aceste prejudicii se pot produce atât în cazul exercitării în condiții legale a funcției publice, cât și atunci când funcția publică a fost îndeplinită defectuos sau nu a fost îndeplinită[183, p.166]. Această formă de răspundere a administrației sau a funcționarilor săi pentru prejudiciile aduse particularilor sau statului, în procesul exercitării puterii publice, a căpătat denumirea în literatura de specialitate de *răspundere administrativ-patrimonială*[186, p.174].

Autorii M. Orov și Șt. Belecciu menționează imposibilitatea denumirii acestei răspunderi doar administrative sau patrimoniale, întrucât, în cazul denumirii ei administrativă, ar putea fi confundată cu cea contravențională, dar în cazul denumirii ei doar patrimonială, ar putea fi confundată cu răspunderea civilă sau răspunderea patrimonială din dreptul muncii[186, p.175].

S-a opinat[103, p.448] că la formele de răspundere administrative existente mai trebuie adăugat și răspunderea administrativă contractuală a persoanelor publice. În replică[275, p.253-254], s-a exprimat punctul de vedere conform căruia răspunderea administrativă contractuală este, de fapt, o răspundere patrimonială.

În literatura juridică românească, răspunderea administrativ-patrimonială a fost definită, *în sens larg*, ca acea instituție a dreptului administrativ care reglementează cazurile în care s-a produs un prejudiciu material sau moral prin acte sau activități ale unei autorități publice, în

calitatea acesteia de persoană juridică de drept public. În sens restrâns, răspunderea administrativ-patrimonială a fost definită prin prisma contenciosului administrativ, ca fiind acea formă a răspunderii juridice care constă în obligarea statului sau, după caz, a unităților administrativ-teritoriale la repararea pagubelor cauzate particularilor printr-un act administrativ ilegal sau prin refuzul nejustificat al administrației publice de a rezolva o cerere referitoare la un drept sau la un interes legitim[249, p.400].

Și mai îngust, răspunderea administrativ-patrimonială a fost definită ca reprezentând răspunderea organelor administrației pentru pagubele pricinuite prin actele lor ilegale[112, p. 395].

Natura răspunderii patrimoniale a statului și a organelor sale pentru actele administrative de autoritate nelegale, reglementată de actele normative existente, a dat naștere la controversele doctrinare (care există și în prezent), la soluții jurisprudențiale neunitare și la dispute privitoare la reglementarea acestei instituții juridice în cadrul Legii contenciosului administrativ.

În doctrină au apărut două teorii diametral opuse privind natura juridică a răspunderii patrimoniale a statului, care au fost susținute în special de autorii de drept civil și de drept administrativ.

Teoria civilistă, specifică dreptului englez[250, p.261], consideră că răspunderea pentru prejudiciile cauzate de acte administrative de autoritate nelegale are natură juridică a unei răspunderi civile delictuale[209, p.92-112], reprezentând un caz sau ipoteză de răspundere civilă delictuală, dezvoltată detaliat de M. Eliescu[93], ori o răspundere civilă delictuală specială[164, p.523]. Această teorie s-a fundamentat pe ideea că răspunderea civilă delictuală este dreptul comun în materia răspunderii juridice patrimoniale, întrucât atât structura răspunderii patrimoniale pentru actele administrative ilegale pentru paguba pricinuită, cât și obiectul acestei răspunderi sunt întru totul acelea ale delictului civil. Astfel s-a considerat că delictul civil, în sensul restrâns al termenului, apare ori de câte ori s-a produs o pagubă în domeniul dreptului subiectiv al cuiva, fără ca între autorul încălcării și victimă să fi existat un raport contractual. În același sens, s-a apreciat[250, p.28] că nu are importanță natura normei de drept încălcate, întrucât delictul civil cuprinde o sferă foarte largă de fapte ilicite și prejudiciabile, fiind greșit a se considera că ori de câte ori fapta ilicită constă în încălcarea unei norme aparținând altei ramuri de drept, decât dreptul civil, obligația de reparare aparține ramurii din care face parte norma încălcată.

Teoria a fost susținută de autorul A. Trăilescu[250, p.31-32], argumentând că răspunderea patrimonială pentru actele administrative nelegale este o formă specială a răspunderii civile delictuale, reglementată de dispozițiile legislației civile, datorită particularităților sale date de:

izvorul răspunderii, de sfera relațiilor sociale în care intervine, de subiectele răspunderii și de modalitățile specifice de reparare a pagubei. Aceeași abordare o găsim și la profesorul Liviu Pop[196, p.520].

În doctrina rusă, la fel, există opinii argumentate a cercetătorilor, care susțin ideea că raporturile de reparare a prejudiciului cauzat persoanei printr-un act administrativ ilicit de către persoana cu funcție de răspundere, din cadrul organului autorităților administrației publice, au natură juridică civilă. Autorul O.V. Mihailenco[311, p.89] și R. G. Jmetchin[302, p.152] susțin această poziție, menționând că statul nu dorește să suporte răspunderea juridică civilă.

Adepții teoriei civiliste identifică această formă de răspundere cu răspunderea civilă delictuală. Autorii susțin că răspunderea patrimonială este și va continua să fie o răspundere civilă, principiul fundamental al răspunderii civile reparatorii, cu precădere al celei delictuale, fiind recuperarea integrală a prejudiciului în vederea repunerii victimei în situația anterioară[250, p.33].

Această teorie este susținută de autoarea E. Cojocari[67, p.159; 70]care menționează că normele juridice cuprinse în Constituția Republicii Moldova (art. 53 alin. (1)) prevăd că: *„persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”*, deci, intră în sistemul legislației civile și se află în sfera de cercetare a științei dreptului civil. Deși răspunderea patrimonială a autorităților publice este reglementată de Legea contenciosului administrativ nr. 793/2000, susține autoarea, această prevedere a fost expusă mai larg în conținutul art. 1404 din CC al RM, conform căruia prejudiciul cauzat persoanei fizice sau juridice printr-un act administrativ sau nesoluționarea în termen legal a unei cereri de o autoritate publică sau de către o persoană cu funcții de răspundere din cadrul acesteia, se repară integral de către autoritatea publică respectivă. Persoana cu funcții de răspundere se pedepsește numai în caz de intenție sau imprudență gravă. Autoritățile publice repară prejudiciul indiferent de culpa persoanelor cu funcții de răspundere care au emis actul administrativ sau nu a soluționat în termen cererea.

Cercetătoarea L.Lavric consideră că *„raporturile de reparare a prejudiciului cauzat persoanei printr-un act administrativ ilicit de către persoana cu funcție de răspundere din cadrul organului autorităților administrației publice au natură juridică civilă[116, p.204]”*. Autoarea, comparând particularitățile obiectivului și ale metodelor dreptului civil cu raporturile patrimoniale ce apar în virtutea prevederilor Legii nr. 793/2000[118], constată următoarele:

a) persoana ale cărei drepturi au fost lezate prin actul administrativ ilicit, de către persoana cu funcție de răspundere din cadrul organului autorității publice, dispune de autonomie

patrimonială; b) în cadrul raporturilor patrimoniale, apărute în baza legii menționate, persoana vătămată nu se subordonează (cu unele excepții) organelor autorităților publice; c) raporturile patrimoniale de reparare a prejudiciului, cauzat de un act administrativ ilicit, se realizează din inițiativa persoanei vătămate[116, p.204]; d) raporturile de reparare în discuție au dobândit reglementare juridică în normele dreptului civil, și nu în cele ale dreptului administrativ (actul administrativ ilicit emis (adoptat) de o autoritate publică, cauzând prejudiciu, declanșează o răspundere civilă delictuală, al cărei conținut îl constituie obligația civilă de reparare a prejudiciului cauzat, legiuitorul reglementând aceste raporturi în art. 1403 și 1404 din CC al RM); e) dat fiind faptul că prin actul administrativ ilegal se aduce atingere unui raport juridic de drept civil, acesta nu este o abatere administrativă, ci un veritabil delict civil; f) dat fiind faptul că urmările negative cu caracter patrimonial atrag răspunderea civilă, o sancțiune specifică dreptului civil cu caracter reparator, care este orientată împotriva patrimoniului persoanei responsabile pentru prejudiciul cauzat prin săvârșirea faptei ilicite, obligația de despăgubire imputată autorului prejudiciului este o formă de realizare a răspunderii civile[166, p.27].

Teoria administrativistă este una contrară. Aceasta a izvorât din jurisprudența franceză, care s-a opus, în mod constant, tezei că răspunderea administrației publice pentru faptele păgubitoare este de natură civilă.

Doctrina națională a însușit această teorie, considerând că răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegale este specifică dreptului administrativ[57, p.16; 105, p.441] și autonomă în raport cu răspunderea civilă delictuală, denumind-o răspundere administrativ - patrimonială sau răspundere în contenciosul administrativ. De exemplu, autoarea A.Dastic[80] dezvăluie mai multe caracteristici ale fenomenului răspunderii administrativ-patrimoniale, prin prisma contenciosului administrativ.

În susținerea acestei teorii, s-a opinat[190, p.630] cu prioritate că răspunderea pentru actele administrative de autoritate nelegală este rezultatul activității unei persoane juridice de drept public, că intervine în sfera raporturilor de subordonare între stat și particulari, că are o reglementare constituțională specială și este reglementată de normele dreptului administrativ, care se împletesc cu alte instituții ale dreptului administrativ, cum este cea a controlului legalității actelor administrative. S-a arătat că răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegale trebuie analizată prin prisma reglementărilor dreptului constituțional și administrativ, nefiind necesar să apelăm la conceptele și normele dreptului civil, întrucât aceasta nu poate constitui dreptul comun pentru dreptul administrativ, care constituie o ramură autonomă de drept, care nu s-a desprins din dreptul civil și care a avut întotdeauna un obiect specific de reglementare.

În această ordine de idei, cu o poziție argumentată vine autorul român Anton Trăilescu[249, p.399-400] care menționează că răspunderea patrimonială a administrației publice este supusă și unor reguli de drept comun, anumite reguli juridice specifice o diferențiază de răspunderea civilă delictuală, și anume: a) este o răspundere izvorâtă din actele administrației publice; b) la baza răspunderii patrimoniale a administrației publice stă prezumția de culpă a autorității publice emitente a actului ilegal; c) acțiunea de despăgubire este de competența instanței de contencios.

De asemenea, sunt relevante ideile autorului I. Alexandru care susține că formele răspunderii juridice se diferențiază prin: pericolul social al faptei, împrejurările în care a fost săvârșită fapta, calitatea făptuitorului, valoarea ocrotită prin lege a cărei încălcare s-a produs, forma de vinovăție, prevederea legală[3, p.461]. Respectiv, răspunderea patrimonială a autorităților administrative nu poate fi calificată ca fiind civilă doar în baza faptului că presupune recuperarea prejudiciului. În cazul dat, mai importanți se prezintă a fi alți factori de configurare a naturii acesteia.

În literatura juridică autohtonă, unele aspecte ale teoriei administrative au fost abordate de către M. Orlov, care susținea că „răspunderea patrimonială nu este o răspundere nouă, ci o răspundere neconcretizată legislativ în Republica Moldova într-un mod clar, fără o definiție, care să-i evidențieze trăsăturile ce o deosebesc de alte forme de răspundere, cu atât mai mult în afara unui regim juridic aplicat acestei forme de răspundere, recunoscute în sistemele de drept ale tuturor țărilor democratice”[185, p.45]. La conturarea nuanțelor răspunderii administrativ-patrimoniale, M. Orlov menționa că „răspunderea administrativ-patrimonială, pe lângă faptul că este o formă nouă de răspundere în legislație, poartă un caracter complex și urmează a fi abordată de știința dreptului administrativ într-o manieră multiaspectuală și interdisciplinară”[184, p.252].

Profesorul V. Guțuleac definește răspunderea administrativ-patrimonială ca fiind acea formă a răspunderii juridice care constă în obligarea statului (a autorităților publice a statului) sau, după caz, a unităților administrativ-teritoriale la repararea pagubelor cauzate particularilor printr-un act administrativ ilegal sau prin refuzul nejustificat al administrației publice de a rezolva o cerere privitoare la un interes legitim[105, p.441].

De o importanță majoră în acest sens sunt cercetările autorului V. Cobîșneanu, care a dezvăluit fundamentele conceptului și a pledat pentru instituirea unei noi instituții a dreptului administrativ - instituția răspunderii administrativ-patrimoniale[57, p.16].

Autorii D. Baltag și E. Moraru[20, p.94] în cercetările lor științifice vizează statul – ca subiect al răspunderii juridice. Autorii nu se rezumă numai la formele răspunderii etatice (printre

care este caracterizată și răspunderea de natură patrimonială din contenciosul administrativ), ci le tratează ca niște ramuri ale unui sistem în care ele se conjugă. Corelarea formelor este privită dinamic, în evoluția socială a legislației, în măsură să conducă la ivirea unor noi forme de răspundere a statului, ca, de exemplu, răspunderea autorităților publice locale.

Concluziile ce pot fi deduse din ideile enunțate denotă faptul că statul este pasibil de răspundere pentru prejudiciile cauzate cetățenilor de orice autoritate publică. Respectiv, această categorie este cu mult mai largă decât răspunderea patrimonială a statului pentru erorile judiciare, reglementată de art. 53 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova. În limitele acesteia se încadrează, astfel, și răspunderea administrativ-patrimonială a statului în cadrul contenciosului administrativ, temeiul constituțional al căreia este prevăzut în alin. (1) al aceluiași articol.

Astfel, potrivit acestor prevederi constituționale „persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului sau repararea pagubei”[225, p.143-153]. După cum se poate observa, această categorie cuprinde, de asemenea, instituția reparării pagubelor cauzate cetățenilor și restabilirea drepturilor acestora[166, p.27].

După prof. Gh. Costachi[72, p.216], răspunderea puterii publice se poate manifesta la trei nivele: a) la nivelul statului; b) la nivelul autorităților publice; c) la nivelul funcționarilor publici. Răspunderea statului, argumentează autorul, poate fi antrenată atât *nemijlocit*, cât și *mijlocit*, prin intermediul răspunderii juridice a organelor de stat și a funcționarilor publici. Această diferențiere este deosebit de importantă atât teoretic, cât și practic, deoarece fiecare caz în parte presupune trăsături și particularități specifice, precum și un mecanism distinct de realizare.

Generalizând cele menționate, conchidem că aspectul de cercetare privind răspunderea administrativ-patrimonială trebuie să aibă drept punct de reper: a) răspunderea autorităților administrative; b) răspunderea funcționarilor publici[225, p.143-153].

În viziunea noastră, răspunderea patrimonială pentru actele administrative nelegale este o formă specială a răspunderii civile delictuale, care este reglementată de dispozițiile procedurale ale Legii contenciosului administrativ nr. 793/2000[118] și, în completare, de dispozițiile art. 12, 13, 1404 1405 din CC al RM.

Considerăm că răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate se înfățișează ca o răspundere civilă delictuală specială datorită particularităților sale. Astfel, această răspundere juridică nu își are izvorul în orice faptă ilicită (așa cum se întâmplă în cazul răspunderii civile delictuale), ci numai în actele administrative de autoritate nelegale, instanța de

contencios administrativ neputând acorda despăgubiri pentru actele administrative legale sau care nu cad în competența de soluționare a acesteia[250, p.32]. De asemenea, această răspundere nu intervine în relațiile dintre particulari (ceea ce este specific răspunderii civile), ci în raporturile de putere publică dintre administrați și administrația publică.

Deci, în cadrul acestei forme de răspundere juridică, subiectul activ (debitorul obligației de reparare a pagubei) nu este o persoană juridică privată, ci o persoană juridică de drept public (statul, unitățile administrativ-teritoriale sau autoritățile publice, dacă sunt învestite de lege cu personalitate juridică) ori un agent al puterii publice (funcționar public sau demnitar public – ca purtător al puterii publice).

În ipoteza întrunirii condițiilor generale specifice răspunderii delictuale (fapta ilicită, prejudiciul și raportul de cauzalitate), acordarea despăgubirilor pentru pagubele cauzate prin actele administrative de autoritatea nelegală este reglementată, în special, de Legea contenciosului administrativ nr. 793/2000 și numai în completare de CC al RM și CPC al RM.

Existența acestor trăsături caracteristice ale răspunderii patrimoniale pentru actele administrative de autoritate îi conferă acesteia o autonomie relativă în raport cu răspunderea civilă delictuală, care cuprinde dispoziții generale și, în același timp, amănunțite cu privire la: condițiile necesare pentru repararea pagubelor cauzate prin fapte ilicite; criteriile de apreciere a vinovăției (în cazul răspunderii subiective); modalitatea de reparare a prejudiciului în cazul pluralității sau în cazul vinovăției comune; cauzele care înlătură obligația de reparare a prejudiciului etc.

Cu toate acestea, în materia răspunderii patrimoniale reglementate de Legea contenciosului administrativ nr. 793/2000, persoana vătămată nu poate opta între repararea în natură a prejudiciului și repararea acestuia prin echivalent, întrucât legea sus-menționată condiționează acordarea despăgubirilor de anularea actului administrativ de autoritate, de obligarea autorității publice de a emite un asemenea act ori un înscris, de a efectua o operațiune administrativă sau de a pune la executare un act administrativ, cu alte cuvinte, de repararea în natură a prejudiciului. În ipoteza în care anularea actului administrativ vătămător ori obligarea autorității publice la emiterea unui asemenea act nu sunt suficiente pentru acoperirea integrală a prejudiciului, instanța de judecată, la solicitarea persoanei vătămate, poate dispune obligarea persoanei juridice de drept public la plata de despăgubiri pentru daunele materiale sau morale pe care le-a cauzat.

O problemă importantă și totodată dificilă vizează stabilirea cuantumului despăgubirilor acordate pentru repararea prejudiciilor materiale sau morale[67, p.162]. Această dificultate este consecința lipsei unor asemenea criterii legale care ar permite stabilirea cuantumului

despăgubirii. În lipsa unor astfel de criterii, cuantumul despăgubirii ce are ca scop compensarea prejudiciului moral trebuie stabilit de judecător. Considerăm că este necesar de a elabora și fundamenta științific metode și criterii de stabilire a cuantumului despăgubirii.

Venim cu părerea că răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegală se apropie substanțial de răspunderea din dreptul privat, cele două răspunderi având o bază comună, considerându-se că aceasta are o autonomie relativă, dar că, de fapt, are natura unei răspunderi civile.

În doctrină nu există un punct de vedere unitar dacă această ipoteză a răspunderii juridice este subiectivă sau obiectivă sau, cu alte cuvinte, dacă depinde sau nu de existența vinovăției persoanei de drept public răspunzătoare. Deci, răspunderea administrativ-patrimonială poate fi:

a) *Obiectivă (susținută în doctrina de drept civil)*[196, p.461], care intervine indiferent de vinovăția autorității publice chemată să răspundă. Răspunderea obiectivă poate fi de două feluri:

- *răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare;*

- *răspunderea patrimonială exclusivă a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public.*

b) *Subiectivă (susținută în doctrina de drept administrativ)*[249, p.412-413]), care este bazată pe vinovăția autorității publice răspunzătoare, care poate fi:

- *răspunderea patrimonială solidară a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative, inclusiv prin contracte administrative.* Această formă de răspundere intervine doar în cazul actelor administrative ilegale ale autorităților publice. Conform art. 16 alin. (1) al Legii nr. 793/2000, acțiunea poate fi formulată și personal, împotriva persoanei care a contribuit la elaborarea, emiterea sau încheierea actului, ori, după caz, care se face vinovată de refuzul de a rezolva cererea referitoare la un drept subiectiv sau interes legitim;

- *răspunderea patrimonială solidară pentru prejudiciile produse prin contracte administrative.*

În legislația autohtonă sunt asimilate actelor administrative și contractele încheiate de autoritățile publice care au ca obiect punerea în valoare a bunurilor proprietate publică, executarea lucrărilor de interes public, prestarea serviciilor publice sau achizițiile publice. Prin natura lor, contractele administrative sunt identice cu contractele civile, însă se deosebesc prin regimul juridic care li se aplică, ele fiind supuse unor reguli de drept public, care fac parte din regimul juridic administrativ[76, p.239]. Aceleași condiții trebuie să fie îndeplinite și în cazul în care răspunderea autorității publice intervine pentru prejudiciile cauzate în baza unor contracte

administrative. Apariția în dreptul administrativ al țării noastre a noțiunii de contract administrativ este nu altceva decât o influență a doctrinelor teoretice existente în țările europene și adoptarea unor legi noi ce determină existența unor astfel de contracte.

Concluzionând, în ce privește natura răspunderii, că pagubele cauzate prin actele administrative de autoritate ilegale antrenează o răspundere subiectivă specială a administrației publice, iar prejudiciile produse prin actele administrative legale determină o răspundere obiectivă a acesteia, fondată pe ideea de echitate sau de egalitate a cetățenilor în fața sarcinilor publice.

Răspunderea patrimonială a funcționarilor publici. Din momentul investirii în funcția de stat, persoana respectivă este parte a raportului administrativ-juridic de conformare cerințelor înaintate față de funcționarul de stat. Din acest moment volumul de obligații și drepturi constituționale ale individului, ca cetățean al Republicii Moldova, se completează cu volumul de obligații și drepturi potrivit funcției deținute[20, p.151].

Persoana vătămată într-un drept sau interes legitim prin acte administrative de autoritate ilegale au dreptul să solicite, pe calea contenciosului administrativ, despăgubiri (materiale și morale) de la funcționarii publici care, prin diverse operațiuni administrative, au contribuit la elaborarea sau emiterea unor asemenea acte.

Acest drept al persoanelor păgubite este garantat de art. 56 al Legii nr. 58/2008, potrivit căruia funcționarii publici sunt răspunzători patrimonial față de persoanele pe care le prejudiciază sau prin neexercitarea sau exercitarea defectuoasă a atribuțiilor de serviciu.

Aceste dispoziții legale colaborează cu dispozițiile procedurale ale art. 20 alin. (1) și alin. (2) din Legea nr. 793/2000, conform căreia „cererea de chemare în judecată poate fi formulată și împotriva funcționarului public al autorității publice pârâte care a elaborat actul administrativ contestat sau care a refuzat să soluționeze cererea în cazul în care se solicită despăgubiri. În cazul în care acțiunea se admite, persoana respectivă poate fi obligată la plata despăgubirilor, solidar cu autoritatea publică pârâtă”. Ce ține de art. 2 din Legea nr. 58/2008, care prevede noțiunea de „funcționar public”, în opinia noastră, este confuză, în ceea ce privește sfera noțiunii, întrucât aceasta poate fi privită atât *stricto sensu*, incluzând numai funcționarii publici, cât și *lato sensu*, cuprinzând și pe demnitarii publici. În opinia noastră, art. 2 din Legea nr. 58/2008 se referă atât la răspunderea patrimonială a funcționarului public de execuție, cât și a membrilor organelor de conducere ale persoanei juridice de drept public, care contribuie la elaborarea sau emiterea actelor administrative de autoritate, chiar dacă art. 4 alin. (3) a Legii menționează că prevederile prezentei legi nu se aplică persoanelor ce exercită funcții de demnitate publică. Mai explicită, în opinia noastră, este noțiunea de „funcționar public” din art. 2 al Legii nr. 793/2000, și

anume: „*persoană numită sau aleasă într-o funcție de decizie sau de execuție din structura unei autorități publice, precum și altă persoană de drept privat asimilată autorităților publice în sensul prezentei legi*”. Astfel, în doctrină[250, p.155] s-a expus în sensul interpretării *lato sensu* a textului (cu referință la funcționarii și demnitarii publici).

O altă problemă care ne preocupă este de a ști dacă răspunderea reglementată de art. 56 din Legea nr. 58/2008 este o răspundere a autorității publice pentru fapta funcționarului public (de a contribui la elaborarea sau emiterea actului administrativ) ori, dimpotrivă, este o răspundere pentru fapta proprie atât a autorității publice emitente a actului nelegal, cât și a funcționarului public din cadrul acesteia.

Suntem de părerea că tipologia răspunderii patrimoniale a funcționarilor publici diferă după cum aceștia au sau nu calitatea de membru al organelor de conducere ale autorităților publice.

Astfel, opinăm că autoritățile publice (învestite cu personalitate juridică) sunt răspunzătoare, în calitate de comitenți (este comitent cel care, în virtutea unui contract sau în temeiul legii, exercită direcția, supravegherea și controlul asupra celui care îndeplinește anumite funcții sau însărcinări în interesul său ori al altuia), pentru prejudiciile pe care funcționarii publici le cauzează terților prin faptele lor ilegale, condițiile angajării acestei răspunderi fiind următoarele: fapta ilicită a funcționarului public să fie săvârșită în exercițiul funcției sale sau, cel puțin, să existe această aparență; prejudiciul să fie cauzat de fapta ilicită a funcționarului public; și nu în ultimul rând, existența raportului de subordonare dintre persoana juridică de drept public răspunzătoare și funcționarul public care a săvârșit fapta ilicită[250, p.163].

În acest fel răspunderea patrimonială a statului este declanșată ca urmare a comportamentului ilicit al organelor de stat, funcționarilor publici sau altor subiecte indicate expres de lege, care au generat o daună victimei[20, p.213]. Persoana vătămată nu trebuie să facă dovada vinovăției autorității publice și a funcționarului public, întrucât răspunderea este fondată pe ideea de garanție obiectivă, care își are suportul în ideea riscului de activitate și de echitate[143, p.39].

Susținem argumentul că răspunderea patrimonială a funcționarului public pentru fapta de a contribui la elaborarea și emiterea actului administrativ nelegal, are aceeași natură juridică cu răspunderea autorității publice pentru pagubele cauzate prin însăși actele administrative ilegale, calificate în doctrină de drept civil ca fiind un caz special de răspundere civilă delictuală.

În primul rând, răspunderea patrimonială a funcționarilor publici intervine în sfera raporturilor de drept public (nu între relațiile dintre particulari), debitorul obligației de reparare a

pagubei fiind întotdeauna un funcționar public încadrat în instituția publică emitentă a actului administrativ de autoritate ilegal.

În al doilea rând, răspunderea patrimonială nu intervine pentru orice fapte ilicite ale funcționarului public, ci numai pentru acelea care au fost săvârșite în procedura de elaborare și emitere a actelor administrative de autoritate nelegale.

În al treilea rând, răspunderea funcționarului public este antrenată numai dacă se dovedește existența unei legături cauzale între fapta acestuia și emiterea actului administrativ nelegal, cauzator de prejudicii. Autorul A. Trăilescu menționează că, existența raportului de cauzalitate trebuie analizată cu prudență, întrucât unele operațiuni tehnico-materiale săvârșite de funcționarii publici nu au impact asupra legalității actului, de exemplu, nu pot fi obligați la plata de despăgubiri funcționarii publici însărcinați cu dactilografiera proiectului de act administrativ sau cu multiplicarea acestuia[250, p.169].

Nu în ultimul rând, sub aspect procedural, antrenarea răspunderii patrimoniale a funcționarului public se face în condițiile art.1405 CC al RM și art. 20 alin. (1) -(2) din Legea nr. 793/2000. La depunerea cererii de reparare a daunei cauzate de către organul de stat sau funcționarul public, partea vătămată urmează să prezinte dovezi ale existenței daunei și a legăturii cauzale între aceasta și acțiunile/inacțiunile reprezentanților statului. Sub aspect practic, în ceea ce privește dovezile privind existența daunei nu există dificultăți, ele însă se ivesc la determinarea contravalorii reale a acesteia și a legăturii cauzale menționate.

Funcționarul public, chemat în judecată pentru despăgubiri, poate fi exonerat de răspundere în cazul în care dovedește că și-a îndeplinit atribuțiile cu respectarea legii. De asemenea, răspunderea patrimonială a funcționarului public este exclusă și atunci când aceasta pune în executare ordinul superiorului său ierarhic. Potrivit art. 23 alin. (2) al Legii nr. 58/2008, funcționarul public are dreptul să refuze, în scris și motivat, îndeplinirea dispozițiilor primite de la superiorii ierarhici, dacă le consideră ilegale.

În acest sens sunt și dispozițiile speciale ale art. 20 alin. (3) al Legii nr. 793/2000, potrivit căruia funcționarul public, acționat astfel în justiție poate chema în garanție superiorul său ierarhic care i-a ordonat să elaboreze actul administrativ sau să refuze soluționarea cererii, acesta fiind introdus în proces ca terță persoană.

Deci, responsabilitatea funcționarilor publici rămâne la discreția contenciosului administrativ, acest mecanism – garant va disciplina funcționarul public, va cere de la el competență și pregătire profesională, a căror nerespectare va impune chestiunea plății unei reparații bănești, care în domeniul relațiilor din sfera administrativă reduce faptele ilicite și ale încălcărilor actelor normative.

Credem că răspunderea administrativ-patrimonială se îmbină cu răspunderea civilă, încât Codul civil și-a pus sau își va pune amprenta indirect asupra dreptului administrativ.

Autorul A. Țiclea constată faptul că raportul de serviciu al funcționarului public constituie o formă tipică a raportului juridic de muncă, raport care, deși este distinct de contractul individual de muncă, nu diferă esențial de acesta[265, p.530].

Așadar, autoritatea (instituția), în serviciul căreia se află și îi este subordonat, se comportă față de el ca un veritabil angajator. Actele sale sunt unilaterale, asemenea, ca regulă, a actelor oricărui angajator față de salariații săi, dar prin ele nu se exercită puterea publică, ci prerogativele de parte a raportului de muncă cu privire la cei aflați în serviciul său.

În condițiile actuale, importanța și necesitatea obiectivă a acestei forme de răspundere patrimonială este deosebit de pronunțată, pornind de la faptul că pe parcursul anilor statul a manifestat o atitudine nihilistă față de ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor prejudiciate prin acte administrative. În condițiile fostului regim totalitar, instituirea regulii cu privire la răspunderea statului se considera a fi periculoasă, deoarece se atenta la autoritatea puterii de stat, căreia nu i se recunoștea posibilitatea comiterii unor erori[70, p.86]. Pe cale de consecință, odată cu transformările fundamentale din societate, ce au marcat instaurarea unui regim politic democratic, un stat bazat pe drept, în care ocrotirea drepturilor persoanelor vătămate devine o prioritate, teoria dată a fost reconsiderată, fiind fundamentată ideea potrivit căreia statul trebuie să-și asume calitatea de debitor la repararea prejudiciilor cauzate prin acte administrative[154, p.43].

Vom menționa că teoria și practica răspunderii administrativ-patrimoniale, pentru știința dreptului, rămâne extrem de importantă și își va găsi aplicarea adecvată doar în condițiile aplicării cu succes a Legii contenciosului administrativ nr. 793/2000.

În Republica Moldova, deși teoria face referire la răspunderea administrativ-patrimonială, legislația are suficiente lacune care împiedică realizarea practică a acesteia în conformitate cu opiniile teoretice expuse. Legea prevede posibilitatea regresului împotriva funcționarului, dar totuși practica deocamdată nu cunoaște situații în care vreun funcționar vinovat de executarea defectuoasă a funcției să fi reparat prejudiciul din contul patrimoniului său propriu. De fiecare dată se face referință la patrimoniul statului, ceea ce din punct de vedere al răspunderii materiale/patrimoniale nu este corect. Acest lucru ar fi corect atunci când solidaritatea ar funcționa în concordanță cu gradul de vinovăție și acoperirea pagubei s-ar face din contul celor două patrimonii în concordanță cu același criteriu[102, p.31].

Susținem opinia autorului D. Baltag[18, p.360-361] precum că răspunderea patrimonială este o formă nouă a răspunderii în dreptul administrativ în RM. Pentru evitarea confuziilor și

conturarea mai pronunțată a răspunderii administrativ-patrimoniale, care este un element funcțional al democrației, este necesar, după exemplul României și a majorității statelor europene, ca și Republica Moldova să adopte *Legea privind răspunderea ministerială* și *Codul de procedură administrativă*. Aceasta, în mod clar, ar trebui să suplinească lacunele enunțate de noi mai sus.

3.3. Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic

Răspunderea juridică apare ca unul din mijloacele de o mare importanță în lupta împotriva poluării mediului[254, p.49-56]. Unul dintre caracterele instituției răspunderii în raporturile de dreptul mediului este acela că în cadrul ei sunt aplicate și aplicabile aproape toate mecanismele caracteristice tuturor formelor de răspundere, inclusiv cea patrimonială.

Suntem de acord cu expresia că răspunderea juridică „clasică”, cu formele ei cunoscute (răspunderea civilă, răspunderea administrativă, răspunderea penală) devine insuficientă și inadecvată în cazul încălcării normelor de protecție a mediului și al atingerilor aduse mediului (având ca rezultat cauzarea unui prejudiciu ecologic). În unele cazuri aceste forme ale răspunderii juridice în contextul specificului normelor de dreptul mediului dobândesc anumite caractere specifice, iar ca rezultat la aceasta au de „suferit” teoriile și concepțiile tradiționale cu privire la natura și conținutul unor instituții de drept. Astfel, apare necesară o amenajare juridică a răspunderii, proprie acestui domeniu, care să aibă în vedere specificitatea acestuia, categoriile răspunderii rămânând în esență aceleași[256, p.7].

Problema răspunderii juridice în dreptul ecologic este cercetată tot mai frecvent. Acest lucru se datorează concepțiilor noi ale doctrinei asupra unor elemente ale răspunderii juridice în cadrul acestor raporturi, la care se adaugă și constatările jurisprudenței și statisticii judiciare care ne demonstrează foarte des ineficacitatea normelor și metodelor existente în prezent. Tradiționalismul cedează puțin, câte puțin, bucurându-se de unele reglementări „netradiționale”, care își afirmă superioritatea[218, p.120-123]. De exemplu, principiul răspunderii obiective pentru daunele de mediu, care este consacrat în art. 3 al Legii nr. 1515/1993 privind protecția mediului înconjurător[128].

În plus, se vorbește tot mai sigur despre existența unei răspunderi *specifice dreptului mediului, diferită de cea civilă*[284, p.3]. Într-adevăr, pentru victimele unei daune ecologice, faptul că persoana care a cauzat dauna a fost supusă răspunderii penale sau contravenționale, va constitui o consolare morală, la direct, însă victima va dori o reparare a daunei. Această reparare apare, de regulă, drept scop principal, iar uneori și exclusiv.

Suntem de acord cu autorul I. Trofimov[255, p.5] care susține că în situația în care s-a cauzat o daună ecologică, răspunderea penală și contravențională este subsidiară, iar răspunderea patrimonială, care este manifestată prin obligația de reparare a daunei, este una principală.

Înainte de a prezenta o caracteristică a răspunderii patrimoniale în dreptul mediului, considerăm important de a nuanța conceptul de *patrimoniu în dreptul mediului*. Consacrat în ordinea juridică internă și internațională, conceptul de „*patrimoniu comun*”, „*patrimoniu natural*”, „*patrimoniul mediului*”, este recunoscut la nivel general, ca fiind forma sub care regăsim noțiunea de patrimoniu în domeniul de aplicare a dreptului mediului.

În ciuda entuziasmului cu care a fost adoptată noțiunea de „*patrimoniu natural*” în cadrul documentelor juridice internaționale și interne, cu greu putem extrage, din conținutul lor, o definiție veritabilă a acestui concept, a cărui juridicitate este pusă încă la îndoială. Suntem nevoiți să recurgem, în aceste condiții, la un *Dicționar al protecției naturii*[338, p.346-347], care explică noțiunea de „*patrimoniu natural*”, raportându-l la biodiversitate. Astfel, găsim că patrimoniul natural „reunește ansamblul bogățiilor și resurselor de mediu (habitate, obiecte geologice, diversitatea genetică, speciile de floră și de faună, peisajele et.)”.

Credem că, sub aspect terminologic, din punct de vedere juridic, este corect să utilizăm denumirea de „*patrimoniu de mediu*”, atunci când ne referim la această structură teoretică[162, p.14].

Vom depune efortul să evidențiem specificul aplicării răspunderii patrimoniale în raporturile de dreptul mediului, chiar și în pofida formulărilor clasice expuse în art. 89 al Legii RM privind protecția mediului înconjurător nr. 1515/1993[128] și art. 30 al Legii RM cu privire la resursele naturale nr. 1102/1997[129], și anume că „*încălcarea legii atrage după sine răspunderea civilă, penală și contravențională, după caz*”.

În privința naturii juridice a răspunderii pentru prejudiciile asupra mediului, s-a afirmat că aceasta deopotrivă poate fi preventivă și reparatorie, deci are o *natură juridică mixtă*, de drept administrativ și de drept civil, fiind totodată distinctă de răspunderea civilă tradițională, dar și de răspunderea administrativă propriu-zisă[52, p.145]. Adepții teoriei naturii juridice mixte a răspunderii pentru prejudiciile asupra mediului, împărtășesc opinia, conform căreia suntem în prezența unei răspunderi de drept a mediului.

Există și autori[144, p.69-80; 301, p. 397] care contestă astfel teoria configurării unei răspunderi de drept a mediului.

Considerăm importantă existența răspunderii patrimoniale pentru daunele ecologice, indiferent de faptul dacă se recunoaște sau nu, la nivel doctrinar, ca o răspundere de dreptul mediului distinctă de cea civilă.

Susținem și opinia autorului I. Trofimov[255, p.16-18] în ceea ce privește prezența unor particularități specifice a răspunderii patrimoniale în dreptul mediului. Autorul își argumentează ipoteza inaplicabilității tuturor regulilor de drept civil pentru daunele de mediu și, deasemenea, prezintă unele particularități esențiale ale răspunderii patrimoniale în dreptul mediului, fundamentându-se pe următoarele argumente:

- În cadrul unui proces civil, într-o cauză de drept comun, procedura este inițiată doar de către partea care a avut nemijlocit de suportat o daună de natură patrimonială. În cazul daunei de mediu, procedura de examinare a problemei cu privire la despăgubire poate fi inițiată atât de către cel ce a avut de suferit o daună de natură patrimonială rezultată de actul de poluare, cât și de către o autoritate publică căreia îi revin atribuții și exercită anumite funcții în domeniul protecției mediului[244, p.57-61]. În cazurile de acordare de despăgubiri pentru daunele suferite ca urmare a unui act de poluare, poate fi declanșat și de către o terță persoană, care nu avut de suferit nemijlocit un prejudiciu din urma actului poluator. Acest drept la acțiune – *actio popularis* – este fundamentat prin consacrarea dreptului persoanei la un mediu sănătos și echilibrat din punct de vedere ecologic. Aceste reglementări le găsim în art. 30 al Legii Republicii Moldova privind protecția mediului înconjurător, care stabilește că statul recunoaște tuturor persoanelor fizice dreptul la un mediu sănătos, în care scop asigură, în conformitate cu legislația în vigoare, dreptul de a se adresa în justiție sau altor organe pentru despăgubire în caz de prejudiciu suportat.

- În procesul civil comun partea care a pricinuit dauna poate fi exonerată de răspundere sau părțile pot negocia cuantumul despăgubirilor spre diminuarea acestora în raport cu valoarea reală a daunei. Într-un proces civil, care are ca obiect o cauză de despăgubire în urma unei daune de mediu, posibilitatea de a diminua prin negocieri sau de a opera exonerarea de răspundere pentru dauna de mediu este exclusă, întrucât legislația de mediu instituie principiul „poluatorul plătește” și principiul „despăgubirii integrale a daunei cauzate mediului”.

- Dacă într-un proces civil obișnuit în instanță urmează a fi examinată problema vinovăției persoanei ce a cauzat dauna, în procesul de dezdăunare de mediu problema vinovăției nici nu se pune în dezbateri, întrucât răspunderea pentru daune de mediu are un caracter obiectiv[128].

Pentru evitarea interpretării și aplicării greșite a legislației, este important să facem o diferențiere între regimul răspunderii civile cu caracter material-patrimonial și răspunderea în dreptul mediului, care, la fel, poartă un caracter material-patrimonial.

În ceea ce privește răspunderea civilă, este necesar de reținut că aceasta nu are aplicabilitate în toate cazurile când există dauna patrimonială. În acest sens, este necesar să

facem diferențierea dintre *dauna de mediu* și *dauna civilă*. *Repararea daunei de mediu*, după legislația multor țări, inclusiv a Republicii Moldova, se supune unui regim de drept public. În același sens, *dauna civilă* se supune reparării potrivit regulilor dreptului privat. Deci putem să afirmăm că răspunderea civilă în cadrul raporturilor de dreptul mediului este aplicată doar pentru *daună civilă* ca rezultat al acțiunii poluatorii asupra căreia se aplică regimul de drept privat și care în mod direct este necesar a fi deosebită de *dauna de mediu*[254, p.49-56].

Daună de mediu[255, p.49] este definită în literatura de specialitate controversat. Autorul rus A. Galicenco o definește:

- în sens larg - *dauna* cauzată în urma acțiunii factorilor de mediu degradați, asupra sănătății omului (*daună socială*), precum și asupra patrimoniului: stingerea posesiei, distrugerea construcțiilor sub influența aerului atmosferic poluat (*daună economică*);

- în sens restrâns - presupune *dauna* adusă mediului înconjurător, elementelor naturii, resurselor naturale și sistemelor naturale, a cărei mărime se evaluează conform unor metodici speciale[292, p.33].

În doctrina autohtonă, V. Vlaicu[278, p.29], caracterizând natura juridică a prejudiciului ecologic, subliniază că acesta constă în daune aduse mediului ce se pot produce ca urmare a unor fapte ori acte juridice, care prin efectele lor afectează sau pot afecta mediul. În opinia autoarei I. Nicolau[176, p.39], *dauna de mediu* este o atingere adusă patrimoniului comun. Victima tulburărilor este, în acest caz, colectivitatea deținătoare a unui patrimoniu distinct de ansamblul patrimoniilor personale ale subiecților de drept. Astfel, unii recunosc întinderea „*daunei de mediu*” atât asupra vătămărilor aduse de om mediului, cât și asupra tulburărilor aduse omului (sănătății, integrității patrimoniului său etc.) în rezultatul unei vătămări de mediu.

În acest sens, ținem să afirmăm că *dauna de mediu* se referă în exclusivitate doar la vătămările aduse mediului și nu se referă la daunele rezultate din această poluare. Argumentarea acestui fapt rezultă din simpla considerațiune că omul, în virtutea imposibilității sale de a influența fenomenele obiective, inclusiv cele naturale, corespunzător nu poate să dirijeze ca o acțiune a sa asupra mediului să aibă ca efect sau să nu aibă ca efect pricinuirea de daune și asupra omului. Prin urmare, daunele de mediu pot avea drept rezultat influență asupra omului și patrimoniului acestuia, dar pot fi daune de mediu ce nu au drept rezultat influența asupra omului și patrimoniului acestuia. Deci, este necesar de a reține că *dauna de mediu* constituie sursa daunei cauzate omului și patrimoniului acestuia, eventual a daunei civile în rezultatul acțiunii poluatorii.

Ar fi corect să accentuăm și faptul că dauna de mediu, pentru a fi considerată, nu necesită neapărat apariția unui daune civile, deoarece deja prezintă importanță în plan de lezare de interese, chiar și la existența ei separată de dauna civilă[253, p.97].

În opinia noastră, dauna de mediu poate fi caracterizată prin următoarele:

- este rezultatul unui act poluator;
- nu necesită neapărat apariția a daunei civile;
- are doar caracter patrimonial (deși suferințele morale nu se exclud, și trebuie să recunoaștem că ele sunt prezente în fiecare caz, totodată, ca propunere de *legea ferenda* ar trebui să fie admisă repararea daunelor morale pentru actele de poluare. Aceasta s-ar fundamenta în suferințele psihice ale victimei în legătură cu pericolul creat prin poluare); de regulă, sunt prejudicii imprevizibile, dar pot fi și previzibile; pot fi cauzate prin acte juridice licite, cât și acte juridice ilicite; pot fi daune de natură delictuală, dar și contractuală; pot fi comise atât prin acțiuni, cât și prin inacțiuni.

Dauna civilă, drept rezultat al acțiunilor poluatorii, constituie nu altceva decât o vătămare cauzată omului sau scădere a patrimoniului acestuia, care rezultă dintr-un caz de poluare. Aceasta cuprinde pierderea suferită – *damnum emergens*, și beneficiul ratat – *lucrum cessans*. Am deduce următoarele caracteristici a daunei civile și anume:

- dauna civilă este rezultatul unui act poluator;
- dauna civilă rezultată dintr-un act poluator este referită doar la patrimoniul persoanei, sănătății și vieții acesteia;
- dauna civilă din actul poluator este de natură exclusiv patrimonială;
- pot fi daune atât de natură delictuală, cât și contractuală;
- se poate exprima atât printr-un prejudiciu, cât și printr-un venit ratat;
- dauna civilă este supusă reparării după regulile prevăzute de legislația civilă, dar la angajarea răspunderii pentru cauzarea unei astfel de daune nu se ia în considerare vinovăția făptuitorului[145, p.215-216].

Generalizând cele menționate mai sus, putem spune că doar fapta poluatoare comisă de o persoană poate duce la considerarea existenței unei daune civile, ce poate fi reparată conform regulilor de răspundere civilă în raporturile de drepturile mediului.

Încă o problemă de ordin terminologic ține de noțiunea de „*prejudiciu ecologic*”, care în literatura de specialitate este utilizat ca sinonim al „*daunei de mediu*”.

Autorul Gr. Ardelean[9, p.29-34] menționează că noțiunile de *prejudiciu ecologic* și *daună de mediu* trebuie privite de pe poziții diferite, în primul rând, de pe poziția persoanei ca victimă, în al doilea rând – a mediului ca victimă. Din această perspectivă urmează să se

contureze prejudicial ecologic ca o vătămare adusă persoanei și bunurilor sale, de către mediul degradat, și dauna de mediu caracterizată prin atingerile aduse direct mediului, privite ca fapte obiective. Susținem această opinie, și credem că este rezonabil, odată cu delimitarea operată între aceste noțiuni se va pune capăt discuțiilor interminabile în jurul termenului ce urmează să fie utilizat la definirea efectului vătămător ce se răsfrânge atât asupra factorilor de mediu, cât și asupra persoanei, aceste două fiind utilizate separat, și nu ca sinonime, așa cum se făcea până acum în lucrări de specialitate[8, p.22-23].

Legislația Republicii Moldova nu oferă o noțiune expresă prejudiciului ecologic, aceasta poate fi desprinsă din unele contexte, atunci când se dă noțiunea de „poluare”. Astfel, o noțiune a prejudiciului ecologic ar putea fi dedusă din conținutul noțiunii de „poluare a mediului înconjurător”, expusă în Hotărârea explicativă a Plenului CSJ[109], potrivit căreia aceasta reprezintă impurificarea solului, subsolului, apelor, aerului cu substanțe chimice, deșeuri de la întreprinderi industriale, agricole, comunale, de la instituții, organizații, cu gaze de eșapament de la transportul auto, dacă această impurificare a cauzat sau putea să cauzeze prejudicii sănătății omului, faunei, florei, rezervoarelor de pește etc.

M. Duțu, când caracterizează *dauna ecologică*, se referă la atingerea adusă unui patrimoniu colectiv (prejudiciu colectiv), de interes public, deoarece aparține întregii colectivități, fără a putea fi individualizată partea fiecărei persoane, respectiv nici partea din daună suportată de fiecare în parte nu este posibil de stabilit. Autorul menționat [26, p.235], precum și alți autori, mai utilizează noțiunea de daună ecologică și cu termenul de „*prejudiciu ecologic pur*”. Însă, atunci când se referă la *prejudiciu ecologic*, are în vedere dauna individualizată care a afectat bunurile uneia sau ale mai multor persoane și are o cauză cu caracter ecologic.

Concluzionând asupra dilemei terminologice, am putea spune că *daună de mediu* este privită ca o vătămare directă a mediului, fără repercusiuni asupra persoanei, și *prejudiciu ecologic*, ca daună adusă indirect persoanei și bunurilor sale prin intermediul mediului poluat.

În urma acestui exercițiu terminologic, se creează impresia că noțiunea de „*prejudiciu ecologic*” și noțiunea de „*prejudiciu civil*” sunt absolut identice.

În scopul evitării unor confuzii, autorul G. Ardeleanu vine cu următoarele deosebiri esențiale: prejudiciul ecologic, spre deosebire de prejudiciul ordinar (civil), este cauzat persoanei și bunurilor sale de către mediul afectat, iar într-o altă ipostază poate apărea ca o daună cauzată de persoane direct bunurilor care generează consecințe negative asupra sănătății și bunăstării celui căruia îi aparțin cu titlu de proprietate[9, p.29-34].

Referitor la spectrul de condiții ale răspunderii patrimoniale în raporturile de dreptul mediului, găsim o gamă largă de păreri. Aceste condiții diferă în funcție de faptul dacă răspunderea este fundamentată pe greșeală (răspunderea subiectivă) sau pe risc (răspunderea obiectivă)[319, p.184-187]. În acest caz, opiniile sunt diverse, în unele accepțiuni, un element al acestui spectru îl reprezintă vinovăția, iar în altele vinovăția nu este elementul fundamental al răspunderii.

Dacă ne referim la una dintre opinii, constatăm că, pentru a fi aplicate măsuri de răspundere patrimonială în raporturile de dreptul mediului, este suficient să fie prezente cumulativ următoarele condiții: a) să existe o faptă ilicită; b) să existe prejudiciul; c) să existe un raport de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu[88, p.244].

În concepția tradițională, răspunderea obiectivă se întemeiază pe ideea de risc. Teoria răspunderii pentru risc, implică ideea de justiție, conform căreia orice activitate umană vizează un profit, iar în condițiile în care o activitate creează un risc pentru altul, autorul său este responsabil pentru prejudiciul astfel cauzat, fără a fi necesară dovedirea atitudinii culpabile a acestuia[188, p.253].

Răspunderea juridică pentru riscul provocat mediului și echilibrului ecologic reprezintă, în opinia M. Duțu, forma de manifestare specifică a răspunderii juridice patrimoniale în materie ecologică. Răspunderea pentru riscul provocat mediului și echilibrului ecologic nu-și atenuază sau anulează rolul său preventiv-corectiv, rol vizat de răspunderea pentru culpă. În doctrina juridică s-a admis că rolul preventiv-corectiv al răspunderii pentru riscul provocat mediului și echilibrului „își mută semnificațiile pe alte trepte de realizare a reparării prejudiciilor provocate”[88, p.245].

Reglementările legale în materia răspunderii pentru prejudiciul ecologic consacră teza, conform căreia această răspundere constituie, în primul rând, o reparare contemporană. Asistăm la o adaptare a răspunderii civile delictuale la particularitățile domeniului protecției mediului, în spiritul satisfacerii exigențelor principiilor fundamentale ale precauției și „poluatorul plătește” [188, p.253-254].

În acest context, trebuie să precizăm că, în analiza răspunderii patrimoniale pentru dauna ecologică, existența sau, dimpotrivă, lipsa culpei, ca fundament al răspunderii, face obiectul unei ample dezbateri. Aceasta poate fi rezumată prin întrebarea dacă i se poate acorda un rol primordial răspunderii obiective, ca unic fundament al răspunderii pentru prejudiciul ecologic. Însă doctrina a arătat că această controversă poate fi determinată, și în cazul unui răspuns afirmativ, dar și al unui negativ, cu avantajele și dezavantajele respective, fie pentru debitorul, fie pentru creditorul obligației de reparare[89, p.254].

Fiind de acord cu poziția, conform căreia, culpa autorului faptei ilicite și capacitatea delictuală a acestuia nu sunt elemente obligatorii pentru antrenarea răspunderii patrimoniale de dreptul mediului, este corect de precizat că, conform legislației civile a Republicii Moldova, și anume conform prevederilor lit. c) a art. 3 al Legii privind protecția mediului înconjurător nr. 1515 din 16.06.1993, se consacră principiul responsabilității tuturor persoanelor fizice și juridice pentru prejudiciul cauzat mediului; prevenirea, limitarea, combaterea poluării, precum recuperarea pagubei, cauzate mediului și componentilor săi din contul persoanelor fizice și juridice care au admis (chiar și înconștient sau din neglijență) dauna. Termenul *inconștient* identifică, de fapt, caracterul obiectiv al răspunderii de dreptul mediului.

Fapta ilicită, în dreptul mediului, constă în conduita unei persoane fizice sau juridice, concretizată într-o acțiune sau inacțiune ce contravine dispozițiilor privind protecția, conservarea și dezvoltarea mediului, efectele conduitei ilicite exteriorizându-se în prejudiciul care apare, acesta fiind întotdeauna de natură patrimonială[151, p.254]. Astfel, pentru angajarea răspunderii patrimoniale de dreptul mediului, nu este necesar ca fapta cauzatoare de prejudiciu să fie neapărat ilegală.

Având în vedere practica raporturilor juridice ale altor ramuri de drept, din inerție, se consideră că în raporturile de dreptul mediului, răspunderea juridică de dreptul mediului (patrimonială) va surveni doar în cazul în care fapta cauzatoare de prejudiciu va avea caracter ilegal. În acest sens, rămâne fără o soluție certă situația în care este săvârșită o faptă cauzatoare de prejudiciu mediului, dar considerată inițial (la momentul comiterii) ca fiind conformă legii. Mai ales, aceste situații sunt caracteristice activităților bazate pe risc. În acest sens, „răspunderea bazată pe risc este o răspundere obiectivă[254, p.49-56],” care se aplică și asupra cazului, când activitatea se desfășoară conform legii, dar se cauzează un prejudiciu. Drept exemplu de discuție ar putea servi hotărârea privind acceptarea tranzitării deșeurilor radioactive pe teritoriul Republicii Moldova, fapt ce, evident, contravine prevederilor punctului a) al art. 3 și art. 77 ale Legii privind protecția mediului înconjurător și prevederilor art. 37 al Constituției Republicii Moldova.

Privitor la „*victimă*” daunei ecologice, s-au stabilit, în fond, două opinii. O parte din autori au concluzionat că victima este omul și bunurile sale, paguba fiind cauzată de mediul în care acesta trăiește; alți autori consideră mediul ca fiind victima daunei ecologice[144, p.74].” Evident, mediul aici nu are calitatea de victimă în sensul legislației procesuale, în caz contrar, ar apărea problema reprezentării elementelor naturale, cu toate că în dreptul pozitiv al unor state s-a înregistrat o evoluție în acest sens (de exemplu, art.71 din Constituția Ecuador 2008)[90, p. 242].

Referitor la stabilirea cuantumului prejudiciului, despre care am trasat unele probleme de ordin terminologic în acest domeniu, este o problemă foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă, cel puțin din punct de vedere material (dar nu numai!), o evaluare pecuniară a tuturor elementelor ce îi aparțin, constatăm că există o posibilitate de a le conferi o valoare bănească elementelor mediului. Totuși, trebuie precizat că, în cazul de față, avem de-a face cu un sistem imperfect sub mai multe aspecte.

Concluzionăm că lacunele legislației contemporane cu privire la recuperarea prejudiciului ecologic și neajunsurile de ordin practic reduc eficacitatea sancțiunilor aplicate în domeniul ecologic. Acest lucru indică faptul că metodele disponibile în prezent pentru determinarea prejudiciului ecologic nu sunt tocmai perfecte. În primul rând, trebuie de consolidat funcțiile lor compensatorii, rezolvarea problemelor de procedură și a măsurilor organizatorice, pentru a se încerca de a se apropia real de mărimea sancțiunilor patrimoniale la cuantumul real al prejudiciului[320, p.102-109]. În al doilea rând, însăși existența prejudiciului, din ipostaza element probabil a unei posibile cuantificări, este discutabilă; astfel, în lipsa acestuia, ne-am afla în situația inițială, în dificultatea concretă de a evalua în bani bunuri cu un statut special, din perspectivă ecologică. În același timp, și criteriile de evaluare a pagubelor produse sunt încă la un stadiu în care pot oferi o certitudine științifică, sub aspect juridic, însă nu sunt pe deplin reglementate, în sensul stabilirii, în toate sistemele judiciare existente, a unor limite sau praguri de la care să se poată pună problema răspunderii pentru acel prejudiciu și stabilirea despăgubirilor aferente[93, p.244]. În fine, și poate pentru a deschide o cutie a Pandorei, trebuie să avem în vedere problematica răspunderii pentru prejudiciul ecologic. Din această cauză, pentru moment, ne vom limita, în această privință, la a ridica problema dacă este indicat să condiționăm constatarea și existența unei valori economice a elementelor patrimoniului de mediu- producerea unei daune. Considerăm, totuși, că nu avem de-a face, după cum s-ar crede la prima vedere, cu un singur moment determinant, care separă, în timp, situația în care anumite elemente ale naturii nu au valoare economică, de cea în care sunt evaluabile pecuniar, ci mai degrabă ca un „punct de pornire”, cu caracter pur teoretic, plecând de la care, putem studia posibilitatea conferirii unei valori patrimoniale factorilor de mediu, în limitele reparării prejudiciului.

Legislația română oferă o definiție în materie prin conținutul O.U.G. nr. 195/2005[181], conform căreia prejudiciul ecologic înseamnă „efectul cuantificabil în cost al daunelor asupra sănătății oamenilor, bunurilor sau mediului, provocat de poluanți, activități dăunătoare ori dezastre”. Considerăm importantă precizarea reglementării românești, conform căreia prejudiciul

trebuie, în mod imperativ, să reprezinte evident o valoare economică a acestui prejudiciu care, sub aspectul tematicii abordate, nu ne poate lăsa indiferenți.

Suntem în prezența unei confirmări legislative, a concluziei la care am ajuns mai devreme, referitoare la caracterul patrimonial, în sensul clasic. Ar fi binevenit ca legiuitorul moldav să se inspire din legislația română în această problemă complicată din punct de vedere „matematic”. Mai mult ca atât, în soluționarea acestei situații, urmează a se exclude aplicarea regulilor de drept civil pentru evaluarea daunelor și aplicarea unor reguli specifice.

În acest sens, legislația privind protecția mediului operează cu sistemele de taxe pentru poluare, degradare, deteriorare etc., care stabilesc posibilitatea unificării sistemului de calculare a prejudiciului pentru fiecare caz și asigură posibilitatea dirijării centralizate a finanțelor privind restabilirea, renovarea, regenerarea obiectivelor mediului care au fost afectate prin activități poluatorii. Totodată, măsurarea ori evaluarea pagubelor în scopul atribuirii unei indemnizații ridică și alte probleme importante, ca, de exemplu, pragul ori nivelul minim de pagubă care atrage răspunderea, constatarea daunei, în special când este vorba despre efecte pe termen lung, la mare distanță, și în sfârșit posibila ireversibilitate a prejudiciului. De altfel, această ultimă problemă, deși foarte importantă, rămâne, în mare parte, ignorată de drept.

În viziunea autorului A. Duțu, repararea prejudiciului ecologic nu este asigurată decât în mod imperfect, fie pentru că acesta nu este reparabil în natură (atingerile ireversibile ale echilibrului natural), fie că este diluat, astfel încât nici o reparare nu este posibilă. O problemă la fel de discutabilă rămâne și aceea de a ști de la ce grad al efectelor negative pentru mediu se deschide dreptul la repararea pagubelor, și problema prejudiciului viitor sau incert. În acest sens, pentru a găsi o soluție general acceptabilă, jurisprudența franceză, de exemplu, a consacrat noțiunea de „cauză probabilă și credibilă”, atunci când nici o altă cauză decât poluarea ori deteriorarea mediului nu poate fi considerată în mod rezonabil drept sursă principală a daunei[89, p.264].

Cu privire la problema deschiderii dreptului la reparare, acesta trebuie să-și facă vizibilă existența sa actuală și viitoare, precum și posibilitățile de evaluare, chiar dacă se produce ulterior. În acest caz, trebuie să ținem cont de faptul că majoritatea acțiunilor cauzatoare de daune mediului nu presupun prezența imediată a daunei sau posibilitatea determinării mărimii integrale a acesteia[253, p.99]. Această opinie, de fapt, răstoarnă poziția doctrinei mai vechi care susținea că pentru daunele incerte și eventuale, adică acelea care se pot produce în viitor, nu se poate cere despăgubire. Actualmente însă, doctrina a devenit mai flexibilă, apreciind că un prejudiciu care nu s-a realizat poate justifica condamnarea actuală, dacă realizarea lui în viitor este certă. În materie de mediu, mergând ceva mai departe, potrivit unor studii recente asupra

riscurilor de daune viitoare, s-a ajuns la concluzia posibilității admiterii ca fundament al unei acțiuni, riscurile plauzibile ori incerte de daune viitoare grave ori ireversibile, care nu ar fi, ori foarte dificil reparabile[92, p.22].

Susținem poziția autorului G. Ardeleanu[9, p.29-34] și credem că putem insista asupra aplicării normelor răspunderii reparatorii în faza în care s-a adus o atingere factorilor de mediu, iar dauna încă nu este certă, dar în eventualitate ar putea să se producă în viitor, cu toate că în acest sens nu se pot aduce probe pertinente. Având în vedere cele expuse anterior, pare oportun să se încerce de a elabora și de a adopta o metodă universală pentru determinarea daunelor ecologice, nu excludem faptul că această tehnică de elaborare a metodologiei calculării prejudiciilor ecologice să fie introdusă pe etape, deoarece evaluarea patrimoniului mediului este un domeniu nu pe deplin explorat.

În concluzie am putea preciza că, în contextul unei tendințe de uniformizare, regimul juridic al răspunderii patrimoniale pentru prejudiciul ecologic este caracterizat printr-o serie de reguli novatoare, derogatorii de la regimul clasic al răspunderii civile delictuale și anume:

- prima dintre acestea se referă la caracterul obiectiv, independent de culpă, al răspunderii în materie de mediu;
- urmează regula răspunderii solidare, în situațiile în care sunt ținuti răspunzători pentru același prejudiciu mai mulți autori;
- în privința întinderii reparării, aceasta are un caracter integral, în sensul că se referă atât la pagubele suferite de către victimă, cât și la degradările produse mediului, precum și la costul măsurilor de depoluare, de readucere în starea anterioară;
- și ultima regulă, care am putea să o numim suplimentară, care evidențiază caracterul preponderent, specific, de reparare al răspunderii pentru prejudiciul ecologic, respectiv obligația asigurării în cazul activităților cu risc major de poluare.

Prin urmare, am încercat să definim răspunderea patrimonială în dreptul mediului *ca fiind acea formă de răspundere juridică cu caracter reparator și evaluabilă pecuniar, instituită în scopul reparării daunelor de mediu, prin despăgubirea prejudiciilor cauzate persoanei și mediului, indiferent de vinovăția autorului faptei.*

Considerăm în acest sens oportune următoarele propuneri:

- 1) În plan legislativ, este necesară instituirea unor asigurări pe problematica mediului, care să fie încheiate, în mod obligatoriu, pentru firmele care au activități periculoase pentru mediu și opțional pentru celelalte firme, astfel încât, indiferent de faptul cine provoacă prejudiciul de mediu, să existe certitudinea existenței unor despăgubiri pentru cei afectați și luării măsurilor pentru limitarea proporțiilor prejudiciului și refacerea elementelor afectate.

2) Este necesară elaborarea unei instrucțiuni care să prevadă modul de evaluare a daunei aduse mediului, și o formulă de calcul a prejudiciului.

3.4. Particularitățile răspunderii patrimoniale pentru obligațiile fiscale

În lucrările de specialitate, răspunderea juridică pentru ilicitul comis în sfera finanțelor publice a fost tratat distinct, dar nu voluminos, încât, să putem menționa cu certitudine că această formă de răspundere este pe deplin tratată în știința juridică. Mai mult ca atât, răspunderea în domeniul finanțelor publice, nici până în prezent nu are o denumire comună, acceptată de marea majoritate a autorilor din domeniul jurisprudenței, ea fiind denumită, după caz: „*răspundere juridică financiară*”[202, p.337; 204, p.28; 312, p.111; 286, p.60-63; 306, p.39], „*răspundere juridică pentru încălcarea normelor dreptului financiar*”[86, p.316], „*răspundere fiscală*”[238, p.338; 289, p.425].

Autorul A. Procopovici[206], în teza sa de doctorat, a demonstrat, pentru prima dată, existența răspunderii financiare ca formă distinctă a răspunderii juridice. Autorul menționează că răspunderea financiară este o formă distinctă în cadrul răspunderii juridice, dar are legături funcționale cu alte forme ale răspunderii juridice, conturând modalitățile de exprimare a răspunderii financiare: *fiscală, bugetară, valutară, bancar-publică*, care, după părerea autorului, nu sunt forme distincte ale răspunderii juridice.

Un alt cercetător, A. Armeanic[10], tratează răspunderea juridică și constrângerea statală în sfera dreptului fiscal, susținând că există un set de acte legislative care reglementează mai multe forme de răspundere, printre care și răspunderea patrimonială/materială a contribuabililor în ipoteza nesocotirii legislației fiscale, fiind indicate abaterile fiscale.

S-a analizat și situația în care răspunderea disciplinară, contravențională și penală intervin în legătură cu obligațiile fiscale, fără a se cerceta, în mod amănunțit, răspunderea patrimonială a organelor fiscale și a contribuabililor, care poate fi calificată fie răspundere administrativ-patrimonială[73, p.42-45; 324] (în situația pagubelor cauzate particularilor prin actele administrative fiscale ilegale), fie răspundere civilă delictuală[238, p.388] (în situația pagubelor cauzate de contribuabili prin modul de exercitare a obligațiilor fiscale), susținându-se, că există și o răspundere a funcționarilor organelor fiscale pentru neurmărirea la timp a datoriilor fiscale prescrise[251, p.5].

Autorul A. Trăilescu argumentează faptul că pentru încălcarea obligațiilor fiscale se aplică răspunderea patrimonială care are *o natură specială*, deosebindu-se clar de răspunderea disciplinară, contravențională sau penală[251, p.8].

Analizând cercetările în domeniu, opinăm că răspunderea patrimonială în domeniul obligațiilor fiscale, deși are anumite particularități, nu este, în opinia noastră, independentă de răspunderea civilă delictuală, existând o punte de legătură între dreptul civil și dreptul fiscal.

În acest context, după autorul M. Ș. Mînea, „dreptul finanțelor publice (din care face parte și dreptul fiscal) se apropie într-o oarecare măsură de dreptul civil prin aceea că și una și cealaltă ramură de drept vizează în principal – prin reglementări proprii – relațiile patrimoniale, drepturile și obligațiile exprimate în bani sau evaluabile în bani”[159, p.61].

În opinia noastră, aplicarea noțiunii de „răspundere fiscală” este însă mai utilă, pentru a indica faptul că această ipoteză de răspundere juridică intervine pentru încălcarea obligațiilor fiscale și are o natură patrimonială specială, urmând să detaliem aceste aspecte pe parcursul studiului acestei secțiuni. Fără îndoială, sintagma de „răspundere fiscală” este specifică dreptului fiscal și intervine în planul raporturilor juridice fiscale dintre stat, prin organele sale, și contribuabili, izvorul acestei răspunderi constituindu-l faptele ilicite în legătură cu relațiile patrimoniale privind declararea, stabilirea și colectarea impozitelor și taxelor[251, p. 6].

Sediul legal al răspunderii patrimoniale pentru nesocotirea obligațiilor fiscale se află, în primul rând, în art. 58 al Constituției RM[71], care, vizându-i pe particulari, impune obligația acestora de a contribui, prin impozite și taxe, la cheltuielile publice, recunoscându-le totodată dreptul de a fi despăgubiți de autoritățile publice, implicit de cele fiscale, pentru pagubele cauzate prin actele administrative fiscale. Răspunderea patrimonială în legătură cu plata obligațiilor fiscale se regăsește în Codului fiscal nr. 1163/1997 (art. 8, art. 153), care stipulează răspunderea organelor vamale și fiscale pentru cauzarea de daune contribuabililor drept urmare a actelor/faptelor lor ilicite sau în consecința actelor/faptelor ilicite ale funcționarilor sau altor angajați ai acestor organe. Daunele se compensează din contul bugetului de stat într-o ordine strict reglementată de Codul fiscal[61], Legea nr. 62/2008 privind reglementarea valutară[135], Legea nr. 550/1995 cu privire la instituțiile financiare[132], Legea nr. 847/1996 privind sistemul bugetar și procesul bugetar[136], Legea nr. 1593/2002 cu privire la mărimea, modul și termenele de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală[135].

Concretizăm faptul că numai dobânzile îndeplinesc funcția de reparare a prejudiciului cauzat bugetului public prin neplata la scadență a obligațiilor fiscale, penalitățile de întârziere îndeplinind funcția de sancționare și constrângere a contribuabililor pentru a-și îndeplini obligațiile fiscale. Ambele se circumscriu, însă, noțiunii de „sanțiuni ale obligațiilor fiscale”.

În doctrina de drept fiscal, s-a analizat succint problema naturii juridice a răspunderii fiscale, putându-se ridica întrebarea dacă aceasta este o răspundere juridică de sine stătătoare, independentă de răspunderea civilă sau, dimpotrivă, întră în sfera răspunderii civile -

deosebindu-se de răspunderea penală prin aceea că „unica țință este patrimoniul persoanei răspunzătoare” și nu „împotriva persoanei făptuitorului”.

Astfel, răspunderea fiscală este analizată ca „o formă de răspundere civilă delictuală căreia i se aplică o serie de reguli specifice, așa cum sunt acestea prevăzute de Codul fiscal, apreciindu-se că „se poate vorbi de existența unei răspunderi fiscale, ca formă de răspundere juridică autonomă[78, p.322]”. În mod asemănător, s-a considerat că răspunderea fiscală este o „răspundere civilă patrimonială”, arătându-se în raporturile juridice fiscale, răspunderea debitorilor se acționează pe temeiul răspunderii civile delictuale[238, p.338]. De exemplu, V.M. Mandrița scrie că prin răspundere bugetară (fiscală), care este adusă la îndeplinire de organele competente ale administrației publice, înțelegem răspunderea patrimonială care survine ca urmare a încălcării normelor juridice bugetare în sfera raporturilor juridice bugetare[310, p.326]. În aceeași ordine de idei, având în vedere caracterul patrimonial al sancțiunilor, răspunderea băncilor și a întreprinderilor pentru încălcarea ordinii stabilite pentru decontări este definită drept răspundere patrimonială[310, p.327].

Răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale, întâlnită în doctrină sub denumirea de răspundere fiscală, presupune din perspectiva contribuabililor – obligarea acestora la despăgubiri pentru repararea pagubelor cauzate bugetului public prin neplata la scadență și cu vinovăție a obligațiilor fiscale, iar din perspectiva statului și unităților administrativ-patrimoniale – obligarea acestor subiecte de drept fiscal la dezdăunarea contribuabililor pentru prejudiciile cauzate prin încasarea nelegală a sumelor la buget și nerestituirea acestora.

Sunt auzite păreri precum că nici teoretic, nici practic nu este corect de a defini răspunderea financiară și fiscală prin prisma termenului „răspundere patrimonială”. Argumentând prin faptul că sancțiunile aplicate subiectului încălcării financiare pot avea un caracter patrimonial, întrucât ele îngustează patrimoniul acestuia, totuși caracterul patrimonial al sancțiunilor nu poate servi drept temei pentru determinarea formei răspunderii. Astfel de sancțiuni sunt și în dreptul penal, cel administrativ și cel civil, dar aceste forme ale răspunderii nu sunt definite prin prisma conceptului „răspundere patrimonială”. În plus, sancțiunile financiare pot avea și un caracter nepatrimonial, care poate consta în limitări de ordin psihologic (avertismentul) [204, p.28].

În opinia noastră, răspunderea fiscală este o ipoteză specială de răspundere civilă delictuală (extracontractuală), întrucât, pe de o parte, se angajează în condițiile generale ale răspunderii civile delictuale, acestea fiind: fapta ilicită, prejudiciul, raportul de cauzalitate, vinovăția, (în doctrină găsim opinii precum că esențiale pentru stabilirea naturii răspunderii juridice sunt condițiile în care aceasta se antrenează, neavând relevanță în acest scop dacă norma

juridică încălcată aparține dreptului privat sau dreptului public), iar pe de altă parte, în urma cercetării, am identificat anumite particularități care o deosebesc și o individualizează (de aceea o considerăm o ipoteză specială a răspunderii civile delictuale), acestea fiind următoarele:

- subiecții răspunderii fiscale nu sunt orice persoane fizice sau juridice, ci contribuabilii/plătitorii de obligații fiscale, pe de o parte, și statul sau unitățile administrativ-teritoriale, prin organele fiscale, pe de altă parte. Între aceste părți nu există raporturi de egalitate, precum în cazul răspunderii civile, ci raporturi de subordonare a contribuabililor față de organele fiscale. În cazul răspunderii fiscale, organele fiscale se pot îndrepta direct împotriva contribuabililor pentru repararea prejudiciilor cauzate de aceștia prin neplata la scadență a obligațiilor fiscale, fără intervenția instanței de judecată. Această posibilitate nu este recunoscută însă și contribuabililor, care trebuie să se adreseze instanțelor de judecată dacă organele fiscale refuză să le repare prejudiciile cauzate[251, p.27];

- conținutul raportului juridic de răspundere fiscală este reglementat, în principal, de normele juridice fiscale și, în completare, de prevederile Codului civil, spre deosebire de răspunderea civilă care este reglementată în exclusivitate de normele dreptului privat;

- obiectul raportului juridic de răspundere fiscală constă în plata de despăgubiri cu titlu de dobânzi și penalități de întârziere sau, după caz, majorări de întârziere ori penalități de nedeclarare, în condițiile și limitele Codului fiscal, ci nu în plata oricărei sume de natură să acopere paguba cauzată persoanei vătămate;

- răspunderea fiscală este patrimonială, la fel ca răspunderea civilă, întrucât „se îndreaptă împotriva patrimoniului persoanei răspunzătoare”, dar se distinge de răspunderea civilă prin faptul că îndeplinește, pe lângă funcția reparatorie, și o funcție sancționatorie, de pedepsire a contribuabilului care nu se conformează obligației de a-și plăti impozitele, taxele și contribuțiile sociale.

A. Goghin consideră că răspunderea fiscală are următoarele funcții: punitivă, preventivă, restabilitorie și educativă[291, p.124]. A. Arslanbecova mai adaugă și funcția reparatorie[283, p. 24]. În unele cercetări sunt menționate doar funcția punitivă și cea restabilitorie. Autorul A. Procopovici[205, p.240] menționează cinci funcții care, după părerea lui, se atribuie răspunderii fiscale, și anume: preventivă, punitivă, reparatorie, reglatorie și educativă:

- răspunderea fiscală, spre deosebire de răspunderea civilă, nu izvorăște din orice faptă ilicită (care poate consta dintr-o acțiune sau inacțiune), ci din anumite fapte ilicite extracontractuale, specifice activității de administrare a creanțelor fiscale, care constau în: neplata la scadență de către contribuabili a impozitelor, taxelor și contribuțiilor sociale sau, după

caz, în nedeclararea și neplata acestor obligații fiscale, precum și în colectarea nelegală de către organele fiscale a sumelor la buget și refuzul restituirii acestor sume;

- spre deosebire de răspunderea civilă, prejudiciul, în cazul răspunderii fiscale, constă în lipsa unei sume de bani care trebuie colectată, potrivit legii, la buget sau, după caz, restituită de la buget, fiind reparabil numai dacă este cert și constatat prin acte administrative fiscale sau hotărâri ale instanțelor de judecată;

- la fel ca în cazul răspunderii civile, pentru angajarea răspunderii fiscale trebuie să existe un raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu[286, p.60-63]. Această legătură de cauzalitate, în cazul răspunderii fiscale, se prezumă, întrucât lipsa unei sume de bani decurge, în mod logic, din neplata acesteia;

- pentru angajarea răspunderii fiscale, trebuie să existe, în opinia noastră, și vinovăția persoanei răspunzătoare, așa cum este regula în cazul răspunderii civile delictuale. Răspunderea fiscală se deosebește însă de răspunderea civilă delictuală, pentru fapta proprie (cu care se aseamănă), întrucât persoana vătămată nu trebuie să facă dovada vinovăției persoanei răspunzătoare, culpa prezumându-se relativ din faptul neplății la buget a obligațiilor fiscale ori nerestituirii de la buget a sumelor încasate nedatorat. Astfel, în cazul neplății la scadență a obligațiilor fiscale, organul fiscal poate impune contribuabililor plata de dobânzi și penalități de întârziere și, în final, îl poate executa silit, nefiind necesar să le dovedească vinovăția în neexecutarea acestor obligații. Contribuabilii se pot exonera însă de răspundere, dacă dovedesc că neplata la scadență a impozitelor, taxelor și contribuțiilor sociale se datorează unei cauze străine și neimputabile lor, caz în care răspunderea fiscală nu poate opera. De asemenea, în cazul nerestituirii sumelor încasate nedatorat de la buget, contribuabilii pot solicita dobânzi aferente sumelor de recuperat, nefiind necesar să dovedească culpa organelor fiscale, care se pot exonera însă de răspundere prin invocarea forței majore sau cazului fortuit.

În literatură de specialitate, regăsim o varietate de definiții cu privire la această formă de răspundere. Într-o definiție prezentată de O. Staroverova, răspunderea fiscală este aplicarea de către organele competente față de contribuabili și alte persoane care participă la tănuirea impozitului, a sancțiunilor fiscale pentru săvârșirea încălcării fiscale[325, p.88]. După V. Soloviov, răspunderea fiscală este aplicarea sancțiunilor punitive și reparatorii[323, p.92]. Cercetătoarea M. Karaseva definește răspunderea juridică fiscală drept aplicarea în ordinea stabilită de lege, în privința persoanelor care au încălcat normele juridice financiar-fiscale, a unor măsuri speciale de constrângere statală – sancțiuni financiare, ce au legătură cu împovărări cu caracter patrimonial[305, p.82].

În opinia noastră, principala funcție a răspunderii fiscale este funcția reparatorie, care este îndreptată spre înlăturarea prejudiciului cauzat prin încălcarea financiară și restabilirea ordinii de drept. Deci, prejudiciul cauzat poate avea un caracter patrimonial, dar și unul organizatoric: încălcarea financiară poate perturba activitatea organelor statale în mod direct; de exemplu, art. 253 din CF al RM prevede răspunderea pentru împiedicarea activității organului fiscal, care se poate manifesta prin următoarele: neasigurarea accesului în încăperile de producție, în depozite, în locurile de păstrare a bunurilor, în spațiile comerciale și în spațiile cu o altă destinație, prin neprezentarea de explicații, date, informații și documente, necesare organului fiscal, asupra problemelor care apar în timpul controlului, prin alte acțiuni sau inacțiuni; neprezentarea, prezentarea tardivă a informației și/sau prezentarea informației neautentice; neexecutarea deciziei organului cu atribuții de administrare fiscală de suspendare a operațiunilor la conturile bancare ale contribuabilului; neexecutarea cerințelor din citația organului fiscal[205, p.244].

Este oportună, pentru cercetarea noastră, definirea noțiunii de „obligatie fiscală”, care desemnează o relație juridică reglementată de normele juridice fiscale prin care debitorul este îndatorat la o prestație specifică, impusă de lege, față de creditor care, în vederea îndeplinirii acestei prestații, îl poate constrânge pe debitor[251, p.30]. Datorită structurii lor, obligațiile fiscale se aseamănă[213, p.64] cu obligațiile civile, dar nu se confundă cu acestea din urmă, întrucât, așa cum s-a arătat în doctrină[251, p.31], natura și regimul lor sunt diferite.

O definire legislativă ne-o prezintă Codul fiscal prin art. 129[61], prin care *obligatia fiscală* este o „obligatie a contribuabilului de a plăti la buget o anumită sumă ca impozit, taxă, majorare de întârziere (penalitate) și/sau amendă”. În opinia noastră, definiția nu este exactă, nu se corelează cu ansamblul actului normativ. Rezultă că nu doar contribuabilii au obligații fiscale, constând în plata impozitelor, taxelor și contribuțiilor sociale (așa cum rezultă din această prevedere legală), ci și organele fiscale au, la rândul lor, obligații fiscale ce constau în restituirea sumelor de la buget și acordarea de dobânzi pentru aceste sume. În acest sens, propunem a completa art. 129 din CF al RM, sub următoarea redacție: „*obligatie a debitorului fiscal de a plăti o anumită sumă ca impozit, taxă, majorare de întârziere (penalitate), amendă, contribuții sau alte sume datorate*”.

De asemenea, în doctrină s-a arătat că dreptul fiscal poate fi plasat la granița dreptului public cu dreptul privat, întrucât „se apropie într-o oarecare măsură de dreptul civil prin aceea că și una și cealaltă dintre ramurile de drept vizează în principal – prin reglementările proprii – relațiile patrimoniale, adică drepturile și obligațiile exprimate în bani sau evaluabile în bani” [197, p.20; 213, p.64; 177, p.528]. Am putea spune că apropierea obligațiilor fiscale de cele civile este reliefată și de faptul că anumite dispoziții de drept comun, ce reglementează

obligățiile civile (de exemplu, în legătură cu stingerea acestora ori transmiterea lor), sunt aplicabile și obligațiilor fiscale.

Analizând prevederile CF al RM, menționăm faptul că acesta stabilește modul și condițiile de tragere la răspundere pentru încălcarea legislației fiscale. Art. 231 din CF al RM vorbește despre tragerea la răspundere pentru încălcare fiscală, „tragerea la răspundere pentru încălcare fiscală” presupunând, de fapt, „realizarea răspunderii fiscale”. În plus, art. 235 din CF al RM definește sancțiunea fiscală drept o măsură cu caracter punitiv și se aplică pentru a se preveni săvârșirea, de către delincvent sau de către alte persoane, a unor noi încălcări, pentru educarea lor în spiritul respectării legii.

Considerăm aceste definiții incomplete, întrucât privește răspunderea fiscală patrimonială doar a contribuabilului, nu și a statului, respectiv a unităților administrativ-patrimoniale.

Pornind de la cele menționate anterior și sintetizând definițiile existente în doctrină, propunem propria definiția prin care răspunderea fiscală, fiind o ipoteză a răspunderii patrimoniale, poate fi prezentată ca *un raport juridic de obligații fiscale în care o persoană, numită debitor fiscal, este datorare să repare paguba cauzată cu rea-credință altei persoane, numită creditor fiscal.*

3.5. Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (notarul, avocatul, executorul judecătoresc)

Edificarea unei economii de piață în țările europene, inclusiv în Republica Moldova, a făcut necesară organizarea pe baze liberale, pe lângă avocați și a altor importante profesii juridice, cum sunt acelea de notar public și executor judecătoresc. Prima a fost supusă unei reglementări prin Legea RM cu privire la notariat nr. 1453/2002[120] și, recent, Legea RM privind organizarea activității notarilor nr. 69/2016[127], iar secunda – prin Legea RM privind executorul judecătoresc nr. 113/2010[126]. Nu putem să ignorăm faptul că avocatura beneficiază de o reglementare fundamentală prin Legea RM cu privire la avocatură nr. 1260/2002[119].

Potrivit autorului O. Chicu răspunderea profesioniștilor a fost reglementată cu mult timp în urmă în sistemele de drept occidentale, fiind guvernată de principii tradiționale solide[53, p.48-50]. Însă, actele normative referitoare la reglementarea profesiilor liberale nu cuprind dispoziții detaliate privind răspunderea patrimonială a titularilor acestora pentru neexercitarea sau exercitarea necorespunzătoare a îndatoririlor lor profesionale, susține autorul.

Din acest motiv, în opinia noastră, se impun unele reflecții asupra acestor probleme, care vor permite o examinare mai complexă asupra răspunderii patrimoniale în cazul exercitării unor profesii liberale din domeniul juridic.

1) *Răspunderea patrimonială a avocatului*. Legea RM cu privire la avocatură[119], reglementează în mod expres numai răspunderea disciplinară a avocatului (capitolul IX). Potrivit art. 56 alin. (1), „*avocații răspund disciplinar pentru acțiunile prin care se încalcă normele prezentei legi, codului deontologic[362] și altor acte normative care reglementează activitatea avocaturii*”. Cele expuse se referă, din punctul nostru de vedere, doar la răspunderea disciplinară, nu și la cea patrimonială. Susținem că prevederile normative, în concordanță cu alte norme (de exemplu, Statutul profesiei de avocat[233]), nu exclud răspunderea patrimonială. În acest sens, art. 48 alin. (21) al Statutului... precizează că răspunderea disciplinară a avocatului „nu exclude răspunderea civilă, penală sau administrativă”, dar aceste dispoziții sunt destul de lapidare (puțin reglementate din punct de vedere al legislatorului) privitoare la răspunderea patrimonială a avocaților.

Atare dispoziții legale ne pot conduce la concluzia, potrivit căreia răspunderea patrimonială a avocatului este una de natură civilă. În mod firesc se poate pune întrebarea dacă o atare răspundere este una delictuală sau una contractuală. Fără îndoială, că raporturile dintre avocat și client au o bază contractuală, deoarece între avocat și clientul său se încheie un contract civil. Contractul de asistență juridică este un contract civil numit, formal, cu titlu oneros, care are caracter *intuit personae* și trebuie să prevadă în mod expres întinderea puterilor pe care clientul le conferă avocatului[95, p.306]. De asemenea, potrivit art. 6 alin. (1) din Statut..., contractul de asistență juridică se încheie în formă scrisă, exigență impusă *ad probationem*. La rândul său, art. 6 enunță elementele obligatorii ale contractului de asistență juridică. Asemenea dispoziții legale pot conduce la concluzia că răspunderea avocatului pentru prejudiciile cauzate clientului său este o răspundere contractuală.

Deosebit de semnificative sunt, în opinia noastră, atât dispozițiile art. 61 din Legea RM cu privire la avocatură nr. 1260/2002, cât și art. 62 din Statutul profesiei de avocat nr. 320/2011, text, potrivit căruia „*pentru a asigura repararea prejudiciului material cauzat în procesul exercitării profesiei, avocatul este în drept să încheie, în condițiile legii, contract de asigurare de răspundere civilă*.” De remarcat, că nu face nici o referire la răspunderea civilă a avocatului, delictuală sau contractuală, ci la asigurarea pentru „răspundere profesională”. Considerăm că textul evocat ne sugerează o *categorie specială de răspundere patrimonială*, care nu se suprapune întru totul cu cea din dreptul comun.

Ținem să menționăm că legislatorul autohton a stabilit asigurarea de răspundere civilă profesională a avocaților nu ca o obligație (cum este de exemplu prevăzut în legislațiile țărilor Europene), ci ca *un drept* al avocaților. În acest context, propunem ca legiuitorul național să oblige avocații la asigurarea de răspundere civilă, prin modificarea art. 61 al Legii cu privire la avocatură și art. 62 din Statutul profesiei de avocat, și anume prin substituirea sintagmei „*este în drept*” cu sintagma „*este obligat*” [228, p.55].

Statutul profesiei de avocat folosește în mod frecvent sintagma „răspundere profesională” și sugerează cu mai multă pregnanță existența unei forme *sui generis* de răspundere patrimonială.

Ce cuprinde asigurarea de răspundere civilă profesională? Prin „răspundere profesională” se înțelege acoperirea daunelor efective suferite de client și rezultate din exercitarea profesiei cu nerespectarea prevederilor legii. Prin această formă de asigurare – asigurarea de răspundere civilă profesională a avocaților – se pot acoperi, de către compania de asigurare, pierderile bănești pe care asiguratul (avocatul) este obligat să le suporte în cazul în care, în legătură cu exercitarea profesiei sale și în baza unui contract, a cauzat un prejudiciu clientului său [95, p.317].

Toate aceste dispoziții legale ne determină să recunoaștem existența unei *răspunderi profesionale a avocatului*. În urma încheierii contractului de asistență juridică, tradițional se afirmă că avocatul își asumă niște obligații, și anume: obligații de mijloace, de diligență și prudență, de rezultat.

Atunci când îndeplinește anumite acte specifice pentru executarea contractului de asistență juridică, cum ar fi redactarea acțiunii sau a unei căi de atac, prezentarea la proces și susținerea cauzei în reprezentarea clientului, susținerea apărării clientului, avocatul își asumă *obligații de rezultat*. Atunci când are de îndeplinit astfel de obligații, răspunderea avocatului este antrenată, dacă acel rezultat nu a fost îndeplinit. De exemplu, neprezentarea avocatului la proces, deși s-a obligat prin contractul de asistență juridică să asigure apărarea, pierderea unor termene procedurale (pierderea dreptului la acțiune, datorită nedeponerii cererii de chemare în judecată în termen, deși avocatul avea împuternicire în acest sens și se afla în posesia tuturor actelor necesare). Aceste situații pot cauza, adeseori, clientului un prejudiciu irecuperabil. Dar, odată ce clientului i-au fost cauzate pagube, avocatul este răspunzător de repararea lor. Cu atât mai mult, avocatul este răspunzător, dacă fapta sa este urmarea relei credințe, a unei neglijențe grave sau a unui abuz.

Delimitarea acestor obligații a avocatului prezintă relevanță în angajarea răspunderii acestuia. Astfel, în îndeplinirea obligației de mijloace, avocatul este dator să depună diligență (promptitudine) corespunzătoare prudenței care determină întotdeauna prevederea rezultatelor

acțiunilor noastre ca fiind conformate cu legea. El este dator să pună în practică toate cunoștințele sale teoretice și practice de natură juridică, în raport cu prevederile legislației, statutul profesiei sale și regulile eticii profesionale. Dacă a dispus de astfel de diligență, chiar dacă nu a câștigat procesul, avocatul și-a îndeplinit obligația și el nu va răspunde patrimonial în acest caz.

Este util să precizăm că obligația de diligență se caracterizează prin faptul că rezultatul urmărit de client nu depinde exclusiv de acțiunea sau activitatea avocatului, ci și a unui terț, independent de calitatea acestuia. Dimpotrivă, în cazul în care rezultatul urmărit de client depinde de activitatea exclusivă a avocatului, obligația acestuia este una de rezultat. Distincția menționată nu trebuie să conducă la concluzia absolută că existența unei obligații de diligență exclude cu desăvârșire răspunderea patrimonială a avocatului. În lipsa unei dispoziții contrare răspunderea avocatului este incidentă în cazul unei apărări în flagrantă contradicție cu dispozițiile normative în vigoare și prin ignorarea obligațiilor sale profesionale.

În considerarea celor expuse, apreciem că răspunderea patrimonială a avocatului este una de natură profesională, împrejurare ce nu exclude însă completarea dispozițiilor legale în materie cu cele ale dreptului comun[228, p.55].

Trebuie să recunoaștem că în majoritatea sistemelor de drept este angajată răspunderea patrimonială a avocatului, care operează în baza principiilor de drept comun. Există și legislații ce conțin norme particulare cu privire la răspunderea patrimonială a avocatului. Astfel, de pildă, în Germania răspunderea avocatului este foarte severă, avocatul este obligat să cunoască întreaga jurisprudență a Curții Federale, iar pierderea procesului datorită „ignoranței” sale antrenează răspunderea patrimonială a acestuia. Există și sisteme opuse, cum este cazul Italiei, unde avocatul răspunde patrimonial numai în caz de greșeală gravă (art. 2236 Cod civil)[141, p.195].

Conform legislației Republicii Moldova, răspunderea patrimonială poate fi angajată numai în condițiile dreptului comun. Se cer întrunite cumulativ cele patru elemente clasice ale răspunderii: fapta cauzatoare de prejudicii, prejudiciul, legătura de cauzalitate și vinovăția. De remarcat, primul element, fapta cauzatoare de prejudicii pentru avocat are un caracter specific și urmează să-l comentăm.

După cum este bine cunoscut, munca avocatului se concretizează prin mai multe categorii de activități (art. 8), diferențiate în funcție de obiectul contractului de asistență juridică, semnat cu clientul. Altfel spus, avocatul are obligațiuni de a face, cât și obligații de a nu face. Răspunderea pe care o are avocatul este de natură contractuală (art. 1399 din CC al RM). Răspunderea delictuală intervine numai în cazul în care avocatul este ținut să răspundă pentru o

faptă a sa, săvârșită extracontractual, de natură să cauzeze un prejudiciu terților persoane, spre exemplu, ca urmare a informațiilor furnizate de avocat în exercitarea profesiei sale.

Totuși, de reținut că răspunderea patrimonială a avocatului nu este operantă pentru simplul fapt al pierderii procesului. Ea trebuie să se raporteze la obligațiile avocatului, la conținutul contractului de asistență juridică și, mai cu seamă, la natura obligațiilor asumate de avocat. Obligațiile avocatului nu sunt, în principiu, obligații de rezultat, ci de mijloace (de diligență). Poziția avocatului față de client nu este una de strictă subordonare, ci de relativă independență. Răspunderea patrimonială a avocatului lipsește în situația în care intervine unul dintre cazurile apreciate ca fiind cazuri de înlăturare a responsabilității, și anume: comportamentul clientului, încheierea unui contract de asistență juridică cu un alt avocat care preia în totalitate cazul clientului respectiv. Toate aceste elemente trebuie să fie prevăzute în vedere de instanțele judecătorești sesizate cu acțiuni în stabilirea răspunderii juridice patrimoniale a avocatului[95, p.310].

În practica de toate zilele, sunt situații în instanță când unii clienți renunță la avocații pe care îi au. Sunt situații când clienții îi reclamă pe avocați la Comisia pentru etică și disciplină, din motiv că nu-și îndeplinesc obligațiile profesionale, și cer înapoi onorariile. Totodată, nu s-au întâlnit deocamdată – dar aceasta nu înseamnă că nu pot exista – situații în care un client cheamă în judecată un avocat pentru a-l despăgubi pentru pierderile suferite din cauza exercitării necompetente a profesiei. Ceea ce înseamnă că, în genere, nu pot fi astfel de situații pe viitor.

Aceasta explică faptul că și profesia de avocat există greșeli comise de avocați, făcute cu sau fără intenție, dar răspunderea se angajează la fel pe fapta proprie, deci în general pe principiul răspunderii patrimoniale.

În cadrul răspunderii patrimoniale ale avocaților, putem menționa careva principii, și anume: răspunderea patrimonială nu se poate întinde mai mult decât au avut părțile în vedere la momentul încheierii contractului. Ceea ce rezultă din acest contract că trebuie să facă ambele părți, ceea ce poate obține una din părți sau cealaltă, adică drepturile toate sunt definite în acest contract. *Faptele care nu puteau fi avute în vedere cu ocazia încheierii contractului nu pot face obiectul unei răspunderi patrimoniale.*

În general, ca principiu al răspunderii patrimoniale este: valoarea despăgubirii își propune să acopere întreg prejudiciul cauzat, și beneficiul nerealizat, și pierderea. Deci este principiul reparației integrale a prejudiciului. Separat de acest principiu este repararea în natură și, atunci când acest lucru este imposibil, survine principiul reparației prin echivalență.

Constatăm însă că legislația în vigoare nu este foarte consecventă în ceea ce privește terminologia pe care o folosește în domeniul răspunderii patrimoniale a avocaților.

Imunitatea juridică de care dispune avocatul, prin garanțiile acordate de art. 51-52 al Legii cu privire la avocatură, nu-l scutește pe avocat de răspunderea patrimonială pentru paguba cauzată clientului în urma executării necorespunzătoare a obligațiilor profesionale. Odată cu trecerea la relațiile economice de piață, acest institut al dreptului avocațial a devenit o necesitate. Dar, pentru obiectivitate, ținem să accentuăm că normele Codului civil care reglementează răspunderea patrimonială pentru cauzarea de daune au fost, sunt și vor fi aplicabile, indiferent de existența expresă a acestui institut în legislația cu privire la avocatură[228, p. 56].

2) *Răspunderea patrimonială a notarului.* Activitatea de notar public este o profesie cu răspunderi deosebite, bazată pe buna reputație, care însă implică riscul de a face greșeli în îndeplinirea obligațiilor pe care le ai față de beneficiarii serviciilor oferite de tine, prin eroare, omisiune sau neglijență. În doctrină s-au ivit multe discuții, dacă notarul poartă răspundere contractuală sau delictuală[47, p.83]. Deși notarii fac parte din aceeași categorie de profesii liberale, răspunderea de față trezește discuții. Pe de o parte, suntem în prezența faptului când notarii își asumă obligații ca mandatar să execute anumite acte juridice în numele clienților, și, în acest caz, ne aflăm în aria răspunderii contractuale, deoarece părțile au ajuns la un consens, pe de altă parte, notarul înfăptuiește acte notariale, iar în cazul când i-au fost aduse prejudicii clientului, notarul răspunde în baza Legii contenciosului administrativ nr. 793/2000, care în art. 1 alin. (2) prevede: „orice persoană care se consideră vătămată într-un drept al său, recunoscut de lege, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, se poate adresa instanței de contencios administrativ competente pentru a obține anularea actului, recunoașterea dreptului pretins și repararea pagubei ce i-a fost cauzată”. Conform art. 2 al Legii, sunt asimilate autorităților publice persoanele de drept privat care exercită atribuții de putere publică sau utilizează domeniul public, inclusiv persoanele care prestează servicii notariale.

Mai mult ca atât, art. 54 alin (1) al Legii cu privire la organizarea activității notarilor prevede clar că persoana lezată într-un drept al său prin îndeplinirea unui act notarial sau a unei acțiuni notariale ori prin refuzul neîntemeiat de a îndeplini actul sau acțiunea notarială, ori prin divulgarea secretului profesional poate cere repararea prejudiciului cauzat astfel. Dacă de prejudiciul cauzat este răspunzător și solicitantul actului notarial sau o persoană terță, aceștia poartă răspundere proporțional cu gradul vinovăției lor. În condițiile acestui text răspunderea civilă a notarului public este una delictuală, împrejurare pe deplin justificată și din punct de vedere doctrinar, după cum vom sublinia și în cele ce urmează.

Pentru a asigura repararea prejudiciului patrimonial cauzat de notar în cadrul activității sale profesionale, conform art. 56 alin. (1), notarul este obligat să încheie contract de asigurare

obligatorie de răspundere profesională. Evidența acestor contracte este ținută de Camera Notarială. Contractul de asigurare se încheie pe un termen de cel puțin un an, cu condiția că plata despăgubirilor pentru prejudiciul cauzat în perioada de acțiune a contractului să poată fi cerută în cadrul termenului de prescripție extinctivă pentru acțiunile de reparare a prejudiciului.

Totodată, în scopul reparării unor eventuale prejudicii patrimoniale cauzate de notari, se instituie Fondul de credibilitate, care își desfășoară activitatea în baza Legii menționate și a unui regulament aprobat de Adunarea Generală a Notarilor.

Noua Lege cu privire la organizarea activității notarilor, în art. 55 prevede succesiv și ordinea de reparare a prejudiciului patrimonial, și anume: a) din asigurarea obligatorie de răspundere profesională a notarului; b) din Fondul de credibilitate; c) din mijloacele bănești ale notarului care a cauzat prejudiciul.

În cazul în care notarul și-a desfășurat activitatea în lipsa unui contract de asigurare obligatorie de răspundere profesională sau în cazul în care prejudiciul a fost cauzat intenționat de către notar, acesta răspunde personal cu patrimoniul său pentru prejudiciul cauzat.

Problema naturii juridice a răspunderii civile a notarului public a provocat deja, în doctrina noastră, unele controverse. În doctrina franceză această chestiune juridică este extrem de controversată, unii autori pledând pentru răspunderea delictuală a notarului public, iar alții pentru cea contractuală bazată pe regulile de la mandat. A fost promovată și teza unei răspunderi bazate pe ideea de risc[357, p.150-152]. Jurisprudența franceză a oscilat în adoptarea unei soluții categorice[47, p.87]. Autorul J. Aubert a caracterizat răspunderea notarului sub aspect civil. Autorul pune în discuție problema calificării răspunderii civile a notarului în funcție de prejudiciul pe care l-a cauzat. În felul acesta autorul pune problema răspunderii civile contractuale a notarului, luând în considerație raporturile juridice dintre notar și clienții săi, sau răspunderea civilă delictuală, ca temei fiind prejudiciul cauzat de actele notarului[335, p. 29].

Și în doctrina românească au existat controverse cu privire la această problemă doctrinară. În doctrina română, este susținută ideea că răspunderea patrimonială a notarilor este una delictuală, întrucât, de regulă, între notar și clientul său nu se poate considera că a fost încheiat un contract, deoarece notarul, în accepțiunea autorilor români, lucrează de pe o poziție de autoritate publică (delegată), așadar între el și clientul său nu există egalitate juridică[335, p.130]. Prin urmare, raportul juridic dintre ei nu poate fi de drept privat, deci nu poate fi contractual. Astfel fiind, răspunderea patrimonială a notarului își are fundamentul în regulile de drept comun referitoare la răspunderea delictuală, considerată mai completă și mai acoperitoare față de persoana prejudiciată.

În Federația Rusă răspunderea notarilor diferă în funcție de statut: este notar de stat sau notar privat[332, p.30]. Notarul de stat, pentru acțiunile ilegale, poartă răspundere conform procedurii stabilite, și anume: răspunderea patrimonială (materială) este pusă pe umerii statului prin intermediul organelor de justiție, iar notarul, ca angajat, poartă răspundere disciplinară în conformitate cu legislația muncii a Federației Ruse.

În legislația Republicii Moldova, art. 54 alin (2) al Legii cu privire la organizarea activității notarilor prevede că „statul nu răspunde pentru prejudiciul cauzat de notar sau de notarul stagiar”. Notarii privați, care au comis un ilicit și au prejudiciat pe cineva, răspund cu patrimoniul său, dacă nu este suficient din fondul de asigurare.

Revenind la dispozițiile art. 54 și 56 al Legii sus-menționate, care instituie principiul general al răspunderii civile a notarului public, este indispensabil să observăm câteva particularități extrem de importante ale acestei soluții legislative. O primă observație rezidă în faptul că textul analizat instituie principiul general al răspunderii civile a notarului public pentru încălcarea obligațiilor sale profesionale. O atare prevedere legală ne sugerează și de data aceasta o anumită specificitate a răspunderii juridice a persoanei care exercită o profesiune liberală. Această împrejurare ar putea acredita și ea teza unei răspunderi profesionale. Oricum, din acest punct de vedere, nu putem ignora faptul că natura juridică a răspunderii civile instituite de art. 54 este departe de a fi clarificată din punct de vedere normativ și doctrinar.

Cea mai importantă particularitate a răspunderii patrimoniale a notarului vizează latura sa subiectivă. Într-adevăr, potrivit art. 55 al Legii, răspunderea notarului operează numai în condițiile în care acesta a cauzat cu vinovăție sau intenționat un prejudiciu sub forma relei-credințe. Deși Legea nu definește conceptul de „rea-credință” acesta trebuie raportat la intenția notarului public de a produce o pagubă în patrimoniul unei persoane prin încălcarea obligațiilor sale profesionale[139, p.60; 82, p.6-11].

Răspunderea notarului poate fi atenuată dacă notarul nu a fost în mod complet informat de către client. Dacă, în realitate, situația juridică prezentată de către client este falsă, atunci se pune întrebarea *până unde are notarul obligația de a se informa cu privire la cele declarate de client?* Un notar, de exemplu, nu poate aprecia asupra unei eventuale insolvențe privind o societate, parte într-un act pentru care se dorește autentificarea. Dacă i-am cere, totuși, acest lucru, atunci am putea ajunge și la alte concluzii absurde (de exemplu, ar trebui ca notarul să verifice dacă o persoană, care dorește autentificarea unui testament, are rude care, în ipoteza morții sale, ar putea fi moștenitori rezervatari?).

În orice caz, necesitatea verificării de date și informații obținute prin declarația părții devine din ce în ce mai actuală, de aceea legiuitorul ar trebui să creeze sisteme și mijloace de

verificare ce pot fi (sau trebuie) utilizate de notari. În concluzie, notarii trebuie să aprecieze cu multă prudență anumite declarații, și acolo unde există posibilitatea verificării anumitor informații este recomandat să procedeze în acest sens[228, p. 57].

3) *Răspunderea patrimonială a executorului judecătoresc.* În sistemul nostru de drept, executorii judecătorești nu beneficiază de o răspundere de „favoare”, astfel cum aceasta este concepută în cazul notarilor publici. Nici un articol din Legea cu privire la executorul judecătoresc nu prevede „răspunderea patrimonială” sau „răspunderea civilă”. Potrivit art. 7 alin. (2) al Codului de executare al RM nr. 443/2004 *„orice imixtiune în activitatea de executare a documentelor executorii este inadmisibilă și atrage răspunderea prevăzută de lege”*.

Astfel, putem deduce că răspunderea patrimonială a executorului judecătoresc poate fi angajată, în condițiile legii civile, pentru cauzarea de prejudicii prin încălcarea obligațiilor sale profesionale. Textul citat ne obligă la unele sumare reflecții asupra câmpului său de acțiune. Și anume, se impune o remarcă în privința angajării răspunderii în condițiile legii civile. Această constatare ridică problema naturii juridice a răspunderii patrimoniale a executorului judecătoresc.

În doctrina românească este promovată teza, conform căreia răspunderea executorului judecătoresc pentru pagubele cauzate în exercițiul funcției sale este o răspundere civilă delictuală pentru fapta proprie[180, p.198; 98, p.162]. Această soluție este promovată și de un prestigios autor francez S.Guinot, din domeniul executării silite[345, p.428].

O atare opinie, în viziunea noastră, nu mai poate fi susținută fără rezerve în privința pagubelor produse de executorul judecătoresc chiar clientului său, respectiv creditorului. În cazul executorului judecătoresc, necesitatea încheierii unui contract, în sensul *de instrumentum*, nu este prevăzută de Lege așa cum acest lucru este statuat de Legea cu privire la avocatură. Dar, în același timp, ar fi îndrăzneț să afirmăm că activitatea execuțională exclude orice raport contractual între executorul judecătoresc și clientul său.

Dimpotrivă, la fel ca și în cazul notarului public, clientul este cel care optează pentru un anumit executor judecătoresc. Pe de altă parte, executarea silită se poate declanșa numai la cererea creditorului. Nu este mai puțin adevărat că, conform art. 2 alin. (4) al Legii privind executorii judecătorești cererea creditorului poate fi respinsă de către executorul judecătoresc numai în cazurile strict determinate de lege.

Datorită acestui fapt, problema naturii răspunderii juridice a executorului judecătoresc continuă să rămână una delicată. Într-o lucrare a sa, autorului roman I. Leș, pledează pentru teza răspunderii contractuale a executorului judecătoresc în cazul producerii unei pagube în patrimoniul creditorului[140, p.459].

În favoarea acestei opțiuni teoretice pledează și faptul că pentru activitatea prestată executorul judecătoresc este îndreptățit să primească un onorariu, la fel ca avocatul sau notarul public. Teza contractualistă este promovată și de doctrina franceză[345, p.427]. În esență, această concepție se fundamentează pe natura raporturilor dintre executorul judecătoresc și creditor, care sunt asimilate cu cele dintre mandant și mandatar. O autoare franceză remarcă, în această privință, că particularitatea esențială a profesiilor liberale rezidă în „raportul de încredere pe care îl stabilesc cu mandantul”[333, p.10].

Doctrina recentă este însă favorabilă tezei răspunderii civile profesionale autonome, întemeiate pe calitatea de „ofițer oficial” al executorului judecătoresc, răspundere de natură hibridă, contractuală și delictuală.

Referitor la răspunderea civilă a executorilor judecătorești nu putem să nu observăm că executorii judecătorești, la fel ca și notarii publici, sunt obligați să se asigure de răspunderea civilă. Asigurarea de răspundere profesională a executorului judecătoresc se realizează conform art. 30 alin. (1) al Legii privind executorii judecătorești. Asigurarea acoperă prejudiciile cauzate de executorul judecătoresc prin fapte proprii sau ale angajaților săi, din neglijență, greșeală sau imprudență în exercitarea atribuțiilor profesionale.

În concluzie, considerațiile de mai sus evidențiază existența unor reglementări concordante în materia răspunderii patrimoniale a titularilor unor profesii juridice liberale, dar și a unor norme ce sunt potrivnice dezideratului de armonie normativă în situații bazate pe identitate de rațiune. În perspectiva unor viitoare intervenții legislative, o mai bună armonizare a normelor privitoare la răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice liberale ar fi indispensabilă. Avem în vedere, în special, diferențierile de reglementare în privința răspunderii profesionale a notarilor în raport cu cea a executorilor judecătorești, dar, după cum am remarcat, chiar și în raport cu răspunderea patrimonială a magistraților. Or, unele dintre deosebirile evidențiate în cadrul paragrafului de față nu-și pot găsi o justificare temeinică nici din punct de vedere practic și nici din punct de vedere doctrinar[228, p.58].

3.6. Conceptul răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței

Criza economică la nivel global a generat multiple efecte, unul dintre ele fiind și înmulțirea cauzelor de insolvență și faliment. Pe fond, criza a produs o transformare majoră, atât pe plan politic, cât și pe plan economic și social, schimbând mentalități, concepte, idei

Modul în care administratorul unei societăți conduce activitatea acesteia poate aduce prosperitate sau, poate crea situații dintre cele mai neplăcute acesteia, asociaților sau terților. În

funcție de urmările produse ca urmare a administrării deficitare, administratorii pot fi trași în mod diferit la răspundere pentru faptele lor săvârșite în exercitarea mandatului cu care au fost investiți.

Baza teoretică a cercetării privind răspunderea inclusiv răspunderea patrimonială în caz de insolvență o constituie lucrările celor mai recunoscuți autori din doctrina națională și străină. Unele aspecte, procesual civile, fiscale sau patrimoniale ale insolvabilității au fost tratate de mai mulți autori. Recent autorul Gheorghe Macovei în teza de doctor pentru prima dată efectuează o analiză sistemică a legislației naționale și a celei internaționale, a doctrinei autohtone și a celei străine, a practicii judiciare în materia procedurilor de insolabilitate, în vederea determinării particularităților procedurii de insolabilitate și naturii juridice a acesteia. Concluzionând asupra naturii juridice a insolvabilității afirmă că insolabilitatea, privită în sens larg, este o instituție de drept ce cuprinde norme de drept material și procedural, care reglementează relațiile ce apar între debitorul insolubil, creditorii, administratorul insolvabilității și instanța de judecată în legătură intrarea persoanei în incapacitate de plată[146, p. 53].

O cercetare în materie de insolabilitate inclusiv a răspunderii în caz de insolvență a fost realizată de doctrinarul român Nasz C. B.[168]. Interesul științific al acestuia a fost îndreptat spre toate aspectele ce țin de instituția insolvabilității, acesta analizând și o serie de aspecte practice ce țin de deschiderea și desfășurarea procedurilor de insolabilitate. Este de remarcat intenția autorului român de a clarifica principalele categorii de noțiuni cu care se operează în cadrul analizei instituției insolvabilității, în special, insolvență, faliment, insolabilitate. Conform opiniei acestuia, categoriile de insolvență și insolabilitate se referă mai mult la aspectele materiale, exprimând o stare economică, financiară a patrimoniului sau a persoanei, pe când faliment întotdeauna a fost o categorie procesuală, exprimând o procedură aplicabilă celor aflați în incapacitate de plată [167, p.19].

O altă, lucrare [54], apărută sub egida Institutului Național al Justiției (INJ) în 2009 are menirea de a crea o bază științifică inclusiv în materie de insolabilitate. Analizând natura juridică a procedurii de insolabilitate, autorii ajung la concluzia că procedura de insolabilitate este o procedură civilă necontencioasă, ce nu soluționează litigii de drept, dar are menirea de a supraveghea totalitatea acțiunilor îndreptate spre satisfacerea concomitentă și proporțională a tuturor creanțelor creditorilor unui debitor insolubil[54, p.203].

Prezintă interes preocuparea autorilor de a analiza problemele ce țin de răspunderea aplicabilă în cadrul și în legătură cu examinarea cauzelor de insolabilitate. Aceștia delimitează tipurile de răspundere în două categorii în dependență de subiecții implicați, și anume: răspunderea persoanelor responsabile a debitorului și răspunderea participanților la proces,

afirmând că dacă în cazul primei categorii este vorba de o răspundere civilă subsidiară, în cel de-al doilea caz este vorba despre răspunderea procesuală aplicabilă în baza normelor procesuale[54, p.269]. În al doilea rând, autorii autohtoni, constată că legea nu este în de ajuns de explicită în ceea ce privește aplicarea răspunderii subsidiare, în special nu este clar tipul de procedură care urmează a fi aplicat la examinarea circumstanțelor ce întemeiază aplicarea răspunderii, calitatea procesuală a subiecților și, respectiv, drepturilor și obligațiile lor, dar și actul procesual prin intermediul căruia urmează să fie aplicată răspunderea.

Autoarea S. Al Hajjar[2], se referă la fizionomia fraudei, insuficiența activului și riscurilor administrării, întreaga lucrare fiind o reală „pledoarie pentru armonizarea regimului răspunderii cu regimul obligațiilor care definesc statutul executivului”. Stabilirea naturii juridice a acestei forme de răspundere are interes practic: sub aspectul identificării elementelor componente, a dovedirii acestora, asupra întinderii acesteia, susține autoarea. Se pune întrebarea: ce formă de răspundere este aplicată - delictuală sau contractuală? Deci, avem de-a face cu o formă de răspundere legală cu caracter special, pentru un domeniu de interes special ce presupune un cadru procesual limitat la procedura insolvenței, instituită sub formă reparatorie, patrimonială: are ca scop plata unei sume de bani stabilită de judecător pentru repararea unui prejudiciu specific. Prejudiciul este cauzat de fraudă debitorului sau a reprezentanților săi, delict civile prin manifestările descrise expres de lege. Reparația profită ca orice acțiune fundamentală pe ideea de fraudă tuturor creditorilor, distribuirea reparației efectuându-se de judecător după regulile procedurilor de insolvență. În acest registru al evidențierii soluțiilor pronunțate de diferite instanțe de judecată, cu privire la răspunderea organelor de conducere și administrare a debitorului în insolvență față de creditori, se înscrie și lucrarea autoarei A. Buta[44].

Insolvabilitatea, ca instituție de drept de sine stătătoare, a apărut în Republica Moldova după proclamarea independenței. Denumită pentru început „faliment”, nu se afla printre preocupările principale ale cercetătorilor juriști, chiar dacă această necesitate exista la acea vreme, cel puțin în legătură *„cu clarificarea modului de aplicare a normelor sale în practica judiciară”*[215, p.2-4].

Termenul folosit în prezent este rezultatul unei evoluții îndelungate a defnirii incapacității de plată a unui subiect de drept. La origini abia că se putea deosebi cu precizie era insolvabilitatea de natură penală sau civilă, aceasta fiind desemnată prin termenul de „bancrută” [214, p. 15], care era considerată infracțiune. Bancruta este defnită ca neplata obligațiilor față de creditori ajunse la scadență și acționarea prin aceasta în detrimentul creditorilor. Debitorul aflat în bancrută era sancționat prin normele dreptului penal [214, p.15]. Prin urmare, procedura

declarării unei persoane în incapacitate de plată însemna practic desfășurarea procesului penal de învinuire și aplicarea pedepsei penale.

Mai târziu, odată cu dezvoltarea relațiilor economice și tehnologiilor modern se schimbă și atitudinea față de incapacitatea de plată ca față de un fenomen economic normal, și este utilizată noțiunea de *faliment*. [146, p. 50]. În sensul clasic falimentul este o procedură forțată de lichidare a patrimoniului debitorului insolubil și executare silită a datoriilor acestuia. Etimologia cuvântului faliment apare mult mai târziu decât procedurile propriu-zise, acesta fiind de origine latină, provine de la verbul *fallo-fallere* și înseamnă în traducere a lipsi a scăpa [55, p.151], ulterior transpus în limba italiană acesta devine *fallire* – a eșua, a da greș, a înșela, fiind derivat și substantivul *fallimento*[42, p. 2].

În prezent în Republica Moldova noțiunea de insolabilitate este consacrată de legiuitor prin Legea insolabilității nr. 149 din 29.06.2012[121]; Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003[59]; Legea instituțiilor financiare nr. 550 din 21.07.1995 [132], etc. Utilizarea pe larg a termenului de insolabilitate reprezintă rezultatul renunțării treptate la termenul generic de faliment utilizat în trecut și consacrat în Legea cu privire la faliment nr. 851 din 03.01.1992 și Legea cu privire la faliment nr. 786 din 26.03.1996.

Așadar, în Republica Moldova, similar cu alte legislații contemporane, domeniul ce cuprinde relațiile de drept apărute în legătură cu incapacitatea de plată a persoanei este desemnat prin noțiunea de insolabilitate.

Potrivit art. 2 al Legii insolabilității, *insolabilitatea reprezintă situația financiară a debitorului caracterizată prin incapacitatea de a își onora obligațiile de plată, constatată prin act judecătoresc de dispoziție*[121]. Scopul actului normativ constă, în instituirea cadrului juridic privind stabilirea unei proceduri colective pentru satisfacerea creanțelor creditorilor din contul patrimoniului debitorului, prin aplicarea față de acesta a procedurii de restructurare sau a procedurii falimentului prin distribuirea bunurilor existente în cadrul masei debitoare.

Întrucât reglementarea legală a răspunderii în Legea insolabilității a fost în bună măsură destul de vagă pentru a lăsa loc diferitor interpretări și abordări practice, doctrinei i-a revenit rolul de a clarifica natura juridică a acestui gen de răspundere, dar și care sunt condițiile în care aceasta poate fi antrenată.

Există multiple controverse legate de interesul practic al stabilirii naturii juridice a răspunderii patrimoniale a administratorilor. Interesul rezidă în proba și întinderea acestei răspunderi. Mai multe întrebări au fost formulate cu privire la calitatea celui care conduce întreprinderea pentru a se afla dacă trebuie considerat un organ social sau dimpotrivă un mandatar social[2, p.10-11].

O parte a doctrinei[187, p.94; 49, p.156-159] și jurisprudenței a fost și mai este încă tributară teoriei mandatului, răspunderea civilă de drept comun a administratorilor, fiind în mod natural calificată drept contractuală. Potrivit acestei teorii, administratorii au calitatea de mandatar, adică este de natură contractuală. Autoarea C. Leaua[117, p.291] susține că răspunderea este întotdeauna contractuală, faptul că mandatul are un conținut legal determinat și un conținut determinat contractual, neavând aptitudinea de a schimba natura raportului juridic din una contractuală în una delictuală în ceea ce privește obligațiile prevăzute de lege.

Adepții teoriei organistice susțin că administratorii, în exercitarea funcțiilor, nu au voință proprie, dar exprimă voința colectivă a asociațiilor, nefiind subiecte de drept distincte de societate, ci parte integrantă a acesteia. Ca atare, puterea lor nu izvorăște dintr-un contract încheiat între ei și societate, ci din lege[117, p.292].

Opinia partizanilor concepției instituționale a fost combătută, relevându-se că originea reprezentării are o natură diferită, nefiind una legală. S-a spus că ceea ce contează în privința determinării originii situațiilor juridice este voința care le generează, reprezentarea socială bazându-se în mod cert pe un act de voință ce nu are nimic cu legea, deoarece conținutul acestei reprezentări este în sens larg „legalizat”[2, p. 12]

Alți autori împărtășesc teza conform căreia raporturile dintre societate și administrator au o dublă natură – contractuală și legală, răspunderea acestuia fiind contractuală sau delictuală, în funcție de natura obligației încălcate.

Art. 73 din Legea nr. 149/2012[121] prevede că: *(1) Administratorul/lichidatorul este obligat să îi despăgubească pe toți participanții la procesul de insolabilitate pentru prejudiciul cauzat prin încălcarea obligațiilor ce îi revin conform legii; (2) Pentru comiterea de acțiuni ilegale în exercitarea atribuțiilor, administratorul/lichidatorul poartă răspundere disciplinară, materială, contravențională sau penală, conform legii. (3) Dacă o creanță a masei debitoare generată printr-o acțiune a administratorului/lichidatorului nu poate fi executată pe deplin, administratorul/lichidatorul este obligat la despăgubiri față de creditorii masei. Răspunderea este exclusă doar în cazul în care, la nașterea creanței, administratorul/lichidatorul nu putea să prevadă că masa debitoare va fi insuficientă pentru executarea creanței ori în cazul în care a acționat cu acordul comitetului sau al adunării creditorilor.*

Răspunderea civilă delictuală în insolvență este un gen de răspundere specială patrimonială care nu poate fi angajată decât în anumite condiții:

- fapta ilicită reprezintă o acțiune sau inacțiune contrară cu obligațiile stabilite în sarcina sa prin lege prin una dintre următoarele acțiuni stabilite de art. 248 alin. (1) al Legii insolabilității nr. 149/2012: a) folosirea bunurilor sau creditelor debitorului în interes personal;

b) desfășurarea unei activități comerciale în interes personal sub acoperirea debitorului; c) majorarea fictivă a pasivelor debitorului și/sau deturnarea (ascunderea) unei părți din activul debitorului; d) procurarea de fonduri pentru debitor la prețuri exagerate; e) ținerea unei contabilități fictive sau contrare prevederilor legii, precum și contribuirea la dispariția documentelor contabile, a documentelor de constituire; f) dispunerea continuării unei activități a debitorului care îl duce în mod vădit la incapacitate de plată; g) dispunerea, în luna precedentă încetării plăților, de a se plăti cu preferință unui creditor în dauna celorlalți creditori; h) nedepunerea cererii de intentare a procesului de insolabilitate conform prevederilor art. 14; i) comiterea altor acțiuni care au adus daune proprietății debitorului.

- prejudiciul constă, pentru creditori, în aducerea societății în stare de insolvență, respectiv în lipsa sumelor disponibile pentru plata obligațiilor exigibile către acestia. Această stare de fapt și de drept este prejudiciabilă pentru creditori, întrucât, de regulă, aceasta presupune nu doar imposibilitatea temporară de plată a creanțelor, ci, așa cum a rezultat din practica procedurii reorganizării judiciare și a falimentului, și imposibilitatea de satisfacere integrală a respectivelor creanțe;

- răspunderea patrimonială a membrilor organelor de conducere și/sau a altor persoane care au contribuit la starea de insolvență a persoanei juridice nu poate fi angajată fără a exista o legătură de cauzalitate dintre fapta ilicită săvârșită de persoanele vizate și prejudiciul produs, respectiv aducerea societății în stare de insolvență. Trebuie de menționat faptul că, membrii organelor de conducere nu răspund pentru o simplă incapacitate managerială, ci pentru săvârșirea unor fapte cu caracter ilicit, urmărind de regulă deturnarea activității de la realizarea scopului pentru care a luat ființă societatea și satisfacerea unui interes personal sau a unui terț, astfel că în practică există tendința de a califica această formă a răspunderii ca având caracter delictual în toate situațiile. De asemenea, dacă suntem în prezența unei fapte ilicite care a creat un prejudiciu nesemnificativ față de cifra de afaceri a debitorului și de la care a trecut suficient de mult timp încât se poate aprecia că nu a avut nici o influență asupra declanșării procedurii de insolvență, nu se poate pune în discuție atragerea răspunderii patrimoniale a membrilor de conducere;

- forma vinovăției nu poate fi decât gravă;
- etalonul, modelul în raport de care este analizat comportamentul administratorului judiciar este cel al omului prudent și diligent, al omului rațional;
- cauzele exoneratoare de răspundere sunt cele generale – permisunea legii, uzul de drept, fapta unui terț pentru care nu este ținut a răspunde, contribuția victimei prejudiciului la producerea acestuia.

Așadar, prejudiciul, fapta ilicită, raportul de cauzalitate și vinovăția, sunt elemente esențiale și care trebuie dovedite, prin probe convingătoare, împlinirea cumulativă a condițiilor fiind o condiție *sine qua-non* pentru atragerea răspunderii. Simplele afirmații, nedovedite, nu pot fundamenta admiterea cererii de atragere a răspunderii.

Analizând opiniile și condițiile în care răspunderea prevăzută de legea specială poate fi antrenată, opinia majoritară, căreia ne raliem, a fost aceea că avem de-a face cu o răspundere civilă delictuală patrimonială specială. În sprijinul acestei interpretări, avem argumentul că între subiecții răspunderii nu există un raport contractual, astfel încât cererea de antrenare a răspunderii membrilor organelor de conducere poate fi introdusă de către terțe persoane, cum ar fi spre exemplu, creditorii societății, care nu sunt parte în contractul de societate[229, p.89].

Potrivit art. 248 alin. (1) din Legea nr. 149/2012, dacă în cadrul procesului sunt identificate persoane cărora le-ar fi imputabilă apariția stării de insolvabilitate a debitorului, la cererea administratorului insolvenței/lichidatorului, instanța de insolvență poate dispune ca o parte din datoriile debitorului insolubil să fie suportate de membrii organelor lui de conducere și/sau de supraveghere, precum și de orice altă persoană, care i-au cauzat insolvența.

Astfel, actul normativ nominalizat legiferează instituția juridică a atragerii răspunderii pentru intrarea în insolvență, ca fiind o răspundere patrimonială particulară, în sensul că beneficiază de o reglementare juridică specială. Legea instituie răspunderea membrilor organelor de conducere și/sau supraveghere din cadrul societății, precum și a oricăror alte persoane care au contribuit la starea de insolvență a debitorului

Vorbim, așadar, despre o răspundere civilă patrimonială, astfel că orice altă expresie pentru a desemna această formă de răspundere, nu are niciun fundament legal (în practică, întâlnim, de multe ori, de pildă, sintagma „răspundere materială”; acest lucru este prevăzut și de art. 73 alin.(2) al Legii nr. 149/2012, pentru a desemna, de fapt, răspunderea patrimonială reglementată de Legea insolvenței)[229, p.89-90].

Natura juridică a acestei răspunderi se situează, după părerea noastră, în domeniul *răspunderii civile delictuale*, și nu pe tărâmul răspunderii contractuale (așa cum este cazul răspunderii patrimoniale din dreptul muncii), deși au existat, și sub acest aspect, controverse și discuții, în doctrina recentă. Dintre argumentele ce vin în susținerea opiniei noastre, amintim doar câteva (întrucât problema face obiectul unei discipline aparte), urmând a ne raporta, în acest sens, la câteva elemente, și anume:

În ceea ce privește *persoanele* care pot fi subiect a răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței, este necesară dovedirea condiției principale, aceea că respectiva persoană să fi fost

membru al organelor de supraveghere din cadrul societății sau de conducere, urmată apoi de probarea săvârșirii uneia din faptele comise sau omise. De remarcat că textul de lege și anume art. 248 alin (1) al Legii insolvenței nr. 149/2012 include și „*orice alte persoane*” care nu au niciun raport contractual cu societatea aflată în procedura de insolvență. Sub acest aspect, după cum s-a observat, legea instituie atât răspunderea membrilor organelor de conducere și/sau supraveghere din cadrul societății, cât și a oricăror alte persoane care au contribuit la starea de insolvență a debitorului, în această categorie pot intra, de pildă, directori, contabili sau auditori, dar și persoane care s-au ocupat în fapt de administrarea societății (așa-numiții „*administratori de fapt*”), dar care nu au niciun contract cu societatea. Așa fiind, rezultă că răspunderea este una delictuală, nefiind condiționată de existența unei convenții prealabile care să instituie răspunderea persoanei care a cauzat prejudiciul [246, p.18].

Cu privire la răspunderea civilă reglementată de art. 248 alin (1) al Legii insolvenței nr. 149/2012, în mod evident, atât administratorul de fapt, cât și administratorul de drept, în mod solidar sau în mod individual, pot fi responsabili, dacă sunt întrunite condițiile prevăzute de lege. Referitor la administratorii de fapt, doctrina franceză [259, p. 688], îi definește drept cei care au săvârșit independent acte de gestiune identice actelor conducătorilor de drept. Și jurisprudența italiană [368], statuează că noțiunea de administrator de fapt, chiar dacă presupune în mod cert o activitate de gestiune apreciabilă, care nu este desfășurată doar episodic sau ocazional, nu presupune automat exercițiul tuturor puterilor organului de gestiune. Se arată [368] că, în mod tradițional, figura unui administrator de fapt poate avea următoarele caracteristici: exercitarea funcțiilor tipice administratorului de drept; lipsa unei investituri legale în funcție; activitate exercitată în mod continuu cu autonomie decizională.

Drept urmare vom avea ipoteza în care, atât administratorul de fapt, cât și administratorul de drept, vor fi ținuti a răspunde solidar. A te îndrepta, în mod direct, împotriva administratorului de drept, excluzând administratorul de fapt, fie pentru lipsa calității sale, fie din alte motive, prezintă pentru creditori un risc deosebit, prin faptul că nu ar putea recupera nimic de la acesta. Este deosebit de important de analizat, condițiile în care a fost numit în funcție această persoană, măsurile întreprinse de acesta în perioada imediat următoare numirii în funcție și până la declararea insolvenței.

Al doilea criteriu ar fi caracterul *legal și limitativ* al cazurilor de răspundere, ipoteze care, de asemenea, nu presupun întotdeauna un raport contractual între administrator (sau orice altă persoană) și societatea în insolvență. În schimb, în răspunderea contractuală, legea nu instituie cazurile de răspundere decât la nivel de principiu, punctual, cu ocazia reglementării anumitor contracte, însă părțile semnatare pot deroga, prin convenția lor, de la aceste cazuri de răspundere.

Mai mult, în răspunderea contractuală, legea nu limitează, în principiu, cazurile de răspundere, acestea urmând a fi stabilite suplimentar de părțile semnatare. Prin urmare, este evident că, spre deosebire de răspunderea civilă instituită de legea insolvenței, cazurile de răspundere contractuală nu sunt limitative, chiar dacă, în lipsa unor dispoziții derogatorii în contract, legea stabilește aceste cazuri.

Al treilea criteriu ar fi că răspunderea civilă delictuală de drept comun este o răspundere integrală atât pentru prejudiciul efectiv (*lucrum cessans*), cât și pentru beneficiul nerealizat (*damnum emergens*), pe când răspunderea patrimonială special reglementată de art. 248 al Legii insolvenței, este o răspundere limitată la „o parte din datoriile debitorului insolubil”. Chiar dacă formularea legiuitorului nu exclude obligarea conducătorilor la întreg pasivul acestuia, răspunderea lor rămâne tot limitată, pasivul societății neincluzând și beneficiul nerealizat de societate[187, p.99].

Al patrulea criteriu ar fi - *modul de cauzare a prejudiciului este unul indirect, iar nu direct*, cum este în cazul răspunderii civile prevăzute de Codul civil.

Concluzionând, putem afirma că răspunderea în dreptul insolvenței este o răspundere delictuală specială de natură patrimonială, deoarece răspunderea poate fi activată doar în peisajul clasic al insolvenței, contemporaneitatea procedurii constituind punctul său de plecare, în timp ce insuficiența activului este singurul mediu în care acest tip de răspundere se poate obiectiva.

Atragerea răspunderii civile patrimoniale a persoanei responsabile pentru insolvență, se dovedește un demers deosebit de complex, prin prisma elementelor esențiale de care trebuie să țină seama inițiatorul acțiunii. O cerere făcută în grabă, poate avea repercusiuni asupra creditorilor, care pot fi puși în situația de a nu-și vedea satisfăcute în mod adecvat drepturile rezultate din creanța față de debitor. În concluzie, sperăm ca jurisprudența să vină cu tot mai multe soluții concrete, prin care persoane cu adevărat responsabile pentru insolvența debitorului să fi trase la răspundere. Revine un rol deosebit administratorului judiciar/lichidatorului și celorlalte categorii îndrituite la exercitarea acțiunii, de a aduce în fața instanței probe pertinente, însoțite de argumente reale, și nu doar simple afirmații sau prezumții.

Credem că ar fi oportună clarificarea legislativă a noțiunii de „*patrimoniu*”, și „*avere*” și delimitarea lor de noțiuni învecinate precum „*fond de comerț*”, „*capital social*”.

Propunem ca sintagma „*răspundere materială*” să fie substituită cu sintagma „*răspundere patrimonială*”. Propunem, ca art. 73 alin. (2) al Legii insolvenței nr. 149/2012 să fie modificat și să aibă următorul conținut: „*Pentru comiterea de acțiuni ilegale în exercitarea atribuțiilor, administratorul/lichidatorul poartă răspundere disciplinară, patrimonială, contravențională sau penală, conform legii*”[229, p.90].

3.7. Concluzii la capitolul 3

Printr-un studiu amplu al doctrinei juridice și al cadrului normativ, în contextul transformărilor intervenite în legislația Republicii Moldova, rezumând cele expuse în acest capitol, am încercat să identificăm regimul juridic al răspunderii patrimoniale în mai multe ramuri de drept, și anume:

Răspunderea patrimonială în cadrul raporturilor juridice de muncă. În materia răspunderii patrimoniale în dreptul muncii, am constatat că în literatură opiniile se împart, unii o tratează ca o varietate a răspunderii civile contractuale, care comportă anumite derogări specifice raportului de muncă (dreptul comun), și oponenții, statele care au cunoscut, în cadrul parcursului lor istoric, orânduirea socialistă, păstrează și în prezent răspunderea reparatorie reciprocă dintre părțile contractului individual de muncă ca o formă distinctă a răspunderii juridice în dreptul muncii - „răspunderea materială”.

Mergând mai departe cu ideea, în opinia noastră, răspunderea patrimonială, ca răspundere pentru daune, este una specifică, de dreptul muncii. Ea este reparatorie, ca și cea civilă clasică (după caz, contractuală sau delictuală); este patrimonială, deoarece autorul pagubei (angajatorul sau angajatul) va fi obligat, cu bunurile ce aparțin patrimoniului său, angajatul în primul rând cu salariul, să acopere acea pagubă, reintegrând patrimoniul afectat.

Răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegale. După cum s-a arătat în lucrare, activitatea administrației poate produce uneori prejudicii particularilor, prejudicii pentru care administrația urmează să răspundă în urma litigiilor soluționate de instanțele de judecată. În condițiile actuale, importanța și necesitatea obiectivă a acestei forme de răspundere patrimoniale este deosebit de pronunțată, pornind de la faptul că pe parcursul anilor statul a manifestat o atitudine nihilistă față de ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor prejudiciate prin acte administrative de autoritate nelegale.

Răspunderea patrimonială în dreptul mediului. În privința fundamentului răspunderii patrimoniale pentru pagube ecologice, observăm că aceste diferă de la un sistem juridic la altul, dat fiind faptul că, la nivel internațional, nu s-a impus, până în prezent, un regim juridic comun în materie. Cercetând problema răspunderii patrimoniale în dreptul mediului, o putem caracteriza printr-o serie de reguli novatoare, derogatorii de la regimul clasic al răspunderii civile delictuale și anume: prima dintre acestea se referă la caracterul obiectiv, independent de culpă al răspunderii în materie de mediu; urmează regula răspunderii solidare, în situațiile în care sunt ținuți răspunzători pentru același prejudiciu mai mulți autori; în privința întinderii reparației, aceasta are un caracter integral, în sensul că se referă atât la pagubele suferite de către victimă,

cât și la degradările produse mediului, precum și la costul măsurilor de poluare, de readucere în starea anterioară; și ultima regulă, care am putea să o numim suplimentară, care evidențiază caracterul preponderent, specific, de reparare, al răspunderii pentru prejudiciul ecologic, respectiv obligația asigurării în cazul activităților cu risc major de poluare.

Răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale. Cercetând răspunderea patrimonială, considerăm că răspunderea fiscală (care este o ipoteză a răspunderii patrimoniale) poate fi definită, ca fiind acel raport juridic de obligații fiscale în care o persoană, numită debitor fiscal, este datorare să repare paguba cauzată cu rea-credință altei persoane, numită creditor fiscal, deci are o natură patrimonială.

În literatura juridică fiscală întâlnim foarte multe definiții incomplete, întrucât privește răspunderea fiscală patrimonială doar a contribuabililor, nu și a statului, respectiv a unităților administrativ-patrimoniale.

În acest sens, propunem revizuirea art. 129 din CF al RM sub următorul conținut: „*Obligație a debitorului fiscal de a plăti o anumită sumă ca impozit, taxă, majorare de întârziere (penalitate), amendă, contribuții sau alte sume datorate*”.

Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (notarul, avocatul, executorul judecătoresc.) Apreciem că răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii liberale este una de natură profesională, împrejurare ce nu exclude, însă, completarea dispozițiilor legale în materie cu cele ale dreptului comun.

Referitor la răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice libere, nu putem să nu observăm că notarii și executorii judecătorești sunt obligați să se asigure de răspundere civilă, pe când avocații conform legii sunt în drept să se asigure de răspundere civilă. În acest context, se propune ca prin lege să fie obligați avocații la asigurarea de răspundere civilă, și anume să fie modificat art. 61 al Legii cu privire la avocatură și art. 62 din Statutul profesiei de avocat prin modificarea sintagmei „*este în drept*” cu sintagma „*este obligat*”.

Răspunderea patrimonială în dreptul insolvenței. Există multiple controverse legate de interesul practic al stabilirii naturii juridice a răspunderii patrimoniale a administratorilor. Interesul rezidă în proba și întinderea acestei răspunderi. Mai multe întrebări au fost formulate cu privire la calitatea celui care conduce întreprinderea pentru a se afla dacă trebuie considerat un organ social sau dimpotrivă un mandatar social.

Analizând opiniile și condițiile în care răspunderea prevăzută de legea specială poate fi antrenată, considerăm că avem de-a face cu o răspundere civilă delictuală patrimonială specială. În sprijinul acestei interpretări, avem argumentul că între subiecții răspunderii nu există un raport contractual, astfel încât cererea de antrenare a răspunderii membrilor organelor de conducere

poate fi introdusă de către terțe persoane, cum ar fi spre exemplu, creditorii societății, care nu sunt parte în contractul de societate.

Astfel, legea cu privire la insolabilitate legiferează instituția juridică a atragerii răspunderii pentru intrarea în insolvență, ca fiind o răspundere patrimonială particulară, în sensul că beneficiază de o reglementare juridică specială. Legea instituie răspunderea membrilor organelor de conducere și/sau supraveghere din cadrul societății, precum și a oricăror alte persoane care au contribuit la starea de insolvență a debitorului.

Autorul prezentei lucrări a considerat necesar de a trata răspunderea patrimonială în cele mai importante domenii ale dreptului, deoarece este imposibil de a face cercetări asupra răspunderii patrimoniale în general, fără a cunoaște particularitățile acestei răspunderi în diferite domenii. Mai mult ca atât, în diferitele domenii în care am analizat răspunderea patrimonială, o găsim sub diferite feluri, pe când Teoria generală a dreptului își propune să definească cât mai exact noțiunea de „răspundere patrimonială”, în scopul clarificării acestei definiții care este necesară atât sistemului juridic, cât și societății.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul principal al investigației a constituit cercetarea complexă și interdisciplinară a conceptului de răspundere patrimonială ca formă a răspunderii juridice, prin determinarea naturii sale juridice, a conținutului, caracterelor, funcțiilor, scopului și principiilor de aplicare.

În baza rezultatelor efectuate în procesul cercetării instituției răspunderii juridice patrimoniale, am ajuns la următoarele concluzii:

1. Conceptul de răspundere patrimonială - formă a răspunderii juridice, nu a fost univoc cercetat și interpretat în doctrină pe parcursul diferitor perioade istorice. Analizând lucrările regăsite în doctrina autohtonă și străină, concluzionăm că o problemă identificată în acest sens se referă la lipsa unicității terminologice a noțiunii de „răspundere patrimonială”, lipsă care răzbate indiferent din care unghi am privi abordarea temei noastre: fie din perspectiva Teoriei generale a dreptului, unde lucrurile stau, în opinia noastră, puțin mai bine, fie din perspectiva științelor ramurale. Tratarea în literatură sub diferite denumiri a noțiunii de „răspundere patrimonială”: „răspundere materială”, „răspundere civilă”, „răspundere pentru daune”, duce la o interpretare eronată, după părerea noastră, a normelor de drept, și atunci inevitabil apare riscul ca sancțiunea să fie aplicată incorect[353, p. 751-760].

2. În urma studierii bazei normative, am ajuns la concluzia că legislația Republicii Moldova nu dispune de o definiție precisă a noțiunii de „răspundere patrimonială” în nici o ramură de drept. Legislația civilă a Republicii Moldova reglementează doar esența răspunderii patrimoniale, și anume obligația de a înlătura, prin repararea prejudiciului cauzat, consecințele negative patrimoniale ale lezării drepturilor subiective ale persoanei. Astfel, regăsim goluri care pot fi suplinite prin norme noi.

3. Importanța patrimoniului pentru cercetarea noastră este primordială, deoarece se exprimă prin faptul că, grație patrimoniului, există răspunderea patrimonială, în același timp, grație răspunderii patrimoniale, are loc refacerea patrimoniului afectat. În concluzie, pledăm pentru următoarea definiție a patrimoniului: **„Patrimoniul reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale, cu un conținut economic evaluabil în bani, care aparțin unui subiect de drept (persoană fizică și juridică), drepturi și obligații care sunt privite ca activ și pasiv și care se găsesc într-o permanentă interdependență și conexiune.”** [230, p.178-187].

4. Analizând mai multe definiții ale răspunderii patrimoniale, constatăm că actualmente nu este configurată concepția răspunderii patrimoniale. La nivelul Teoriei generale a dreptului, specialiștii se limitează doar la enunțarea acesteia în unele clasificări ale răspunderii juridice. Generalizând materia în domeniu, propunem următoarea definiție a răspunderii

patrimoniale: **„Răspunderea patrimonială este o formă a răspunderii juridice cu caracter reparator, instituită în scopul înlăturării consecințelor dăunătoare cauzate patrimoniului unei persoane fizice și/sau juridice, din contul patrimoniului persoanei responsabile de cauzarea prejudiciului, prin recuperarea integrală a pagubelor, inclusiv a venitului ratat.”**

5. Analizând problema coraportului dintre răspunderea patrimonială și alte forme de răspundere (răspunderea delictuală sau materială), s-a întrevăzut problema alegerii uneia dintre cele două căi, care este controversată, de altfel, ca și problema cumulului acestor răspunderi. Concluzionăm că caracterul autonom al diferitor forme de răspundere juridică nu trebuie să ducă la ideea că acestea se exclud, putând exista interferențe sau suprapuneri între diferitele forme ale răspunderii juridice. În urma analizei efectuate, putem afirma că există atât asemănări, cât și diferențe semnificative în ceea ce privește reglementarea juridică a răspunderii patrimoniale de răspunderea delictuală, contractuală și materială, ceea ce necesită o delimitare mai atentă a condițiilor de aplicare a unei sau altei forme de răspundere, deoarece aceasta poate duce la încălcări semnificative a drepturilor și intereselor legitime ale părților raportului juridic, dar și al terților.

6. Este incorect de a face cercetări asupra răspunderii patrimoniale în general, fără a cunoaște particularitățile acestei răspunderi în diferite domenii. În materia *răspunderii patrimoniale în dreptul muncii*, în literatură opiniile se împart, unii o tratează ca pe o varietate a răspunderii civile contractuale, pe când oponenții (fostele state socialiste) - ca formă distinctă a răspunderii juridice, și anume - răspunderea materială. Importanța și necesitatea *răspunderii patrimoniale pentru actele administrative de autoritate nelegale* este foarte pronunțată, deoarece, pe parcursul anilor, statul a manifestat o atitudine nihilistă față de ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor. *Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic* o putem caracteriza printr-o serie de reguli novatoare, în primul rând menționăm caracterul obiectiv, independent de culpă. Analizând *răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale* am concluzionat că această răspundere este o ipoteză a răspunderii patrimoniale, deoarece o persoană (debitor fiscal) este datoră să repare paguba cauzată. Și nu în ultimul rând, există multiple controverse legate de interesul practic al stabilirii *răspunderii patrimoniale în dreptul insolvenței*. În urma analizei bazei normative, precum și a doctrinei, am constatat că avem de-a face cu o răspundere civilă delictuală patrimonială specială.

7. Răspunderea patrimonială, ca formă a răspunderii juridice, poate fi concepută prin mai multe modalități, propunem următoarea clasificare conform următoarelor criterii:

1)după natura juridică a normelor de reglementare: a) răspunderea patrimonială în dreptul public; b) răspunderea patrimonială în dreptul privat;

2) *după specificul ramurii de drept în care acționează*: a) răspunderea patrimonială în dreptul civil; b) răspunderea patrimonială în dreptul muncii; c) răspunderea patrimonială în dreptul administrativ; d) răspunderea patrimonială în dreptul fiscal/bugetar; e) răspunderea patrimonială în dreptul ecologic;

3) *după statutul juridic al subiectului de drept*: a) răspunderea patrimonială a salariaților; b) răspunderea patrimonială a angajatorilor; c) răspunderea patrimonială a funcționarilor publici; d) răspunderea patrimonială a judecătorului; e) răspunderea patrimonială a persoanelor care practică profesii libere; j) răspunderea patrimonială a militarilor etc.;

4) *după natura pagubelor cauzate*: a) răspunderea patrimonială pentru daune patrimoniale; b) răspunderea patrimonială pentru daune morale;

5) *după subiectul răspunderii*: a) răspunderea patrimonială individuală; b) răspunderea patrimonială colectivă;

6) *după gradul de vinovăție*: a) răspunderea obiectivă; b) răspunderea subiectivă;

7) *în funcție de momentul reparării daunei (cu un anumit caracter de novăție, propunerea pentru viitor în legislație a unei clasificări după următorul criteriu)*: a) răspunderea patrimonială, având ca finalitate repararea unui prejudiciu cert; b) răspunderea patrimonială preventivă (obligarea persoanei răspunzătoare să execute anumite lucrări pe propria cheltuială ori să plătească sume de bani pentru a se evita un prejudiciu posibil, dându-se satisfacție principiilor prevenției și precauției).

8. Un aspect studiat mai puțin sau chiar care lipsește în literatura de specialitate ține de independența răspunderii patrimoniale și identificarea locului și rolului răspunderii patrimoniale în construcția normativă de drept a instituției răspunderii juridice. Considerăm că răspunderea patrimonială este o formă distinctă a răspunderii juridice, rezultată dintr-un raport juridic legat de cauzarea unui prejudiciu, dar nu o măsură sancționatorie suplimentară, așa cum este examinată în mai multe surse științifice.

9. Autorii de drept civil solicită noțiunea de „*răspundere civilă*” în cadrul raporturilor de drept financiar, fiscal, ecologic etc. Opinăm că ar fi rezonabilă aplicarea noțiunii de „*răspundere patrimonială*”, întrucât termenul, prin natura sa, nu indică apartenența ramurală a răspunderii, ci asupra faptului că se răspunde cu patrimoniul, în urma căruia are loc repararea prejudiciului patrimonial. Cercetarea științifică a conceptului „*răspunderea patrimonială*”, credem că este departe de a se încheia aici, deoarece, pe bună dreptate, considerăm că știința juridică se sprijină, în mod special, pe o precizie absolută a limbajului său. Concepția clasică a răspunderii patrimoniale trebuie să fie, deci, consacrată sub o anumită formă și denumire concretă.

În contextul celor enunțate și argumentate în teză, propunem următoarele recomandări de lege ferenda:

În legislația civilă:

1. Disocierea noțiunilor „*caz fortuit*” și „*forță majoră*” este inutilă și creează confuzii, cu atât mai mult cu cât premisele și efectele ambelor categorii de evenimente sunt foarte asemănătoare. Considerăm că ar trebui să existe în literatură o singură noțiune (fie că o denumim *caz fortuit*, fie *forță majoră* – e mai puțin important), care să delimiteze orice situație aflată mai presus de voința omului, care contribuie la producerea prejudiciului.

În legislația muncii

2. Propunem substituirea sintagmei „*răspunderea materială*” cu sintagma „*răspunderea patrimonială*”, deoarece răspunderea materială este o răspundere limitată, ea privește numai daunele efective, nu și foloasele nerealizate. Mai mult, această denumire a rămas în dreptul muncii încă din legislația sovietică, și anume tradusă *mot a mot* din limba rusă „*материальная ответственность*”, ceea ce nu corespunde relațiilor social-economice actuale.

3. Recomandăm modificarea art. 333 din CM al RM „*Salariatul este obligat să repare prejudiciul material cauzat angajatorului, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel*”, prin expunerea acestuia în următoarea redacție: „*Salariatul este obligat să repare prejudiciul material și/sau moral cauzat angajatorului, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel*”.

În legislația ecologică

4. Propunem instituirea unor asigurări pe problematica mediului, care să fie încheiate în mod obligatoriu de firmele care au activități periculoase pentru mediu[231, p.19-25].

5. Este necesară elaborarea unei instrucțiuni care să prevadă modul de evaluare a daunei aduse mediului, și o formulă de calcul a acestui prejudiciu[231, p. 19-25].

În legislația fiscală

6. Propunem modificarea art. 129 din CF al RM pct. 13: „*Restanță – sumă pe care contribuabilul era obligat să o plătească la buget ca impozit, taxă sau altă plată, dar pe care nu a plătit-o în termen, precum și suma majorării de întârziere (penalității) și /sau amenzi*”, prin expunerea acestuia în următoarea redacție: „*Restanță – sumă pe care debitorul era obligat să o plătească la buget ca impozit, taxă sau altă plată, dar pe care nu a plătit-o în termen, precum și suma majorării de întârziere (penalității) și/sau amenzi*”. În opinia noastră, definiția actuală nu este exactă, întrucât nu doar contribuabilii au obligații fiscale ce constau în plata impozitelor, taxelor și contribuțiilor sociale, ci și organele fiscale au, la rândul lor, obligații fiscale constând în restituirea sumelor de la buget și acordarea de dobânzi pentru aceste sume.

În legislația privind profesiile juridice libere

7. Propunem ca legiuitorul să oblige prin lege avocații (așa cum sunt obligați notarii și executorii judecătorești) la asigurarea de răspundere civilă, și anume să fie modificate art. 61 al Legii cu privire la avocatură și art. 62 din Statutul profesiei de avocat, prin substituirea sintagmei „*este în drept*” cu sintagma „*este obligat*”[228, p.55].

În legislația privind insolvența

8. Propunem ca în art. 73 alin. (2) al Legii insolvabilității nr.49/2012 să fie substituită sintagma „*răspundere materială*” cu sintagma „*răspunderea patrimonială*”, fiind expus în următoarea redacție: „*Pentru comiterea de acțiuni ilegale în exercitarea atribuțiilor, administratorul/lichidatorul poartă răspundere disciplinară, **patrimonială**, contravențională sau penală, conform legii*”[229, p.90]

Avantajele și valoarea elaborărilor propuse țin de momentul că, sub aspect teoretico-științific, s-a reușit a face o generalizare, sintetizare, sistematizare și actualizare a răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice. Prezenta lucrare este un pas înainte în procesul de elaborare a conceptului răspunderii patrimoniale, în înțelegerea esenței sale, în demonstrarea caracterului distinct al răspunderii patrimoniale ca formă a răspunderii juridice. Astfel, avantajele recomandărilor formulate pot fi sesizate în domeniul legislativ și jurisprudențial. În domeniul legislativ, importanța practică constă în perfecționarea reglementărilor privind răspunderea juridică ce survine în urma încălcării legislației. În domeniul jurisprudențial, cercetarea efectuată va contribui la unificarea practicii judiciare prin asigurarea unei calificări corespunzătoare încălcării comise

Luând în calcul cele menționate, teza de doctor a contribuit la soluționarea unei **probleme științifice** de importanță majoră, care a constatat în identificarea conceptului de răspundere juridică patrimonială ca formă a răspunderii juridice din punct de vedere al Teoriei Generale a Dreptului, fapt care a determinat elucidarea semnelor distinctive, conținutului și formelor răspunderii patrimoniale, ceea ce a determinat evidențierea acesteia în cadrul instituției răspunderii juridice.

Planul cercetărilor de perspectivă în investigarea temei este direcționat spre:

- Continuarea investigațiilor mai aprofundate privind răspunderea patrimonială în diferite ramuri ale dreptului, deoarece problema analizei răspunderii patrimoniale rămâne foarte actuală și pentru viitor, atât din punct de vedere teoretic cât și practic, iar aceasta determină necesitatea cercetării ei în cadrul unor lucrări viitoare, cercetări care vor deveni foarte actuale în procesul de integrare europeană, unde apărarea dreptului de proprietate este o condiție de bază.
- Studierea practicii judiciare în vederea depistării deficiențelor ce apar la aplicarea răspunderii patrimoniale.

BIBL IOGRAFIE

A. Referințe bibliografice în limba română

1. Adam I. Dreptul Civil. Teoria generală a drepturilor reale. București: C.H. Beck, 2013. 768 p.
2. Al Hajjar S. Răspunderea civilă a administratorilor debitorului aflat în insolvență. București: Universul Juridic, 2012. 302 p.
3. Alexandru I. Tratat de administrație publică. București: Universul juridic, 2008. 972 p.
4. Anghel I. M., Deak Fr., Popa M. F. Răspunderea civilă. București, 1970. 340 p.
5. Antoniu G. ș.a Explicații preliminare ale noului Cod Penal. București: Universul Juridic, 2011. 554 p.
6. Aramă E. Istoria dreptului românesc. Chișinău: Reclama, 2003. 202 p.
7. Aramă E., Chicu O. Reflecții asupra răspunderii juridice în evul mediu. În: Revista națională de Drept, nr. 2, 2009, p. 2-8.
8. Ardelean G. Repararea prejudiciului ecologic. Teza de doctorat. Chișinău, 2017. 180 p.
9. Ardelean G. Noțiunea daunelor de mediu și a prejudiciului ecologic. Delimitări conceptuale. În: Legea și Viața. nr.12, 2015. p. 29-34.
10. Armeanic A. ș.a. Drept fiscal. Chișinău: Museum, 2001. 198 p.
11. Avornic Gh. Teoria generală a dreptului. Vol II. Chișinău: Tipografia centrală, 2010. 580 p.
12. Avornic Gh. ș.a. Teoria generală a dreptului. Chișinău: Cartier, 2004. 656 p.
13. Baieș S., Roșca M. Drept civil. Dreptul obligațiilor. Vol. III. Chișinău: Cartier Juridic, 2014. 534 p.
14. Baieș S. ș.a. Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. Vol. II. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 528 p.
15. Baltag D. Cauzalitatea – condiție inherentă a răspunderii juridice. În: Revista Națională de Drept, nr.2, 2006, p. 34-38.
16. Baltag D. Teoria Generală a Dreptului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 520 p.
17. Baltag D. Teoria Generală a Dreptului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 536 p.
18. Baltag D. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007. 440 p.
19. Baltag D. Vinovăția - temei sau condiție a răspunderii juridice? În: Revista Națională de Drept, nr.6, 2006, p.18-22.
20. Baltag D., Moraru E. Statul – subiect al răspunderii juridice: Teoria răspunderii și responsabilității juridice Chișinău: ULIM, 2015. 243 p.
21. Baltag D., Stahi T. Raportul dintre răspunderea patrimonială în dreptul civil și răspunderea patrimonială în dreptul muncii. În: Studii juridice universitare, nr.1-2, 2016, p. 35-47.
22. Baltag D., Stahi T. Vinovăția – condiție a răspunderii patrimoniale. În: Legea și viața, nr. 09, 2017, p. 15-25.
23. Baltag D., Tragone Gh. Unele considerente referitoare la condițiile în care poate fi antrenată răspunderea juridică pentru fapta ilicită. În: Legea și viața, nr. 07, 2014, p. 15-25.
24. Barac L. Răspunderea și sancțiunea juridică. București: All Beck, 1997. 376 p.
25. Batomei V. Răspunderea administrativă: aspecte practico-științifice în plan comparat - Republica Moldova și România. Teza de doctorat. Chișinău, 2013. 343 p.
26. Bădescu V. S. Dreptul mediului, sisteme de management de mediu. București: C.H. Back, 2011. 432 p.
27. Beligrădeanu Ș. Studii de drept al muncii. București: C.H. Beck, 2007. 472 p.
28. Bîrsan C. Drept civil. Drepturi reale principale în reglementarea noului Cod civil. București: Hamangiu, 2013. 504 p.
29. Bîrsan C. Drept civil. Drepturile reale principale. Ed. a III-a revizuită și adăugită, București: Hamangiu, 2017. 504 p.

30. Bîrsan C., Stătescu C. Drept civil. Drepturile reale principale. București: Hamangiu, 2015. 520 p.
31. Bloșenco A. Răspunderea civilă delictuală. Chișinău: Arc, 2002. 320 p.
32. Boboș Gh., Buzdugan C. Teoria generală a dreptului. Cluj-Napoca: Argonaut, 2005. 352 p.
33. Boilă L. P. Răspunderea civilă delictuală subiectivă. București: C. H. Beck, 2009. 464 p.
34. Boilă L. R. Răspunderea civilă delictuală obiectivă. București: C. H. Beck, 2008. 680 p.
35. Boilă L. R. Răspunderea civilă delictuală. Prejudiciul cauzat prin pierderea șansei de a obține un avantaj în cadrul răspunderii civile delictuale. În: Dreptul, nr. 7, 2010, p. 99-128.
36. Boișteanu E., N. Romandaș. Dreptul Muncii. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 735 p.
37. Boroi G., Anghelescu C. A., Nazat B. Curs de drept civil. Drepturile reale principale. București: Hamangiu, 2013. 352 p.
38. Bostan I., Nicolaev E. Aspecte teoretice privind regimul juridic al sancțiunilor civile. În: Legea și viața, nr. 8, 2016, p. 40-48.
39. Bostan I. Sancțiunea – obiect al raportului juridic de răspundere. Teza de doctorat. Chișinău, 2017. 189 p.
40. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. Chișinău: USM, 2005. 675 p.
41. Brumă S. Caracteristica generală a temeiurilor răspunderii juridice civile. În: Revista națională de drept, nr. 6, 2005, p. 38-44.
42. Bufan R. ș. a. Tratat practic de insolvență. București: Editura Hamangiu, 2014. 580 p.
43. Bujor V., Buga L. Teoria generală a dreptului. Note de curs. Ed. a II-a. Chișinău: Univ. de criminologie, 2015. 108 p.
44. Buta A. Anularea actelor frauduloase în procedura insolvenței. București: C.H. Beck, 2012. 508p.
45. Cabulea A. I. Unele considerente privitoare la stabilirea vinovăției. În: Revista Dreptul, nr.3, 2015, p. 169-176.
46. Capșa Tudor. Comentariu Științific-practic la Codul Muncii al Republicii Moldova. În: Dreptul Muncii, nr. 5-6, 2010, p. 68-73.
47. Cara-Rusnac A. Instituția notarului prin prisma sistemelor notariale contemporane și importanța acesteia în apărarea drepturilor civile ale persoanelor. Chișinău: CEP USM, 2016. 160 p.
48. Catan C. Insolvabilitatea în dreptul fiscal. Teză de doctorat. Chișinău: 2015. 167 p.
49. Cărpeanu Șt. D. Tratat de drept comercial român. Ed. a 4-a. București: Universul Juridic, 2014. 840 p.
50. Cerba V. Unele considerații teoretice privind raportul de cauzalitate în răspunderea juridică de drept privat. În: Legea și Viața, nr. 8, 2014, p. 27-34.
51. Cerchez A. M. Aspecte controversate privind identificarea formelor răspunderii juridice. În: Legea și viața, nr. 4, 2015, p. 5-9.
52. Cerchez A. M. Formele răspunderii juridice în dreptul intern. Teza de doctorat. Chișinău, 2015. 194 p.
53. Chicu O. Unele elemente ale răspunderii profesioniștilor. În: Legea și viața, nr.7, 2009, p.48-50.
54. Chiroșca D. ș.a. Protecția proprietății intelectuale, Drept concurențial, Procedura insolvenței. Chișinău: Elan Poligraf SRL, 2009. 300 p.
55. Ciobanu N. Dreptul afacerilor. Curs universitar. Chișinău: CEP USM, 2014. 386 p.
56. Ciucă V. M. Lecții de drept Roman. Vol. III. Iași: Polirom 2000. 893 p.
57. Cobișneanu V. Răspunderea patrimonială a autorităților publice în Republica Moldova. Autoref. tezei de dr.șt. juridice. Chișinău, 2004. 32 p.
58. Codul Civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82-86/661.
59. Codul de Procedură Civilă a Republicii Moldova. Nr. 225 din 30.05.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115.

60. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova. Nr.122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 07.06.2003, nr. 104-110.
61. Codul Fiscal al Republicii Moldova, Nr. 1163-XIII din 24.04.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Nr. ed. spec. din 25.03.2005.
62. Codul Muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 8.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159.
63. Codul Subsolului al Republicii Moldova, Nr. 3 din 02.02.2009. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 17.04.2009, nr. 75-77.
64. Codul civil al României. Nr.287/2009 din 25.06.2009, În: Monitorul Oficial al României, 24.07.2009, nr.511.
65. Codul Muncii al României. Nr. 53 din 24.01.2003. În: Monitorul Oficial al României, 18.05.2011, nr. 345.
66. Codul Muncii al României din 12.11.1997. În: Monitorul Oficial al României, 10.11.1997, nr.305.
67. Cojocari E. Forme ale răspunderii juridice. Chișinău: C.E.P. USM, 2011. 355 p.
68. Cojocari E., Cușmir M., Ciobanu C., Cojocari V. Dreptul Civil. Drepturile reale. Chișinău: Ed. Biznes-Elita, 2003. 180 p.
69. Cojocari E. Drept civil. Răspunderea juridică civilă (studiu teoretic, legislativ și comparativ de drept). Chișinău: ULIM, 2002. 260 p.
70. Cojocari E. Statul și răspunderea juridică civilă. În: Statul de drept și problemele minorităților naționale. Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale. Chișinău: Universul, 2002. p. 85-96.
71. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr.1.
72. Costachi Gh. Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2009. 327 p.
73. Costachi Gh., Iacob I. Controlul financiar jurisdicțional și atribuțiile de sancționare ale Curții de Conturi a Republicii Moldova. În: Legea și viața, nr. 6, 2007, p. 42-45.
74. Costaș C F., Minea M. Șt. Drept fiscal. București: Universul Juridic, 2015. 508 p.
75. Costin M. N., Costin C.M. Dicționar de drept civil de la A la Z. Ed. a II-a. București: Hamangiu, 2007. 1008 p.
76. Creangă I. Curs de drept administrativ. Vol. I. Chișinău: Ed. Epigraf, 2003. 336 p.
77. Crumpănă D. E. Răspunderea reparatorie a salariaților în spațiul comunitar. În: Fațete juridice ale societății românești actuale. A XV-a sesiune de comunicări științifice a cadrelor didactice și studenților. Craiova: Universitatea „Spiru Haret”, 2008. 312-323 p.
78. Dascălu D., Alexandru C. Explicații teoretice și practice ale Codului de procedură fiscală. București: Rosetti, 2005. 670 p.
79. Dastic A. Răspunderea administrativ-patrimonială în contenciosul administrativ. În: Legea și Viața, nr.9, 2005, p. 53-56.
80. Dastic A. Contenciosul administrativ. Chișinău: Cartier juridic, 2007. 123 p.
81. Djuvara M. Teoria Generală a Dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: All Beck, 1999. 608 p.
82. Dobrican Gh. Răspunderea civilă delictuală a notarului public pentru fapta proprie. În: Buletinul Notarilor Publici, nr. 3, 2013. p. 6-11.
83. Dogaru I. ș.a. Bazele dreptului civil. Teoria generală. Vol I. București: C.H. Beck, 2008. 1362 p.
84. Dogaru I., Drăghici P. Bazele dreptului civil. Teoria generală a obligațiilor. Vol. III. București: C.H. Beck, 2009. 704 p.
85. Doru P. Pedepsa în lupta contra infracționalismului. Atribute și rol. În: Revista de drept penal, nr.1, 1994, p. 33-48.
86. Drosu Șaguna D. Drept financiar public. Ed. a 6-a. București: C.H. Beck, 2017. 430 p.

87. Dumitru M. Cumulul dobânzii legale cu alte tipuri de daune în materia obligațiilor bănești. În: *Deptul*, nr. 12, 2006, p. 17-32.
88. Duțu A. *Dreptul mediului*. Ed. a 4-a. București: C.H. Beck. 2014. 485 p.
89. Duțu A. *Patrimoniul în dreptul civil și în dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2013. 312 p.
90. Duțu M. Considerații în legătură cu delimitarea și corelarea sistemelor (regimurilor) juridice de prevenire și reparare a daunelor ecologice în dreptul român. În: *Revista Dreptul*, nr. 3, 2013. p. 238-249.
91. Duțu M. *Tratat de dreptul mediului*. Ed. a III-a. București: C. H. Beck, 2008. 1152 p.
92. Duțu M. Un nou model de responsabilitate: răspunderea pentru viitor. *Perspectiva de mediu*. În: *Pandectele române*, nr. 8, 2014. p.17-32.
93. Eliescu M. *Răspunderea civilă delictuală*. București: Academiei, 1971. 360 p.
94. Florescu D. C. *Dreptul de proprietate*. București: Ed. Universității Maioreescu. 2002. 704 p.
95. Frunză I. *Organizarea profesiei de avocat în Republica Moldova*. Chișinău: Valinex, 2011. 344 p.
96. Furdui S. *Dreptul contravențional*. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 248 p.
97. Furdui V. *Falimentul, conceptul și reglementări actuale*, Institutul pentru dezvoltare și inițiative sociale. Viitorul. Chișinău: TISH, 2004. 66 p.
98. Gârbuleț I. *Organizarea și exercitarea profesiei de executor judecătoresc*. București: Hamangiu. 2007. 312 p.
99. Georgescu L. *Răspunderea patrimonială a lucrătorilor – răspundere contractual civilă. Drept intern și comparat*. București: Universul Juridic. 2011. 277 p.
100. Gheorghe F. R. *Regimul juridic al răspunderii patrimoniale în cadrul raporturilor juridice de muncă. Rezumat al tezei de doctorat*. București, 2015. 33 p.
101. Giurcău A. *Răspunderea materială (patrimonială) a magistraților pentru erori judiciare*. În: *Legea și viața*, nr. 9, 2010. p. 54-58.
102. Giurcău A. *Răspunderea materială - modalitate a răspunderii juridice (aspecte teoretico-practice)*. Teza de doctorat. Chișinău: ULIM, 2011. 198 p.
103. Giurgiu L. ș.a. *Drept administrativ*. București: Sylvi, 2002. 568 p.
104. Grecu V. Unele aspecte privind răspunderea patrimonială a salariatului și a angajatorului la examinarea litigiilor individuale de muncă. În: *Legea și viața*, nr. 6, 2012.p. 33-40.
105. Guțuleac V. *Drept Administrativ*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. 580 p.
106. Guțuleac V. *Drept contravențional*. Chișinău: Bons Offices. 2006. 270 p.
107. Hanga V. *Drept privat roman*. Cluj-Napoca: Argonaut, 1996. 226 p.
108. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației ce reglementează obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți. Nr.11 din 3.10. 2005. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2006, nr.2.
109. Hotărîrea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației ecologice in cadrul examinării cauzelor civile. Nr. 3 din 24.12.2010. pct.6.
110. Humă I. *Teoria generala a dreptului*. Focșani: Neuron, 1995. 165 p.
111. Iorgovan A. *Drept administrativ*. Vol. III. București: Hercules, 1993. 256 p.
112. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. II. Ed. a IV–a. București: All Beck, 2005. 1348 p.
113. Ivancova T. Particularitățile vinovăției - condiție a aplicării răspunderii juridice civile contractuale. În: *Legea și viața*, nr.2, 2012, p.31-37.
114. Ivancova T. *Vinovăția - condiție de aplicare a răspunderii juridice civile*. Teză de doctorat. Chișinău, 2016. 189 p.
115. Jora C. *Drept civil. Curs de drepturi reale*. București: Lumina lex, 2005. 263 p.

116. Lavric L. Natura juridică a raportului ce apare în cadrul reparării prejudiciului patrimonial generat printr-un act administrativ individual. În: Materialele conferinței științifico-practice, Chișinău: CEP USM, 2004.
117. Leaua C. Societăți comerciale. Proceduri speciale, București: C.H. Beck, 2008. 439 p.
118. Legea Contenciosului administrativ. Nr. 793 din 20.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 18.05.2000, nr. 57-58.
119. Legea Republicii Moldova cu privire la avocatură. Nr.1260 din 19.07.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 19.07.2002, nr. 1260.
120. Legea Republicii Moldova cu privire la notariat. Nr. 1453 din 08.11.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 21.11.2002, nr. 154.
121. Legea insolvenței. Nr. 149 din 29.06.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 14.09.2012, nr. 193-197.
122. Legea Republicii Moldova cu privire la societățile cu răspundere limitată. Nr. 135 din 14.06.2007. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 17.08.2007, nr. 127-130.
123. Legea Republicii Moldova privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești. Nr. 1545 din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 04.06.1998, nr. 50-51.
124. Legea Republicii Moldova cu privire la statutul persoanelor cu funcție de demnitate publică. Nr. 1999 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 05.10.2010, nr. 194-196.
125. Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală. Nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 09.03.2007, nr. 32-35.
126. Legea Republicii Moldova privind executorul judecătoresc. Nr. 113 din 17.06.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 23.07.2010, nr. 126-128.
127. Legea Republicii Moldova privind organizarea activității notarilor. Nr. 69 din 14.04.2016. În Monitorul Oficial din 26.08.2016, nr. 277-287.
128. Legea Republicii Moldova privind protecția mediului înconjurător. Nr. 1515 din 16.06.1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 30.10.1993, nr. 10/283.
129. Legea Republicii Moldova cu privire la resursele naturale. Nr. 1102 din 06.02.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 19.16.1997, nr. 40.
130. Legea Republicii Moldova cu privire la Agentul guvernamental. Nr. 353-XV din 28.10.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 19.11.2004, nr.208-211/932.
131. Legea Republicii Moldova cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public Nr. 158-XVI din 04.07.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 23.12.2008, nr. 230-232.
132. Legea Republicii Moldova cu privire la instituțiile financiare. Nr. 550-XIII din 21.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 13.05.2011, nr. 78-81.
133. Legea Republicii Moldova privind Codul de conduită a funcționarului public. Nr. 25 din 22.02. 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 11.04.2008, nr. 74-75.
134. Legea Republicii Moldova privind reglementarea valutară. Nr. 62-XVI din 21.03.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 18.07.2008, nr. 127-130.
135. Legea Republicii Moldova cu privire la mărimea, modul și termenele de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală. Nr. 1593 din 26.12.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 08.02.2003, nr. 18-19.
136. Legea Republicii Moldova privind sistemul bugetar și procesul bugetar. Nr. 847 din 24.05.1996 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 25.03.2005, nr. 19.
137. Legea României privind Statutul funcționarilor publici. Nr. 188 din 08.12.1999. În: Monitorul Oficial al României din 8.12.1999, Partea I, nr. 600.
138. Lepădătescu M. Sistemul organelor statului în Republica Socialistă România. București: Ed. Științifică, 1966. 412 p.
139. Leș I. Elemente de drept notarial. București: C.H. Beck, 2014. 216 p.

140. Leș I. Legislația executării silite. Comentarii și explicații. București: C.H. Beck, 2007. 224 p.
141. Leș I. Organizarea sistemului judiciar, avocaturii și a activității notariale. București: Lumina Lex. 1997. 304 p.
142. Lipcanu E. Considerații critice și propuneri „*de lege ferenda*” în legătură cu răspunderea patrimonială a personalului didactic. În: Dreptul nr. 7, 2011, p. 145-155.
143. Lipcanu E Unele reflecții asupra reglementării răspunderii comitenților pentru presupuși în noul Cod Civil roman. În: Dreptul nr. 1, 2010. 39 p.
144. Lupan E. Dreptul la indemnizație a victimei poluării În: Dreptul, nr. 9, 2002, p. 69-80.
145. Lupan E. Răspunderea civilă. Cluj-Napoca: Accent, 2003. 416 p.
146. Macovei Gh. Procedura de declanșare a insolvenței. Teza de doctorat. Chișinău: USM, 2016. 196 p.
147. Mangu F. I. Despre vinovăție – condiție esențială a răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, potrivit Codului civil. În: Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Drept, nr 2, 2011, p.102-116.
148. Mangu F. I. Răspunderea civilă delictuală obiectivă. București: Universul Juridic, 2015. 331 p.
149. Mangu F. I. Răspunderea civilă. Constantele răspunderii civile. București: Universul Juridic, 2014. 359 p.
150. Mangu F. I., Motică R.I. Despre pierderea șansei – o nouă formă de prejudiciu reparabil în legislația autohtonă (sau despre art. 138 alin.(4) Cod Civil). În: In honorem Alexandru Bacaci, Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii. București: Universul Juridic, 2012. 243-256 p.
151. Marinescu D. Tratat de dreptul mediului. București: All Beck, 2003. 530 p.
152. Melnic V. Recuperarea prejudiciului în caz de răspundere civilă contractuală. Aspecte teoretice și practice. În: „Studia universitatis” Revista Științifică a Universității de Stat din Moldova, nr.8 (28), 2009, p. 41-49.
153. Micescu I. Curs de drept civil. București: All Beck, 2000. 414 p.
154. Micu V. Privire generală asupra răspunderii statului contemporan. În: Legea și Viața, 10, 2016, p. 40-44.
155. Mihai Gh., Motica R. I. Fundamentele dreptului. Vol. V. București: C.H. Beck, 2006. 292 p.
156. Mihail P., Mihail Z. Acte în limba Română tipărite în Basarabia (1812-1830). București: Ed. Academiei Române, 1993. 412 p.
157. Mihalache I. Drept privat Roman. Note de curs. Chișinău: Litera AVN, 2012. 268 p.
158. Mihalache I., Insolvențabilitatea întreprinzătorilor. În: Analele științifice ale Universității de Studii Politice și Economice Europene ”Constantin Stere,, ed II, USPEE, Chișinău, 2014, p. 22-28.
159. Mînea M. Ș., Costăș E. Dreptul finanțelor publice. Drept financiar Vol. I. București: Universul Juridic, 2011. 372 p.
160. Mîrzac (Mititelu) D. Principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție și principii prezumției nevinovăției. În: Legea și viața nr.1, 2010, p. 51-56.
161. Molcuț E. Drept roman. București: Șansa SRL, 1999. 168 p.
162. Moroianu-Zlătescu I., Popescu O. Mediul și sănătatea. București: Ed. Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2008. 144 p.
163. Motică O. Fapta ilicită – condiție a responsabilității delictuale. În: Analele Universității de Vest din Timișoara, Seria Drept, nr. 1, 2007, p. 153-167.
164. Motică R. I., E. Lupan. Teoria generală a obligațiilor civile. București: Lumina Lex. 2008. 608 p.
165. Moțu F. I. Acțiunea în anularea actelor frauduloase. București: Universul Juridic, 2015, 211 p.

166. Muruianu I. Natura juridică a răspunderii patrimoniale a statului reglementată de Constituție. Viziuni și argumente. În: *Legea și viața*, nr. 5, 2012, p. 24-29.
167. Nász C.B. Deschiderea procedurii insolvenței. București: C.H. Beck, 2009, 286 p.
168. Nász C.B. Declanșarea procedurii insolvenței. București: Hamangiu, 2014. 488 p.
169. Neculaescu S. Pierderea șansei – prejudiciu reparabil. În: *Studii de drept românesc*, nr. 4, 2009, p. 323-334.
170. Neculaescu S. Prejudiciul constând în vătămarea unui interes în noul Cod civil român. În: *Studii de drept românesc* nr. 2, 2010, p.56-63.
171. Neculaescu S. Deptul victimei la repararea prejudiciului în cazul răspunderii delictuale. Privire critică. *Drept comparat*. În: *Revista Universul Juridic*. nr. 9, 2016, p. 44-61.
172. Neculaescu S. ș.a. Instituții de drept civil. Curs selective pentru licență. Ed. a II-a. București: Univesul Juridic, 2013. 551 p.
173. Negru A., Zaharia V. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices. 2009. 200 p.
174. Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.
175. Negru T., Scorțescu C. Dreptul muncii – curs universitar. Chișinău: Labirint-Cutasevici, 2010. 320 p.
176. Nicolau I. Aspecte privind responsabilitatea pentru daune ecologice în legislația franceză. În: *Legea și viața*, nr. 11, 2010. p. 38-40.
177. Niculeasa M. I. Summa fiscalis. Tratat de drept fiscal și financiar public. Ed. a 2-a. București: Univesul Juridic, 2012. 1030 p.
178. Oglindă B. Dreptul afacerilor. Teoria generală. Contractul. București: Universul Juridic, 2012. 614 p.
179. Oprea A. Observații privind patrimoniul de afectațiune în dreptul românesc. În: *Volumul, Dreptul comercial la confluența a două coduri*. (coord. R. Bufan, R. Catană, L. Bercea). București: Universul Juridic, 2013. p. 195-211.
180. Oprina E., Gârbuleț I. Tratat teoretic și practic de executare silită. Vol. I-II. Teoria generală și procedurile execuționale. București: Universul Juridic, 2013. 2400 p.
181. Ordonanța de urgență a României privind protecția mediului nr. 195 din 22.12.2005. În: *Monitorul Oficial al României, Partea I*, nr. 1.196 din 30.11.2005.
182. Ordonanța guvernului României nr. 121 din 28.08.1998 privind răspunderea material a militarilor. În: *Monitorul Oficial al României, Partea I*, nr. 328 din 29.08.1998.
183. Orlov M. Drept administrativ. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001. 216 p.
184. Orlov M. Răspunderea administrativ-patrimonială- o nouă formă a răspunderii în dreptul administrativ. În: *Materialele conferinței științifico-practice*, Chișinău: CEP USM, 2004. p. 152-154.
185. Orlov M. Răspunderea în dreptul administrativ. Chișinău: Epigraf, 1997. 117 p.
186. Orlov M., Belecciu Șt. Drept administrativ, Chișinău: Epigraf, 2005. 270 p.
187. Pacșa V. Falimentul fraudulos. Răspundere și sancțiuni. București: Lumina Lex, 2005, 270 p.
188. Petrașcu-Mag R.-M. Protecția mediului în contextul dezvoltării durabile. Legislație și instituții. Cluj-Napoca: Bioflex, 2011. 363 p.
189. Petrescu R. Drept Civil. Teoria Generală a Obligațiilor. Răspunderea delictuală. București: Oscar Print, 1996. 238 p.
190. Petrescu R.N. Drept administrative. București: Hamangiu, 2009. 667 p.
191. Poalelungi M. Manualul judecătorului la examinarea pricinilor civile. Chișinău: Cartier, 2006. 1016 p.
192. Pop L. Răspunderea civilă. Timișoara: Alma Mater, 2001. 313 p.
193. Pop L. Reglementările noului Cod Civil cu privire la repararea prejudiciului în cazul răspunderii delictuale. În: *Dreptul*, nr. 6, 2010, p. 23-45.

194. Pop L. Tratat de drept civil. Obligațiile. Vol. II. Contratul. București: Universul Juridic, 2009. 826 p.
195. Pop L., Harosa L.M. Drept Civil. Drepturile reale principale. București: Universul Juridic. 2006. 392 p.
196. Pop L., Popa I. F., Vidu S. I. Tratat elementar de drept civil. Obligațiile. București: Universul Juridic. 2012. 896 p.
197. Popa D. C., Fanu-Moca A. Drept financiar public. București: Universul Juridic, 2012. 274p.
198. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2002. 300 p.
199. Popa I., Moise A. A. Drept notarial. Organizarea activității. Statutul notarului. Proceduri notariale. București: Universul juridic, 2013. 389 p.
200. Popescu A. Dreptul internațional al muncii. București: C. H. Beck, 2006. 678 p.
201. Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex. 2000. 366 p.
202. Postolache R. Drept Financiar. București: C. H. Beck, 2013. 424 p.
203. Preda M. Drept administrativ. Partea generală. București: Lumina Lex. 2000. 478 p.
204. Procopovici A. Răspunderea financiară. În: Legea și viața, nr. 6, 2012, p.24-29.
205. Procopovici A. Funcțiile răspunderii juridice. În: Studii juridice universitare. Anul VI. nr. 1-2, 2013, p. 239-249.
206. Procopovici A. Răspunderea financiară în sistemul răspunderii juridice. Teză de doctorat. Chișinău, 2013. 179 p.
207. Prodan M. Locul și rolul legăturii cauzale în sistemul premiselor tragerii la răspundere juridică. În: Legea și viața, nr. 9, 2007, p. 49-52.
208. Prodan M. Reglementarea juridică a raportului cauzal în cadrul instituției răspunderii juridice civile. În: Legea și viața, nr. 7, 2007, p. 49-53.
209. Puie O. Răspunderea autorităților publice. În: Dreptul, nr. 2. 2007. p. 92-112.
210. Rădulescu A. Legiuirea Caragea. Ediție critică. București: Ed. Academiei Republicii Populare Romane, 1955. 340 p.
211. Rădulescu A. ș.a . Codul Calimah. Ediție critică. București: Ed. Academiei, 1958. 1016p.
212. Romoșan I. D. Vinovăția în dreptul civil român. București: All Beck, 1999. 351 p.
213. Roș V. Drept financiar. Vol. I. Sistemul bugetar. București: Universul Juridic. 2009. 324p.
214. Roșca N. Noțiunea de insolvabilitate prin prisma legii insolvabilității nr. 632/2001. În: Buletinul Curții de Apel Economice și Inspectoratului Fiscal Principal de Stat de pe lângă Ministerul Finanțelor, nr. 5, 2006.
215. Roșca N. Legea insolvabilității Republicii Moldova. Calea spre perfecțiune. În: Conferința organizată cu prilejul aniversării a 55 de ani de la fondarea Facultății de Drept a Universității de Stat Moldova, Chișinău 2014. p. 2-9.
216. Roșca N., Ilana A. Necesitatea specializării instanțelor competente în materie de insolvabilitate. În: Revista Națională de Drept, nr. 12 (170), 2014, p. 89-94.
217. Sadovei N. Modalități legale de apărare a drepturilor salariaților prin intermediul sesizării organelor care afectează supravegherea și controlul de stat asupra respectării legislației. În: Revista științifico-practică și informativă de drept, nr. 1, 2007, p. 37-42
218. Sandulescu I.I. Definiția răspunderii civile în raporturile de drepturile mediului. În: Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Chișinău 2007. p. 120-123.
219. Săuleanu L., Rădulețu S. Dicționar de expresii juridice latine. București: C. H. Beck. 2007. 380p.
220. Sîngeorzan D. E. Răspunderea contractuală în materie civilă și comercială, București: Hamangiu, 2009. 280 p.
221. Smocină A. Istoria universală a statului și dreptului, epoca antică și medievală. Chișinău: Tipografia Centrală, 2002. 224 p.

222. Spânu D. Șt. Drept Civil. Drepturile reale principale. Ed. a 2-a. București: Universul Juridic, 2012. 284 p.
223. Stahi T. Analiza instituției răspunderii patrimoniale în dreptul muncii. În: Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective. Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic. Chișinău: UASM., 2016, p. 297-300.
224. Stahi T. Prejudiciul - condiție a răspunderii patrimoniale. În: În: Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective. Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic. Chișinău: UASM., 2016, p. 293-296.
225. Stahi T. Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice? În: Studii juridice universitare, 2015, nr. 3-4., p. 143-153.
226. Stahi T. Stahi V. Răspunderea juridică în domeniul securității și sănătății în muncă. În: În: Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective. Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic. Chișinău: UASM., 2016, p. 343-346.
227. Stahi T. Fapta ilicită – condiție a răspunderii juridice patrimoniale. În: Legea și Viața, 2017, nr.8, p.16-19.
228. Stahi T. Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (avocat, notar, executor judecătoresc). În: Legea și Viața, 2017, nr.11, p. 54-58.
229. Stahi T. Răspunderea patrimonială în dreptul insolvenței. În: Materialele Conferinței Internaționale Științifico-Practic „Jurisprudența – componenta fundamentală a proceselor integraționale și a comportamentului legal contemporan”. Chișinău, 2017, p. 88-91.
230. Stahi T. Analiza funcțiilor și caracterilor juridice ale patrimoniului. În: Studii juridice universitare, 2016, nr. 2-4, p. 178-187.
231. Stahi T., Boscan A. Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic. În: Legea și Viața, 2018, nr. 3, p. 19-25.
232. Stati V. Noțiunea de insolvabilitate în contextul infracțiunii de faliment intenționat. În: Revista Națională de Drept, 8 (64), 2001, p. 98-103.
233. Statutul profesiei de avocat nr. 320 din 08.04.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 54-57 din 08.04.2011.
234. Stătescu C., Bîrsan C. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Ed. a IX-a –revăzută și adăugită., București: Hamangiu, 2008. 492 p.
235. Stoica V. Drept civil. Drepturi reale principale. Ed. a 2-a. București: C. H. Beck, 2013. 560 p.
236. Stoica V. Drept civil. Drepturi reale principale. Ed. a 2-a, București: C.H. Beck, 2009. 526 p.
237. Sztranyiczki S. Drept civil. Drepturile reale principale conform Noului Cod civil. București: C. H. Beck, 2012. 296 p.
238. Șova D. Drept fiscal. București: C. H. Beck, 2011. 352 p.
239. Ștefănescu I. T. Tratat teoretic și practic de drept al muncii. Ed. a II-a. București: Universul Juridic, 2012. 920 p.
240. Ștefănescu I. T. Tratat teoretic și practic de dreptul muncii. București: Universul juridic, 2010. 886 p.
241. Ștefănescu I. T. Tratat de dreptul muncii, București: Ed. Wolters Kluwer, 2007. 680 p.
242. Ștefănescu I. T. Probleme actuale legate de modificarea art. 253 alin. (1) din Codul Muncii. În: Revista română de dreptul muncii, nr.4, 2007, p. 6-15.
243. Tarlapan A. Particularitățile exercitării dreptului de gaj și dreptul de ipotecă în cadrul procesului de insolvență. În: Lucrările Conferinței Legea insolvențății de la teorie la practică, Chișinău, 2014, 115 p.
244. Teodoroiu S. Răspunderea civilă pentru dauna ecologică. București: Lumina Lex, 2005. 432 p.

245. Tița-Niculescu G. Propunere de lege ferenda privind unificarea noțiunilor de caz fortuit și forță majoră într-un singur concept. În: Revista Universul Juridic, nr. 10, 2016, p. 12-18.
246. Tița-Niculescu G. Delimitări ale răspunderii civile delictuale în raport cu alte forme de răspundere juridică în dreptul român. În: Revista Universul Juridic, nr. 12, 2016, p. 12-18.
247. Tița-Niculescu G. Câteva delimitări necesare între răspunderea civilă delictuală și răspunderea contractual în dreptul privat român. În: Revista Universul Juridic, nr. 11, 2016, p. 29-37
248. Tragone G. Abuzul de drept (probleme teoretico-practice). Teza de doctorat. Chișinău, 2015. 224p.
249. Trăilescu A. Drept Administrativ. București: C. H. Beck, 2010. 432 p.
250. Trăilescu A. Răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegale. București: C.H. Beck, 2013. 296 p.
251. Trăilescu A. Răspunderea patrimonială pentru obligațiile fiscale. București: Universul Juridic, 2015. 273 p.
252. Trofimov I. Drept Civil. Contractele civile Chișinău: Elena – VI, 2004. 256 p.
253. Trofimov I., Ardelean G., Crețu A. Dreptul mediului. Chișinău: Bons Offices, 2015. 320 p.
254. Trofimov I. Reflecții teoretice privind răspunderea patrimonială în dreptul mediului. În: Administrare publică, nr. 1, 2015, p. 49-56:
255. Trofimov I. Răspunderea civilă în raporturile de dreptul mediului. Teza de doctorat. Chișinău, 2013. 143 p.
256. Trușcă A. M. Particularitățile răspunderii juridice în dreptul mediului. București: Universul Juridic, 2012. 270 p.
257. Tulească L. Patrimoniul de afecțiune – instrument în derularea afacerilor. În: Revista Română de Dreptul Afacerilor, nr. 6, 2014. 44-60 p.
258. Turcu I. Noul Cod Civil. Cartea a V-a. Despre obligații (art.1164-1649). Comentarii și explicații, București: C.H. Beck, 2011. 752 p.
259. Turcu I. Legea insolvenței. Comentariu pe articole. Ediția a IV-a. București: C.H. Beck, 2012. 688 p.
260. Țândăreanu N. Codul insolvenței – Noutăți, examinare comparativă și note explicative. București: Universul Juridic, 2014. 426 p.
261. Țiclea A. Tratat de dreptul muncii. Ed. a 10-a. București: Universul Juridic, 2013. 1110p.
262. Țiclea A. Tratat de dreptul muncii. Ediția a VIII-a. București: Universul Juridic, 2014. 1072 p.
263. Țiclea A., Tratat de dreptul muncii. București: Universul juridic, 2010. 1024 p.
264. Țiclea A. Răspunderea pentru daune în raporturile de muncă. Teorie și jurisprudență. București: Universul juridic, 2014. 504 p.
265. Țiclea A., Georgescu L. ș.a. Dreptul Public al Muncii. București: Ed. Wolter Kluwer 2009. 487 p.
266. Țiclea Al., Popescu A, Țichindelean M. Dreptul muncii. Curs universitar. București: Rosetti, 2004. 823 p.
267. Uliescu M., A. Gherghe, Drept civil. Drepturile reale principale. București: Universul Juridic, București, 2014. 280 p.
268. Ungureanu O., Munteanu C. Tratat de drept civil. Bunurile. Drepturile reale principale. București: Hamangiu. 2008. 720 p.
269. Urs I. R., Ispas P. E. Drept civil. Drepturi reale. București: Hamangiu, 2013. 392 p.
270. Urs I. R., Ispas P. E. Drept civil. Teoria obligațiilor. București: Hamangiu, 2015. 520 p.
271. Uță L. Dreptul de proprietate – cea mai completă formă a dreptului subiectiv. În: Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, Facultatea de științe Juridice și Administrative. Ed. Pro Universitaria, 2008, 242 – 252 p.

272. Uță L., Glodeanu R. Răspunderea patrimonială a salariaților și angajatorilor. București: Universul Juridic, 2017. 400 p.
273. Vasilescu P. Drept civil. Obligații, în reglementarea noului Cod civil. București: Hamangiu, 2012. 704 p.
274. Vasiliu R. Răspunderea patrimonială a salariaților. În: Aspecte controversate în interpretarea și aplicarea prevederilor Codului muncii și ale Legii dialogului social: În onorem prof. Univ., dr. Ion Traian Ștefănescu. Ed. Vol. Mărioara Țichildean. București: Universul juridic, 2013.
275. Vedinaș V. Drept Administrativ. București: Universul Juridic, 2009. 516 p.
276. Verdeș E. C. Răspunderea juridică. Relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală. București: Universul juridic, 2011. 516 p.
277. Vintilă Gh. Daunele morale. Studiu de doctrină și de jurisprudență. București: Hamangiu, 2006. 296 p.
278. Vlaicu V. Dreptul de a fi despăgubit pentru dauna ecologică. În: Legea și viața, nr. 9, 2006. p. 29-31.
279. Volcinski V., Cojocaru E. Dreptul economic. Chișinău: Business-Elita, 2006. 680 p.
280. Volcinski V., Țurcanu D. ș.a. Drept Privat Roman. Chișinău: Reclama, 2014. 440 p.
281. Vonică R. P. Introducere generală în drept. București: Lumina LEX. 2000. 599 p.

B. Referințe bibliografice în limba rusă

282. Антипьева Н. В. Материальная ответственность по трудовому и военному законодательству. În: Российский ежегодник трудового права, № 1, 2005. с. 244–259.
283. Арсланбекова А. З. Финансово-правовые санкции в системе мер юридической ответственности. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 2009. 32 с.
284. Бадалов Ш. К. Проблемы Гражданско-Правовой Ответственности за экологический вред в Республике Татарстан. Автор. дисс. кан. юрид. наук . Душанбе, 2011. 26 p.
285. Боголюбов С. А. Актуальные проблемы экологического права. Москва: Юрайт, 2015. 607 с.
286. Бойко Н. Н. Правовые аспекты применения гражданско-правового метода регулирования в финансовых правоотношениях. În: Теория и практика современной науки, № 4(4), 2015, с. 60-63.
287. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая. Москва: Статут, 2003. 847 с.
288. Бринчук М.М. Экологическое право: учебник. Москва: Юриспруденция, 2010. 448 с.
289. Брызгалин А. В. Налоги и налоговое право. Москва: Аналитика-пресс 2001. 608 с.
290. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности. Москва: Норма, 2009. 432 с.
291. Гогин А. А. Теоретико-правовые вопросы налоговой ответственности. Тольятти: ВуиТ, 2003. 167 с.
292. Голиченков А. К. Экологическое право России. Словарь юридических терминов. Москва: Городец, 2008. 429 с.
293. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2000. 411 с.
294. Гришаев С. Гражданское право. Москва: Юрист, 2000. 536 с.
295. Гуев А. Н. Постатейный комментарий к части первой гражданского кодекса РФ. Москва: Инфра-М, 2001. 773 с.
296. Гусов К. Н., Полетаев Ю. Н. Ответственность по российскому трудовому праву: научно-практическое пособие. Москва: Велби-Проспект, 2008. 272 с.
297. Дегтярев С. Л. Возмещение убытков в гражданском и арбитражном процессе: Учебно-практическое пособие: 2-е изд., Москва: Волтерс Клувер, 2003. 208 с.

298. Дженнаро Франчози. Институционный курс римского права. Москва: Статут, 2004. 428 с.
299. Добровинская А. В. Имущественная ответственность в гражданском праве России. *Вестник Московского университета им. С. Ю. Витте. Юридические науки*, № 1(2), 2013, с. 44-48.
300. Евтеев В. С. Возмещение убытков как вид ответственности в коммерческой деятельности. Юридический факультет. Москва: Зерцало-Москва, 2005. 184 с.
301. Жариков Ю. Г. О применении юридической ответственности за экологические правонарушения. *Журнал российского права*. № 7, 2010, с. 37-45.
302. Жметкин Р. Г. Гражданско-правовая ответственность государства и иных публичных образований. Диссертация. Краснодар, 2014. 182 с.
303. Идрисов Х. В. Вина как условие ответственности в Российском гражданском праве. Грозный: ИГУ, 2008. 182 с.
304. Имыкшенова Е. Пеня как способ обеспечения исполнения обязанности по уплате налогов (сборов). *Хозяйство и право*, № 2, 2003, с. 106-114.
305. Карасева М. В. Финансовое право России. Москва: Юрайт, 2016. 388 с.
306. Ленева И. Г., Ильин А. Ю., Кобзарь-Фролова М. Н., Яговкина В. А. Финансовое право: учебник (под ред. И.И. Кучерова). Москва: Эксмо, 2011. 88 с.
307. Липинский Д. А., Мусаткина А. А. Юридическая ответственность, санкции и меры защиты: монография. Москва: РИОР: ИНФРА-М, 2013. 139 с.
308. Лушников А. М., Лушникова М.В. Курс трудового права. Том 2. Москва: Изд-во Статут, 2009. 1151 с.
309. Лушникова М. В., Лушников А. М. Очерки теории трудового права. С-Пб.: Юридический центр Пресс, 2006. 938 с.
310. Мандрица В. М. Финансовое право. Ростов на Дону: Феникс, 1999. 543 с.
311. Михайленко О. В. Имущественная ответственность за вред причиненный осуществлением публичной власти: теоретические аспекты и проблемы ее реализации на практике. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 342 с.
312. Мусаткина А. Финансовая ответственность как вид юридической ответственности. *Журнал российского права*, № 10, 2005, с. 103-112.
313. Новицкий И. Б. Римское право. Москва: Юрайт, 2015. 298 с.
314. Орловский Ю. П. Трудовое право России: учебник для бакалавров, Москва: Юрайт, 2014. 854 с.
315. Пашенцев Д. А., Гарамита В. В. Вина в гражданском праве. Москва: Юркомпани, 2010. 143 с.
316. Полетаев Ю. Н. Материальная ответственность сторон трудового договора. М.: Городец, 2003. 272 с.
317. Поляков А. В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Изд. Юридический центр Пресс. 2004. 864 с.
318. Репетева О.Е. К вопросу об административной ответственности за правонарушения в сфере труда. *Вектор науки, Тольяттинского государственного университета*, № 2, 2009, с. 127-130.
319. Сагитов С. М. Восстановление прежнего имущественного положения как оптимум при определении убытков, причиненных окружающей среде. *Вестник экономики, права и социологии, Казань*, № 4, 2011, с. 184-187.
320. Сагитов. С. М. Правовая модель универсальной методики определения вреда окружающей среде: значение и построения *Ученые записки казанского университета. Том 156, книга 4*, 2014, с. 102-109
321. Садикова О. Н. Гражданское право Российской Федерации. Том I. Москва: ИНФРА-М, 2006. 493 с.
322. Сергеев А.П., Толстой Ю. К. Гражданское право. Москва: 2000. 784 с.

323. Соловьев В. Правовосстановительная ответственность частного субъекта в налоговом законодательстве. În: Хозяйство и право, № 4, 2002, с. 92-99.
324. Старикова И. Д. Административная ответственность за правонарушения в области финансов. Диссертация, Омск: 2008. 247 с.
325. Староверова О. В. Налоговое право. Москва: Закон и право, 2001. 148 с.
326. Суханов Е.А. Гражданское право. 3-е издание. Москва: Статут, 2008. 766 с.
327. Сухарев А.Я., Зорькин В.Д., Крутских В.Е. Большой юридический словарь. Москва: Инфра - М, 1998. 790 с.
328. Сыроватская Л. А. Трудовое право. Москва: Юрист, 2001. 308 с.
329. Тордия И.В. Возмещение убытков как способ защиты нарушенных прав. În: Вестник Тюменского государственного университета, №3, 2012, с. 116-121.
330. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: Московское научное издательство, 2001. 719 с.
331. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. Москва: Юрид. лит., 2000. 348 с.
332. Яцинко А. И. Нотариат в Российской Федерации. Учебно-методическое пособие. Москва: Юрид. лит., 2002. 328 с.

C. Referințe bibliografice în limbile engleză, franceză, spaniolă și italiană

333. Andrieux F. Vers un statut de l'huissier de justice libéral, indépendant et uniforme. În: Liber Amicorum Iagues Isnard, Edition Juridiques et Techniques, Paris: 2009, p. 10.
334. Atias C. Droit civil. Les biens. 12e éd. Paris: Lexis Nexis, 2014. 386 с.
335. Aubert J. L. La responsabilite civile des notaires. Paris: Defrenois, 2002. 176 p.
336. Bénabent A. Droit des obligations. 13e éditions. Paris: Montchrestien, 2012. 725 p.
337. Bergel J. L., Bruschi M., Cimamonti S. Traite de droit civil. Les biens. 2-^e ed. Paris: LGDJ, 2010. 777 p.
338. Bioret F., Estève R., Sturbois A. Dictionnaire de la protection de la nature. Paris: Press Universitaires de Rennes. 2009. 538 p.
339. Brun Ph. Responsabilité civile extracontractuelle. Paris: Élitec, 2005. 546 p.
340. Cabrillac R. Droit des obligation. 10-e édition, Paris: Daloz, 2012. 420 p.
341. Caron Ch., Lécuyer H. Le droit de biens. Paris: Dalloz, 2002. 160 p.
342. Cornu G. Vocabulaire Juridique, 8-e édition. Paris: PUF, coll. „Quadrige”, 2008. 986 p.
343. Flour J. L., Aubert J. L., Savaux É. Droit civil. Les obligations. Tom 2. Le fait juridique, 13-eme éd. Paris: Sirey, 2009. 459 p.
344. Gîlcă C. The Labour Code notes and commentaries. Bucharest: Rosetti International, 2013. 980p.
345. Guinot S. L'huissier de justice: Normes et valeurs. Ethique, deontologie, discipline et normes professionnelles. Editions Juridiques et Tehniques, Paris: 2004. 656 p.
346. Jacquemont A., Paris V. Droit des entreprises en difficulté. Paris: Lexis Nexis, 2015. 750p.
347. Koziol H. Liability for Omissions – Basic Questions. În: Journal of European Tort Law, nr. 2, 2011. p. 127-134.
348. Lévy J.-Ph., Castaldo A. Histoire du droit civil. Paris: Dalloz, 2-ème, 2010. 1640 p.
349. Malaurie Ph., Aynes L., Stoffel-Munck Ph. Drept civil. Obligațiile. (traducere în limba română de D. Dănișor, sub coordonarea lui M. Șcheaua). Ed. a III-a. Paris: Ed. Defrenois, 2007. 928 p.
350. Mazzamuto Salvatore. La responsabilita contrattuale nella prosperriva europea. Torino: Ed. G. Giappichelli, 2015. 242 p.
351. Oxford Dictionary of law. 7- edition. Oxford: Ed. Oxford University Press, 2009. 624 p.

352. Stahi T. Legal nature of administrative-patrimonial liability. In: Proceedings of the International Conference European Union's History, Culture and Citizenship 10th edition 2017, p. 668-678.
353. Stahi T. Theoretical aspects concerning the patrimony liability. In: Proceedings of the International Conference European Union's History, Culture and Citizenship 9th edition, Bucharest: Publishing House, 2016. p. 751-760.
354. Tancelin M. Des obligations en droit mixte du Quebec. Montreal: Wilson & Lafleur, 2009. 1134 p.
355. Terré Fr., Simler P. Droit civil. Les Bienes. 2-e edition, Paris: Dalloz, 2004. 860 p.
356. Viviane Vannes. Le contrat de Travail, aspects theoriques et pratiques. 2-eme edition. Bruxelles: Bruylant, 2003. 484 p.
357. Yaigre J., Pillebout J. F. Droit professionnel notarial, Litec, Paris: 2000. 186 p.
358. Zenati Fr. Mise en perspective et perspectives de la théorie du patrimoine. În: R.T.D. civ., nr. 4, 2003, p. 667-673.
359. Zenati - Castaing Fr., La propriété, mecanisme fundamental du droit. În: Revue trimestrielle de droit civil nr. 3, 2006, p. 445 - 458

D. Webografie

360. Charlotte E. Regimul juridic al patrimoniului de afectatiune în lumina Codului Civil. / CECCAR Business Magazine/ nr.35-36 12.2016 <http://www.ceccarbusinessmagazine.ro/regimul-juridic-al-patrimoniului-de-afectatiune-in-lumina-codului-civil-a1324/> (vizitat 02.03.2017)
361. Codul deontologic al avocatului Republicii Moldova. <http://uam.md/index.php?page=page&id=868&l=ro> (vizitat 14.12.2016).
362. Code civil german. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (vizitat 15.03.2016).
363. Codul civil italian www.avocatnet.ro/content/.../Codul-civil-italian.html (vizitat 15.03.2016).
364. Codul Civil Quebec <http://www.legi-internet.ro/civil/quebec.htm> (vizitat 12.03.2016).
365. Environmental liability Act of 10 December 1990. Amended BGBI I 1990. http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case (vizitat 02.09.2017).
366. <http://www.borziasociatii.ro/publicatii/64/6/raspunderea-persoanelor-care-au-cauzat-starea-de-insolventa-a-debitorului> (vizitat 03.03.2018).
367. <http://www.stiucum.com/drept/drept-civil/Clasificarea-sanctiunilor-civi94645.php> (vizitat 06.09.2017).
368. http://www.ugb.ro/Juridica/Issue11ROEN/10_Atragerea_raspunderii_pentru_intrarea_in_insolventa.Constantin_Dragan.RO.pdf (vizitat 05.03.2018).
369. Mattia Miglio. Breve riflessioni sull'espansione della nozione di amministratore di fatto. <http://www.giurisprudenzapenale.com/2016/03/10/brevi-riflessioni-sulle-espansione-della-nozione-di-amministratore-di-fatto/>. (vizitat 05.03.2018).
370. Vințanu G. Prejudiciul. Element al răspunderii civile în dreptul român și comparat. Rezumatul tezei de doctorat. 13 p. http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Ianuarie/Casemindra_Gabriela (vizitat 15.07.2017).
371. Бойко Н. Н., Воробьева Е. А. Финансовая ответственность как вид юридической ответственности. În: «Экономика и социум» № 12(31), 2016. http://iupr.ru/domains_data/files/zurnal_31/Boyko_Mukhyanova_A_A_-3.pdf (vizitat 22.08.2017).
372. Гражданский кодекс Российской Федерации. 3 изд. Москва: НОРМА, 2003. <http://www.usla.ru/printver.php?obid=4220> (vizitat 16.05.2017).
373. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Серия «Классика российской цивилистики». Москва: Статут, 2001. 353 с. http://civil.consultant.ru/elib/books/23/page_22.html#14 (vizitat la 09.04.2017)

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata Stahi Tatiana, declar pe răspunderea personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Semnătura

Stahi Tatiana

Curriculum Vitae

INFORMAȚII PERSONALE

Nume
Adresă
Telefon

Fax
E-mail
Naționalitate
Data nașterii

STAHİ TATIANA
s. Slobozia-Dușca, r. Criuleni, Republica Moldova
Dom: +373 248 74377
mob. +373 68639991

tstahi@mail.ru
moldoveancă
03.01.1980

EXPERIENȚĂ PROFESIONALĂ

2002 – 2005 – asistent universitar Catedra Drept UASM
2004 - 2005 – decan adjunct Facultatea Cadastru și Drept UASM
2005 - 2010 – lector universitar catedra Drept Privat UASM
2010 - **prezent** – lector superior universitar Catedra Drept UASM,
titular al disciplinelor: dreptul muncii, dreptul familiei.

EDUCAȚIE ȘI FORMARE

Perioada

Tipul calificării/diploma obținută

1997 – absolventă școala medie generală din s. Cojușna, r. Strășeni
1997 - 2002 Diplomă de licență, Universitatea de Stat din Moldova,
Facultatea Drept (Jurist)
2002 - 2003 Diplomă de master, Universitatea de Stat din Moldova,
Facultatea Drept (Magistru în drept)
2014- **prezent** Doctorandă ULIM

FORMARE EXTRAUNIVERSITARĂ (formare continuă)

- Trainingul cu genericul „**Dezvoltarea profesională a tinerilor universitari**”, organizat și realizat de centrul de Resurse Curriculare din Moldova pentru Învățământul Superior în perioada 18-22 octombrie 2004 (32 ore)
- Seminarul național „**Evaluarea Riscului în Muncă- Seminar on Risk Assessment**”, organizat de Organizația Internațională a muncii din Budapesta 18-22 ianuarie 2010, Chișinău, Republica Moldova (40 ore)
- Treningul „**The modern teaching materials trainings**” organizat în cadrul proiectului de cooperare Czeh university of life sciencis prague și UASM mai 2017 (32 ore)
- Treningul „**Information and communication technologies (ICT) used at the university training**” organizat în cadrul proiectului de cooperare Czeh university of life sciencis prague și UASM, mai 2017 (6 ORE)
- Treningul „**The use of LMS MOODLE trainig**” organizat în cadrul proiectului de cooperare Czeh university of life sciencis prague și UASM, septembrie 2017 (32 ore)
- Treningul „**Training courses on modern dedactis in higher education**” organizat în cadrul proiectului de cooperare Czeh university of life sciencis prague și UASM, noiembrie-decembrie 2017 (38 ore)
- Proiect -curs „**Pedagogie, psihologie și didactica predării**” 05.2016-12.2017

PUBLICAȚII

Articole în reviste naționale și internaționale, lucrări didactice-
total 38

APTITUDINI ȘI COMPETENȚE PERSONALE	
Limba maternă	Româna
Limbi străine cunoscute	Rusa – foarte bine Engleza - bine
Aptitudini și competențe artistice	Pasionată de pictură, grafică pe calculator
Aptitudini și competențe sociale	Spirit de echipă; Capacitate de argumentare și convingere; Capacitate de analiză și sinteză; disponibilitate pentru implicare în activități socio-culturale
Aptitudini și competențe organizatorice	Lucru în echipă - implicare în diverse proiecte ca prezentator: PROIECTUL DE SERVICII FINANCIARE RURALE ȘI DEZVOLTARE A BUSINESSULUI AGRICOL (IFAD IV-V) „Legislația muncii și reglementarea juridică a activităților nou create”
Aptitudini și competențe tehnice	O bună stăpânire a informaticii: MS Office (MS Word, EXCEL, Power Point, Photoshop). Cunoașterea calculatorului excelentă
Permis de conducere	Categoria B
Alte aptitudini și competențe	Fotografie
INFORMAȚII SUPLIMENTARE	Referințele pot fi utilizate la cerere

Activitatea științifică:

- **Articole în reviste din străinătate recunoscute**

1. **Stahi T.** Dumneanu L. Forme de activitate ale autorităților administrației publice. În: Jurnalul de studii juridice, Universitatea „Petre Andrei”, Iași, 2009, nr. 3-4, p. 227 - 237., 0,38 c.a.
2. **Stahi T.** Dumneanu L. Unele aspecte teoretice cu privire la decizia administrativă. În: Jurnalul de studii juridice, Universitatea „Petre Andrei”, Iași, 2009, nr. 3-4, p. 239 - 247., 0,48 c.a.

- **Articole în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, categoria C**

3. Stahi T. Problema copiilor aflați în dificultate. Casele de copiii de tip familial – o instituție necesară statului nostru. În: Legea și Viața, 2010, nr. 6, p. 47-50, 0,43 c.a.
4. Stahi T. Unele considerente cu privire la contractul matrimonial în Republica Moldova. În: Legea și Viața, 2010, nr. 7, p. 29-32., 0, 37 c.a.
5. Stahi T., Moraru E. Natura juridică a răspunderii statului în doctrina și legislația românească. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 12., p. 49-51., 0,33 c.a.
6. Stahi T. Răspunderea patrimonială – formă a răspunderii juridice?. În: Studii juridice universitare, 2015, nr. 3-4., p. 143-153., 0,62 c.a.
7. Stahi T., Baltag D. Raportul dintre răspunderea patrimonială în dreptul civil și răspunderea materială în dreptul muncii. În: Studii juridice universitare, 2016, nr. 1-2., p. 35-47., 0,67 c.a.
8. Stahi T. Analiza funcțiilor și caracterilor juridice ale patrimoniului. În: Studii juridice universitare, 2016, nr. 2-4., p. 178-187., 0,67 c.a.
9. Stahi T. Fapta ilicită – condiție a răspunderii patrimoniale. În: Legea și Viața, 2017, nr. 8, p. 29-32., 0, 31 c.a.
10. Stahi T., Baltag D. Conceptul de vinovăție – condiție a răspunderii patrimoniale. În: Jurnalul Juridic Național, 2017, nr. 4 (26), p.11-16., 0, 52 c.a.
11. Stahi T. Răspunderea patrimonială a titularilor unor profesii juridice (avocat, notar, executor judecătoresc) În: Legea și Viața, 2017, nr. 11, p. 54-58., 0, 61 c.a.

12. Stahi T., Boscan A. Răspunderea patrimonială în dreptul ecologic. În: *Legea și Viața*, 2018, nr. 3, p. 19-25., 0, 70 c.a.
- **Articole în culegeri naționale**
13. Stahi T. Legislația și politica agrară. Armonizarea la standardele Uniunii Europene (UE) în Republica Moldova. În: *Lucrări științifice, UASM. Chișinău*, 2011, vol. 30 (Cadastru și Drept), p.337-343., 0,36 c.a
 14. Stahi T. Protecția drepturilor de autor a programelor de calculator. În: *Lucrări științifice, UASM. Chișinău*, 2011, vol. 30 (Cadastru și Drept), p.331-337., 0,41 c.a
 15. Stahi T. Politica și legislația Republicii Moldova în domeniul agriculturii și strategia stabilirii unui cadru legal pentru siguranța domeniului agroalimentar. În: *Lucrări științifice UASM. Chișinău*, 2013, vol. 33 (Cadastru și Drept), p. 225-228., 0,24 c.a
 16. Stahi T. Regimul juridic și piața funciară a terenurilor cu destinație agricolă în Republica Moldova. În: *Lucrări științifice UASM. Chișinău*, 2013, vol. 33 (Cadastru și Drept), p. 228-232 ., 0,36 c.a
- **Materiale ale comunicărilor științifice**
17. Stahi T. Posesia ca instituție reglementată de legislația civilă a Republicii Moldova. În: *Symposia professorum, ULIM. Chișinău*, 2006, p. 187 -194., 0,31 c.a
 18. Stahi T. Armonizarea Legislației Republicii Moldova în domeniul Sănătății și Securității în Muncă cu standardele Uniunii Europene. În: *Materialele Conferinței științifice teoretico-practice internaționale, ULIM. Chișinău*, 2013, p.81-88., 0,32 c.a.
 19. Stahi T. Răspunderea administrativ-patrimonială. În: *Materialele Conferinței științifice „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, ULIM. Chișinău*, 2015, p. 60-68., 0,43 c.a.
 20. Stahi T. Prejudiciul - condiție a răspunderii patrimoniale. În: *Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic „Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective”, UASM. Chișinău*, 2016, p. 293-296., 0,28 c.a.
 21. Stahi T. Analiza instituției răspunderii patrimoniale în dreptul muncii. În: *Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic „Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective”, UASM. Chișinău*, 2016, p. 297-300., 0,30 c.a.
 22. **Stahi T.** Stahi V. Răspunderea juridică în domeniul securității și sănătății în muncă. În: *Materialele Simpozionului Internațional Științifico-Practic „Utilizarea eficientă a resurselor hidro-funciare în condițiile actuale – realizări și perspective”, UASM. Chișinău*, 2016, p. 343-346., 0,30 c.a.
 23. Stahi T. Opinii privind răspunderea civilă delictuală pentru abuzul de drept civil. În: *Materialele Conferinței Internațională Științifico-Practică „Știința juridică în condițiile de integrare europeană a Ucrainei și Moldovei: Repere moderne și dezvoltare juridică”, Chișinău, Republica Moldova*, 2017, p.155-160., 0,45 c.a.
 24. Stahi T. Răspunderea patrimonială în dreptul insolvenței În: *Materialele Conferinței Internațională Științifico-Practică „Jurisprudența-componentă fundamentală a proceselor integraționale și a comportamentului legal contemporan”, Chișinău, Republica Moldova*, 2017, p.88-91., 0,25 c.a.
- **Materiale ale conferinței internaționale (peste hotare)**
25. Stahi T. Theoretical aspects concerning the patrimony liability (Aspecte teoretice privind răspunderea patrimonială). În: *Materialele conferinței științifice internaționale, „European union history, culture and citizenship”, Universitatea din Pitești, Pitești, Romania 2016, (Facultatea de Drept și Științe Administrative)*, p. 751-760., 0,34 c.a.
 26. Stahi T. Legal nature of administrative-patrimonial liability (Natura juridică a răspunderii administrativ-patrimoniale). În: *Materialele conferinței științifice internaționale, „European union history, culture and citizenship”, Universitatea din Pitești, Pitești, Romania 2017, (Facultatea de Drept și Științe Administrative)*, p. 668-678., 0,43 c.a.